

CAPÍTOL IV - IMATGES, REALITATS I IDENTITATS

Les polítiques i les accions preses per França a Catalunya són complementàries als comportaments autòctons. Aquests van ser, a nivell individual o col·lectiu, anònim o transcendent, els que van provocar una evolució en les relacions entre França i Catalunya, entre França i Espanya, entre Catalunya i Castella i a l'interior mateix del Principat. La tangibilitat de les gestes de les persones, fossin quins fossin els interessos, ens duen a analitzar tres aspectes fonamentals: les imatges, les realitats i les identitats. Les imatges són el resultat de l'acció de polítiques internes i creuades; imatges dels habitants i de les col·lectivitats, endògenes i exògenes. Sense elles, no hi hauria cap acció prèvia, ja que són necessàries per a la formació prèvia de motius d'acció. L'interès dels dirigents acostuma a estendre-les i amollar-les segons uns interessos particulars. Per la seva banda, les realitats són una conseqüència de les imatges: polítiques diverses, guerres, revoltes i violències. Es tracta d'una suma de comportaments i de causes sovint negatives en la població que, inevitablement, forgen l'exclusió del que no és propi: es certifica una identificació amb el comú i la col·lectivitat propera, que s'entén com a pròxima¹. En tercer lloc, les identitats s'assenten com a afirmació d'una entitat ètnica, política i cultural. Essent així elements que acumulen a la vegada: l'idioma, la religió, les lleis, un territori reconegut i al qual s'afegeixen les guerres i les agressions externes que exacerben les identitats pròpies. Alhora, doncs, seria convenient parlar de reacció contraidentitària davant una situació de guerres, revoltes i violència enfront d'altri que foren contínues durant uns seixanta anys, arran d'un detonant comú, el 1640. Ens remetim a l'explicació donada en el primer capítol del treball per a entendre millor tots els conceptes relatius a la relació teòrica entre les identitats col·lectives i les guerres, o altres possibles factors interrelacionats amb la cristal·lització de la identitat nacional.

A la Catalunya de finals del segle XVII, les reaccions populars i les imatges preconcebudes –primàries i evolucionades– poden tenir una lectura a través de visions externes, conflictes locals, el món religiós, la nova frontera i els aspectes culturals. Així, en primer lloc, les imatges són les percepcions dels « altres » (indirectes i directes), és a dir, el que veuen des de fora objectivament o amb unes finalitats concretes (com serien els francesos o els viatgers), i el que se'n desprèn de la propaganda oficial. En segon lloc, els conflictes són importants pels motius següents: el que representen, el que pensen els revoltats, però sobretot, la traducció que se'n fa des de fora. Per tant, la lectura exterior (de la monarquia francesa o espanyola) de les revoltes pot tenir més importància que no pas el que cerquen políticament els revoltats mateixos. Després, la religió i la frontera són dos elements que poden ser estudiats per separat, però que en l'àmbit catalano-francès poden anar de la mà. La religiositat

¹ MORIN Edgar, *L'identité humaine. La Méthode. 5-L'Humanité de l'Humanité*, Editions du Seuil, París, 2001, p.83 (El fenomen de projecció → identificació procura una mimesi en el col·lectiu).

ha estat durant dècades una marca distintiva que ha pogut establir controvèrsies mentals a Catalunya davant la vinguda i la presència de francesos. A la frontera continuà essent un tret cultural de diferenciació. Però, allà on els francesos aconseguiren desplegar la seva política religiosa i fronterera, els posicionaments van poder ser forçats al canvi. D'aquesta manera, ens plantejaríem si hi va haver una assimilació del Rosselló a l'Església de França i si la creació d'una frontera política comportà una frontera mental. Per últim, alguns elements que s'entenen com a indissociables de la identitat cultural i fins i tot política obtenen el seu espai: la llengua, els conceptes i la creació d'identitats. L'idioma, l'art i altres elements que poden expressar conceptes mentals de la societat catalana del barroc manifesten desacords i contradiccions, pròpies i en funció de la política francesa. Simplement afegirem que alguns dels casos analitzats són prou coneguts per la historiografia, però el nostre treball els requereix com a suma d'elements inèdits i menys inèdits, ja que és el conjunt de les temàtiques tractades les que poden aportar-nos respostes a les problemàtiques plantejades.

Imatges, realitats i identitats han de permetre'ns observar si van desenvolupar-se sentiments col·lectius identitaris –potser contadictoris- més enllà de les argumentacions jurídiques, per tant, més enllà de l'àmbit urbà i de les classes privilegiades. Les visions exteriors, les realitats internes i les manifestacions identitàries són unes eines imprescindibles per acotar el posicionament polític i cultural de tot un conjunt de comunitats afectades per la guerra i la presència francesa –en totes les seves facetes- a llarg termini, amb l'annexió inclosa dels Comtats a França. De retruc, les visions externes i els conflictes ens són una font d'observació d'ideologies diverses, entre les quals França sembla portar endavant una de les més coherents i desenvolupades.

1- **LES PERCEPCIONS DELS « ALTRES »**

Les percepcions de tercers acostumen a distorsionar la realitat. Tanmateix, són aquestes visions les que compten i formen les imatges i pensaments d'una comunitat sobre una altra. Per això, de vegades pot ser més important el que emana de la representació de l'altre que la que un mateix poble vol fer sorgir o es vol creure d'ell mateix. I és que, difícilment, les institucions del segle XVII tenien els mitjans necessaris i gaudien d'una homogeneïtat de sentiments d'identitat per exportar una imatge de cohesió. En tot cas, aquesta pot ser formada des de fora a través de elements transversals i conjunturals. D'aquí, doncs, la

importància de la visió de tercers, fins i tot si estan implicats en un conflicte, com els francesos. Alguns viatgers coetanis i posteriors a l'època estudiada poden aclarir, d'una manera individual, però menys coaccionada políticament, la possible formació de canvis i la percepció d'una societat, sempre en comparació amb d'altres. D'altra banda, la publicística ajudà a l'arrelament de les representacions socials i intentà manipular les imatges preconcebudes sobre uns o altres, sobretot pel que fa als comportaments i posicionaments polítics.

1.1- La visió i percepció dels francesos

La imatge que els francesos es podien fer dels catalans s'inscriu en la contemporaneïtat, ja que des de finals del segle XVI, les propagandes francesa i espanyola s'havien encarregat de formar visions preconcebudes sobre els comportaments recíprocs. La generalització dels estereotips estalviava la implicació catalana des d'una posició francesa. Ara bé, l'entrada en guerra entre França i Espanya el 1635 i la revolta dels Segadors van situar Catalunya com a un objectiu més de la propaganda francesa en favor de la llibertat i privilegis dels pobles. D'aquesta manera, van adoptar-se dos punts de vista: l'oficial, és a dir, el que els escrits i pamflets emanaven en favor dels catalans i dels lligams amb França; i l'oficiós, aquell que els representants francesos i caps militars tingueren dels catalans en arribar a Catalunya. Evidentment, aquestes dues opinions generals no havien de coincidir forçosament. També, amb les ocupacions i una major intervenció política, caldria diferenciar les visions dels francesos: des de París, des de Perpinyà, des de Barcelona, des de Madrid o per mitjà de representants catalans profrancesos que, de fet, eren els que transmetien una opinió a la cort i, per tant, podien modificar la visió dels mateixos francesos. Sigui com sigui, creiem que cal observar la perspectiva francesa sobre Catalunya i els catalans en tres etapes temàtiques diferents: en el moment de l'aliança; posteriorment, durant l'assentament al Rosselló; i, finalment, la representació hispànica del món català.

Una primera visió: els inicis de l'aliança franco-catalana

Les negociacions de Pau Claris amb el regne de França despertaren l'interès de les autoritats gal·les, si més no encara més del que ja ho estaven, per la qüestió catalana. En aquests primers moments, era necessari l'execució d'una distinció de la imatge dels catalans de la resta d'Espanya per París. D'aquesta manera, es podien defensar els termes jurídics de les queixes catalanes i apropar-les per establir lligams originaris franco-catalans. En algun sentit, aquesta

política havia de transmetre una imatge dels catalans com a poble autònom i tradicionalment relacionat amb el rei de França. Per aquesta raó, les representacions dels catalans foren argumentades i amb sòlides partides de polítics seriosos, inscrits en un territori que gaudia d'una història prou diferenciada de la de Castella². Tanmateix, la visió oficial havia de xocar amb els “descobriments” o certificacions dels seus representants al Principat.

El tractat de Germanor entre França i els catalans va ser favorable a Lluís XIII, segons els termes dels seus mateixos representants. Tanmateix, aquests posaven en dubte els fruits que podien obtenir-ne. Tenien clar l'objectiu principal que era posar problemes a la monarquia hispànica, però desconeixien cap a on els portaria aquesta implicació directa en la secessió de Catalunya. Pensaven, però, que el preu que haurien de pagar seria molt superior als beneficis primerencs del pacte³. Però, en el moment en què Lluís XIII es convertí en comte de Barcelona i es certificà una major intervenció militar francesa, els caps militars de França es mostraren més optimistes. Així, l'abril de 1641, La Mothe expressava que “*en cette ville [Barcelonne] a donné grand joye a tous les peuples d'avoir vu les intentions du roy*”. I, més encara, es complia un dels objectius que era complicar la vida als castellans: “*Il me semble que les espagnols ayant tout a fait perdu l'esprit et le coeur*”⁴. La confiança francesa es veia augmentada per les facilitats que suposadament trobaren al llarg de la campanya de 1641. D'aquesta manera, el mariscal de Brézé observava des del Rosselló la dramàtica situació del país i, a la vegada, la rapidesa de les conquestes. Per una banda, això va ser possible gràcies a la preocupació per la integració de l'exèrcit francès entre la població catalana i, d'altra banda, per l'estratègia militar, tenint en compte “*que Perpignan tombera avant que le temps soit venu de mettre en Campagne pour faire la Guerre ailleurs, et qu'il est plus aisé de conquérir icy une Province qu'une place en Flandres*”⁵.

No obstant això, els dirigents francesos van començar a experimentar dubtes davant l'acció que duien a Catalunya. En part, per culpa de la impaciència dels catalans, degut a la manca d'ajut francès, i també, perquè no eren un conjunt sociopolític homogeni favorable a França. Així doncs, Brézé reconeixia que haurien d'accelerar les victòries ja que “*les françois sont faibles et les catalans impatians*”⁶. Alhora, es feia necessari marcar una distància entre el poder polític dels catalans i el dels francesos. Per obtenir un aclariment en aquest sentit, els francesos van cercar prendre una posició de força respecte les tropes espanyoles, que

² SOREL Charles, *La Deffence des catalans*, 1642; CAZENEUVE Pierre de, *La Catalogne françoise, où il est traité des droits que le roy a sur les comtez de Barcelonne et du Roussillon et sur les autres terres de la principauté de Catelogne*, Toulouse, 1644.

³ AMAE, CP, Espagne, 20, *Carta de Du Plessis-Besançon*, el 16/12/1640.

⁴ AMAE, CP, Espagne, 20, *Carta de La Motte Houdancourt a la cort o a M. de Chavigny*, el 01/04/1641.

⁵ AMAE, CP, Espagne, 20, *Carta de M. de Brézé*, al Camp d'Argelès el 22/11/1641, ffº 295r-297v.

⁶ AMAE, CP, Espagne, 20, *Carta de M. de Brézé*, al Camp d'Argelès el 30/11/1641, ffº 307r-309r.

demonstraria també una superioritat respecte la feblesa catalana. Amb la certificació dels pactes i les victòries militars sobre les tropes de Felip IV, els dirigents francesos veieren l'aliança franco-catalana com una demostració de superioritat de França sobre Catalunya. Així es plasmaria un canvi en el tracte amb els catalans, deixant de ser aquests simples i nous súbdits per esdevenir francesos:

*“les affaires ont en quelque sorte changé de face, pour ce qui regarde les Catalans, ou pour mieux dire alliés qui estoient commancées il y a environ un an, furent hier achevées par le jurement que je fis a la Jonquère au nom du Roy mon maistre,[...] en suite de quoi je recevez les serments d’obeissance et de fidelite de la part des trois estatz dont les Provinces de Cathalogne, Roussillon, et Cerdagne, sont composées. De sorte, Monsieur, que VE juge bien que sans estre coupable envers mon roy, et commetre une grande faute je ne puis plus traicter avec différence les François et les Catalans; estant tous a cette heure egallement sujets de sa majesté très chrestienne, et il me semble qu’en Roussillon on ny doit plus faire de différence qu’en Catalogne, ou on ny est a point fait”.*⁷

Amb el desenvolupament dels esdeveniments, les justificacions catalanes per canviar de senyor, recolzades lògicament per França, donaren peu als francesos a marcar noves diferències. És a dir, es va passar gradualment d'un pacte voluntari i de teòrica igualtat a un procés de dominació. Tot respectant les demandes bàsiques dels catalans –Constitucions i privilegis-, les autoritats franceses van realitzar un gir en la seva política a Catalunya, en funció de la força dels catalans. Es confirmava el respecte jurídic i polític de Catalunya, però s'iniciava un nou model de relació:

*“pour y régler toutes choses et par l'establissement d'un bon ordre faire goustier aux Cattalans les fruicts et les douceurs de cette nouvelle domination, Vous serez la pierre angulaire qui lierés toutes choses entre le Roy et ces peuples donnant par la parfaite connaissance que vous avez de leurs humeurs et du pays les Instructions necessaires et a Mr de la Motte et a Mr d'Argenson”.*⁸

Els francesos semblaven, però, conscients que una acció massa brutal dificultaria les seves accions al Principat i, doncs, contra la monarquia d'Espanya. Aquestes raons portarien a dominar militarment Catalunya, però també a permetre un govern segons les lleis i institucions catalanes.

Al llarg de la dècada de 1640, l'opinió dels francesos a Catalunya va evolucionar, sobretot a causa de l'assentament polític-militar a Barcelona. L'evolució de la situació es feu,

⁷ AMAE, CP, Espagne, 20, *Carta du Marquis de Taracouze*, el 31/12/1641.

⁸ AMAE, CP, Espagne, 21, *Copie de la lettre de Mr de Noyers escrite a Mr Du Plessis Bezançon*, el 17/02/1641.

doncs, en funció de la instal·lació de la burocràcia francesa i profrancesa a Catalunya. També, la presència de les tropes franceses causaren efectes negatius sobre la població i les autoritats n'eren conscients, com demostren els gests fets en aquest sentit. Gràcies a un coneixement definit dels catalans, els dirigents francesos prengueren algunes decisions que traduïen una certa percepció dels autòctons. França sabia que havia de fer una contínua demostració de força militar a Catalunya, sense provocar greus conseqüències sobre la població. L'exhibició havia de portar-se contra les tropes hispàniques. I és que el tema dels allotjaments era un afer summament sensible pels habitants. El control de les tropes durant els hiverns, és a dir, dels excessos i violències, era necessari per *“la conservation de la fidelite des peuples, la subsistance des troupes, & Intelligence des uns avec les autres”*. Per això, s'imposava la negociació amb les autoritats locals. No es podia deixar res a l'atzar ni a necessitats d'última hora. S'establia un tractat de subsistències amb les poblacions a través d'intermediaris moderats i coneixedors de les pràctiques del país, aportant tot seguit una quantitat considerable de diners, per atreure's la confiança dels autòctons. Totes aquestes recomanacions es troben en un memorial on s'exposen alguns consells necessaris per conservar sense problemes el Principat. L'última d'aquestes idees era la posada en pràctica d'una demostració de força militar. D'aquí resultà la política de situar nombrosos vaixells davant Barcelona i al llarg de la costa fins a Tarragona per a *“la conservation de ce pays et empêcher l'alienation des peuples”*⁹. Però, en les seves memòries, Bussy Rabutin es mostrava contrari a la idea de forçar les situacions quan no n'eren capaços. Reconeixia que alguns dirigents francesos l'havien pressionat, ja al 1654, perquè fes una demostració de fortalesa militar als ulls dels catalans:

“la Catalogne estant un país que l'on retenoit autant par la reputation que par les forces, les Catalans nous voyant reculer, auroient mauvaise opinion de nos affaires, et pourroient quitter nôtre parti”

[a la qual cosa ell responia]

“les Catalans auroient mauvaise opinion de nos affaires nous voyant reculer; à cela nous répondions qu' il y avoit moins de honte à reculer pour faire une conquête, qu' à s'avancer pour estre battus, et qu'en peu de temps nous desabuserions tout le monde”.¹⁰

En un text del 1645, uns mesos després de l'arribada de Marca a Catalunya, s'exposa en detall l'opinió sobre els catalans. A banda dels aspectes administratius i jurídics que ja

⁹ AMAE, CP, Espagne, 21, *Mémoire des choses a faire pour maintenir les affaires de Catalogne ou pour entreprendre sur les places que les ennemis y occupent*, el 08/12/1643.

¹⁰ BUSSY RABUTIN, *[Les] mémoires...*, tom 2, 1696, p.237 i p.239 (05/09/1654)

haviem vist en el segon capítol del treball, l'autor analitza les característiques de les demandes i queixes dels catalans respecte els allotjaments, els drets jurídics i els privilegis de Catalunya. El títol mateix d'un dels apartats *-Humeurs des Catalans en General-* indica que l'exposició, subjectiva, emet una representació concreta dels catalans per França:

“Ils aiment et craignent extrêmement la Justice, portant grand respect a ceux qui l'administrent, et ne trouvant a redire a quoy que lon puisse faire par cette voie, ce qui nest pas un petit avantage pour ceux qui gouvernent; bien que d'ailleurs leurs conditions et privileges semblent traverser toute force de chastiment, et quils y soient tellement attachez quil n'y a point d'extremité ny de violence quils n'entreprennent pour les conserver: Et quoy qu'en effet ils ne soient pas plus gens de bien que les autres nations catholiques, sy est ce qu'en apparence ils sont grands amateurs des ceremonies de la Religion, d'ou vient que les Ecclesiastiques et les Moines, ont beaucoup de credit parmy eux, pour faire du bien, ou du mal.

Ils sont naturellement envieux les uns et des autres, plus fort Interessés, et jaloux de leurs femmes, de sorte quil n'y a point de quartier avec Eux sur tous ces points, et que pour ce qui est du second, se trouvant soulés par les desordres et les logements excessifs des gens de guerre, ils sont capables selon les rencontres de se porter a toutes les extravagances imaginables, sans considerer les malheurs, ny les suites qui en peuvent arriver; Néanmoins, pourvue quon les prenne avec douceur, ce qu'on leur face coignoistre la raison quil y a de faire les choses, Ils sy accomodent facilement, ainsy quil paroist en ce que depuis quatre mois et plus, Ils nourrissent les troupes dans les quartiers sur la seule assurance par escrit que le gouverneur leur a donnée d'en estre rembourse”.

Els francesos semblen reforçar la idea d'uns catalans molt gelosos de les seves lleis i privilegis, però es de destacar la idea d'un poble català que reacciona per interessos o per gelosia. De fet, aquesta visió va trobar una traducció en els conflictes entre catalans profrancesos i el servei d'intercanvi de favors amb França. El text destaca també la filiació religiosa dels catalans. Aquest era un dels aspectes que creiem a la base del malentenment entre les poblacions del regne de França i del Principat de Catalunya, i que havia creat recels davant l'arribada dels francesos. En aquest sentit, la política religiosa de canvis en els càrrecs eclesiàstics havia estat una de les preferències del rei de França en instal·lar-se a Catalunya, atorgant una prioritat màxima a la transmissió ideològica a través del sector eclesiàstic, al qual creien que els catalans donaven tota credibilitat. L'altra gran qüestió era la dels allotjaments, que havia dut les institucions catalanes a revoltar-se. Això representava, malgrat tot, un fet

sorprenent i únic pels francesos, que creien que els catalans no havien calculat les conseqüències d'aquests actes. Sigui com sigui, havia estat favorable a França. Només calia entendre i respectar les característiques catalanes, però fins quan i fins a quin punt? El text penetrava en la descripció íntima mateixa dels catalans; unes idees preconcebudes que s'allunyaven ja força de tots els escrits "oficials" francesos en favor de Catalunya. L'opinió sobre l'home català era la següent:

“Ils sont [-] costé forts lents et paresseux en toutes leurs affaires, se contentans de faire travailler de leurs terres ce qui leur en faut pour vivre seulement sans se soucier autrement du commerce que dans leur voisinage; En matiere de grandes choses, ils sont tres difficiles a esbranler, soit pour aller au ma[?] soit pour en revenir, parcequelles sont mesnagees par les plus habiles [-] ainsy quil a paru dans ces dernieres occasions, nonobstant les grans progrès des Ennemis, Mais aussy sont ils tres capables dune emotion [-] dans les occasions particulieres, lesquelles il faut user autant quil est possible, pour la consequence des suites que peut produire un seul maint exemple”.

Aquesta línia crítica respecte els catalans havia de recolzar la idea que no podien governar-se a ells mateixos, de manera a sostenir la intervenció francesa al Principat. Es desprèn una imatge de poble poc treballador i donat a l'oci i a l'avalot. Per altra banda, una vegada aconseguits els èxits militars i l'assentament polític a Catalunya, era necessari justificar el paper del rei de França i menystenir les possibilitats autònomes de Catalunya. Així, seguia dient l'autor sobre la universalitat de les queixes i els interessos dels catalans:

“A parler en general ils sont quasy tous ignorants et peu capables des affaires du monde, et sy entre ceux qui ont de lestude, ils s'en treuvent quelques uns qui sachent plus que les autres, leur capacité dégenere plutost en matiere que habileté, ne se rencontrant quasy point de veritable prudence ny de solide en leurs esprits. Estant dailleurs à demy republicains et fort curieux de nouvelles, ils sont aussy fort credules, de sorte qu'un beau parleur peut aquerir beaucoup de credit parmy eux, ou pour exiter des emotions subites ou pour les apaiser, les vertus morales ny sont presque daucun usage, et ils sont pour la pluspart d'un temperament chaud et secq, ils sont forts adonnés aux femmes, et fort vindicatifs, ne laissant aucune meschansete à faire pour venir about de leurs desirs et de leurs vengeances, surtout La noblesse, les gens de lettres, et les eclesiastiques tant seculiers que bonnes gens, pourvueu qu'on les sache mesnager avec douceur, les principaux vices de luxes, sont la feneantise et lavarice, voulans profiter de tout et ne rien faire”.

La visió donada dels catalans és, evidentment, interessada per a controlar sense problemes la província. Tanmateix, la insistència sobre les queixes catalanes i el caràcter bel·ligerant dels catalans davant l'agressió de les seves Constitucions transmet una realitat, que era l'afèrrima defensa jurídica constitucional de Catalunya. La millor manera per desprestigiar les capacitats catalanes, als ulls de l'opinió pública –quina?-, era tractar des del caràcter personal fins al fons de qüestions com les queixes a Castella, i simplificar-ho com una simple venjança i pels interessos personals¹¹. També, però, l'anticastellanisme seguia essent una arma favorable a França en aquesta dècada d'ocupació de Catalunya. La descripció continuava així amb essències naturals com els trets del caràcter i l'odi als castellans:

“Mais avec tout cela, quoyquils aiment autant loisiveté quils apprehendent toute sorte de fatigue, comme ils sont dune complexion forte et robuste, dun naturel plein de fougue, et dun courage prompt et ardent, lorsqu'ils sont une fois adonnés a la guerre, ou le desir du gain et lutilité de la solde (jointe a ladversion naturelle quils ont contre les castillans) les mene plus que toute autre consideration. Il est certain quil ny a pas de plus braves gens au monde, tant a pied qu'a cheval ny qui fassent plus ponctuellement le service qu'eux, c'est pourquoy il seroit tres avantageux pr le Roy d'en prendre a sa solde, et de sen servir en Catalogne et ailleurs, tant pour plusieurs raisons d'Estat et de bonne conduite, que pr entretenir et fomenter d'autant mieux leur hayne contre les ennemys”.

La constitució física era, doncs, tant natural com l'animadversió als castellans. El text, escrit segurament per algun representant francès al Principat, caricaturitzava la manera de ser dels catalans, però els tractava com a conjunt homogeni. Es tractava de trobar les vies més eficients per fer-se seva una província complexa per les relacions jurídiques i polítiques, i interessant per l'oposició a la monarquia espanyola. L'homogeneïtat del català no es retrobava, segons l'autor, en les zones geogràfiques a les quals feien front o havien de tractar. En tot cas, sobresurt de manera evident el tema de la manipulació dels catalans davant els objectius ulteriors davant d'Espanya. El text prosseguia amb les dificultats que podien trobar els estrangers, en aquest cas els francesos, davant les peculiaritats catalanes segons les comarques. En aquest cas, la representació dels catalans es feia en funció del context de l'enfrontament franco-espanyol, on els catalans eren teòricament els aliats de França:

¹¹ CONTARINI Thomas, *Relation d'Hespagne*, Imp. Claude Hyp [traducció del text italià de principis del segle XVII], Montbéliard, 1666, p.132 (Aquest observador italià, afirmava a principis de segle que: “*les François ne peuvent en aucune manière souffrir la grandeur, de ceux qui passent, pour leurs égaux, ny mesme la puissance de leurs inférieurs*”).

“Des peuples

Il n’y a pas grande division ou distinction a faire pour ce regard. La diférance de leurs affections se rencontrans plutost en la scituation des lieux que dans les personnes, exepté quelques uns, mais en petit nombre, qui se treuvent attachés aux Intherests des adherans et partisans d’Espagne, comme dans la Cerdagne et plusieurs aux environs de Vic, Manrese, Solsonne, et Empourdans a cause du voisinage de Roses, et des malaffectos de plus haute condition quil y a partout ces quartiers la, plus que d’aucun autre. Et notamment de l’Evesque de Vic; mais avec tout cela, moienant qu’on ne les surcharge pas de logement que les troupes vivent doucement avec eux, qu’on ne touche point declarément en leurs privileges, et que les armes du Roy soient plus heureuses cete campagne que les precedentes”.

Veiem així com segons quines regions, l’afecció a França era menor. I es que podríem traduir així el partidisme espanyol del que parla l’autor. Són les zones dels Pirineus i de frontera interior les que semblen mostrar-se més reticents a una assimilació militar, als ulls dels francesos. D’aquesta manera, França havia d’emprendre alguna acció i aconseguir una homogeneïtzació política del territori, com van ser les dures purgues polítiques, fetes amb el consentiment i l’ajut, en alguns casos, de catalans profrancesos:

*“Il est certain que la province du Royaume, et que le gros des peuples qui en est la base, et le fondement sur lequel sappuie l’authorité Royale, à donné jusques icy telle terreur à tous les malaffectos que ça esté le veritable frain [sic] qui les a retenus, qui a maintenu les affaires, et empesché les revolutions qui pouvoient arriver de la mauvaise conduite des francois et des catalans, tant a legard du gouvernement militaire que du politique; de façon quil ny a rien plus considerable, que de se conserver et entretenir par toutes voies, la bonne volonté d’un corps sy ouvertement amy de la france, et si capital lennemy des Castellans, estant amy de dire, qu’aux choses qui se sont passes en Catalogne c’est merveille qu’il n’y soit arrivé quelque subvertion generale”.*¹²

L’autor, que considera els catalans proclius a la revolta i al conflicte, es mostra sorprès de l’absència de qualsevol moviment contra els francesos, sobretot tenint en compte els allotjaments i les mesures preses contra els catalans, en principi, profilipistes. De tota manera,

¹² AMAE, CP, Espagne, 26, [Sense autor] 1645, ffº 20-25. Pel que fa a la idea que transmet el text sobre els moviments de certs catalans per la motivació d’uns interessos personals, ho veiem reiterat en un memorial del 1648, on es comenta que els catalans només pensen en els seus desigs personals (SHAT A1 245, peça 95, *Memorial*, 1648). En el fons, semblaria com si els francesos, a imatge de les acusacions llençades pels castellans durant aquells anys, tractessin els catalans i les seves autoritats d’egoistes. Però, l’egoisme era representat així com un rebuig d’obeir certes ordres reials? Els interessos personals eren de fet els interessos de la supervivència dels privilegis de Catalunya davant les accions francesa i espanyola o bé, només es referien realment a interessos individuals? Aquest plantejament donaria lloc a un debat ideològic extern durant els anys quaranta.

a les alçades de l'any 1645, els partidaris del rei d'Espanya i aquells expulsats per ser sospectes de malafectes al regne de França ja havien abandonat en gran part el Principat. Per tant, com es podia donar lloc a una revolta antifrancesa? Tant temien les autoritats gal·les les capacitats bèl·liques de la pagesia i el món rural de Catalunya? Aquesta era una por que es traduïa pels relleus en les altes instàncies del Principat, fins i tot en les eclesiàstiques, com ja havíem pogut comprovar¹³. En realitat, les purgues havien donat els seus fruits, tant per l'eliminació d'opositors com pel silenci popular que es creà. A la vegada, els francesos seguien sent conscients de la importància que donaven els catalans a les seves lleis, on les Constitucions eren un referent i els allotjaments un atac frontal a aquestes. Els representants francesos confirmaven així el caràcter jurídic-nacional de la Catalunya dels anys quaranta.

Catalans, Rosselló i francesos

La confiança envers els catalans no era gran, com hem vist. El caràcter mateix de la revolta i de les demandes catalanes eren contràries als interessos de França. Però, la convivència es mantingué i els francesos desenvoluparen el contacte i el coneixement dels catalans a tots els àmbits de la societat. Això es veié augmentat amb la fugida de Barcelona, el 1652, i la continuació de la guerra al Principat, tenint com a base els Comtats.

L'interès francès per conservar tot el Principat va portar a imprimir textos favorables a les demandes catalanes, entre les quals les seves prerrogatives jurídiques, i on s'alimentaven els odis entre catalans i castellans. Ara bé, aquest tipus d'escrits havia de tenir un fonament jurídic-social suficientment important com per emprar-lo com un argument polític¹⁴. Però, amb el tractat dels Pirineus, el 1659, s'esvaïa qualsevol possibilitat de reconquerir el Principat a curt termini. D'aquesta manera, la monarquia francesa es va concentrar en l'assentament al Rosselló, la redistribució de càrrecs als catalans afectes i el resituament geomilitar a la nova frontera. En desplegar-se al Rosselló i atorgant alts tributs als profrancesos vinguts de Barcelona, les autoritats gal·les demostraven, una vegada més, que no feien diferència entre els catalans del Principat i els del Rosselló. Pensaven que segurament així els seria més senzilla l'assimilació monàrquica, a la vegada que complien la promesa de recompensar els interessos individuals d'alguns catalans pels serveis prestats a França. Tot plegat, però, no

¹³ SHAT A1 245, peça 31, *Carta de M. de Marca a M. Le Tellier*, a Barcelona el 17/08/1645. Sobre la inconveniència de situar un català al capdavant del comissariat de les visites als convents franciscans a Catalunya, ja que sempre seria d'un o altre partit. No seria sempre, doncs, obeït. Per això, calia situar francesos en aquests càrrecs; TORREILLES Philippe, *L'annexion...* (L'autor cita un text de Marca sobre la comunitat religiosa de Sant Joan: "*la haine est parmi eux, leur faisant dire les sentiments les plus cachés, m'a fait voir clairement qu'aucun des deux partis n'est françois, et que celui des prestres qui a fait semblant de chercher mon appuy n'est guère moins espagnol que celui des chanoines*").

¹⁴ AMAE, CP, Espagne, 36, *Très Humble Remontrance faite à Sa Majesté pel Bisbe d'Orange*, 05/1657, ff° 163r-v (imprès).

aconseguí evitar conflictes entre catalans i francesos. Així, un metge francès es planyia a Perpinyà dels problemes que li causaven els catalans, per culpa “*du peu de justice que les gens de nostre nation trouvent contre les Catalans*”. Es tractava d’un metge francès, instal·lat a Perpinyà des de 1667, que durant tot aquell temps va trobar ple de traves entre els seus col·legues de professió. A aquesta situació s’hi afegia, a més a més, que alguns oficials del Consell Sobirà repartien justícia al seu gust i, sovint, en detriment d’alguns francesos presents a la província¹⁵.

Veiem com els francesos diferenciaven encara, amb una certa lògica si tenim en compte que la província era considerada “estrangera”, els catalans d’ells mateixos. La diferenciació mostraria una contradicció respecte la voluntat d’antics representants francesos al Principat que reclamaven el mateix tracte per uns i altres, i les naturalitzacions ofertes per Lluís XIV al voltant dels anys seixanta¹⁶. Curiosament, l’ambaixador francès a Madrid, el marquès de Villars, plantejà el 1668 una queixa pel tracte que rebien els francesos arreu de la monarquia espanyola: esgrimia l’exemple d’una gabella que s’havia imposat als francesos a Andalusia, per la seva condició d’estrangers a Castella¹⁷. Hom es podria preguntar, doncs, si els catalans del Rosselló van patir la gabella uns pocs anys abans per la mateixa raó: ser estrangers al regne de França. La imatge que podia fer-se França del Rosselló havia de ser molt semblant a la del conjunt de Catalunya. A la pràctica, per exemple, l’organització religiosa a Elna xocà amb la que tenien costum els francesos. Didier Baisset comenta en aquest sentit que, durant els anys en què els primers bisbes francesos s’assentaren a Elna, es trobaren davant d’un capítol catedralici fortament instal·lat a la província i que, amb els anys, s’havia acostumat a una certa autonomia i a gaudir d’una influència que no seria pas fàcil d’esquinçar. D’això se’n prengué consciència sobretot a partir de 1682, amb el bisbe Montmort, que es veié en la necessitat d’aprendre la llengua del país, el català, i negociar certes normes¹⁸.

Un cop passat el període de transició pacífica des de la pau dels Pirineus, es van reiniciar les accions militars. En aquestes condicions, les percepcions i les representacions d’interès es van reprendre. D’aquesta manera, l’intendent Macqueron intuïa que calia protegir la província de les tropes espanyoles i també dels mateixos catalans. La confiança en l’actitud i el respecte dels catalans envers els francesos era mínima. Així, els controls militars

¹⁵ SHAT A1 356, peça 39, *Carta de De la Mainge a Louvois*, a Perpinyà el 22/02/1673; SHAT A1 356, peça 73, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 29/03/1673 (L’intendent explica haver examinat l’escrit del metge francès, un tal M. de Rapidel, i comenta que s’ha iniciat el judici entre aquest i tres altres doctors catalans “*qui prétendent contre luy la présence à l’Université*”. En qualsevol cas, Carlier passa el dossier al Consell Sobirà).

¹⁶ SAHLINS Peter, *Frontières...*, p.131

¹⁷ AMAE, CP, Espagne, 56, *Carta del Marquès de Villars*, a Madrid el 24/10/1668, ff° 158r-159r

¹⁸ BAISSSET Didier, *Politique et religion...*, p.57

realitzaven diverses funcions, entre les quals una vigilància extrema de la població¹⁹. Aquesta desconfiança es veuria reforçada per l'actitud de part de les poblacions del Conflent i el Vallespir durant la revolta dels Angelets. La transcripció de l'actitud dels catalans del Rosselló fou, als ulls dels francesos, la d'un poble revoltós i poc donat a deixar-se dominar. Els soldats tenien l'ordre de "*veiller sur la conduite des habitans en cas que les angelets s'approchent*". L'intendent Carlier manifestava així la seva suspicàcia sobre els catalans²⁰. De fet, la difidència de les autoritats respecte la població dels Comtats augmentà arran d'una frontera vulnerable i on els lligams sud-nord pervivien, però sobretot per la idea que se'n feien d'un poble mentalment homogeni a les dues bandes dels Pirineus.

Les armes de l'exèrcit francès havien de conviure amb aquesta pressió i recolzar les polítiques que s'hagueren de prendre a l'interior de la província, per intentar eliminar al màxim qualsevol marca d'hispanitat. Però, per damunt de tots, els reis de la frontera eren el miquelets: un cos militar independent, que difícilment podien classificar francesos i espanyols. Per aquesta raó, els primers van decidir denominar-los "*fusiliers de montagne*". Per bé que eren emprats com a grup de suport militar a la muntanya, els miquelets simbolitzaven la indisciplina i, sobretot, la infidelitat al rei de França i al rei d'Espanya²¹. En aquest sentit, Bussy Rabutin comentava en la seva correspondència el rebuig que li produïen els miquelets: "*Ce que vous me mandez des huguenots de Dauphiné, me fait souvenir des miquelets de Catalogne. Ils m'ont fait enrager vingt fois en une campagne. Je les voyois à cent pas de moi, et tout d'un coup je ne les voyois plus; ils se sauvoient par des rochers inaccessibles à tout autre qu'aux chevres et à eux. Nous les tirions en volant, mais sans effet; ils étoient plus heureux que nous, car ils nous tuoient toujours des hommes et des chevaux*". Aquest comentari està insertat en una carta sentimental, el que mostraria fins a quin punt li havia afectat el contacte amb aquests homes de la muntanya catalana²².

Les opinions sobre les revoltes internes i externes també són una dada prou eficient per intentar acostar-nos a la realitat de la percepció mental dels francesos sobre els catalans. Així, el descobriment del complot de Vilafranca de Conflent el 1674 va ser la certificació d'unes pors que corrien entre les autoritats gal·les des dels moviments contra la gabella. La sorpresa de veure-hi implicades persones notables va obrir els ulls sobre el rebuig autòcton – estrictament local- a la presència francesa, ja que "*il a paru dans cette occasion peu*

¹⁹ SHAT A1 241, *Carta de Macqueron a Louvois*, a Perpinyà el 10/04/1669.

²⁰ SHAT A1 300, peça 30, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 19/09/1671.

²¹ SHAT A1 563, peça 24, *Carta del mariscal duc de Navailles a Louvois*, a La Bisbal el 29/05/1676; SHAT A1 563, peça 70, *Mémoire sur le Roussillon*, el 01/1677.

²² BUSSY RABUTIN, [*Les*] *lettres de messire Roger de Rabutin, comte de Bussy* [Document electrònic, BNF], tom. 2 (1681-1692), « Lettre 84, Réponse du Comte De Bussy à Madame De S. », a Chauseu el 23/03/1689, p.238

d'affection pour le service du Roy dans les peuples de pais cy". D'aquí, la paüra per una rebel·lió generalitzada dels catalans dels Comtats: "*il y avoit à craindre mesme que la conspiration n'allat assez loing pour couper la gorge à toutes les troupes dans leurs quartiers quoy qu'elles ayent tousjours vécu avec le meilleur ordre du monde, Je vous assure que cette affaire a esté fort grande et que sy j'eusse manqué a la destourner comme jay fait de loing, les suites pouvoient estre tres fascheuses*"²³. A més a més, existia la certesa que els lligams persistien entre les dues bandes dels Pirineus, sempre contra França. D'aquí la decisió d'expulsar del país les persones que podrien mantenir un contacte actiu amb el Principat. Le Bret estava convençut que els espanyols podrien mobilitzar les poblacions locals "*pour séduire les peuples de Roussillon*". Recomanava com a costum que les autoritats del Rosselló i les franceses traduïssin les cartes en castellà o català al francès. S'evitaria així part de les conspiracions emeses a través d'un idioma desconegut pels francesos i propi del país. En definitiva, es va decidir tallar el comerç, detenir cinc o sis famílies senceres i es van iniciar judicis exemplars²⁴. Els complots de Vilafranca, Perpinyà i algun altre brot –com Cotlliure–, durant aquell primer semestre de 1674, van provocar un canvi en la relativa flexibilitat francesa a la província, endurint així les repressions i les condemnes, accelerant la supressió de lligams entre sud i nord i esborrant les marques d'hispanitat dels Comtats.

Es desprèn també tota una sèrie de comentaris sobre el comportament i la visió general dels catalans al llarg dels anys setanta i vuitanta. L'opinió més recurrent era la d'un poble indisciplinat i, tot i que contrari a la guerra, no costava gaire als seus membres revoltar-se si era per qüestions econòmiques i de justícia. El sometent, a imatge dels miquelets, representava un exemple de descontrol i autodefensa negativa per a les monarquies, segons el que llegim en un memorial de 1677²⁵. Altrament, és possible que els nombrosos comentaris de Ramon Trobat sobre els catalans i Catalunya, enviats a la cort i emesos als representants desplaçats al Rosselló, tingueren amb els anys un cert efecte. Solia parlar del sentiment patriòtic català i del rebuig que sentien els de Barcelona per Castella²⁶. Afegim, doncs: caldria considerar les paraules de Trobat com una opinió francesa? Segurament no en el fons, però si en l'erosió que produí amb els anys, sobretot durant la seva etapa com a intendent, que és quan les notícies que arribaven al rei passaven abans per les seves mans. I és que les informacions que ell

²³ SHAT A1 415, peça 13, *Carta de M. Le Bret a Louvois*, a Vilafranca el 28/03/1674.

²⁴ SHAT A1 415, peça 20, *Carta de M. Le Bret a Louvois*, a Tuïr el 18/04/1674; SHAT A1 415, peça 25, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 28/04/1674; SHAT A1 415, peça 32, *Carta de M. Le Bret a Louvois*, a Tuïr el 05/05/1674 (Le Bret es mostrava convençut que existien faccions d'Espanya en relació amb Perpinyà -i no s'equivocava-); SHAT A1 415, peça 35, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 16/05/1674.

²⁵ SHAT A1 563, peça 70, *Mémoire sur le Roussillon*, el 01/1677; CAISSEL de, *Relation de ce qui s'est passé en Catalogne*, París, Boutique G. Quinet, 1678-1679, 190p.

²⁶ SHAT A1 563, peça 88, *Carta de Trobat a Louvois*, al Camp de Torrelles de Fluvià el 28/05/1677.

transmet, en gran quantitat, són el material sobre el qual els dirigents francesos -sobretot Louvois, que el tenia com a favorit- han de formar-se una idea sobre els catalans. Evidentment, existeixen les opinions d'alguns militars i representants, però aquestes són puntuals. Un dels darrers exemples de pes, abans de l'entrada en funcions de Trobat, fou el de l'intendent Beaulieu, que deia el següent sobre l'afecció dels rossellonesos cap a França:

“Ce qui pourroit renouveler les anciennes inclinations de ces peuples pour l’Espagne lesquelles ils ont bien de la peine à cacher nonobstant les bons traitements que nous leurs faisons”.

L'intendent era tot i així conscient que aquesta tendència favorable a “Espanya” podia suavitzar-se o fer-la oblidar si els pobles dels Comtats tinguessin els mitjans econòmics suficients i l'exèrcit no hagués de sobreviure en el territori²⁷. Uns anys més tard, el 1684, Trobat comentava a Louvois que els catalans súbdits del rei (*“les gens du Roussillon”*) eren molt fidels a França. Evidentment, aquesta opinió allunyada de la de Beaulieu tenia un interès particular que era el de convèncer la cort a emprendre una veritable campanya de conquesta del Principat de Catalunya; i quin millor argument que demostrar que els habitants encara eren contraris al seu rei -Catòlic- i partidaris d'una acció francesa?²⁸

El principal descontentament dels catalans davant els francesos va ser, per França, un cop negatiu ja que provocava divisió en les tropes, tot i fer intervenir persones de renom com Josep de Pinós per contribuir a donar més unitat. Els esdeveniments i les represàlies havien provocat que en un moment donat, molts habitants utilitzats com soldats emprengueren el camí de la deserció i es passessin a les files d'un vell conegut: Josep de la Trinxeria. Aquest simbolitzava la lluita contra França i la desaprovació de la frontera. La seva adscripció a l'exèrcit espanyol com a cap de tropes de miquelets podria haver temptat alguns compatriotes seus²⁹. Durant la curta campanya de 1684, el mariscal Bellefonds definia amb exactitud aquesta sensació; deia dirigint-se a Louvois: *“vous connoissez le pays, et quand on n'est pas assuré des peuples comme l'on estoit dans le temps où l'on y a fait agir les armées, l'on a peine a faire les choses surement”*. El mariscal esgrimia aquest temor davant l'arribada de Trinxeria amb cent miquelets a Camprodon, amenaçant així Prats de Molló³⁰. D'alguna manera, però, aquests comentaris certificaven que els efectes de la guerra –les conseqüències de la presència de les tropes militars- eren completament nocius per la conservació de qualsevol afecció política. El més sorprenent resulta ser la conscienciació d'aquest fet entre els dirigents francesos.

²⁷ SHAT A1 563, peça 132, *Memorial sobre la guerra de Catalunya* [Beaulieu], el 12/1677 (?)

²⁸ SHAT A1 726, *Carta de Trobat a Louvois*, a Arles (?) el 25/07/1684.

²⁹ SHAT A1 611, peça 36, *Carta de Du Bruelh a Louvois*, a Bellaguarda el 14/05/1678.

³⁰ SHAT A1 726, *Carta de Bellefonds a Louvois*, al camp de Prats de Molló el 24/07/1684.

Hispanitat i anticastellanisme

Els francesos veien en el conjunt dels costums i maneres de fer dels catalans dos elements que podien semblar contradictoris, però que tenien la seva lògica: una hispanitat i l'anticastellanisme. El primer es desprenia d'una percepció “nòrdica”, davant la qual l'emanació religiosa, artística i jurídica de Catalunya formava part d'un amàs hispànic, pel que representava de diferent respecte a França. Evidentment, no era un fet positiu pels interessos de la corona de França als Comtats i al Principat, ni tampoc implicava una voluntat d'adhesió a la monarquia espanyola; era un concepte que anava més enllà. Així, d'altra banda, la demostració contínua de l'arrelament físic i mental de les institucions i lleis catalanes havia comportat un conflicte permanent enfront de l'intent de dominació castellana. Aquesta idea, en canvi, havia servit als francesos i als partidaris de França per comprometre's amb la causa catalana. Si més no, això va ser així fins a principis dels anys setanta (i, posteriorment, a finals dels vuitanta amb un compromís evolucionat), en els projectes gals. D'aquesta manera, s'intentava aprofitar sempre qualsevol moviment rebel del Principat per alimentar l'anticastellanisme.

Els francesos sabien, però, que gran part la representació identitària catalana es fonamentava en el rebuig d'altri, sobretot aquell que menyspreava les Constitucions i infligia maltractaments físics amb els exèrcits. Per això, era important la utilització de catalans profrancesos, ja que podien donar una imatge positiva de l'acció de França. Tanmateix, aquests mateixos no actuaven forçosament en el sentit esperat. Josep Margarit mateix sorprenia alguns dels seus contemporanis francesos amb actituds contràries a ells, que segurament eren més de l'ordre de l'autodefensa instintiva pel que estava succeint a Catalunya a finals de la dècada de 1650:

“Don Joseph Marguerit, qui n'avoit de consideration parmi nous que par l'amitié que les peuples avoient pour luy, estant averti de ce desordre, en fit d'abord ses plaintes au duc de Candale, lequel me haïssant alors, sans en avoir de raison, fut bien-aise d'avoir de quoy me rendre de mauvais offices auprès du prince, dont l'affection pour moy luy déplaisoit. Il luy mena don Joseph, lui exagera ma violence, et luy dit que ces choses-là estoient capables de revolter la Catalogne contre nous. Le prince aimoit fort le duc de Candale, mais il ne m'abandonna pas; et cependant pour contenter don Joseph Marguerit et les peuples, il m'envoya à l'heure mesme cet ordre écrit et signé de sa main”.³¹

³¹ BUSSY RABUTIN, *[Les] mémoires...*, tom 2, pp.227-228 (29/08/1654)

La por d'una revolta era constant, des d'un principi fins a èpoques posteriors. La imatge d'una Catalunya fàcilment irascible era persistent durant els anys de guerra i durant les diferents presències de tropes. I això no només fou així contra els francesos, sinó també contra les accions espanyoles, segons observava l'intendent francès del Rosselló³².

El text que més contundent resulta sobre la catalanitat del Principat i dels habitants mateixos dels Comtats és el de Beaulieu, quan comentava que Catalunya era gelosa de la seva llengua, les seves lleis i les seves Constitucions. Qualsevol acció en contra podia motivar una rebel·lió. Els objectius de l'intendent el 1678 eren el principi de la transformació de totes aquestes idees, i creia que el Rosselló i la Cerdanya començaven a estar preparades per allò. Les mesures anti-hispàniques preses en diversos àmbits de la vida quotidiana, que hem analitzat en el segon capítol, haurien portat els seus fruits³³. Però, això no era incompatible amb la realitat d'un sentiment anti-castellà estès per Catalunya. Trobat reivindicava una i altra vegada la idea per la qual els catalans tenien una enorme animadversió contra els castellans. De manera comparativa, el llavors advocat general del Consell Sobirà afirmava que seria senzill atreure's la població catalana sota l'òrbita francesa. L'optimisme de Trobat li feia creure –o volia fer creure als seus superiors- que si hi havia d'haver alguna revolta, aquesta havia de produir-se contra les tropes espanyoles. Un fet que alguns francesos es creien, i més encara coneixent el talant negociador de Trobat i el suposat renom que aquest tenia entre els catalans. Era, doncs, important l'origen del negociador –català- per a convèncer i fer entrar en confiança els dirigents catalans com el conjunt de la població³⁴. Trobat mateix reconeixia que el caràcter autòcton havia de portar els dirigents francesos a actuar de manera inflexible al si de la població, sabent que en realitat, l'afecte a França era menor del que volia fer veure: “*faire toutes choses avec beaucoup d'hautorité*”³⁵.

La diferència feta entre catalans i francesos es plasma en l'allunyament entre uns i altres, en les tradicions, tendències i costums. Així, Trobat parlava dels problemes d'adaptació que els francesos tenien a l'hospital de Perpinyà, ja que com eren tractats “*à la manière du pays, les François ne s'y accommoderoient pas*”. Per tant, recomanava que només els francesos fossin portats a l'hospital del rei. Aquestes declaracions es van fer en el context de la construcció de Montlluís i Trobat preveia que les malalties causarien baixes entre els

³² SHAT A1 228, *Carta de Macqueron a Louvois*, a Perpinyà el 15/08/1668 (Comenta els problemes del virrei de Catalunya davant les queixes dels barcelonins, per les necessitats militars de la campanya que afectava la població; per una banda hi veia un problema militar i, per l'altra, un enfrontament clàssic amb Castella).

³³ SHAT A1 611, peça 70, *Carta de Beaulieu a Louvois*, a Perpinyà el 05/06/1678.

³⁴ SHAT A1 611, peça 73, *Carta de Trobat a Louvois*, a Puigcerdà el 07/06/1678; SHAT A1 611, peça 74, *Carta de Navailles a Louvois*, el 08/06/1678; SHAT A1 611, peça 82, *Carta de Trobat a Louvois*, al Camp de Verges el 17/06/1678.

³⁵ SHAT A1 648, peça 28, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 01/05/1679.

treballadors. No es referia, doncs, a un privilegi per notables francesos, sinó pel conjunt d'ells³⁶. Sobre el paper, Trobat era el que menys problemes tenia a l'hora d'emetre judicis de valor sobre els habitants i alguna població catalana. Com podríem pensar que, un cop intendent, les seves paraules podrien ser ignorades per la cort? Així, considerava que Cadaqués era una plaça important per França, però reconeixia que els seus habitants havien estat sempre “*réputés fort espagnols mesme du temps qu'ils estoient à nous*”. A través d'aquestes paraules hauríem d'entendre que la població no era favorable a les tropes de França, més que no pas molt posats a defensar la monarquia espanyola, ja que era un fet que es repetia al llarg de la frontera, com sovint trobem a la Cerdanya³⁷. Una prova de la influència de Trobat és que el seu pensament determinista arrela sobre la resta de dirigents francesos, com ho veiem en la declaració del mariscal de Bellefonds quan deia qu' “*on a les peuples contre soy*”, sobretot veient que la guerra d'Holanda havia fet molt de mal al territori³⁸.

Alhora, alguns dirigents francesos, com Noailles, apostaven per pensar que a Catalunya persistia un rebuig dels castellans, sempre sota la tutela ideològica de Ramon Trobat. Aquest es faria palès cada vegada que un conflicte armat –guerra o revolta- s'iniciava. La feblesa castellana i la demostració militar de la monarquia francesa havia de resultar un cop d'efecte per aconseguir l'adscripció catalana. No obstant això, la guerra era un element contraindicat en si mateix. Trobat, prou coneixedor de les inclinacions catalanes, manifestava que els espanyols manipulaven el tema de les contribucions que els francesos feien fer a les terres conquerides, principalment a l'Empordà i a la Cerdanya, per fer que resultessin odiosos als ulls dels catalans³⁹. Tanmateix, la qüestió de les contribucions i els allotjaments eren un sinònim d'excessos i efectes negatius pels interessos de França a Catalunya. I és que Trobat era ben conscient que no es podia tornar amb la mateixa moneda que els castellans el que ell intentava defensar, a través dels francesos, com a revoltes fonamentades en la llibertat i els privilegis de Catalunya. És a dir, justificant i entenent les Constitucions i els costums catalans, afirmava que França s'equivocaria si actués contra el Principat. També és cert, però, que Trobat havia evolucionat personalment per defensar la identitat catalana i arrencar Catalunya a la monarquia hispànica; la necessitat i la voluntat de tenir un príncep l'havia dut a abanderar l'opció francesa. Així doncs, havia aconseguit transmetre l'existència d'un anticastellanisme

³⁶ SHAT A1 648, peça 34, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 27/05/1679.

³⁷ SHAT A1 726, *Carta de Trobat a Louvois*, al Camp de Fortià el 28/06/1684 (Per aquesta raó, pensa que Cadaqués hauria de dependre del governador de Cotlliure i no arriscar-se a nomenar una nova persona a la plaça).

³⁸ SHAT A1 726, *Carta de Bellefonds a Louvois*, al Camp de Castelló el 07/07/1684.

³⁹ SHAT A1 901, peça 77, *Carta de Noailles a Louvois*, a Illa el 04/10/1689; SHAT A1 901, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 29/11/1689.

profundament arrelat a Catalunya, des de la prova evident del 1640. El rebuig del francès només era, als seus ulls, un fet conjuntural –de la guerra- que calia apaivagar⁴⁰. Però, per d'altres dirigents francesos, la francofòbia era una realitat alimentada per la hispanitat dels costums –comportament religiós, identificació cultural i lingüística- i les tradicions catalanes –jurídiques-, ja que durant segles Catalunya havia restat sota l'empara de la monarquia hispànica.

La representació francesa de Catalunya des de 1640 s'inicia per una intervenció interessada en els afers de la província. La defensa dels drets i de les queixes dels catalans fou tangible amb els anys. A aquests trets essencials, els francesos hi afegiren problemes de caràcter i d'inadaptació dels catalans a les seves lleis, conscientment i inconscientment. La hispanitat resulta ser aquella catalanitat no explícita als ulls dels francesos, en àmbits com la religió o la cultura. Pels francesos, la guerra havia de ser un element cohesionador en el poble contra els castellans, però bé que s'adonaren que aquesta carta també jugava contra ells.

1.2- Viatgers i altres observadors

La visió de les autoritats franceses entre 1640 i 1700 és fonamental per entendre l'evolució de la seva mateixa política i del que percebien del grau d'identitat catalana. Durant aquell període, altres observadors van comunicar el seu parer al respecte. També, però, la moda dels viatgers i de les seves publicacions ens permet d'entreveure punts de vista de tercers, més o menys implicats en els conflictes. En qualsevol manera, el panorama que aporten viatgers i observadors variis és interessant per conèixer les evolucions identitàries al Principat com als Comtats, fins i tot si parlem d'èpoques molt posteriors, ja que podrien contradir la idea per la qual les polítiques franceses van tenir efecte des d'un primer moment en els territoris que ocupaven o, alhora, certificar la manca d'intenció per canviar els elements ètnics de les regions.

Realitats contemporànies

Tomasso Contarini, ambaixador de Venècia a Espanya des de 1593, descrivia alguns regnes de la monarquia espanyola, a cavall entre el segle XVI i el XVII: “*L'Arragon, la Catalogne & la Valence jouissent d'une tres grande liberté, & se gouvernent en forme de République; toutes fois S.M. envoye en chacune de ces Provinces un Vice Roy*”. La resta de components

⁴⁰ SHAT A1 901, peça 133, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 02/12/1689; SHAT A1 901, peça 134, *Carta de Trobat a Louvois: Sur les troubles de Catalogne*, el 1689.

territorials del regne era, per l'italià, estretament lligada al rei, a excepció de Biscaia. Un fet que demostrava la seva distància i autonomia de la resta del regne eren les gabelles –impostos sobre mercaderies- que feien pagar a les duanes, per entrar i sortir dels respectius territoris a través de les fronteres estipulades⁴¹. En matèria política, Contarini culpava la cupiditat i la ineptitud dels ministres espanyols que havien deixat molta misèria a les terres de la corona. Les conquestes atreïen també els deutes. L'autor posava com a exemple els casos de Nàpols i Milà. Recomanava que si el rei volia tenir quietud i governar de manera coherent, haurien de desaparèixer els vicis arrelats dels *validos*. El perill consistiria en la pèrdua de prestigi polític i militar, però també en la d'alguns territoris. Paral·lelament a això, l'autor indicava que la frontera que separa les monarquies d'Espanya i França eren els monts Pirineus –de 300 milles de llarg-, on el rei d'Espanya disposava de les fortaleses de Perpinyà, Salses, Roses i Palamós com a defensa de primera línia⁴².

En el moment en què la qüestió del protestantisme era de moda a les terres hispàniques, arran del conflicte amb França i les guerres de religió, un altre viatger, el suís Thomas Platter, comentava les seves visions d'Espanya, però sobretot de Catalunya. Així, a banda de ser un territori de clima càlid i profitós per a certs cultius de fruita, Platter ho considerava juntament al caràcter de la gent, la veritable frontera, més enllà de la duana de Fitou. Posà de relleu, també, la visió de “l'altre” entre castellans i catalans, fent un paral·lelisme amb l'enemistat mateixa que existia entre francesos i espanyols en aquell moment. S'interessà, doncs, als problemes que l'alteritat plantejava en aquest “trio” de visions i en descapçà les arrels, tot afirmant que la guerra i el conflicte entre les dues monarquies era inevitable⁴³.

Però, el més conegut dels viatgers del segle XVII que va passar per Catalunya segueix sent Barthélémy Joly. Va ser un testimoni directe de la vida quotidiana local a principis del regnat de Felip III, oferint-nos una descripció detallada dels costums i *modus vivendi* dels catalans que va visitar. Caldria destacar l'efecte que li produí veure que la majoria dels artesans que treballaven entre La Jonquera i Figueres eren francesos, com a Barcelona ho eren els mercaders. També, un cop a Girona, denunciava el maltractament oral que es reservava als francesos, ja que se'ls acostumava a insultar tot dient-los gavatxos. Aquest inici de segle coincidia amb un gran contingent de persones immigrants del regne de França i, per tant, el

⁴¹ CONTARINI Thomas, *Relation d'Hespagne...*, p.14 i p.57

⁴² *Ibid.*, pp.82-84 i p.22

⁴³ REDONDO Augustin, “Une vision protestante des Espagnols: le voyage en Catalogne du médecin Thomas Platter à la fin du XVIe siècle”, *L'image de l'autre européen (XVe-XVIIe siècles)*, Presses Sorbonne Nouvelle [Ed. de Jean Dufournet, Adelin Charles Fiorato i Augustin Redondo], Paris, 1992, pp.203-214; Veure l'edició crítica de LE ROY LADURIE Emmanuel sobre: *Le voyage de Thomas Platter (1595-1599)*, vol.2 dins *Le siècle des Platter: 1499-1628*, Fayard, 2000, 702p.

contacte dia a dia no sempre havia de ser fàcil. Per contra, diríem que això va fer arrelar una comprensió recíproca dels costums i llengües –si bé, similars: occità i català-. A Barcelona, Joly va descobrir el fort sentiment constitucional que existia a Catalunya davant del príncep – el rei- que era obligat a defensar i mantenir els privilegis catalans. Així deia tot visitant la Sala d'Armes: “*il y a toutes sortes d'habillement de guerre pour armer vingt mil habitants, car ces armes sont à eux et non au Roi, étant aussi près d'en user contre lui s'il leur voulait violer leurs privilèges que pour son service [...] vanité de faire croire qu'ils n'obéissent à leur roi que sous condition et qu'il les redoute et a peur d'eux*”. Joly se'n feia creus i pensava que els catalans no havien après de l'exemple, prou estès per Europa a l'època, d'Antonio Pérez⁴⁴.

La visió particular d'un francès com Joly ens porta a parlar dels suposats drets de Catalunya per girar-se contra el seu rei, en cas que aquest contravingués les Constitucions. Partidista i extremament hàbil en la mirada descriptiva, trobem Francisco Manuel de Melo; un portuguès al servei del rei d'Espanya que va viure l'època d'allunyament entre Barcelona i Madrid. Va ser enviat al Principat després dels esdeveniments del juny de 1640 per recolzar el marquès de Los Vélez, virrei de Catalunya. Va redactar una crònica del moment. Si bé estava al servei de Felip IV, Melo va criticar durament el comportament dels soldats castellans. Considerava que els desordres causats per les tropes a Catalunya van ser exagerats i múltiples -robatoris, escàndols, insults, exaccions-; a fi de comptes, conseqüència de la guerra⁴⁵. Aquest fet fou el motiu major de la revolta dels Segadors, segons Melo, en què uns demanaven venjança i d'altres “*apellidaban la libertad de la patria*”. Una pàtria que per l'observador-actor no tenia més connotació que la defensa de la terra⁴⁶. Si bé era comprensiu amb les queixes i les penúries de la província, es mostrà lògicament contrari a l'aixecament generalitzat dels catalans i a la seva aliança amb França. De fet, Melo carregava contra els dirigents catalans, com Claris i els membres de la Diputació i el Consell de Cent, per haver manipulat el fons d'una revolta que ell encara podia entendre. En canvi, a finals de 1640 i principis de 1641, Catalunya ja era “*esclava de insolentes*”⁴⁷. Els raonaments de Melo són en gran part contraris a l'alienació de Catalunya a la monarquia d'Espanya, i els finalitza el 1645.

⁴⁴ JOLY Barthélémy, « Voyage de Barthélémy Joly en Espagne (1603-1604) », *Revue Hispanique*, 20, 1909, pp.467-471, 476-483, 487-495, a: BENNASSAR Bartolomé i Lucile, *Le voyage en Espagne. Anthologie des voyageurs français et francophones du XVIIe au XIXe siècle*, Robert Laffont, Bouquins, París, 1998, pp.541-555; DOMÍNGUEZ ORTIZ Antonio, “Viatjant per la Catalunya del segle XVI”, *L'Avenç*, 39, 1981, pp.50-53 (L'autor compara dos viatgers d'una mateixa època: Barthélémy Joly (francès) i Cuelbis (alemany). Són dos dels exemples més destacats de viatgers i que tenen opinions diferents: el primer, un home ric, tingué una visió més aviat negativa, mentre que el segon, amb més carències econòmiques però, en guardà un excel·lent record).

⁴⁵ DE MELO Francisco Manuel, *Historia de los movimientos, separación y guerra de Cataluña*, ed. Castalia [ed. a càrrec de Joan Estruch Tobella], Madrid, 1996, p.83

⁴⁶ *Ibid.*, p.118

⁴⁷ *Ibid.*, pp.198-206

Tanmateix, recolza la idea de la motivació militar de la revolta i la incredulitat davant les demandes jurídiques dels catalans.

Amb el temps, França guanyà terreny sobre Espanya a nivell polític i de prestigi com a potència europea. La participació en els afers de Catalunya i la voluntat de conquesta de Lluís XIV arreu del vell continent xocava directament amb la monarquia espanyola. Per aquesta raó, la majoria dels cronistes i observadors francesos del període van treballar per engrandir els èxits gals i van desproporcionar les mancances espanyoles. Aquest fou el cas del marquès de Sourches (Louis-François du Bouchet), que el 1681 comentava que els pobles d'Europa s'havien tornat envejosos de la “*grandeur*” de França i que Espanya ja havia perdut part dels Països Baixos en detriment de Lluís XIV. Posat a comparar, afegia que els afers de Catalunya, sempre complicats per Espanya, anaven millor de moment que els ja citats del nord d'Europa. Però, per Sourches, això va ser gràcies a que França no havia considerat, de moment, Catalunya com una prioritat: “*ainsi les Espagnols y respiraient encore, quoiqu'ils y eussent peu de troupes et en assez mauvais état*”⁴⁸. L'enfrontament dels catalans amb la monarquia espanyola, el mal estat de l'exèrcit i de les defenses, així com la renovada frontera militar francesa donaven a entendre que Catalunya era un peu fàcil sobre Espanya, que França es reservava per un moment més adient. Aquesta era una idea que ja havien comentat alguns viatgers francesos durant el segle XVII, que a més, hi observaven cert exotisme a banda del caràcter dels catalans, com podia ser la qualitat religiosa d'una muntanya com Montserrat; una visita obligada per molts d'aquests observadors⁴⁹.

Tanmateix, tres temes apareixen de manera recurrent: la hispanitat, la religiositat i la frontera. El primer cas ha estat plantejat i qüestionat en les adaptacions polítiques franceses al Rosselló a partir de 1660, i representava una barrera mental recíproca. El testimoni d'una persona que circulà pels Comtats en aquell moment, reafirma aquesta idea. Així, Mlle de Montpensier (Anne-Louise d'Orléans), filla de Gaston d'Orléans, germà de Lluís XIII, realitzà una estada a Perpinyà acompanyant la reina; una ciutat que en un primer moment li semblà lletja. Es tractava de la visita que el rei havia de fer per confirmar el seu dret sobre el territori (1660). D'aquesta manera, mentre el rei exercí com a tal i li eren organitzades fastuoses festes, la reina va visitar els convents, on les religioses eren força diferents de les de França. El sentiment d'hispanitat s'apoderà de l'observadora quan afirmà que al país català que tenia

⁴⁸ Text de SOURCHES, *Mémoires sur le règne de Louis XIV (Mémoires secrets et inédits)*, Adhelm Bernier, t.1, Paris, 1836, citat a: NIDERST Alain, *Les Français vus par eux-mêmes. Le Siècle de Louis XIV (Anthologie des mémorialistes du siècle de Louis XIV)*, Robert Laffont, Bouquins, Paris, 1997, pp.314-315

⁴⁹ GARCÍA i MARRASÉ Neus-Elisabeth, “Viatges i viatgers a la Catalunya moderna. La visió del Principat segons els relats d'estrangers segles XVI-XVIII”, *Pedralbes*, 18, Actes del IV Congrés d'Història Moderna de Catalunya, Barcelona, 1998, vol.I, pp.319-331

davant seu: “*Les hommes et les femmes y sont habillés à l’espagnole et vivent de même. Leurs maisons sont bâties à la mode d’Espagne; il n’y a point de cheminées, qu’à la cuisine*”⁵⁰. Però, la hispanitat no només era present al Rosselló. François de Tours comentava en un viatge a Figueres que havien vist “*des momeries espagnolles semblables a celles que nous avions veus a Cadiz la semaine sainte*”⁵¹. El fet que ho remarqui ens fa pensar que potser els sorprèn?

El següent aspecte fou el de la religiositat. Aquest tema, que fou important per les autoritats franceses en el seu assentament tant a Barcelona com a Perpinyà, tenia una profunda arrel en l’extensió i difusió de les normes tridentines, com hem vist en part. Doncs bé, això no podia escapar als ulls dels viatgers. De fet, Mlle de Montpensier ja en feia menció quan comparava les religioses del Rosselló amb les de França, en les formes de vestir, el comportament i les regles que seguien. Però, no totes les visions eren idèntiques i, evidentment, diferien molt segons l’indret on se situaven els relators. Així, les representacions de Jean Muret i de François de Tours són bastant antagòniques. Si bé, el primer escriu des de Madrid, el 1666, i el segon des de Catalunya, el 1699. Mentre Muret s’exclamava davant la llibertat de les esglésies en les seves creences i com la devoció portava els habitants a organitzar festes ridícules, François de Tours descobria l’avarícia del clergat, d’aparença pobre, però amos de grans tresors i capaços de robar l’almoïna. Tours afirmava així que “*les religieux de Montserrat font de ce qu’on leur porte et de ce qu’on leur donne qui au lieu de l’employer a recevoir les pelerins s’en servent pour acheter des terres et des domaines*”. Montserrat era tot i això un bon lloc de devoció per ell. Aquesta idea contrastava amb la de Muret que veia en els habitants un fort sentiment ociós, donat a les despeses i els pecats lleugers⁵².

El darrer dels temes que tenen més presència en els relats dels observadors i viatgers és el de la frontera. De manera natural, aquesta és mentalment present en tots aquells que es desplacen més enllà de la pròpia província, ja que acostumen a haver de pagar impostos i altres càrregues. També, la idea de frontera, confusa encara al segle XVII ja que només feia referència als confins i límits del territori o del regne, comença a prendre volada amb les guerres i els avenços militars. Aquestes forcen a delimitar les fronteres, a fi de protegir el propi regne i, també, tenir millors garanties per a una nova possible ofensiva. Catalunya havia

⁵⁰ Text de Mlle de MONTPENSIER, *Mémoires*, Le Breton, t.3, París, 1728, p.440, citat a: NIDERST Alain, *Les Français...*, p.270

⁵¹ TOURS François de, *Voyage du P. François de Tours en Espagne et en Portugal (1698-1700)*, Bibliothèque Municipale de Rouen, ms. Montbret 771, 1780, f°106, a: BENNASSAR Bartolomé i Lucile, *Le voyage...*, p.984

⁵² MURET Jean, *Lettres écrites de Madrid en 1666 et 1667 par Muret, attaché à l’ambassade de Georges d’Aubusson, archevêque d’Embrun*, pub. A. Morel-Fatio, Chez Alphonse Picard, París, 1879, pp.23-32 i TOURS François de, *Voyage...*, f°102-103, a: BENNASSAR Bartolomé i Lucile, *Le voyage...*, pp.942-945 i pp.941-942

estat en el punt de mira de les estratègies franceses de finals del segle XVII, com també els territoris situats al nord de França. John Evelyn afirmava que les fronteres i costes del regne de França estaven, vers 1652, millor fortificades que altres vegades i que la monarquia havia pres un tal tamany que si els regnes veïns no despertaven, seria massa tard per evitar el poder creixent dels francesos. Afegia, a més a més, que l'antipatia entre França i Espanya hauria de perdurar i, respecte a les variacions frontereres d'Espanya i els problemes interns de França, deia: “*Quant au roi d’Espagne, s’il prétendoit prendre pied dans le royaume, soit en raison de l’affection qu’on y auroit pour lui, soit dans l’espoir de la défection de quelque province, nulle espérance ne seroit plus mal fondée*”⁵³. Aquestes idees difuses sobre la frontera a mitjans de segle anaren prenent forma en alguns cercles erudits. François de Tours, per exemple, demostrà una assimilació personal de la frontera quan, el 1698, visità Figueres: “*C’est la dernière de Catalogne du côté de la France*”.⁵⁴

*Transformacions o continuïtats*⁵⁵

Les transformacions registrades amb la mirada i l'opinió dels viatgers són més fàcilment observables en un llarg termini. En aquest aspecte, el nostre interès es concentra més en al Rosselló i les altres terres annexades per França que no pas pel Principat: és on es va desplegar l'acció de França de manera contínua. Excepcionalment, fem un salt en el temps, curt i ben mirat escèptic, ja que som conscients que sortim del nostre període, per entreveure exclusivament si en els observadors d'anys posteriors hi va haver la sensació que existia una assimilació concreta o bé generalitzada –integració– del Rosselló a França. També, es pot veure si la visió forana seguia insistint en les imatges d'hispanitat, catalanitat, o si als seus ulls aquestes havien desaparegut en dècades posteriors. Sigui com sigui, el resultat d'aquestes visions no aclareixen les voluntats polítiques de França als Comtats entre la fi del segle XVII i la Revolució francesa. De fet, havent analitzat ja aquest interès entre 1660 i 1700, podem dir que només ens interessa saber fins a quin punt la província del Rosselló va assimilar, ella mateixa i als ulls dels viatgers, l'annexió a França. Les aportacions d'aquests viatgers ens duen a endinsar-nos en diverses temàtiques, però, per raons de coherència històrica, ho farem de manera cronològica.

⁵³ LISTER Martin, *Voyage de Lister à Paris en MDCXCVIII* [adjunts extractes de les obres de John EVELYN relatius als seus viatges a França de 1648 a 1661], Reprod. de l'edició de París, BNF 1988, Société des Bibliophiles, 1873, pp.303-305

⁵⁴ TOURS François de, *Voyage...*, fº 106, a: BENNASSAR Bartolomé i Lucile, *Le voyage...*, p.984

⁵⁵ Emprem, en part, la terminologia de Daniel Nordman quan es refereix a « frontera i continuïtat ». Nosaltres hem preferit el terme « transformacions », ja que la frontera és -i està en- una transformació constant des d'eres antigues. L'espai i la continuïtat d'aquest signifiquen que les poblacions que hi conviuen han sabut gestionar-lo, posar-li noms i que, al segle XVII, l'aportació de l'aparell de l'Estat ha estat el d'introduir-lo en la roda de l'administració (NORDMAN Daniel, *Frontières de France...*, pp.512-517).

Cent anys després de l'annexió del Rosselló a la monarquia francesa, Louis Domairon realitzà un viatge pel Llenguadoc que el portà fins a les terres catalanes. Probablement sigui un dels escrits més extensos del moment. En forma de carta escrita, Domairon relata tres grans temes sobre la Cerdanya, el Conflent, el Vallespir i el Rosselló: la història, l'observació de la vida quotidiana i la descripció de l'espai. Ens trobem davant l'anàlisi ocular, però també meditada i estudiada, d'un jove que esdevingué amb els anys un reconegut pedagog i inspector general de la Instrucció Pública (1802). En el seu escrit sobre el Rosselló va més enllà de la simple descripció i argumenta tota la disposició del Rosselló a França, a través d'una història d'origen comú, en què el Rosselló conservà les seves lleis, tot esdevenint francès: la cessió als comtes va provocar una primerenca usurpació del territori pels de Barcelona. Al llarg dels segles, les annexions a França només haurien estat "retorns", desenvolupant així la idea que els Comtats havien format part sempre del regne de França. Fins i tot, la guerra amb Espanya durant la dècada de 1640 hauria estat motivada per la violació dels privilegis únicament del Rosselló; en cap moment, l'autor cita Catalunya ni la revolta dels Segadors. A més a més, l'annexió del Rosselló s'hauria fet prèvia conquesta, donant dret a conservar o no certes prerrogatives locals⁵⁶. El segon gran tema glossat per Domairon era el de la frontera. Aquesta era evidentment natural al Rosselló, tant per les muntanyes dels Pirineus com pel mar. La província hauria servit sempre de separació entre França i Espanya, des d'èpoques remotes, com ho demostrarien les nombroses torres de vigilància pirinenques. Però, veiem sobretot com aparentment es fa ja un ús corrent de la terminologia fronterera per diferenciar els territoris catalans del sud o del nord, és a dir, empra de manera natural la "*Cerdagne française*" o la "*Cerdagne espagnole*"⁵⁷. No obstant això, el viatger no passa sota silenci l'articulació jurídica de la província i la defensa que feien els habitants de les lleis pròpies i els privilegis. I diem que en aquest cas es mostra més transparent, perquè al llarg del seu relat fa recaure sobre els espanyols la majoria de patiments dels rossellonesos i quan explica la llegenda de Joan Blanca, el cònsol de Perpinyà que va preferir veure morir el seu fill que no pas entregar la ciutat de Perpinyà a finals del segle XV, no diu que allò va succeir davant dels francesos. Els rossellonesos del 1760 estaven "*attachés à la religion de leurs pères & à leurs anciens usages*". Es tractava d'un país de dret romà i gaudia d'un privilegi sorprenent als seus ulls: els habitants no podien ser jutjats fora de la província, ni tampoc reconeixien les

⁵⁶ DOMAIRON Louis, *Le Voyageur français, ou la connoissance de l'ancien et du nouveau monde. Voyage de France, mis à jour par Monsieur D**** [1765-1795], t. XXXIII, reproduction de l'édition de Paris: chez Moutard, 1790, Bibliothèque Nationale de France, 2000, pp.108-115 (Les cartes estan datades del 1761, segurament, de manera errònia, ja que l'edició indica l'inici dels dietaris el 1765 i que Domairon hauria nascut el 1745; o bé, la data de naixement de l'autor és una altra. I és que l'erudició del text planteja dubtes en relació amb la joventut del viatger).

⁵⁷ *Ibid.*, pp.106-107 i pp.118-121

sentències ni els judicis d'altres tribunals, ni la jurisdicció del Grand Conseil (present a tot el regne)⁵⁸.

Resulta evident entendre que Louis Domairon va realitzar un viatge on coneixia les característiques locals i on calia certificar una vegada més la francesitat d'una província que havia mantingut lleis i costums. Potser, a la seva manera, aquesta especificitat podia ser utilitzada com a un element positiu d'integració a França. Tanmateix, la seva descripció ens deixa també algunes reflexions sobre la diferència físico-mental del Rosselló respecte França, que si bé nosaltres hem d'agafar-ho amb pinces, recalquem la sorpresa que representava davant la mirada del viatger: la sobrietat en la decoració de les fonts de Perpinyà, de manera que ni tan sols hi podien beure aigua, i, al contrari, una decoració extremadament rica i variada de les esglésies. Aquestes eren il·luminades de manera molt diferent a la “resta de França” i acompanyaven les processons nocturnes, amb tota la representació humana i de vestuari: “*Le goût des habitants de Perpignan pour la décoration des églises doit naturellement leur faire aimer les fêtes & les cérémonies religieuses*”. Així doncs, seguia present el tema de la hispanitat religiosa de la mateixa manera que els costums orals –llengua catalana- i vilatans –dones de “*menestrals*” vestides “*à la catalane*”- es mantenen⁵⁹.

El 1785, Jacques de Guibert realitzava el seu viatge cap a les terres del sud del regne de França. Va entrar pel Llenguadoc, la qual cosa li va atorgar una visió de l'antiga frontera entre França i Espanya, a l'alçada de les Corberes, que ell denomina les Basses-Pyrénées: “*De Narbonne à Perpignan. Jusqu'à Salces, le plus vilain pays de la nature. Des montagnes arides et décharnées [...] le chemin est toujours superbe. Tout le pays ne le vaut pas*”. D'aquesta manera descriu Guibert el seu pas per la frontera de Fitou. El viatger observa un país abandonat i fortament militaritzat en les construccions. Tanmateix, considerava que l'època en la que vivia no aconsellava mantenir aquestes infraestructures obsoletes i recomanava transformar-les en vivendes per la població. La seva visita, d'uns vuit dies, va transcórrer principalment en les places militars per la seva professió d'armes, on li van explicar entre altres l'absurditat dels espanyols per haver mantingut la plaça de Figueres fortificada, ja que no els serviria per protegir l'Empordà d'una invasió militar francesa. Per ell, seria l'enemistat amb França la que hauria fet construir Figueres. Veritablement, però, Guibert tingué la sensació de ser en un país deplorable i lluny de França. Així finalitzava dient: “*Je quitte enfin*

⁵⁸ *Ibid.*, pp.128-132 (La omissió de la història de Joan Blanca: p.157)

⁵⁹ *Ibid.*, pp.140-141 i pp.158-169

le Roussillon: c'est une pénible et ennuyeuse partie de ma tournée laissée derrière moi: c'est un pays où j'espère que jamais rien ne me ramènera"⁶⁰.

També, en el seu retorn de la Península Ibèrica, Arthur Young narrà detalls del seu passatge pel Rosselló, el 1787. Aquest anglès descriu les sorprenents similituds d'aquella terra, el Rosselló, amb el "cantó espanyol", Catalunya:

"le Roussillon constitue en fait une partie de l'Espagne; les habitants sont Espagnols, par la langue et les coutumes, mais ils dépendent d'un gouvernement français. [...] les cultivateurs battent leur blé comme les Espagnols. Auberges et maisons sont semblables des deux côtés de la frontière".⁶¹

Les paraules de Young resulten certament explícites. Per a ell, només la frontera estatal marcava una diferència. Els costums, la llengua i les tradicions del Rosselló –en tots els àmbits de la societat– seguien sent hispànics. Un cop més, aquest mot pren una dimensió que va més enllà de "catalanitat" o "espanyolisme". Marca, sobretot, una diferenciació amb el nord.

Ja al segle XIX, els escrits es multipliquen, per la moda que suposa els viatges cap al sud. Tanmateix, destacarem un darrer escrit, el d'Adolphe Chesnel. Aquest viatger fa una descripció detallada de la vida social del Rosselló, des de les festes matrimonials fins al comportament davant la mort. Després de fer un breu repàs històric, en el qual mostra una idea generalitzada que havia arrelat, és a dir, que el Rosselló "*revint à la France*" sota Lluís XIII, expressa la seva opinió sobre el Rosselló contemporani:

"Malgré son ancienne réunion à la France, le Roussillon a conservé les habitudes et les inclinations des Espagnols, et lorsque l'on est à Perpignan, on se croirait au milieu du peuple catalan. Les Perpignanais, du reste, ne paraissent pas vouloir décliner cette ressemblance et leurs penchants, et lorsqu'ils quittent leur ville pour se diriger sur Narbonne, par exemple, ils disent communément qu'ils vont « en France »".⁶²

Les paraules de Chesnel ens ajuden a reconduir la idea de la hispanitat, tan sovint entre l'espanyolitat i la catalanitat. D'alguna manera, la imatge que extreu aquest viatger del Rosselló és la mateixa que la de Domairon, però, aquest últim realitza un salt intel·lectual assimilant les particularitats hispàniques de la província a França, mentre que Chesnel ho veu com a símbol d'estrangeria. Ens quedarà saber si el manteniment dels costums, la llengua i la

⁶⁰ GUIBERT Jacques-Antoine-Hippolyte de, *Voyages de Guibert, dans diverses parties de la France et en Suisse: faits en 1775, 1778, 1784 et 1785* [ouvrage posthume publ. par sa veuve], Num. BNF de l'éd. de Paris: Bibliothèque Nationale, 1991, Reprod. de l'éd. de Paris: D'Hautel, 1806, pp.349-356

⁶¹ YOUNG Arthur, *Voyages en France (1787-1789)*. *Journal de Voyage*, I, Armand Colin, Paris, 1976, pp.123-124.

⁶² CHESNEL Adolphe de, *Coutumes, mythes et traditions des provinces de France*, Num. BNF de l'éd. de Paris: Périsse frères [reprod. de la BNF], 1846, pp.111-120

visió externa que se'n tenia va ser provocat –desenvolupat– de manera natural, per la manca d'acció política de França a la societat del Rosselló en general, o com una reacció contraidentitària, aferrant-se a les lleis i tradicions catalanes davant les de França.

Finalment, creiem que existí un “*laissez-faire*” que va permetre un desenvolupament normal de la societat com a tal. Però, també és cert que va existir una política activa de francesització de les elits que, en el fons, eren les que governaven la província i, per tant, eren les úniques sobre les quals tenien un cert interès les autoritats franceses. Això fou així, com a mínim, fins a la Revolució francesa, quan es van estendre les idees jacobines i no podien, per tant, subsistir peculiaritats ni desigualtats. Com bé demostra Eugen Weber, caldria esperar fins a la III^a República o, fins i tot, la Primera Guerra Mundial, per observar veritables canvis socials i lingüístics⁶³.

Això no treu, però, que els testimonis evolutius dels viatgers puguin aportar dades i idees que, com hem vist, poden ser repetitives: la hispanitat del Rosselló i la imatge d'un país frontera (físicament i militarment; abandonat, aspre, poc atractiu). L'absència de guerra en el moment de les descripcions suavitzava qualsevol mirada d'afirmació identitària. Així, només uns anys després de la presència de Domairon o de Guibert, que no entenia el perquè de conservar tal infraestructura bèl·lica, es produí un dels episodis que marcaren més la representació que els rossellonesos es feien dels espanyols: la batalla de Peyrestortes (17 de setembre de 1793), símbol de la victòria de la França post-revolucionària sobre les tropes espanyoles, quedà en la memòria col·lectiva i fou emprada per la història oficial francesa. En aquell moment, el conjunt de la població semblava lluitar contra els espanyols amb un objectiu comú: la República. La batalla que en seguí, al coll de Banyuls, el desembre de 1793, deixà constància de frases com la del representant del poble, Fabre: “*Les habitants de Bagnols ont défendu leur port avec courage, les femmes marchaient à l'ennemi et portaient les munitions; ces citoyens seraient de vrais républicains si l'égoïsme et l'intérêt n'avaient flétri*

⁶³ WEBER Eugen, *La fin des terroirs. La modernisation de la France rurale (1870-1914)*, Fayard-Editions Recherches, París, 1983, 842p; Louis Bertrand emetia, però, unes consideracions que guardarem com anecdòtiques, fetes arran del seu viatge a principis del segle XX. Tanmateix, es repeteix encara alguna idea, enquadrada en un llenguatge plenament romàntic: “*ses églises si espagnoles*”. Ben segur, la frontera estava plenament assumida, però Bertrand estava sorprès pel tracte que rebien els francesos i la diferència lingüística i cultural que persistia respecte França. Així, comentava que els habitants no amagaven el seu “*mépris pour le Gavatche, c'est-à-dire pour les gens du Languedoc et, en général, pour les Français*” i, a la vegada, “*ils n'avaient rien abdiqué de leurs coutumes ni de leurs traditions. Ils conservaient jalousement leur langue qui se prétend plus ancienne que le castillan*”. Aquest testimoni de Bertrand s'allunya certament del nostre registre d'estudi, però creiem prou important aportar visions posteriors sobre possibles efectes de l'annexió del Rosselló a França a nivell identitària. Aquest exemple, marcat per tota una sèrie d'escrits i de visions contemporànies, aporta l'anècdota lingüística i hispànica (BERTRAND Louis, *Une destinée. Mes années d'apprentissage*, Arthème Fayard, París, 1938, pp.33-59 [capítol II: «*Je découvre la Catalogne et le Roussillon*»]. Es tracta del relat del primer viatge de l'autor a Catalunya).

leurs âmes”⁶⁴. Quina era llavors la frontera mental entre el patriotisme i l’interès individual? Fins a quin punt havia mudat aquest patriotisme i per quina raó els habitants es portaren a l’heroisme? La qüestió d’esbrinar si els fonaments republicans havien arrelat ja entre la població queda ben lluny de les nostres mans, i ho deixem entre les d’historiadors com Michel Brunet o Peter Mc Phee⁶⁵. I és que, pel fa a la integració del Rosselló a França, aquesta culminà, administrativament parlant, amb la Revolució francesa, excepte per algunes especificitats jurídiques⁶⁶. Per la resta, cal dir, però, que una cosa era la població i el país en general, i una altra, el que era l’elit, perfectament adaptada als costums i a la llengua francesa, nous elements d’ascensió social. Per això es mantingueren la llengua i els costums; per això els “*gentilshommes du Roussillon*”, tot i escriure en francès i treballar per la monarquia, esgrimiren les seves queixes de manera contundent quan s’assabentaren de la supressió de lleis i costums locals el 1789⁶⁷.

1.3- Algunes idees preconcebudes i la propaganda

Els “*villanos del Principado de Cataluña*” van commocionar la cort de Madrid, ens diu Juan E. Gelabert. Des d’allà, es van viure també moviments i manipulacions polítiques que, a Catalunya, tot sovint van quedar silenciades i desconegudes, tant a l’època com avui dia. És evident que el millor mitjà per fer arribar les notícies -interessades o no- era la propaganda, que exercia de diari comú de les revoltes d’Espanya⁶⁸. La propaganda jugà un paper destacat amb l’esclat de la guerra franco-espanyola, i més encara en el moment en què Catalunya es rebel·là i s’hagué de justificar el seu posicionament davant l’opinió pública europea. No obstant això, la publicística mateixa tenia les seves fonts d’influència, de vegades directes, d’altres, manipuladores i versionadores⁶⁹. En aquest sentit, el paper que van jugar els

⁶⁴ Citat a: BRUNET Michel, *Le Roussillon; une société contre l'Etat (1780-1820)*, Trabucaire, Perpinyà, 1990, p.207; GOUGES Maurice, “En marge de la bataille de Peyrestortes. 17 septembre 1793”, *C.E.R.C.A.*, Nadal 1965, pp.272-279.

⁶⁵ BRUNET Michel, *Le Roussillon...*; Mc PHEE Peter, *Les semailles de la République dans les Pyrénées-Orientales, 1846-1852: classes sociales, culture et politique*, Publ. de l'Olivier, Perpinyà, 1995, 509 p; Mc PHEE Peter, “La Revolució de 1789 i l’afrancesament de la Catalunya Nord. L’exemple de Cotlliure, 1789-1815”, *L’Avenç*, 86, 1985, pp.50- 54.

⁶⁶ ASSIER-ANDRIEU Louis, *Le peuple...*, pp.1-3 i pp.54-55 (Sobre el manteniment de la llei *Stratae* al Rosselló i la Cerdanya, que mantenia el país com una comunitat rural mentalment arrelada a la terra).

⁶⁷ *Réclamation des gentilshommes du Roussillon au Roi*, Num. BNF de l’ed. de [S.l.]: Pergamon press, cop. 1989, Reprod. de l’ed. de [S.l.]: [s.n.], [179-?], 8 p.

⁶⁸ GELABERT Juan E., *Castilla convulsa (1631-1652)*, Marcial Pons, Historia, Madrid, 2001, pp.178-179

⁶⁹ Es podria dir que la publicística era la continuació d’un gènere més popular, com fou la sàtira política, però segurament amb uns objectius polítics i un públic més definit (més proper a l’elit). Tanmateix, la publicística com la sàtira eren l’expressió i el reflex dels problemes i inquietuds d’un moment donat, d’un període, més que no pas el problema en si mateix (ETREROS Mercedes, *La sàtira política en el siglo XVII*, Fundación Universitaria Española, Col. Tesis, 15, Madrid, 1983, p.16); El « problema català » -vist de Madrid- necessitava

ambaixadors i diplomàtics fou, una vegada més, considerable. ¿Què havien d'escriure, per exemple, les plomes franceses sobre el govern espanyol quan Pujols –ambaixador de França a Madrid- ironitzava sobre el comte-duc d'Olivares, per haver dit que tenia ajustat l'afer dels catalans justament quan Catalunya i França certificaven un acord?⁷⁰ D'aquesta manera veiem una de les màximes que caracteritzaren la visió oficial i l'emanació propagandística francesa sobre la monarquia espanyola a finals del segle XVII: una creixent feblesa política o, més aviat, una superioritat francesa afavorida per les victòries militars, polítiques i culturals promogudes des de la corona. L'atac als castellans i al poder de la monarquia hispànica era una estratègia i, alhora, un argument pels catalans –vist des de França-. “Restaria sempre la nació castellana enemiga mortal de la catalana”, deia el duc de Cardona al mariscal de La Mothe en una carta que va ser impresa i publicada, l'octubre de 1643⁷¹. Es motivava, doncs, la desqualificació personal i col·lectiva dels castellans, però també del conjunt de la monarquia per la seva feblesa:

“El Conde Duque ha hecho lo que otro hombre no supiera.

De un Rey de España ha hecho un Grande

De Castilla que es Don Felipe el Grande.

De un Grande de España ha hecho un Rey que

Es el Duque de Bergança Rey de Portugal.

De un Rey ha hecho un Conde, que es el Rey

De Francia Conde de Barcelona.

De un Duque soberano ha hecho un vasallo

Que es el Duque de Lorena.

De un Principe Cardenal ha hecho un Cavallero

Andante que es el Cardenal de Lorena.

De una monarquia ha hecho una provincia

una difusió en les diverses capes de la societat, tant a favor com en contra. Des de Catalunya, es va utilitzar qualsevol mitjà, com per exemple la poesia i els plecs, ja que “*ésta era una forma eficaz de crear un clima popular favorable a la lucha, contrario al rey Felipe IV (y, sobre todo, a su Valido) y difundir unas ideas políticas...*” (GARCÍA DE ENTERRÍA María Cruz, *Sociedad y poesía de cordel en el Barroco*, Taurus, Madrid, 1973, p.302); Veiem com des de l'entrada en guerra entre França i Espanya, la propaganda s'exhibí per jugar un rol fonamental: BNE, R/19189, CRUZAMONT Louis, *Atroces hechos de impios tyranos por intervencion de franceses o atrocidades francesas executadas por impios tyranos*, Valeria, 1635, 102p (el text critica les accions militars franceses arreu i les aliances exercides pel rei de França, com amb el turc o Holanda).

⁷⁰ AMAE, CP, Espagne, 20, *Carta de Pujols a Richelieu*, el 24/12/1640 (sobre el que sap del que diu Olivares dels catalans). El problema entre Catalunya i Castella, en el poder de forces dins de l'Estat, és a dir, la monarquia, era ben conegut entre els diplomàtics donat la llargada en el temps dels estira-i-arronsa: PÉREZ Joseph, “Castilla, Cataluña y la monarquía hispánica”, *Manuscritos*, 15, 1997, pp.157-164.

⁷¹ AMAE, CP, Espagne, 21, *Carta impresa del Duc de Cardona al Mariscal de La Mothe*, el 10/1643, ffº 117r-118r; L'argumentació política es transformà en xenofòbia literària davant les crisis polítiques, tant durant la guerra dels Segadors com durant els successius conflictes (SAHLINS Peter, *Frontières...*, p. 124).

Que es Castilla.

Phelipe III° se llama Grande; a modo de hoyo,

*Que es mas grande, quantas mas tierras le quitan”.*⁷²

D’alguna manera, els francesos cercaven un canvi definitiu en les forces militars, però, sobretot, en la visió exterior que se’n pogués tenir. És a dir, probablement França havia entès amb anterioritat a Espanya la importància de l’opinió pública internacional, amb Richelieu al capdavant. I és que una cosa era la propaganda d’acusacions i desqualificacions recíproques, practicada des de finals del segle XVI, i una altra molt diferent, aquella de fer creure i entendre al conjunt de les monarquies europees el paper que estava jugant Espanya amb els seus pobles i la seva defallença o la puixança de França, així com la seva potestat sobre Catalunya. Certament, la difusió d’aquestes idees anà més enllà i arrelà a la comunitat francesa mateixa. Així, el mariscal de Brézé, que havia encetat la campanya del Rosselló de camí a Barcelona, deixà un veritable diari de guerra amb les seves anotacions. Els seus escrits no estaven dirigits al judici públic, sinó només als seus superiors, per tant no havia de convèncer ningú del que veia –sinó era de les victòries militars o de les conveniències tàctiques-. Amb una barreja de menyspreu i de miseració, el mariscal qualificava la visió dels espanyols a Catalunya de la manera següent: “*Les Castellans me font presque autant de peine prizonniers que libres*”.⁷³

La visió dels catalans mateixos semblaria teledirigida pels francesos a mesura que avançava l’assentament francès a Catalunya entre 1641 i 1652. Per tant, es pot dir que intervingué directament una visió externa en les paraules dels autòctons. ¿Potser per interès, potser per obligació o potser per veritable creença? Així, la influència dels propagandistes francesos (que per la seva part també havien estat influïts per textos primerencs com els de Gaspar Sala o Martí Viladamor) retornà a Catalunya en forma d’atac directe als castellans i d’agraïment a França. El rerafons seguia essent, però, el mateix, és a dir, la conservació dels privilegis de Catalunya:

*“De esta manera parece que se puede establecer con fundamentos muy firmes el buen estado de Cataluña en Francia, de cuyo feliz establecimiento depende una buena parte de las mayores glorias de su Corona, y de la aclamacion del acertado gobierno de la Corte, pues son bien notorias las convenencias que tiene la Francia en la seguridad de la conservacion de Cataluña”.*⁷⁴

⁷² AMAE, CP, Espagne, 22, *Hazañas del Conde Duque* [anònim], el 1642, f° 175r

⁷³ AMAE, CP, Espagne, 22, *Carta de M. de Brézé*, el 04/04/1642, f° 158r

⁷⁴ AMAE, CP, Espagne, 21, *Breve Discurso Por La feliz disposición del Estado de Cataluña en Francia* [sense autor], el 19/10/1643, f° 159r

França aconseguí vendre's com la defensora d'aquestes llibertats fins el 1659. Però, tanmateix, les autoritats coneixien algun altre motiu de disconformitat dels catalans, que els castellans intentaven aprofitar de la mateixa manera que feren els francesos en un primer moment: els allotjaments. En plena guerra civil francesa –la Fronda–, un escrit francès denuncia l'intent de Madrid de subornar les poblacions situades en el front de guerra per revoltar-se contra els francesos. La promesa era l'eliminació dels allotjaments de les tropes i la defensa dels habitants davant el terror francès, idea que els espanyols difonien: “*publians que ceux-ci [els francesos] avoient résolu de les sacager, et de les tuer tous jusqu'aux petits enfans: et sous pretexte de ce faux zele, persuadent aux habitants de plusieurs bourgs et villages, d'abandonner leurs maisons et de se metre en armes aux montagnes*”⁷⁵.

Després, el mirall dels Comtats i la pressió militar constant sobre la frontera jugaren contra França. Les purgues i les batalles internes catalanes dels anys quaranta deixaren aparèixer un fenomen denominatiu excepcional, com fou la diferenciació entre afectes i malafectes –amb França, és a dir, a favor o contra Espanya–, que en alguns casos es traduïa en “bons catalans” o no; essent el “bon català” aquell favorable a França⁷⁶. Aquesta amalgama jugaria segurament en l'esperit de les elits a l'hora d'aparèixer davant l'opinió pública i els francesos com veritables catalans, que en realitat volia dir complir els requisits de servei a la monarquia i lluita contra Felip IV, a més a més, és clar, de treballar per les Constitucions i llibertats del país. Hom es pot preguntar quines, a aquelles alçades de la guerra. La càrrega simbòlica dels privilegis semblava estar per damunt ja del contingut mateix o de l'exercici d'aquests.

La visió dels espanyols es limitava a remarcar l'absència de canvis i de millores a Catalunya amb la presència dels francesos: no només no hi hagueren alteracions aparents en el reconeixement constitucional del Principat, sinó que fins i tot hi hagué un empitjorament de la situació amb els francesos. A la vegada, la monarquia espanyola reconeixia els seus errors revocant del càrrec a Olivares, el 1643 –segurament massa tard–, prometent un perdó general, i deixava entendre que els francesos havien jugat a augmentar l'odi cap als castellans. Així, en una carta escrita amb pseudònim per partidaris de Felip IV als cònsols de Vic, observem alguns d'aquests arguments i com es percebia des de fora la intervenció gal·la i el posicionament català:

“Ningun prudente politico puede negar, que el infelice estado de essa tan esclarecida Provincia, no mueva a compassion al coraçon mas barbaro, quanto y mas a los que somos de las Corona, que como mas domesticos los danyos, causan mas vivo dolor, y

⁷⁵ AMAE, CP, Espagne, 29, *Relation de la défaite des révoltés en Catalogne*, el 02/08/1650, ff° 448r-451r

⁷⁶ AMAE, CP, Espagne, 24, *Escrit de El Catalan* [pseudònim], a Brussel·les el 10/01/1644, f° 4r-v

*no cuydar del remedio, es dezear acabar con todo, porque si en dos años esta tan maltratada Cataluña, en vidas, hacienda y honor, haviendo de durar este calamidoso empenyo deo a la piadosa consideracion de NS que miserable tragedia le aguarda. Al frances no le trajo el amor del Principado, sino su comodidad y el odio de Espanya, Y a Cataluña no le han tratado como auxiliar, sino como enemigo reconciliado. Y ahunque le aya defendido hasta ahora, sabe que no la puede conservar, y como yo lo he tratado familiarmente, lo puedo assegurar a Vs si las pazes se concluyen, seran a gusto de Espanya. Y Francia, sin atender en primer lugar a las mayores conveniencias de Catalunya, la qual si oy tratara su remedio, quedara con reputacion en las historias, y reducida por mano propia, a su pristino estado. El amor y la lastima que tengo a esas Provincia me ha compelido a das este aviso a Vs y aunque disimulo mi nombre, es, porque no me achaquen el sobreado afecto, que tengo a essa nacion tan amable y algunos respetos de amistad”.*⁷⁷

Durant el període que va de la pau dels Pirineus (1659) a la guerra dels Nous Anys (a partir de 1689), tant els francesos com els espanyols assenten tota una sèrie d'arguments per atraure's en moments puntuals el recolzament de Catalunya. Evidentment, l'esforç més gran havia de ser realitzat pels francesos, però els castellans havien de recuperar-se, ja que els allotjaments persistiren i que la pèrdua del Rosselló no era ben vista des de Barcelona, per molt que fou un mal menor per part de l'elit. D'aquesta manera, la guerra de Devolució (1667-1668) tingué l'argument dels drets de la reina de França. En un segon nivell, però, la recuperació del Rosselló seguia sent reclamada des de la Península. Aquesta fou estesa entre els catalans, però com un fet que s'havia de produir per les armes i no pas per la negociació – una opció que proposava França⁷⁸.

Certament però, la guerra europea contra França, arran de la creació de Lliga d'Augsburg, desenvolupà la guerra publicística, que tingué al regne de Lluís XIV més que mai com a objectiu: les annexions franceses a Europa (Estrasburg, Alsàcia, etc.) haurien provocat una “francofòbia galopant” a l'Imperi, segons Antonio Espino⁷⁹. Catalunya continuà essent un punt d'interès de la propaganda antifrancesa. Segons Rosa Maria Alabrús, hi hagué una ofensiva publicística contra França de 1690 a 1694 i es va radicalitzar a partir de 1695, arran

⁷⁷ AMAE, CP, Espagne, 21, *Carta de “Españoles” a los Cónsules de Vic*, el 13/10/1643.

⁷⁸ AMAE, CP, Espagne, 55, *Carta sense signatura*, a Perpinyà el 19/02/1667, fº 117r (sobre el joc espanyol al voltant del Rosselló per acaramel·lar els catalans davant la nova guerra contra França); AMAE, CP, Espagne, 55, *Esclaircissement sommaire touchant la guerre excitée par l'Espagne contre les Droits de la Reyne*, el 1667, ffº 179r-181v.

⁷⁹ ESPINO LÓPEZ Antonio, *Cataluña...*, p.335; SABIO CHECA Miguel Ángel, “La imagen de Francia...”, *Manuscrits*, 6, 1987, pp.135-147

de la discutida feblesa castellana, aprofitada com a argument pels francesos. França dominava la monarquia espanyola militarment i atacava directament les febleses del regne des de la premsa escrita: caos militar, econòmic i polític⁸⁰. Aquesta era la idea transmesa pels representants francesos a la cort de París. Molt lluny així del diàleg i l'interès per Catalunya que transmetia l'intendent Trobat. I és que a mesura que avançava la guerra i que passava el temps, creixia l'interès per la successió del tron d'Espanya⁸¹. Altrament, la concentració d'escrius a Europa ataquen directament la política francesa d'expansió militar, unió amb els turcs i d'atac al protestantisme. Una escomesa a la qual França reaccionava publicant impresos contra l'acció de les monarquies protestants i l'aliança d'Espanya amb aquestes⁸².

La manifestació i producció literària catalana estava realment lluny de la de 1640, tot i que a nivell europeu la publicística havia pujat de graó, sobretot en contra de França. De tota manera, els allotjaments, la guerra i la indisposició militar de la monarquia espanyola van empènyer les autoritats del Principat de Barcelona i altres consistoris a promoure escrits de queixa a Espanya, contra França i d'ajut i ànims a Catalunya. També, el tema del Rosselló va ser emprat com a mesura dissuasiva després dels contactes dels “barretines” amb França. Així, es denuncià la desaparició de les Constitucions de Catalunya i de “los privilegis de la Pàtria” en aquella província⁸³. Però, es posaven de relleu temes molt més socials com ara la llengua i l'educació:

“[H]asta en los trajes, en el lenguaje y en la educación de sus hijos se ha introducido la cruel denominación extranjera, esforçando lo imposible, que es hacerles mudar de naturaleza con aquellas exterioridades tanto más sensibles que los repugna la lealtad del corazón”.⁸⁴

El Rosselló es va convertir, doncs, en un argument de força contra la política francesa i la seva “tirania”. Coincidien així les reclamacions per la conservació de les institucions i tradicions

⁸⁰ ALABRÚS Rosa Maria, *Pensament polític i opinió a la Catalunya moderna (1652-1759)*, Tesi doctoral, UAB, t.1, 1991, p.74; AMAE, CP, Espagne, 76, *Portrait d'une partie de la cour d'Espagne*, anys 90, ffº 44r-51r (Per exemple, emet l'opinió sobre el rei d'Espanya: “*élevé dès sa plus tendre jeunesse dans une vive aversion pour la nation françoise*” i la descripció de certs polítics i personatges espanyols en hores baixes, així com els problemes econòmics de la monarquia que comportava les mancances militars i la degradació de la condició de les tropes entre la població; a més a més, el rei gairebé no tindria rendes per explotar als regnes d'Aragó, Navarra i el Principat de Catalunya).

⁸¹ AMAE, CP, Espagne, 76, *Première déclaration...* [Lluís XIV ?], 1696, ffº 305r-308r (Sobre l'afecció pels reis d'Espanya i els espanyols, per intentar justificar la pretensió de Lluís XIV a Espanya, sobretot a través del lligam de Maria Teresa, filla de Felip IV).

⁸² BC, F. Bon. 5514, *Manifestación de las máximas de Francia, escritas a la luz de la verdad, y representadas al Parlamento de París*, el 12/04/1684; AMAE, CP, Espagne, 76, *Première déclaration...* [Lluís XIV ?], 1696, ffº 305r-308r, Sobre l'afecció pels reis, els espanyols, etc...

⁸³ BC, F. Bon. 4655bis, *Informe de verdaderas noticias per a lo major benefici, quietud i glòria de Catalunya*, a Barcelona el 1690.

⁸⁴ BC, *Papel sedicioso que con el título de ordenanza que el duque de Noailles, General del Exercito de Francia, embió à primero de mayo del año presente 1689 à diferentes lugares abiertos del Principado de Cataluña, de parte del rey de Francia*, Barcelona, 1689 (Citat a: ESPINO LÓPEZ Antonio, *Cataluña...*, p.342).

catalanes als Comtats i allà on s'assentaven els francesos i el rebuig d'aquests. És a dir, una reacció completament contrària a la que volia Ramon Trobat.

En el fons, espanyols i francesos es passen la pilota els uns als altres. ¿Fins a quin punt resulta important l'argumentació jurídica i les queixes institucionals de les autoritats catalanes als ulls de les monarquies espanyola i francesa? De fet, Catalunya esdevé un mitjà de pressió per França entre 1640 i 1659. Posteriorment, el Principat és una falla per on França pot contenir les accions espanyoles coetànies del nord d'Europa. A nivell internacional, doncs, és més tangible la visió i opinió de tercers que no pas la dels catalans, que només fou relativament present a les conferències de Münster. El creuament d'acusacions propagandístiques tenen Catalunya com a estri, però no hi veuen la definició d'una realitat - una finalitat-. La seva utilització certifica una realitat endògena a Catalunya, però no una confirmació de credibilitat a l'exterior. El desenvolupament de la propaganda entre ambdues monarquies no va contribuir –tampoc ho volien- a la solidificació d'una certa identitat catalana –concretada a nivell col·lectiu o en les institucions de Catalunya-, excepte potser durant un primer moment de la guerra dels Segadors. Al llarg del segle XVII, les actituds bipolaritzades (Catalunya-França o Catalunya-Castella) contribueixen a acotar idees preconcebudes⁸⁵. Però, està clar que les polítiques propagandístiques espanyola i francesa no veien cap interès real en les Constitucions catalanes i en fer-les perviure. Altra cosa va ser que els francesos empressin aquest argument, una i altra vegada, per motivar els catalans a revoltar-se contra els castellans; a la pràctica, la realitat fou diferent com mostra l'exemple del Rosselló. Per tant, també podem imaginar que aquest fet havia d'influir en les tendències i decisions de les autoritats catalanes, ja a finals del segle.

La visió dels altres és, de vegades, un element amb més força que no pas la representació que hom es pot fer d'un mateix. Així, l'opinió dels francesos sobre Catalunya i els catalans, la visió dels viatgers i la persistència i l'afirmació de la propaganda com a batalla paral·lela al món militar són els fonaments d'un edifici que construeix la realitat d'una Catalunya moderna a partir d'imatges preconcebudes, subjectives o interessades. De la visió d'altri passem ara a la representació dels conflictes on intervenen autòctons i forans, situant-

⁸⁵ GUTIÉRREZ Asensio, *La France et les Français dans la littérature espagnole: un aspect de la xénophobie en Espagne, 1598-1665*, Tesi doctoral de Montpeller el 1974, Atelier national de reproduction des thèses, Université de Lille III, 1982, p.14 (La successió d'aliances, conflictes, intervencions franceses a la Península, etc. es van succeir de manera contínua al segle XVII, obrint la porta a idees prefixades que, tot sovint, desembocaren en la por i l'odi, per tant, en la xenofòbia); ALABRÚS Rosa Maria, “La públística de la guerra”, *L'Avenç*, 206, 1996, pp.40-45 (Mostra la importància d'aquest estri en temps de guerra, concretament durant la guerra de Successió d'Espanya).

nos entre les imatges preconcebudes i la realitat dels enfrontaments, així com les seves conseqüències.

2- **CONFLICTES**

Els conflictes que aquí tractem són bàsicament els enfrontaments directes entre diverses parts assentades en el territori. Lògicament, una de les queixes més antigues de les institucions catalanes, els allotjaments de soldats, són una prèvia o la certificació d'una guerra, en aquest cas amb França. Els comportaments que es desprenen del contacte entre la població i els homes de guerra són interessants d'observar a llarg termini, ja que si la presència militar s'allarga en el temps pot tenir conseqüències més que conjunturals, en el camp econòmic, social i mental. Així, els conflictes que ens proposem d'observar són una emanació de les causes i les reaccions d'un conjunt humà dins d'un territori concret, com era Catalunya a finals del segle XVII. Per tant, la visió dels conflictes es divideix en tres àrees: la relació entre la població i la guerra; les reaccions de la població contra algunes decisions enquadrades dins un àmbit fiscal i militar; i, per últim, unes conseqüències generals. La vida de la població, sobretot en el món rural i en aquelles viles i ciutats properes a les fronteres militars, es transforma substancialment des de l'entrada de l'exèrcit francès a Catalunya, el 1639 –tenint en compte que les tropes reials hispàniques ja s'havien manifestat des dels anys trenta-. Alguns testimonis directes, les reaccions diverses a les polítiques -militars, fiscals, etc.- i l'acció mateixa de les potències en joc intervenen en la transfiguració de part del món català, a nivell socioeconòmic i polític.

2.1- La població i els soldats

L'efecte dels soldats i de la guerra sobre la població ha estat objecte de múltiples estudis, com ja hem vist en el segon capítol. El temps, la intensitat i la focalització de la guerra i els enfrontaments bèl·lics són plausibles de causar efectes concrets sobre la població. Per aquesta raó, resulta interessant donar un cop d'ull al mapa d'intensitats de la presència i actuació francesa a Catalunya des de l'entrada al Rosselló (1639) fins a la darrera ocupació de Barcelona al segle XVII (1697-98). S'observa com part del territori del Principat queda al marge del conflicte físic i, a l'inrevés, com gairebé tota la part nord de Catalunya resta

contínuament sota l'amenaça gal·la. Evidentment, això no obviava que les localitats més afectades escriguessin cartes demanant ajut a aquells centres de poder més lliures⁸⁶.

El Principat i els militars francesos durant la guerra dels Segadors

La societat està teòricament acostumada a un cert grau de violència, si fem cas de les paraules de Robert Muchembled. Per ell, la vida social està feta de rituals de contacte i d'interaccions. Els equilibris establerts es mantindrien gràcies al control que la violència hi exercia. Els plets i agressions múltiples que existien entre els habitants mateixos demostraria la "*multiplication des conflits entre personnes qui se connaissent bien*". Al costat d'això, les guerres i, particularment, els contingents militars emmarcaren aquesta violència i la canalitzaren a través de camins que superaven les expectatives locals i, sobretot, la durada temporal. Si, a més a més, "la frontera" era propera, la violència i el patiment dels efectes dels militars sobre la població eren potenciats⁸⁷.

Aquesta idea ens hauria de portar a entendre l'efecte de la presència dels soldats al si d'un món eminentment rural, és a dir, la introducció en la intimitat de les persones d'un element exterior i perillós que a més calia mantenir indefinidament. Les queixes pel no respecte dels privilegis catalans només eren un retrat del descontentament popular per l'assentament de tropes a les cases particulars amb una primera excusa de guerra amb França. A les autoritats del Principat no se'ls escapava l'estratègia política d'Olivares, però aquest és un altre tema. Des de 1627, algunes viles catalanes com les de l'Empordà van ser sotmeses als allotjaments de tropes reials. Aquests s'incrementaren amb la declaració de guerra amb França, el 1635. Però, fou principalment amb la batalla de Leucata (1637) que es van introduir noves tropes a Catalunya i, per tant, nous allotjaments a partir de l'hivern. Això provocà un increment dels enfrontaments dels soldats amb els habitants. A Palafrugell, per exemple, hi va haver una revolta contra els soldats el juliol de 1638. Tanmateix, la repressió fou brutal, segons Agustí Alcoberro. En tot cas, la campanya de 1639 va ser l'inici d'una espiral que no s'aturaria durant anys. Els allotjaments posteriors a aquest període (gener-abril 1640) van provocar un enuig generalitzat i més intens que els anteriors per l'enorme nombre de soldats i

⁸⁶ TORRES Xavier, *La Vall de Torelló als segles XVI i XVII: una història de paraires i bandolers*, Eumo Editorial, Col·lecció L'entorn, 28, Vic, 1995, p.114 (L'autor explica com arribaven a Vic cartes de Tordera demanant un ajut en contingent militar per fer front a la guerra de l'estiu de 1640); EGEA CODINA Antoni, *Figueres als segles XVI i XVII*, Quaderns d'Història de Figueres, 2, Figueres, 1999, p.107 (El 8 de setembre de 1640, els còsols de Figueres escrivien a Girona per comunicar la situació bèl·lica, en aquesta ocasió davant l'atac castellà); Sobre el problema entre soldats i població, en l'àmbit de la justícia, Cf. Capítol IV-2.2 (*Afers jurídics*).

⁸⁷ MUCHEMBLED Robert, *La violence...*, p.141 i p.107

excessos d'aquests⁸⁸. Això donaria lloc a la revolta popular del dia de Corpus Christi (7 de juny de 1640). Durant tot aquell estiu, s'organitzà una defensa global –limitada- del Principat, però tingué com a principal objectiu de les viles aïllades: la soldadesca.

Centrant-se en l'exemple del Penedès, Jordi Vidal Pla enumera els principals elements que representen la relació entre poble i soldats. En primer lloc, les conseqüències de la política d'intervenció militar eren les següents: allotjaments, lleves, descens de la producció, estancament demogràfic i, en general, endeutament de persones i institucions. L'estratègia del comte-duc d'Olivares fou, des del 1626, la permanència de l'exèrcit sobre el territori català per qüestions de manteniment. Aquest no baixaria dels 10.000 homes entre 1635 i 1714. I és que la presència dels soldats i tot el que els envoltava (burocràcia, dones, mercenaris) no només foren un problema directe sobre els habitants, sinó que eren un instrument de represàlia política contra les institucions locals. Per descomptat, es posaren de manifest diverses formes de resistència popular, entre les quals els tradicionals sistemes d'autodefensa davant els atacs dels soldats: crits -“via fos” o “via fora”-, armament –pedrenyals- i tocs de campana. Les mostres de resistència violenta a la presència dels soldats es podrien qualificar com: un fàcil enfrontament entre civils i militars; una utilització general i quotidiana de les armes de foc per part de la població; i una permanència de la pràctica de relacions violentes –no pas d'experiències revolucionàries col·lectives- per part de la població amb els soldats, durant tot el temps de convivència⁸⁹.

Durant el període que es qualifica com a “Catalunya francesa” (1642-1652), el problema de la soldadesca, tant espanyola com francesa, persistí. Aquest va ser un dels elements que més van pesar en la revolta dels Segadors i, alhora, un dels arguments més utilitzats per les autoritats del Principat per reclamar el respecte de les Constitucions i privilegis, que eren sistemàticament transgredits amb els allotjaments i les càrregues econòmiques. El canvi de règim no solucionà aquest problema, que era homòleg entre els exèrcits de les monarquies europees i les poblacions. Uns i altres justificaven les accions dels soldats pel que eren en si mateixos, exculpant-ne així els governs. Per exemple, un escrit espanyol de finals de la guerra dels Segadors deia el següent:

“Los excessos de los soldados no duran sino que serian grandes, por su licenciosa vida, en todas las Provincias y en todas las naciones, suele [ser] tan penosa y gravosa como la mas guerra [...] En todas las Provincias donde ay guerra, se lloran las

⁸⁸ ALCOBERRO Agustí, “De la mobilització antifrancesa a la mobilització antiespanyola (1639-1641). Alguns exemples al Baix Empordà”, *La Revolució Catalana de 1640* [ed. d'Eva Serra], Crítica, Barcelona, 1991, pp.165-191

⁸⁹ VIDAL PLA Jordi, “Exèrcit i conflictivitat social. Exemples de resistència al Penedès en el segle XVII”, *El barroc català*, Quaderns Crema, Barcelona, 1989, pp.137-143

violencias y de ordenes de los mismos soldados que lo defienden; diganos francia lo que ha padecido y padece, y preguntese a los mas Catalanes, como son tratados por franceses”.

En aquest escrit profílipista es justifica la cadència de les accions de la soldadesca i es condemnen els seus excessos, reconeixent que és comú a Europa. Els catalans haurien d’haver tolerat les tropes espanyoles per defensar-les dels francesos, ja que l’actitud dels soldats no pot amagar la realitat dels interessos de cada govern:

*“tambien debieran los Catalanes tolerar esta carga como la toleran demas naciones, y considerar que aquel exercito lo havia defendido de las hostilidades de franceses, y que se debe mucho a los que tantas veces avian aventurado la vida por defensa y quietud, y advertir que los Catalanes estaban durmiendo en sus camas y pasaban lo riguroso del ymbierno [sic], en el abrigo de sus casas, estaban estos soldados en la campaña, al frío al yelo, a la llubia y a las otras sin clemencias del cielo”.*⁹⁰

Curiosament, algunes autoritats castellanes havien reconegut l’error del govern d’Espanya en aquest sentit durant l’època d’Olivares. En general, calia que fossin persones que es desplaçessin a les localitats afectades per fer-se una idea de la situació. Aquesta va ser l’opinió de Francisco Manuel de Melo que, present en el front català, coneixia perfectament els excessos dels soldats i el patiment del poble. El problema era entendre la frontera entre aquest sofriment i la justificació d’una revolta contra els soldats. L’excés de 1640 justificava, doncs, per si sol la revolta general de Catalunya als ulls dels castellans? Melo entenia que la qüestió dels allotjaments i de la guerra havien deixat Catalunya en un estat llastimós, que havia afectat les persones mateixes com l’economia i el poder polític:

*“Los soldados, gente por naturaleza licenciosa, fortalecidos en la permisión, no había insulto que no hallasen lícito; discurrían libremente por la campaña sin diferenciarla dels paiz contrario, desperdiciando los frutos, robando los ganados, oprimiendo los lugares; otros, dentro de su propio hospedaje, violentando las leyes del agazajo, osaban a desmentir las mesma cortexia de la naturaleza. Unos se atrevían a la hacienda, disipándola; otros a la vida, haciendo contra ella; y muchos fulminaban atrocemente contra la honra del que los sustentaba y servía. Toda la fatigada Cataluña representaba un lamentable teatro de miserias y escándalos, tan execrables a la consideración de los cristianos como a la de los políticos”.*⁹¹

⁹⁰ AMAE, M&D, Espagne, 245, *Discurso sobre cosas de Cataluña*, 1658, ffº 46v-47r

⁹¹ DE MELO Francisco Manuel, *Historia...*, p.95

Tot i que els francesos coneixien aquest problema, i que se n'havien aprofitat de l'enfrontament hispano-català, no quedaren lliures del mateix problema. La base de la qüestió era el caràcter mateix dels soldats (aventurers, fugitius, mercenaris, etc.), l'organització de les tropes (subsistència sobre el territori), el temps passat fora de casa i l'allunyament. I és que, ¿com es podia controlar un exèrcit -composat de soldats de nacionalitats extremament variades- tan lluny del seu propi territori, durant tant temps, sense causar problemes a la població autòctona?

Així, els excessos dels soldats durant la presència francesa al Principat entre 1642 i 1659 fou un tema de constant debat entre les autoritats catalanes profranceses i els dirigents gals. Un dels més crítics era Josep Fontanella, que veia en els excessos dels soldats –en part justificats per la seva misèria- un perill: “*esto engendra un odio entre unos y otros, que puede danyar mucho*”. Tanmateix, els més afectats als ulls de Fontanella eren els pagesos⁹². Però, Fontanella sabia que la situació només es podia redreçar amb una forta injecció econòmica⁹³ que era ben lluny d'arribar, ja que França vivia en plena Fronça. Curiosament, el tema dels allotjaments i dels excessos militars va fer coincidir l'opinió de profrancesos no gaire afins entre ells: el mateix Margarit també emetia observacions sobre els efectes negatius d'aquestes actituds sobre la població. Alhora, ens permet d'observar com a partir d'aquest fet s'originaren els arguments de l'enfrontament entre Margarit i el M. de Besons –intendent del Rosselló, des de 1653-, a qui acusava de només anar a la seva i no tenir cap interès en conservar Catalunya sota l'obediència de França, ja que actuava contra la població i prenia decisions antipopulars. El que va ser governador de Catalunya durant anys, Margarit, considerava que aquestes postures farien que els catalans odiessin aquests francesos “*al igual de un espanyol*”⁹⁴. Per tant, la preocupació era generalitzada entre els catalans al servei de França, conscients que l'opressió militar podia fer canviar el recolzament de les poblacions catalanes als francesos, ja que, a més a més, la monarquia d'Espanya havia promès indults i la confirmació dels privilegis catalans. Si a això hi sumem que feia més de deu anys que els francesos eren sobre part del territori català, que la memòria és curta i que viu de fets contemporanis, s'entendria llavors que els antics problemes amb les tropes espanyoles restessin així en un segon pla.

⁹² AMAE, CP, Espagne, 29, *Carta de Josep Fontanella a Mazzari*, el 13/07/1650, ff° 433r-433v

⁹³ AMAE, CP, Espagne, 31, ff° 88r-90r, el 07/1651. Aquest escrit sense nom sembla ser de Fontanella, per la lletra, el contingut, la construcció del text i l'època. Advertia de la necessitat de realitzar els pagaments a les tropes per evitar conseqüències pitjors, tant pels habitants com per França. Denunciava la situació veient com alguns catalans recolzaven ja les accions espanyoles “*por desconfiar de Francia*”. Els mals de la població eren les malalties i els soldats. Les collites eren dolentes i si a més calia sustentar els soldats, la situació esdevenia crítica: “*cada dia, encuentros entre Paysanos, y soldados*” i és que la necessitat “*los haze insolentes [als soldats]*”.

⁹⁴ AMAE, CP, Espagne, 33, *Carta de Margarit a Mazzari*, fi 1655, ff° 239r-242r (text en castellà).

Ben segur, però, els francesos mateixos no eren aliens als problemes de les tropes amb els habitants. Ja sigui directament o per informació directa dels afectats, els alts càrrecs francesos tenien constància del que estava succeint. D'aquesta manera, en una carta escrita per les autoritats de Vila-Rodona al mariscal de La Mothe, virrei de Catalunya, s'observen les nombroses crítiques portades sobre el comportament dels soldats francesos: "los soldados francesos roban, y fan mals tractes". Els autors de l'escrit intentaven destacar al virrei els efectes perversos que aquesta situació comportava, ja que part de la població hi veia aspectes negatius de França i de la seva acció a Catalunya. De fet, el consistori de la vila catalana acceptava la dominació francesa, en virtut dels antics drets sobre Catalunya, però criticava la utilització que en feia a través dels seus exèrcits⁹⁵.

D'alguna manera, l'argument que durant molt de temps havia utilitzat el govern francès per desprestigiar els castellans es tornà contra França durant la guerra dels Segadors. Els espanyols esperaven treure'n profit i iniciaren una campanya d'acusacions contra França, més intensa a mesura que s'acostaven de Barcelona. Així, un cop conquerida la capital del Principat, els francesos recularen poc a poc cap al nord i els espanyols controlaren la premsa i l'edició de Barcelona. A partir d'aquell moment, les impressions de pamflets contra els francesos es disparà i destacà el tema dels excessos militars sobre la població. Així, a més de sobreviure durant les temporades d'hivern a l'Empordà, es denunciava la violència dels soldats amb els habitants, però també amb els símbols religiosos, com l'església de Cantallops, de Sant Martí Vell o de Sant Mateu de Valldevia del bisbat de Girona, robant i cremant. Aquestes no van ser les úniques esglésies agredides. Les autoritats reials d'Espanya se'n van fer ressò i estengueren la por i l'odi contra l'heretgia francesa, explicant per escrit i en llengua catalana el que passava:

"Finalment, tant sacrilegas premisas havian de arribar à la ultima conclusio del desacato, al mes detestable horror, al mes execrando de la ceguera y maldat. En Sant Julia de Sosorba, Bisbat de Vich als 15 del present mes de Novembre entrant en la Iglesia Parroquial los Francesos, despres de haverla saquejada, y robada, no satisfets de los ordinariis desacatos, q feren en las demes Iglesias, donaren a menjar (ò HORROR!) à sos cavalls lo Santissim Sagrament de l'Altar, com en altra ocasio".⁹⁶

A les esglésies es guardava certament quantitat d'aliments, fent servei aquestes de rebost comunal. Però, sens dubte, els espanyols volien aprofitar aquests excessos francesos per

⁹⁵ BC, F. Bon. 5938, *Còpia d'una carta escrita per la vila de Vila Rodona al mariscal de la Motte, duc de Cardona, virrei i capità general del Principat de Catalunya i dels comtats del Rosselló i Cerdanya*, 1644.

⁹⁶ AMAE, CP, Espagne, 32, *Manifest, y verdadera relació dels excessos y execrables sacrilegis comesos per los soldats del exèrcit francès en lo Principat de Cathalunya, en los anys 1653 y de 1654, el 1654*, ff^o 592r-594r (imprès)

remarcar el caire poc religiós de molts dels seus components, recordant així la imatge d'heretges protestants que s'havia tingut a Catalunya durant dècades. I és que la realitat demostrava que per bé que els excessos eren reals i es cometien atrocitats, el que els soldats buscaven amb més esma que altra cosa eren aliments, sobretot quan les pagues no arribaven o les subsistències pròpies eren insuficients. Per això, creiem que en un escrit de 1655 es diu una cosa que sembla essencial: en el moment que s'inicien les mancances, les tropes es concentren realment en les viles del camp, on esperen trobar subsistències. D'aquesta manera, els francesos “*estiman hazer la guerra a los paysanos, por ser mas provechosa, y menos peligrosa, que la que se haze a los enemigos*”⁹⁷.

Però, són els mateixos pagesos els qui millor que ningú ens poden donar testimoniatge de la cohabitació amb soldats i guerra durant tots aquells anys. Els temes abordats per les persones que deixaren un punt de vista sobre els esdeveniments quotidians, de vegades fins i tot sobre l'opinió política –malgrat les reticències que existeixen a pensar que el món rural podia tenir una formació i tendència política⁹⁸–, són recurrents: fam, misèria, excessos dels soldats o problemes conjunturals amb la guerra (plagues, freds, epidèmies). Tot plegat carregava els escrits d'un cert desànim donada la connotació i el context bèl·lic, tot i que els intercanvis comercials prosseguien dins i fora dels masos.

Un d'aquests exemples és el de Joan Guàrdia, un pagès osonenc. Implicat de ple en la guerra dels Segadors, ens deixa un bon panorama sobre els efectes de la guerra sobre la població rural. D'aquesta manera, evocava com amb l'enfrontament de Salses de 1639 i 1640, arribaren noves tropes al Principat que, posteriorment, van ser distribuïdes arreu, fent així “grans danys a la gent”⁹⁹. Aquesta presència se sumava a la gran misèria que s'estengué amb l'evolució de la guerra: “La fam que an pasada no se pot comtar, que fou cosa de aspartar que

⁹⁷ AMAE, CP, Espagne, 33, *Paper pro-espanyol sobre els fets de Catalunya*, el 01/04/1655, ff°329r-332r; PUIGVERT i SOLÀ Joaquim M., “Guerra i contrarreforma...”, *La Revolució...*, pp.99-132 (pp.102-108: Els temples parroquials eren, en temps de guerra, un refugi, un “rebot” i una “caixa forta” de la comunitat pagesa. Eren, per tant, un magatzem col·lectiu. D'aquí la importància del paper de les esglésies i l'aferissada defensa que en feien des de l'habitant fins al bisbe).

⁹⁸ TORRES Xavier, *Els llibres de família de pagès. Memòries de pagès, memòries de mas (segles XVI-XVIII)*, Biblioteca d'Història Rural, col. Fonts, 1, Girona, 2000, pp.83-84 i p.87 (L'autor pensa que sí existeix un interès personal per la política entre aquests pagesos. Ara bé, el principal objectiu era deixar un testimoni que pogués ensenyar als descendents “un univers caòtic” que podia introduir-se a la “casa”. D'aquesta manera, veiem dues idees a la vegada: l'articulació del món rural no viu d'esquenes a la ciutat i al que passa políticament i, de la mateixa manera, emet opinions polítiques, tant per l'escrit com per les accions).

⁹⁹ GUÀRDIA Joan, “Diari (1631-1672)”, *Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII*, Curial [ed. a cura d' Antoni Pladevall i Antoni Simon], Barcelona, 1996, p.60; En realitat, van ser els habitants del Rosselló els que van començar a patir la concentració de soldats a partir de 1635, notant els primers efectes amb la batalla de Leucata el 1637, com en fan menció Pere Pasqual, Jeroni Cros i les memòries de l'església de Sant Jaume de Perpinyà, demostrant així la seva importància (PASQUAL Pere, “Diari de Pere Pasqual (1595-1644)”, *Cròniques del Rosselló, segles XVI-XVII*, Curial [ed. d' Antoni Simon i Pep Vila], Barcelona, 1998, pp.82-84; CROS Jeroni, “Diari de Jeroni Cros (1597-1638)”, *Cròniques...*, p.188; “Memòries de l'església de Sant Jaume de Perpinyà”, *Cròniques...*, pp.368-369).

es menjaven los uns als altres; altres vivian de la femsa dels animals y dels homas”. També, com que els mals mai no venen sols, l’epidèmia de pesta de 1651 i 1652 es sumà a la fam¹⁰⁰. Guàrdia va lluitar contra les tropes filipistes, però això no li va impedir remarcar els excessos de la soldadesca, sobretot durant els anys cinquanta i per part dels miquelets de França. L’actitud dels miquelets al si de la població va exasperar els habitants i, fins i tot, els que seguien sent partidaris de França. Com que els miquelets tenien una particular reputació d’indisciplina, alguns com Guàrdia es planyien del seu comportament –parla de la por que estenien–, però no en culpaven França directament. Tanmateix, reconeixia que tot plegat havia ajudat a que part de la població reaccionés violentament contra les tropes franceses, com va succeir durant el setge de Girona de l’estiu de 1653¹⁰¹.

El mal comportament de les tropes franceses i el d’alguns dels seus alts càrrecs militars van portar part de l’entorn de Joan Guàrdia a veure-hi actituds de traïció. El descontentament anà arrelant i, així, amb el relat de la nova invasió francesa de la plana de Vic, el 1655, veiem com l’autor comenta que: “Comensàran nostras desdixas, nostras desgràcias y finalment nostra total ruïna y fonch [sic] en esta manera, no pensant-nos-ho nosaltres que de aquex modo se aguesen de aportar los francesos”. D’aquesta manera veiem com, el món de Guàrdia que havia recolzat els francesos davant els excessos castellans, sota l’empara constitucional, es trobava en una situació semblant ara davant de França. I és que aquests no van saber controlar la violència de les tropes i els robatoris funcionals, per la manca de subsistències, que porta, com ja hem vist, als excessos fins i tot en les esglésies: els soldats actuaven amb “desvergonyimén i infàmia”. La venjança era a l’ordre del dia i, quan van poder, alguns habitants vigatans amb les tropes espanyoles van sorprendre un any després els francesos a Alps, on “trobaren los de Fransa molt descuydats y féran gran matansa de gent”. Podríem dir que si bé és cert que els problemes d’allotjament i de convivència amb els soldats francesos s’iniciaren el 1640 mateix, no fou fins a la retirada i successives entrades –amb els saquejos de l’Empordà i de l’interior– quan la imatge de França va ser definitivament malmesa. Així ho comprovem amb el balanç de la guerra que en fa el mateix Joan Guàrdia, que atorga el pes del descontentament general als problemes amb els soldats¹⁰².

En d’altres indrets de Catalunya es reproduïen accions militars similars i reaccions per part de la població. Així, el Baix Empordà fou una zona ostensiblement sensible a la

¹⁰⁰ GUÀRDIA Joan, “Diari...”, p.64 i pp.106-107

¹⁰¹ *Ibid.*, p.75 i p.77

¹⁰² *Ibid.*, pp.81-82, p.91, p.93 i p.96 (En contrapartida, la relació dels habitants amb les tropes espanyoles no fou millor, malgrat tot. Més encara, els possibles darrers ajuts catalans a França van ser durament reprimits, expulsant fins i tot algunes persones fins a finals de 1658: pp.94-95. En fou un exemple el cas de la vila de Solsona, durament reprimida per Joan Josep d’Àustria, el novembre de 1655: SÁNCHEZ MARCOS Fernando, *Cataluña...*, p.80).

presència de soldats. I anà en increment a mesura que els francesos perdien posicions al Principat i acabaven assentant-se únicament als Comtats. Jordi Reynés ens dóna diversos exemples d'aquest xoc militar i de l'extensa prestància francesa a les regions més properes a la frontera –fluctuant- amb el regne de França. Aquest autor cita diversos exemples com el del febrer de 1654, quan els jurats de Girona alerten els de Torroella de l'acció dels francesos a l'Alt Empordà: “Lo veuserse esta ciutat frontera del enemich per tenir aquell ocupada la plassa de Rosas y Comptat de Rossello ocasiona axi a ella com a las vilas y llochs de son Bisbat total ruhina com se es vist ab las dos entradas he fetas est any proxim passat devastant, y fent los estragos que dell se han acostumat experimentar”. L'enfrontament de la població és amb un i altre exèrcit, però segons l'autor, aquest s'incrementa amb els francesos a mesura que avança el segle¹⁰³.

Els relats sobre la pressió militar francesa a partir de 1654 en algunes poblacions concretes del Pirineu, l'Empordà i la plana de Vic ens fan entendre que les forces franceses no eren minses i, alhora, veure un cansament general de la població després de tants anys de guerra, misèria i pesta. Certament, la guerra i les accions militars només creaven rebuigs. I encara més quan aquestes tocaven físicament els habitants o bé les reserves d'aliments o bé els símbols religiosos, com un cop més relata un escrit de Sant Julià de Vilatorrada: “molts soldats del dit exèrcit de Fransa, ab pichs de destrals romperen las portas de la iglésia parroquial de Sant Julià de Vilatorrada [...] Y de todas las caixas robaren tots los dinés, robas y tot lo demás que trobaren en ellas”. Va ser una zona on la població acabà revoltant-se davant aquests excessos, juntament amb alguns ajuts espanyols i també alguns religiosos¹⁰⁴. Per la mateixa època, la vila de Riudaura (la Garrotxa) patí les reocupacions franceses i els enfrontaments militars. Joan Pagès explica com, concretament l'any 1657, hi hagué “molta brega” amb els francesos a la comarca i com, l'octubre d'aquell mateix any, la població hagué de refugiar-se al monestir de Riudaura per por dels francesos: hi hagueren ferits i una dona morta¹⁰⁵.

Tanmateix, les zones menys afectades per la presència francesa al llarg de la segona meitat del segle XVII patiren igualment la pressió militar –i econòmica- durant la guerra dels Segadors. Una època durant la qual fins i tot comarques tarragonines van patir la guerra

¹⁰³ REYNÉS i LÓPEZ Jordi, *Guerra al Baix Empordà de l'època moderna (mitjan segle XVII- inici segle XVIII)*, Diputació de Girona, col·lecció Fontanetum, 3, Girona, 2001, pp.85-94 (Cita de l'Arxiu Municipal de Torroella de Montgrí, Administració General, Correspondència esparsa, 1624-1794).

¹⁰⁴ VILAMALA SALVANS Jordi, *Sant Julià de Vilatorrada. Vida quotidiana i activitat econòmica (1550-1720)*, Patronat d'Estudis Osonencs, Monografies, 19, Vic, 2000, pp.30-31 (Cita de l'Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic-Arxiu Parroquial de Sant Julià de Vilatorrada, *Llibres notariais*, Y/1, Vària s.XVI-XVIII).

¹⁰⁵ PAGÈS i PONS, Joan, “La vila de Riudaura en els segles XVII i XVIII. Precedents”, *Annals*, Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca, vol.7, 1984, pp.151-232 (p.159); PAGÈS i PONS, Joan, “Olot durant el període des de 1630 a 1650 i alguns episodis de la guerra amb França”, *Annals*, Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca, vol.2, 1978, pp.9-34 (Veiem alguns altres exemples sobre el conflicte soldats-població a Olot).

directament i indirectament, com fou el cas de la Selva del Camp o de les terres de l'Ebre, durant els anys quaranta. Així, a primers de l'any 1645, la vila de la Mora va transmetre un memorial de greuges al rei de França, on s'explicaven els robatoris dels miquelets i els excessos dels soldats francesos, que fins i tot van capturar i maltractar les autoritats de la vila. Pere Muñoz cita un extracte sobre el comportament dels francesos: “se fan donar aliments sens pagar cosa alguna, maltractan los paysans ab cops, bastonades y paraules injurioses, composanlos y robanlos alguns lochs sagrats”¹⁰⁶. Altres localitats es veieren desbordades per l'anada i vinguda de tropes, ja que estaven situades en passadissos militars. Aquests eren gairebé sempre zones de frontera, com era el cas de la Ribagorça: frontera entre Catalunya i Aragó, que tocava la vall d'Aran al nord on els francesos realitzaven entrades recurrents. Sabem que les tropes espanyoles que lluitaven contra els francesos a la Val d'Aran acostumaven a allotjar-se a Benavarri, capital ribagorçana. Per aquesta raó, els francesos feren llargues incursions durant tota la guerra dels Segadors. Destaca per damunt de totes la de 1643, que marcà la memòria col·lectiva dels habitants. Christine Langé notifica l'entrada dels francesos a Benavarri el juliol de 1643, en un registre de defuncions. El seu treball a partir dels arxius parroquials, com el de Benavarri, mostraria com hi va haver un índex continu de matrimonis amb francesos. Un fet que deixava entendre una fàcil integració. Però, la declaració de guerra entre França i Espanya i, sobretot, els conflictes dels anys quaranta fan desaparèixer aquests matrimonis mixtes. Els francesos deixen d'emigrar cap aquella zona del Pirineu, per fets socioeconòmics i també per la presa de consciència del mal fet per França a aquestes poblacions. Un manuscrit trobat a Lluçars –poble veí de Tolva, a uns pocs quilòmetres de Benavarri- certifica aquesta teoria, on veiem el relat de l'entrada dels francesos per la vall del Noguera Ribagorçana, el 1643¹⁰⁷.

En definitiva, el comportament de les tropes franceses i la continuïtat de la seva presència a Catalunya entre 1640 i 1659 –tenint en compte l'annexió posterior del Rosselló a França- donava la raó a l'argumentació emesa pel partit filipista. Recordem, per exemple, les paraules de Francesc Pasqual de Panno quan criticava de bon començament els allotjaments francesos, per la seva “inhumanitat” i excessos, i les agressions a temples religiosos com

¹⁰⁶ AHSC, Fons Municipal, reg.2786, *Memorial sobre el perjudici dels allotjaments de soldats francesos*, s/d; AHSC, Fons Municipal, reg.2780, *Subministraments. Despeses ocasionades per les subsistències donades als francesos*, s/d; MUÑOZ HERNÁNDEZ Pere, “La Ribera d'Ebre i la Guerra de Separació”, *Miscel·lània*, 9, Centre d'Estudis Comarcals de la Ribera d'Ebre, 1993, pp.93-104

¹⁰⁷ LANGÉ Christine, *L'immigration française en Aragon au XVIe siècle et dans la première moitié du XVIIe siècle*, Tesi d'arxivista-paleògraf, 1987, pp.50-52; Manuscrit inèdit del segle XVII trobat a Lluçars (Ribagorça) que, entre alguns escrits diversos sobre les guerres amb França, conserva part de la comptabilitat de l'Abadia de la Mora de Montanyana; ROURERA i FARRÉ Lluís, *Pau Duran (1582-1651) i el capitol i el bisbat d'Urgell fins al tractat dels Pirineus*, UAB-Departament d'Humanitats. Divisió de Filosofia, Barcelona, 1987, p.159 (Detalla les estances de les tropes castellanques entre Benavarri i Pont de Montanyana, davant l'amenaça francesa, l'any 1642).

l'església de Sant Miquel de Vielha –en el moment de la victòria dels francesos a la Val d'Aran, capitanejats per Josep Margarit¹⁰⁸. Les conclusions generals a l'alçada del tractat dels Pirineus eren la decepció, la inexistència d'alegries i un cert descontentament després de tants anys de guerra. Ni l'adscripció a Espanya ni a França havien eradicat la misèria i l'opressió militar del Principat¹⁰⁹. La inestabilitat que Joan Guàrdia denunciava i la seva activitat durant la guerra mostraven de fet la seva implicació en els afers polítics catalans, no només pels interessos econòmics personals que podríem pensar, sinó també pel seu patriotisme. L'exemple de Guàrdia seria, com pensa Xavier Torres, l'exemple que demostraria que els pagesos no vivien aïllats del món i que, d'alguna manera, recolzaven una monarquia o una altra, cercant sempre un ordre i una estabilitat. La guerra s'hauria perdut per la traïció d'alguns francesos, com bé evoca en el seu dietari, però també per la pressió militar dels anys cinquanta. Amb això conclou que la guerra no porta la pau mental ni social, ja que els soldats –ara castellans- continuaven sobre el territori¹¹⁰.

Continuïtats a finals del segle XVII

Les guerres no s'aturaren entre 1659 i 1700, ben al contrari. Durant els períodes de guerra oberta, algunes regions es veieren afectades per les batalles i efectes del pas de les tropes; la resta patí allotjaments, lletes i succions econòmiques. Fora de la guerra, l'amenaça francesa persistí a la frontera pirinenca i litoral, mantenint sempre alerta les poblacions. Aquestes foren sobretot les de l'Empordà, la Garrotxa, el Ripollès, la Cerdanya i, ocasionalment, les d'Urgell i l'Aran. Ben segur, d'aquí a les capitals gironines i osonenques només hi havia un pas. I és que la plataforma bèl·lica que els Comtats atorgava a França és convertí en un escut ofensiu pels francesos i en un estri atemoridor pels catalans d'aquelles contrades.

La presència de soldats i les condicions generals dels allotjaments continuaven tant en temps de guerra com si no. És evident que les campanyes bèl·liques i el manteniment de les tropes 19 anys sobre 31 (entre 1667 i 1697) no podien ser alienes a la població. El dietari de la sortida en campanya del conseller en cap de Barcelona, Josep Bover, indica fàcilment els ànims que es vivien per haver de lluitar i allotjar les tropes. Bover sortí de Barcelona juntament amb els consultors Josep Massel i Josep Bru cap a l'Empordà. Portem la nostra atenció a les anècdotes del camí, com quan el 16 de maig de 1675 s'aturen a Badalona i

¹⁰⁸ PASQUAL de PANNO Francesc, *Motines de Catalunya*, Curial [ed. d'Isabel Juncosa i Jordi Vidal], Barcelona, 1993, p.195

¹⁰⁹ Veiem de nou l'exemple de La Selva del Camp on les despeses per allotjaments són contínues des de 1652 fins 1670; després els registres són més esporàdics (AHSC, Fons Municipal, reg.1776 a 1794, *Despeses d'allotjaments, Subministraments a l'exèrcit*).

¹¹⁰ GUÀRDIA Joan, "Diari...", p.108 i p.112; TORRES Xavier, *Els llibres...*, pp.84-85 i p.91

descobreixen les dificultats per allotjar les tropes i el rebuig de la població:

“En la mateixa conformitat le escrigue una carta als Batlle y jurats de dita vila de Badalona donantlos noticia com sa senyoria, juntat la gent de guerra se avia de allotjar aquesta nit en dita vila, y que axi los avisava, per a que tinguessen provisio de pa, vi y carn, per a que los soldats tinguessen lo sustent necessari y se disposas lo tenir casa a punt per dits sr conceller consultors y la familia, y juntament Allotjament per los officials y demes gent de guerra [...] en dita vila de Badalona, en la qual se posà en casa de Maria Vehils viuda que està en la plaça de dita Vila, en la qual feu nit, si bé ab moltas incomoditats per lo pocs agasajo y cuidado que se tingue en hospedar lo dit molt Illtre senyor conceller, srs consultors, y demes personas de sa familia, Y axi mateix en lo Alotjar, y acomodar los soldats de dit tercio que finalment uns y altres patiren molts grans incomoditats”.¹¹¹

El descontentament amb els soldats es traslladava així a les autoritats barcelonines, en aquest cas. I és que com va passar en els mesos previs a la revolta dels Barretines, l'actitud dels dirigents fou fonamental en la inclinació de la població. Amb això volem dir que, si bé durant la guerra contra França es podia justificar en part els allotjaments, no passava el mateix en temps de pau. Així, entre 1684 i 1688, el marquès de Leganés, virrei de Catalunya, no va poder eradicar el descontentament pels allotjaments. Mentre les poblacions locals es planyien dels excessos de contribucions i de la transgressió dels privilegis catalans, el Consell establia memorials on es posava de relleu l'estat d'indefensió del Principat davant de l'enemic francès. Per la seva banda, la Diputació demanava més diners per mantenir les tropes i, alhora, la sortida de la cavalleria del territori per alleugerir els pobles més tocats. Antonio Espino mostra com des de mitjans de 1686, la càrrega dels allotjaments, un informe del tresorer Pere Montaner –amb interessos contraris als habitants- i els efectes de la llarga plaga de llagostes va accelerar les demandes d'exempció de diverses localitats. Es vivia, això sí, un distanciament entre les autoritats del Principat mateix i les de certes localitats de l'interior –ben al contrari que Mataró que, per la seva proximitat institucional i política, aixecà antipaties entre els habitants de la resta de Catalunya-¹¹². I és que ja el 1684, el síndic de Centelles, Josep Llavina, havia intentat presentar sense èxit un memorial a la ciutat de Barcelona per reduir el

¹¹¹ AHCB, Sèrie C-Consellers, XVI (Guerres) /15, *Dietari de la eixida en campanya del conseller coronel lo any 1675*.

¹¹² ESPINO LÓPEZ Antonio, *Cataluña...*, pp.65-70 (Pere Montaner feia un retrat de la situació dels allotjaments des d'una perspectiva de l'administració. El Consell d'Aragó va apostar llavors per defensar la idea de crear aquarteraments per la cavalleria i una contribució monetària per mantenir-la. La Generalitat no s'oposava als allotjaments, sinó als excessos i a les excessives contribucions. De manera indicativa, és curiós observar com algunes de les poblacions que més ràpidament reclamen les exempcions són properes a la zona sensible davant les accions de França: Berga [juliol 1686], Vilaller [desembre 1686], Bagà [març 1687] o Guissona [maig 1687]. Són exemples de solucions pacífiques).

pes dels allotjaments. I va caler esperar el 1687 per veure acceptada alguna d'aquestes altres queixes, com hem dit, mostrant així el temps durant el qual es va anar acumulant la tensió per la cohabitació física amb les tropes i per l'omissió administrativa de les demandes¹¹³.

Juntament a la pressió econòmica i militar dels allotjaments de les tropes espanyoles, moltes poblacions catalanes van haver de patir una important plaga de llagostes des de 1684 fins 1688. Segons l'autor -desconegut- de l'escrit on es descriuen els fets ocorreguts a Catalunya des de 1640 fins 1693, la plaga de llagostes fou fatal per Catalunya, ja que durà uns cinc anys i es juntà a altres problemes locals: collites dolentes a causa d'anys nefastos i el reconeixement d'un excés de pressió militar. Tanmateix, l'autor encara especulava sobre la possibilitat que fos un càstig per Catalunya, després de tants anys de lluita contra el seu propi rei. El càstig era evidentment diví: “*Y aunque lo dicho parece dificultoso diré esto mas por ser cosa que si lo vi; en una ala de langosta vi estas letras: DEP*”¹¹⁴. Aquest tema fou constant entre els testimoniatges de l'època, demostrant que es va viure amb molta angoixa. Als dietaris d'algunes persones de la costa indiquen que la plaga de llagostes fou crítica en l'any 1687, sumant-se com hem dit al drama que havia esdevingut la qüestió dels allotjaments, i que acabà esclatant a Centelles l'octubre de 1687. La plana de Vic fou, de fet, una de les més afectades per l'allotjament de la cavalleria¹¹⁵.

Això indica d'alguna manera com eren les condicions amb les quals el Principat –o part d'ell- hauria de fer front a les pretensions territorials franceses, que tot sovint només eren penetracions fugaces per aconseguir material i subsistències o per fer viure llur exèrcit durant alguns hiverns en terres catalanes, ja que els espanyols no tenien prou força per evitar aquestes situacions. En efecte, les entrades franceses a l'Empordà, el Ripollès i, sobretot, la Cerdanya des de la instal·lació de gran part de les tropes gal·les a Montlluís es van anar repetint. Semblava que les úniques armes que tingués l'autoritat monàrquica d'Espanya fossin la diplomàcia. Les mancances defensives davant l'amenaça francesa eren reals o simplement ja li convenia a Madrid aquesta situació? Potser pot semblar un pensament recargolat, però entra dins les possibilitats, tot i que ningú no pot negar les limitacions econòmiques de la

¹¹³ DANTÍ, *Aixecaments populars...*, pp.120-121; GELAT Francesc, “Memòries (1687-1722)”, *Pagesos, capellans i industrials de la Marina de la Selva*, Curial [ed. Antoni Simon], Barcelona, 1993, pp.65-66 (La visió particular dels inicis de la revolta mostra aquesta tensió: “[els habitants] desarmàran molts soldats y demanàvan que morísan traïdors, y que mantinguesen los privilegis de la província”. D'aquesta manera s'aportava, una vegada més, una dimensió jurídica de les demandes).

¹¹⁴ AHCB, ms. B-74, *Narración...*, cap. VII: «*De las langostas se vieron en Cataluña y lo que hisieron*» i cap. XI (L'autor explica els fets de l'any 1687 i reconeix el dret dels pagesos a queixar-se pels allotjaments, però es mostra clarament hostil a la secessió catalana de 1640).

¹¹⁵ AVELLÀ Jaume, “Memòries (1674-1771)”, *Pagesos...*, p.28 i ss. (sobre la revolta barretina); GELAT Francesc, “Memòries (1687-1722)”, *Pagesos...*, p.65; BELLSOLELL Salvador, “Memòries de la família Bellsollell (1666-1838)”, *Pagesos...*, p.116

monarquia. Veiem, doncs, com es queixava l'ambaixador d'Espanya a París per un d'aquests atacs esporàdics comesos sobre Puigcerdà:

“Señor, Haviendo cometido el gobernador de Montluis tal exceso que acompañado de mas de 100 hombres de guerra y de las justicias de todos aquellos lugares, llego a la acequia Real que la Villa de Puigcerdan tiene establecida de immemorial tiempo aca debaxo el lugar de Embeig [Enveig] y la mando romper poniendo pena de la vida del valle de dicho lugar para que no dejase correr el agua y de todas maneras estorbase su curso, y entrada en Puigcerdan, y siendo esta una ostilidad tan conocida y de las mas violentas que se ejecutan en tiempo de guerra.

El Conde de Benazusa Marques de Fuente Embajador de España Supplica a vm Cristianíssima en nombre de SM que envie luego orden al gobernador de Montluis para que reponga todo el obrado en este caso y que en conformidad de la amistad y correspondencia entre ambas coronas deje correr el agua como hasta agora manteniendo a los de Puigcerda en la quieta y pacifica possession que de ella han tenido y que es tan justa en tiempo de paz”.¹¹⁶

Quins eren els límits reals de la frontera? Com podia ésser controlada? Qui eren realment les víctimes? La Cerdanya no era un coixí per Espanya com ho era el Rosselló en anys passats. De fet, aquesta comarca esdevingué una reserva alimentària i econòmica per França –per les seves tropes allotjades als Comtats-. També, com veiem en aquest text, s'exercia una agressió psicològica sobre la regió. S'entén així que Trobat expressés en diverses ocasions les teories sobre una pretensió d'annexió de la baixa Cerdanya a França, com ja hem vist en el segon capítol.

La fi del segle XVII a Catalunya estigué caracteritzat per la revolta barretina i per la important guerra de la Lliga d'Augsburg, és a dir, una gran part d'Europa s'enfrontava a França. Catalunya fou, com ja coneixem, un territori plenament afectat per les accions bèl·liques. Però, podem afirmar que tota Catalunya va participar de ple en la guerra? Certament no, el sud de Catalunya no es va veure afectat més que pel pas de militars, algunes accions marítimes i l'augment dels problemes econòmics. Aquest últim fet comportà un creixement del banditatge, com veiem en els Annals de La Selva de Joan Pié, parlant ja de l'any 1691¹¹⁷. Aquell mateix any, també a la regió de La Selva del Camp, es remarcava com la

¹¹⁶ AMAE, CP, Espagne, 69, *Carta de l'ambaixador d'Espanya a Louvois*, a París el 07/03/1682, fº 32

¹¹⁷ PIÉ FAIDELLA Joan, *Anals inèdits de la vila de La Selva*, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV – Diputació de Tarragona, 1984 [reedició facsímil dels fullets publicats a la *Revista de la Agrupación Artístico-Arquológica Barcelona*, entre 1899 i 1913], p.319

guerra i els francesos impedièn treballar, tot i que s'estalviaven la seva presència sobre el territori de moment¹¹⁸.

A la zona dels Pirineus, els francesos entraven i marxaven buscant subsistències, però des d'un principi de la guerra s'instal·laren a la regió, des de la muntanya fins al litoral. I, sense cap mena de dubte, l'any 1694 va ser un punt d'inflexió definitiu en la consideració dels francesos, arran de l'avenç militar i els excessos de les tropes. Els intents de Trobat per contenir-les no van servir de res a mesura que l'exèrcit francès s'allunyava del Rosselló i s'allargava la campanya militar en el temps. Els testimonis són molt nombrosos. Jordi Reynés assenyala efectivament aquell fatídic 1694 com a desastrós per l'Empordà¹¹⁹. Els efectes foren molt negatius per l'economia local (agricultura, bestiar, comerç), com en fa menció Francesc Gelat a les seves memòries: el 1694 va disparar els danys físics i va multiplicar les demandes de contribucions. Si aquestes no es pagaven, la repressió era proporcionalment exagerada segons les seves paraules (raptos, cases i esglésies cremades, etc.)¹²⁰. Els setges de Girona i de Palamós dels mesos de maig i juny del 1694 van ser el límit de la paciència de les poblacions circumveïnes. Les queixes a les autoritats barcelonines es van disparar, com ja havíem vist, i els excessos gals prosseguiren¹²¹.

En aquell moment, la frontera pirinenca feia ja temps que havia desaparegut. Els confins fronterers eren ara una línia militar que el 1695 se situava entre la Plana de Vic, Hostalric i Palamós. ¿Com havia d'afectar la població i els seus dirigents quan, una vegada més en els últims cinquanta anys, el nord del Principat havia estat ocupat de manera continuada? Tant per Joaquim Albareda com per Antonio Espino, la guerra iniciada el 1689, però sobretot, la campanya de 1694 va marcar un veritable desencant per les possibilitats de rellençar la revolta catalana de les Barretines. I és que el prestigi dels seus caps, massa aparentats a França, havia caigut en picat, ja que si bé a Catalunya s'havia estès des de feia anys un sentiment de castellanofòbia, la guerra havia tornat a situar França en la memòria col·lectiva de les localitats allunyades de la frontera que, ara, eren ocupades i devastades per l'exèrcit de Noailles¹²²; es pot parlar perfectament d'una generalització de la francofòbia des de terres de l'interior fins al litoral.

El gran descontentament que existia a Catalunya, per una banda com per l'altra, produí un cert desconcert. En aquesta situació, ¿contra qui es van alçar de manera desesperada les

¹¹⁸ AHSC, Fons Comunal, reg.103, Entrada de correspondència i correspondència interna, *Carta de Josep Fort a La Selva*, el 07/08/1691 (L'economia no funciona, ja que "per causa dels francesos no es treballa gaire cosa")

¹¹⁹ ADPO IC 1415 (Contra els excessos dels soldats i el control de les accions contra esglésies del Principat. Proclamació llegida per Noailles el juny de 1692); REYNÉS i LÓPEZ Jordi, *Guerra...*, pp.87-88

¹²⁰ GELAT Francesc, "Memòries...", pp.66-67

¹²¹ AVELLÀ Jaume, "Memòries...", p.35

¹²² ESPINO LÓPEZ Antonio, *Cataluña...*, p.98

armes –sometents, miquelets-? Davant la inexistència militar dels espanyols, algunes poblacions van optar per agafar elles mateixes les armes contra els francesos. Tanmateix, aquesta acció dels catalans contra França, tot i la feblesa castellana, no pot assimilar-se a la d'un exèrcit propi, com opina encertadament Antonio Espino. Tot i que el sistema organitzat de sometents, capitanejat per alguns militars destacats catalans, va dur a actuar com a tal, però sense més pretensions que l'autodefensa i essent un gest de supervivència radical¹²³. Els qui no lluitaven es limitaven a fugir, com veiem en l'exemple d'Arenys de Mar, el juny de 1696: es van mobilitzar moltes barques per fer fugir el màxim nombre d'habitants per mar, davant l'imminent arribada de les tropes franceses¹²⁴.

Com es va presentar, doncs, la situació en què alguns grups catalans van haver d'enfrontar-se als francesos? Les defenses del Principat eren tan febles que el 1691 la ciutat mateixa de Barcelona va ser bombardejada per una flota marítima francesa. Els fets van ser relatats i estesos per la “premsa” i la propaganda de tot tipus, fins i tot eclesiàstica, amb els sermons: l'objectiu era mostrar els francesos com culpables dels pitjors crims i agressors del poble català. S'intentava així remuntar la moral dels habitants, però, ¿era la millor manera? Evidentment, la publicació de la quasi-conquesta de Barcelona o de la seva fàcil agressió podia tenir una lectura superior a l'actitud dels francesos. El rebuig dels de França era palpable a Catalunya i les facilitats de penetració de l'exèrcit francès al Principat posaren en evidència les mancances espanyoles¹²⁵. Posteriorment, trobem l'exemple de l'enfrontament directe de tropes catalanes, comandades pel veguer Ramon Sala i Sasala, amb les de França. Això va tenir lloc el 1695, davant la incapacitat de l'exèrcit espanyol. El veguer de Vic, juntament a alguns grups de pagesos (sometent) i miquelets va endur-se alguna victòria sobre el francès. Aquest fet va ser cabdal per posar definitivament en evidència els castellans i,

¹²³ *Ibid.*, p.33 i p.42 (Les principals raons: l'usatge del *Princeps Namque* legitimava l'aixecament de tropes contra l'enemic, sempre precàries; els sometents eren fràgils; les bandositats i els miquelets van mobilitzar més homes a Catalunya que no pas les milícies urbanes; aquestes milícies urbanes eren una organització tradicional que no actuaven de manera autònoma respecte l'exèrcit reial. Per altra banda, Catalunya no disposava d'una administració de guerra per mantenir tal exèrcit. Les qüestions de fiscalitat, allotjament i reclutament de dites tropes haurien estat impossibles pel Principat en aquell moment); ALBAREDA Joaquim, *Els Catalans...*, p.42 (Els sometents van ser un malson pels francesos); VIDAL PLA Jordi, “Les formes tradicionals de l'organització armada a la Catalunya dels segles XVI i XVII”, *Manuscrits*, 3, 1986, pp.105-116.

¹²⁴ AVELLÀ Jaume, “Memòries...”, pp.38-39

¹²⁵ BUB, *El Príncipe verdadero en su propio Principado, exaltada la Cruz en el bombardeo de Barcelona. Oración de hazimiento de gracias a la santissima Cruz en su exaltación soberana, por haber librado todo el barrio de la Ribera de San Juan de las bombas, que contra Barcelona se dispararon los días 10 y 11 de julio de este año 1691*, Barcelona, 53p; BC, F. Bon. 5171, *Señor. El Principado de Cataluña, representado en el consistorio de los deputados...* (Quadern de queixes sobre l'estat de Catalunya –invasió francesa, problemes causats per l'allotjament de l'exèrcit reial d'Espanya- presentat pels diputats al rei d'Espanya), 1691, 9fº; KAMEN Henry, *Spain 1469-1714: a society of conflict*, Longman, London, 1991, p.264 (Aquests fets s'haurien girat definitivament contra els francesos i haurien tancat les portes a les poques persones que encara pensaven en França com una possibilitat alternativa).

ahora, una demostració de patriotisme que, en realitat, vorejava més l'autodefensa portada a l'extrem:

“ya empezava el furor a abortar los efectos de su inhumanidad, encendiendo algunas casas de la Plana den Bas, quando extendida por los Paisanos, y Migueletes esta bárbara crueldad, apurada su paciencia, y agotado su sufrimiento, determinaron aventurar vidas hasta derramar la última gota de sangre, para oponerse a tan execrable fiereza [...] Empeñáronse los primeros ardimientos de su valentía en el bosque llamado de Malatusquera donde embravecida ya la cólera de su corage no encontraba Francés que no fuesse despojo de su indignación, fueron 200 los que perecieron, o del fuego de las escopetas, o del ardor de las pistolas; parecerá esto algo, peleando naturales indisciplinados con Soldados de aquella nación tan exercitada en las armas, pero es lo menos de la proeza, aunque más se adelantó su heroicidad porque puestos en ignominiosa fuga los Soldados Franceses”

Aquest fou el context en el qual les poblacions de l'interior de Catalunya sota dominació francesa van adonar-se de les veritables capacitats de l'exèrcit espanyol i es van envalentir per afrontar autònomament els francesos, més enllà de simples bregues. El text seguia opinant sobre el virrei de Catalunya: *“Gastañaga, de quien puede quejarse Cataluña por el tiempo que ha tardado en favorecerla”*. Podríem parlar llavors de la fabricació d'un heroisme català? Creiem que es tracta d'un dels esdeveniments que més clarament ensenya allò que anomenem contraidentitats, és a dir, on la còlera de la població catalana es consolida a través d'una organització armada general amb un enemic comú i definit. La unió entre els miquelets i els pagesos de manera relativament espontània mostrava que el suplici de la població havia arribat a límits insostenibles. La posada a sac de les esglésies, les violacions i la subsistència de les tropes gal·les en territori català eren, definitivament, de l'ordre de la *“barbaridad”* i la *“inhumanidad”*. Cal destacar, però, el rol cohesionador del veguer de Vic que, juntament a persones com Josep Mas de Roda, Valeri Saleta o Bali Trinxeria, aconseguí portar endavant les maniobres conjuntes dels miquelets i el sometent autònomament¹²⁶. En tot cas, aquestes accions dels mesos de març i abril de 1695 van ser aïllades davant el potencial francès. Però, va obrir els ulls sobre les pròpies possibilitats del Principat. Van tenir clar llavors els dirigents d'Espanya que els catalans rebutjaven abans als francesos que a ells mateixos? La feblesa

¹²⁶ AHCB, B.1695 op 7, *Relación de la insigne victoria, que han tenido los catalanes en el Llano den Bas del Principado de Cataluña, a 10 de março 1695*, Barcelona, 1695, 2 fº (imprès); AHCB, B.1695 op 6, *Relación del buen suceso que el día 5 de abril de 1695 han tenido los Migueletes de su Magestad, algunos paysanos, y cinco Compañías de Dragones, gobernadas por su Sargento Mayor Don Estevan Villet, y el Sargento Mayor D.Raymundo de Sala, y Sasala Veguer de Vique, contra las guarniciones de Castell-Follit, y de Besalú entre estas dos villas*, Barcelona, 1695, 2 fº (imprès).

espanyola i les mancances catalanes no van poder fer front a la nova investida francesa, que aconseguí ocupar de nou part del territori. A la vegada, tot i que difícilment podia fer-se realitat un exèrcit català –si és que hi havia alguna voluntat particular de fer-ho-, els virreis de Catalunya (Gastañaga i Velasco) van actuar amb malfiança respecte aquests grups armats. Un dies després del setge frustrat de Castellfollit per Gastañaga, un edicte prohibia als miquelets i als pagesos sortir en campanya “*menos con sus cabos, y en forma militar, y que cogiéndoles en otra forma de quatro en quatro ú de ocho en ocho, etc., pudiesen los franceses meterles en galeras, sin que deviese quejarse ninguno*”¹²⁷.

No cal oblidar tampoc un dels aspectes que més van encendre els ànims de la població catalana. A imatge dels successos de la guerra dels Segadors, la soldadesca francesa va atacar i robar sense contemplacions les esglésies. Les raons eren la indisciplina dels militars, l'allunyament de les tropes i, una vegada més, la llarga durada de les campanyes i de la subsistència sobre un territori estranger –insistim, les esglésies eren un magatzem i de vegades guardava diners-. Però tot això no era cap argument pels autòctons. Ben al contrari, les interpretacions deixaven volar la imaginació i l'odi, fent sortir de nou l'estigma de l'heretge. Hom coneix les relacions dels atacs gals a diverses esglésies sobre terres gironines. Un dels relats més crus és el del rector de Lligordà, Joan Massanes:

“entraren a casa ahont sen aportaren tot quant hi havia, y saquejada la casa, nos acometeren a nosaltres ab gran furia, y rabia, demanantnos las claus de la Iglesia, pegantnos a un, y altre a cops de punys [...] obriren la Iglesia ahont entri jo ab ells, y la primera investida fonch en lo Sacrari ab destrals, violentament lo obriren, y un de ells agafà ab la Picxis [...] a puntades de peus me traguieren de devant, y luego ja altres havien despenyat las fonts, y se las ne portaran, y llansaren laygua per la Iglesia; obriren la caixa ahont estava la roba de dir Missa, y demás ornamentos, junt amb un calser de plata, y sel ne aportaren [...] També entraren tres francesos a cavall dins la Iglesia, y se pasejaren dins de ella a cavall, y passada eixa furia jo y mon Pare nos retirarem sota unas matas, passant ahí una gran còpia de aygua, que cayguè, trobantnos a nosaltres despullats”¹²⁸.

Les diferents cartes escrites per mossens locals al bisbe de Girona remarquen la conducta dels francesos (sovint soldats d'altres nacionalitats). Tanmateix, aquests assalts comesos en petites

¹²⁷ ALCOBERRO Agustí, “Entre segadors i vigatans: l'ocupació francesa de 1694 a 1698”, *L'Avenç*, 109, 1987, pp.40-46

¹²⁸ AHCB, B.1695 fullet 3, *Relació de las bárbaras...* (quatre cartes impreses: 1- *Carta del rector de Lligordà, Joan Massanes, al Illustríssim, y Reverendíssim Senyor Bisbe de Gerona*, el 14/06/1695 // 2- *Carta del Canonge Jaume Ospital, Economo de Dosques, escrita al Illustríssim, y Reverendíssim Senyor Bisbe de Gerona*, el 14/06/1695 // 3- *Carta de Felip Boxeda, sagristà de Meya al Bisbe de Gerona*, el 12/06/1695 // 4- *Carta del Rector de Beuda, Antoni Prat al Bisbe de Gerona*, el 14/06/1695).

poblacions no podien passar per alt. Els ànims, dins un clima de guerra és clar, estaven molt encesos. Però, com es pot fer la diferència entre uns fets puntuals dins el marc d'una campanya bèl·lica plena de fets repetitius i amb el mateix agressor després de cinquanta anys, tot i els curts intervals de pau. En efecte, entre la guerra dels Segadors i la guerra dels Nou Anys, les violacions de llocs sagrats havien continuat. Per exemple, Ramon Trobat, que seguia les tropes de França a la campanya de l'Empordà, va denunciar el robatori de dues esglésies per part dels soldats francesos, “*n'estant pas acoustumés à la discipline de ce pays*”. Conscient de la importància de mantenir una bona imatge en el cas que conservessin el Principat, va decidir que executessin sis “*des plus criminels*”. Per la seva banda, el duc de Navailles explicava la mateixa afer com un costum –robatori d'elements de valor, a més de les destrosses comeses repetidament en diverses viles-¹²⁹.

Aquest tipus d'accions no van cessar durant la resta de campanyes al Principat, i fins a les portes de l'entrada a Barcelona (1697) es van repetir les escomeses a les esglésies del Principat, com una marca del posicionament gal en el territori català¹³⁰. L'acció francesa a Catalunya feia bo un cert pensament popular respecte França i el convenciment que, com ja hem anat introduint, el Principat s'havia convertit en l'escut del territori de la monarquia d'Espanya, després de tants i tants anys d'agressions i atacs. Això es pot entreveure a partir de l'escrit següent:

“Lo veynat de França nos ocasiona lo blasó de ser Cathalunya la muralla incontrastable d'Espanya, ahont ha romput y rom tota la impetut de la furia francesa [...] Però ab los Francesos, apar que haja fet assiento l'enemistat puix començada de temps antiquissim per nostres passats y ab continuació de varies guerras derivada a nosaltres com a herència, ha llançat tan fondas las rael[sic] en lo cor de tots los verdaders catalans que no pot alabarse de serlo ni preciarse de que té amor a la Pàtria lo qui nols aborreix y té odi formal”¹³¹.

Passem ara a observar el cas concret de la relació dels soldats amb els habitants al Rosselló, un espai territorial on sí que hi hagué un contacte constant i sense descans.

¹²⁹ SHAT A1 611, peça 96, *Carta de Trobat a Louvois*, al camp d'Ulla el 09/07/1678; SHAT A1 613, peça 72, *Carta de Navailles a Louvois*, al camp d'Ulla el 09/07/1678

¹³⁰ ESPINO LÓPEZ Antonio, *Cataluña...*, p.171 (L'autor cita les queixes del bisbe de Girona que es queixava de les agressions comeses a Calella, on les esglésies van ser ocupades, saquejades, utilitzades com a estable i allotjament, on dormien “en ella heretges amb donas”).

¹³¹ BC, F.Bon. 4655, el 1690.

Guerra, soldats i control al Rosselló: els efectes

Hem cregut interessant establir un apartat concret sobre el cas del Rosselló, pels motius següents: va ser el primer territori en patir la guerra; era l'espai frontera amb el regne de França abans de la guerra dels Segadors; i, perquè des de la presa de Perpinyà, el tombant de 1641 a 1642, les tropes franceses ja no es van moure del país. En aquest cas, els relats dels setges de Perpinyà són aclaridors per veure que el veritable problema no eren els francesos o els castellans, sinó ambdós exèrcits.

Des de 1630, la vinguda de soldats castellans fou gran, i més encara a partir de la batalla de Leucata, en què les tropes franceses també van apropar-se a les terres del Rosselló. De fet, van penetrar-hi amb una forta voluntat de conquesta el juny de 1639¹³². El que més importunava a un notari perpinyanenc com Pere Pasqual era l'enorme presència de soldats, d'una banda i altra, més que no pas quina monarquia havia de recolzar. Els excessos de les tropes castellanes i franceses –allà on ja dominaven– danyava una població que vivia una autèntica misèria. A cop d'ull, Pasqual afirmava que “vist lo exèrcit és per spantar qualsevol persona”. Les conseqüències d'aquesta presència militar foren lògicament els allotjaments i el com mantenir tantes boques en un territori relativament reduït i ja sense recursos. El drama es va anar centrant sobre la vila de Perpinyà, darrera fortalesa després de Salses que els espanyols comptaven conservar. Però, ho pensaven fer en detriment dels habitants? Així, després de la batalla de Salses, el gener de 1640, les tropes hagueren de ser allotjades a la Fidelíssima, com explica Pere Pasqual: “no abastava estar las personas dins la present vila si tot lo dit exèrcit fos entrat dins la present vila; y, no obstant lo privilegi [que] té la present vila, han aposentat dins la present vila tres-cents cavalls y sinch-cents soldats de peu, y ab dit exèrcit arribà un conceller de Barcelona per assistir en lo dit camp ab sinch-centes persones”¹³³. La queixa era evident i Pasqual veia com no es respectava el privilegi d'allotjaments en aquesta ocasió, quan en realitat feia ja anys que no es complia. A la vegada, la presència d'una autoritat barcelonina podia escalfar més l'ambient donada l'enemistat amb la capital de Catalunya, amb qui Perpinyà havia rivalitzat fins al punt que aquesta última li havia declarat la “mà armada” uns anys enrere (publicada el 30 de desembre de 1628)¹³⁴.

Com que les desgràcies mai no venien soles, la pesta aparegué justament en aquells primers atacs causant, segons el notari perpinyanenc, uns 1.800 morts entre naturals i habitants i uns 15.000 si es tenia en compte la soldadesca, això entre el setembre de 1639 i el febrer de 1640. Justament al mateix temps es produïa el setge de Salses. Per tant, la misèria

¹³² PASQUAL Pere, “Diari...”, *Cròniques...*, p.86

¹³³ *Ibid.*, p.94 i p.102

¹³⁴ BES René, *Les relations...*, p.114

era compartida pels soldats. La guerra s'evidenciava llavors com a sinònim d'epidèmies, vexacions, morts i misèria. Una de les pors que més feia corgelava Pere Pasqual era la continuïtat de la guerra; si això seguia així, la situació es faria insostenible¹³⁵. El novembre de 1641, quan els francesos iniciaren un darrer assalt a la capital del Rosselló, la situació dins la vila era crítica. Els exemples donats pel nostre observador són nombrosos, però els més esglaiadors resulten ser els relats sobre la supervivència a l'interior de la vila. Citem un sol exemple: “en tota la present vila no y à ninguna persona que puga saber que tall de carn de moltó, bou, cabra ni crestat, y lo que's menja per regalo és un tros de rossí o un tros de bur[r]o, si se'n troba, per lo que se'ls an menjats y no se'n tròban en Perpinyà, o gats, així bé si'n tròban, o algun gos o ca que'ls van matant los soldats ab carabines en troban-los y, així bé, rates”. Un mes més tard, el testimoniatge remarca que la guerra ja no és fa contra els soldats, sinó contra la gana: “estam en strem de cridar: «Bia, fora fam!»”.¹³⁶

Una visió exterior confirmava la misèria i la terrible situació dels perpinyanencs, a causa del setge francès i per l'obligatorietat d'allotjar les tropes espanyoles. En efecte, el mariscal Brézé veia que a Perpinyà la situació era insostenible: “*Personne nen sort plus quen passant par dessus les murailles. Ceux qui en viennent disent tous la mesme chose, et assurent qu'on y mange les chats, les rats, les chiens et les chevaux mesmes pour peu qu'ils ne soient pas en estat de servir*”. Això no era d'estranyar si pensem com devien ser les condicions de vida entre una població i unes tropes tancades a la ciutat, tenint en compte a més el que el mariscal observava dels soldats i tropes espanyoles: “*leurs troupes s'affaiblissent tous les jours par la maladie et le desbandement. Il est vray qu'ils ont un peu remédie a ce dernier, en enferment tous leurs soldats entre les murailles. Mais si cela empesche leur fuite, cela doit aparemment augmenter beaucoup leurs maladies*”¹³⁷. Els mesos passaven i la situació empitjorava, com bé li confirmaven els seus informadors: “*Mon trompette m'a dit qu'on ne sauroit imaginer a quel point la misere est grande dans Perpignan*”.¹³⁸

En definitiva, la misèria del Rosselló i les exaccions de tots els soldats crearen un clima de decepció i desesma. A partir de 1642, els rossellonesos foren a la mercè de les ordres franceses, ja que, a més a més, els catalans que dirigiren els Comtats a partir de 1659 eren del Principat i profrancesos. No era d'estranyar doncs, en aquesta situació, que un dels objectius

¹³⁵ PASQUAL Pere, “Diari...”, *Cròniques...*, p.103, p.105 i p.110; ADPO 112EDT428, *Ordenança per la lleva de 2 companyies de 150 homes per fer campanya contra els francesos que incendien i devasten el Rosselló*, el 08/1639 (Les lleves per la lluita contra els francesos havien minvat les forces dels habitants just abans de l'epidèmia. La idea que corria sobre l'acció francesa era: “ lo enemich frances qui vuy esta invadint lo present Comptat de Rossello y los pobles de aquell devastant y cremant”).

¹³⁶ *Ibid.*, p.117-118 i p.121

¹³⁷ AMAE, CP, Espagne, 20, *Lettre de M. de Brézé au Camp d'Argelès*, el 30/11/1641, ff° 307-309

¹³⁸ AMAE, CP, Espagne, 22, *Lettre sur la description de la misère du siège de Perpignan*, a Elna el 01/02/1642, f° 90

de l'escrit de Pere Pasqual fora mostrar un exemple als seus descendents, perquè sapiguessin qui era qui i quins fets van marcar el Rosselló del seu temps. Una recomanació? Intentar allunyar-se d'una terra que durant tants i tants anys havia estat objecte d'agressions franceses i allotjaments de tropes espanyoles. El futur era fosc als ulls de Pasqual; deia dirigint-se als seus: “Y així, mos fills, vos prech que vos exímian y vos obtingueu de habitar en tot Rosselló per ésser per respecte dels soldats piyors que perros y sclaus y hiretges nos tràctan y per no tenir ca menyar [sic]”¹³⁹. Veiem com reapareix en aquest tros l'aspecte religiós que caracteritzava els francesos des de Catalunya: l'heretgia hugonota. Evidentment, el fet que es reproduïssin atacs a temples sagrats dels Comtats no ajudava a esborrar aquesta imatge, ben al contrari, la consolidava i l'exacerbava. Les memòries de l'església de Sant Jaume de Perpinyà deixen constància de l'agressió o, com a mínim, del sentiment que se'n va tenir en veure com diverses esglésies i capellans del Rosselló eren maltractats. Qualificaren aquests fets de “destrucció del bisbat” per part dels francesos, el febrer de 1640¹⁴⁰.

Els habitants dels Comtats van haver d'adaptar-se, doncs, a la quotidianitat presencial de soldats francesos. En un principi, havíem vist els interessos de França per conservar o no la província. Ara bé, ens podem plantejar diverses qüestions, com ara la influència en la població del canvi d'estratègia política francesa: un canvi en el rol del Rosselló per França a partir de 1674, quan les places deixen de tenir una vocació defensiva per tenir una utilitat ofensiva¹⁴¹. En tot cas, la feina feta pels enginyers francesos als anys 1670, permetrà a l'exèrcit del rei de França tenir gairebé sempre un peu al Principat i de subsistir-hi molts hiverns, alleugerint així les càrregues als rossellonesos. Això no evità, però, els conflictes locals. Els exemples són nombrosos i n'hem extret alguns des de 1668 fins el 1689 per veure la tipologia d'enfrontaments habitants-soldats, sense tenir en compte els conflictes paral·lels del Angelets o de Vilafranca (1674).

¹³⁹ PASQUAL Pere, “Diari...”, *Cròniques...*, p.117

¹⁴⁰ “Memòries de l'església de Sant Jaume de Perpinyà”, *Cròniques...*, p.371; PASQUAL Pere, “Diari...”, *Cròniques...*, p.109 (Comenta la crema de l'església de Cornellà de la Ribera el 30 de setembre de 1640); Les accions contra les esglésies podien ser la conseqüència d'un menyspreu, d'un element més de la guerra o, com ja és sabut, de l'emmagatzematge d'aliments i materials diversos en aquestes. En tenim un exemple en la mobilització dels habitants per amagar les seves pertinences dels soldats dins les esglésies: “Per quant a noticia dels magnífichs Consols de la Universitat de dita vila de Perpinya ha vingut que moltes persones dels de la dita vila van trahent de llurs cases molts mobles axi de robes de vestir com de servey de llurs cases y altres aportant aquells en los convents axi de religiosos, com religioses y demes Iglesias de la mateixa vila ocasionant los uns als altres fer lo mateix ab sols motiu que temen nols ho prenguen y traguén de llurs cases los soldats [...] dits Magnífichs Consuls desitjant com desitjan tota correspondencia y quietut en la present vila [...] ordenan en virtut de reals privilegis a dita Universitat [...] y manan que no sie persona alguna de qualsevol estat o grau o, conditio sie que gos ni presumezca trauerer ni fer trauerer ningun genero de robes, mobles ni altres coses de llurs cases ni aportar aquellas en altres parts, ni iglesies ni monestirs sots pena de confiscacio y de perdre tot lo que trauran”, ADPO 112EDT428, *Publication portant défense aux habitants de Perpignan de porter leurs meubles et valeurs dans les églises ou monastères, ce qu'ils faisaient par crainte d'en être dépouillés par les soldats des troupes du roi, s/d*).

¹⁴¹ AYATS Alain, *Louis XIV...*, p.831

A banda, doncs, de les diferents evocacions bèl·liques contra les innovacions polítiques i fiscals de França al Rosselló, el tradicional conflicte entre la població i la soldadesca persisteix. D'aquesta manera, retrobem casos d'agressions armades dels habitants als soldats, i recíprocament. Alhora, les conseqüències d'aquesta presència sobre la vida dels pobles són diverses: malalties, robatoris o inestabilitat comercial (quan les tropes no rebien les pagues). De manera natural, els problemes eren més visibles allà on hi havia una major concentració de tropes. La Cerdanya era un d'aquests casos, essent a més un territori fronterer relativament desprotegit, donades les característiques geogràfiques de la regió. Així, eren recurrents les anades i vingudes de soldats amb material robat a les poblacions –creant conflictes diplomàtics- en temps de pau o, ben segur, els excessos en temps de guerra. Ramon Trobat mateix es planyia a finals de 1678 de l'acció dels soldats –parlava segurament dels espanyols, però es pot estendre al conjunt de les tropes, ja que en aquell moment els francesos dominaven la situació militar a la Cerdanya- sobre la població provocant un augment de la misèria: “*Les peuples de l'estandue du pays où ils sont [Cerdanya] se lassent fort de tenir des hostes qui n'ont point d'argent*”¹⁴².

Aquestes eren les conseqüències directes de la presència militar sobre el territori. Altrament, se'n derivaven malalties i enfrontaments armats amb els habitants. Les autoritats eren conscients d'aquests dos fets, si tenim en compte les paraules de l'intendent del Rosselló, Carlier, quan deia que malauradament els habitants eren els primers afectats per les epidèmies i malalties per culpa dels soldats –que també se'n veien afectats¹⁴³. Els atacs a soldats eren una reacció general d'alguns habitants davant els excessos. Però, també hi ha constància d'agressions a representants de l'ordre francès a la mateixa vila de Perpinyà. Carlier denunciava a mitjans de 1671 les insolències i atacs a les rondes i patrulles, tirant-los pedres i trets de fusell i amenaçant-los de mort. L'intendent prengué mesures:

“à toutes personnes de quelque qualité et condition qu'ils soyent, de se promener par les rues après la retraicte battue sur une extremme necessité sur les peines portées par les deffences, plusieurs jeunes gens de bonne famille, prestres, estudians, garçons de boutique, artisans et autres gens sans adveu, et mesme les gens de guerre qui sont dans la ville hors du temps des fonctions de leurs charges ne laissent se promener et roder par les rües de maisons en maisons durant toute la nuict après la retraite battüe et sans aucun flambeaux ny lumières, le plus souvent armés d'armes à feu, d'espées, et dagues, et quelques fois travestis en d'autres habits”.

¹⁴² SHAT A1 228, *Carta de Macqueron a Louvois*, a Perpinyà el 05/09/1668; SHAT A1 611, peça 133, *Carta de Trobat a Louvois*, al camp de Llivia el 26/09/1678

¹⁴³ SHAT A1 296, peça 179, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 03/12/1672

Els francesos es mostraven recelosos amb l'actitud d'alguns habitants amb els seus soldats. I és que aquests fets es van anar reproduint malgrat les ordenances que prohibien el lliure moviment dels habitants durant la nit -toc de queda-. D'aquesta manera van augmentar les penes en cas d'incompliment (a cent lliures) i només es permetia sortir després de l'hora convinguda en cas d'urgència. Només tindrien dret a sortir durant la nit un grup de soldats armats i si trobaven algú l'haurien de dur a la presó del Castillet. L'intendent volia evitar les agressions i, sobretot, una proliferació d'aquestes accions contràries als francesos¹⁴⁴.

Els enfrontaments armats tenien lloc en territoris sensibles, és a dir, al Pirineu. Curiosament, això es feia més palès en el moment d'una guerra franco-espanyola o quan aquesta era imminent. Així, l'agost de 1673, Le Bret escriu a Louvois sobre la necessitat de posar remei als desordres que s'havien produït entre els habitants del país i la cavalleria que hi era allotjada, sobretot en un poble proper a Puigcerdà, Dorres. Els habitants acusaven dotze cavallers d'haver robat una vedella. En el cas d'una vila veïna, l'oficial disposava de més detalls: els habitants s'haurien reunit durant la nit per sorprendre els militars, aconseguint matar un cavaller i el seu servent i ferir uns quants altres. Van abandonar posteriorment el poble, deixant-hi només les dones i els fills, ja que els francesos tenien l'ordre de perseguir-los i castigar-los¹⁴⁵. De la mateixa manera, l'agost de 1678, es va produir un enfrontament violent entre un lloctinent de l'exèrcit francès i uns pagesos, perquè va matar un pagès a la seva vinya quan estava caçant¹⁴⁶. De fet, el sistema natural d'autodefensa dels pobles feia córrer el rumor del que havia succeït en un moment puntual. Els francesos temien llavors una reacció en cadena i un aprofitament de la situació per part dels espanyols. Aquest seria un cas prototip del que podien ser les reaccions autòctones de les relacions amb la soldadesca a la Cerdanya. ¿A quina distància estaven els dirigents francesos de la realitat local quan es deien coses com les del mariscal Schomberg, el 1674, afirmant que s'hauria de tractar la població del Principat tan bé com la del Rosselló per intentar així atreure-se-la¹⁴⁷? Sigui com sigui, les mostres repressives contra sobre la població perduraren durant la guerra, principalment en terres situades en el camí cap a Espanya. D'aquesta manera, a principis de febrer de 1675, les tropes gal·les van cremar tot el poble d'Aiguatèbia¹⁴⁸.

Altres exemples ens porten a observar reaccions dels habitants contra els soldats sempre a viles de la frontera. Una incursió francesa d'homes de Bellaguarda a pobles veïns del

¹⁴⁴ SHAT A1 300, peça 1, *Carta de Carlier sobre les queixes fetes pels oficials de les Companyies d'Infanteria de Perpinyà*, a Perpinyà el 1671.

¹⁴⁵ SHAT A1 356, peça 201, *Carta de Le Bret a Louvois*, a Perpinyà el 12/08/1673

¹⁴⁶ SHAT A1 613, peça 163, *Carta de Camus de Beaulieu a Louvois*, a Perpinyà el 28/08/1678.

¹⁴⁷ SHAT A1 415, peça 106, *Carta de Schomberg a Louvois*, a Elna el 04/10/1674

¹⁴⁸ ADPO 8 EDT2, Bateigs Aiguatèbia-Talau, any 1675, f° 115: "A 5 de febrer 1675 los francesos cremaren Ayguatebia" (Capellà: Mn Joan Antoni Mas).

Principat destinats a capturar un home de confiança del virrei Monterrey va girar-se en contra dels francesos. Els soldats van aprofitar per saquejar i robar algunes cases. En conseqüència, “*les peuples prirent les armes*” matant una vuitena d’homes i fent presoners uns quaranta soldats. L’intendent Beaulieu criticava aquesta imprudència, ja que els militars coneixien prou aquests riscos¹⁴⁹. Els habitants eren ben segur reprimits cada vegada que exercien aquest dret personal de resposta, però inevitablement, els fets es reproduïen més enllà dels controls interns imposats per les autoritats, com ho va ser Montlluís des de finals de la guerra d’Holanda. L’octubre de 1683, Louvois es feia ressò d’un conflicte armat amb la població de Prada de Conflent, que havia atacat la cavalleria francesa allotjada allà. L’ordre del secretari d’Estat a la guerra va ser la d’un càstig sever. Temien les autoritats franceses una revifalla dels Angelets en cadascuna de les revoltes autòctones contra els soldats? Segurament, a partir de 1689, les pors en aquest sentit van disminuir tenint en compte la superioritat francesa sobre la monarquia hispànica. Fins i tot, es van permetre el luxe de preocupar-se pel patiment de les poblacions, en l’ocurrència Prats de Molló, que havien de deixar passar i mantenir les tropes de camí a la campanya cap a Camprodon. Tot sigui dit, aquesta suposada preocupació l’expressava l’intendent Trobat, un català acostumat a negociar tots els aspectes de les subsistències de les tropes amb la població¹⁵⁰.

L’agressió a les esglésies es convertí, també, en un tema repetitiu tant al sud com al nord de Catalunya. Amb la revolta de la gabella, és a dir, la dels Angelets, el nombre de tropes enviades a les contrades muntanyenques va créixer notablement. En aquest context, els excessos sobre la població van multiplicar-se. El 25 d’agost de 1671, els còsols de Sant Llorenç de Cerdans enviaren una queixa a Louvois pels atacs comesos pels soldats a l’església parroquial. Afirmaven que, un cop havent-se desfet dels “sediciosos”, no tenia sentit que les tropes seguissin sobre el territori. En aquesta argumentació, els jurats de Sant Llorenç trobaren un exemple diví: el 23 d’agost va caure un llamp a la mateixa església quan tot el poble hi estava reunit, matant dos homes i ferint-ne vint; aquest era un senyal de Déu per eradicar la violència del seu país¹⁵¹.

El darrer dels problemes era el de la població militar que havia de viure lliurement entre la població, sense aquarteraments o sense superiors que els controlessin. Ens referim a un cas concret: el de l’atur de part de l’exèrcit en el moment que es fan públiques les paus i el dels miquelets. Els francesos sabien que després d’una llarga campanya bèl·lica com la guerra d’Holanda, l’abandonament dels serveis de part de la cavalleria que era a la Cerdanya podia

¹⁴⁹ SHAT A1 563, peça 127, *Carta de Beaulieu a Louvois*, a Perpinyà el 04/12/1677

¹⁵⁰ SHAT A1 697, peça 346, *Carta de Louvois a Trobat*, a Versalles el 18/10/1683; SHAT A1 901, peça 100, *Carta de Trobat a Louvois*, a Illa el 21/10/1689.

¹⁵¹ SHAT A1 300, peça 15, *Els Còsols de Sant Llorenç de Cerdans a Louvois*, el 25/08/1671

provocar grans danys i una reacció violenta de la població. Per això, Navailles creia que era millor readaptar-los per la infanteria¹⁵².

Tots aquests gèrmens de revolta tenien el mateix denominador comú: la guerra i la presència de soldats. Paral·lelament, alguns altres conflictes, que ara veurem sintèticament, van donar un caire més polític –o com a mínim així ho ha entès part de la historiografia- a les revoltes i reaccions armades puntuals i/o col·lectives. Per Joaquim Albareda, per exemple, la naturalesa defensiva que havia fet arrelar als pobles catalans el sometent feia pensar que “malgrat l’aparença de tranquil·litat, al Rosselló hi seguia havent un cert esperit de revolta i que l’assimilació francesitzadora era tot just a les beceroles, coses que inquietaven les autoritats dels Comtats”¹⁵³.

A mode de conclusió sobre la conflictivitat soldats-guerra-habitants a Catalunya en un relatiu llarg termini, destaquem unes qüestions principals: els problemes d’allotjaments, la presència de soldats en general -que és constant durant els dos últims terços del segle XVII, els excessos sobre la població –provocant un rebuig generalitzat i l’extensió d’imatges com la de l’heretgia hugonota-, i, finalment, una reacció identitària i solidària entre la població contra els soldats. Aquests últims, malgrat la seva diversitat, van anar agafant amb el temps la representació simbòlica de la monarquia francesa: els soldats eren un sinònim del mal i, poc a poc, es va traduir en francesos com a mal. La francofòbia va ser un element cohesionador de solidaritats col·lectives. La qüestió és saber fins a quin punt aquestes solidaritats és van afirmar com a identitats, quan i on. Podem trobar una representació del que volem dir en les paraules de Julia Kristeva, quan parla de la situació de dos febles davant la realitat de l’horror: “*Pourtant, dans ce fascinant face-à-face d’une guerre sans merci, les deux se retrouvent du même côté, unis dans l’abomination*”. L’horror uneix les persones i les comunitats, però també les fa actuar dins un mateix camp d’agressivitat identitària¹⁵⁴.

2.2- Revoltes “criminals” i afers jurídics

Al capdavant dels conflictes hi trobem les rebel·lions. Són com els indexadors del termòmetre polític i social de les relacions entre l’autoritat i la població. La historiografia catalana ha tingut prou present en els darrers anys revoltes com la dels Segadors, la dels Gorretes o la dels Angelets. Però, per observar la conflictivitat social davant dels francesos,

¹⁵² SHAT A1 613, peça 175, *Carta de Navailles a Louvois*, a l’Abadia de Sant Miquel de Cuixà el 07/09/1678

¹⁵³ ALBAREDA Joaquim, *Els catalans...*, p.42

¹⁵⁴ KRISTEVA Julia, *Pouvoirs de l’horreur*, Seuil, Points Anthropologie-Sciences Humaines, París, 1980, p.169

aquesta última resta el millor exemple. Si bé és cert que la revolta catalana de 1687 –Gorretesva comprometre una intervenció francesa i va establir una relació entre els caps de la revolta i França –que es conservaria amb el temps per la banda profrancesa durant la guerra de Successió d'Espanya¹⁵⁵–, l'oposició dels Angelets de la Terra va marcar un punt d'inflexió en les relacions entre la població i les autoritats de la província del Rosselló. També, el debat historiogràfic –principalment nord-català– ha deixat una empremta d'interpretacions diverses i sovint enfrontades. Quin interès pot tenir per nosaltres aquesta revolta? En primer lloc, el seu significat pot aportar dades i interpretacions d'adscripció política i social molt més reveladores que no pas tant el seu exclusiu contingut polític. És a dir, el que els revoltats podien pensar o allò pel que creien que es revoltaven contra les autoritats –a banda de que pogués haver evolucionat amb els anys– podia tenir un pes menys important que la interpretació que en feien les potències europees, entre les quals les més implicades directament foren França i Espanya. En un segon terme, els afers judicials que s'estenen en el temps i en la contínua relació amb francesos o amb persones al servei de França, poden ser un mirall mut de les representacions recíproques. Un cop més, doncs, ens podem centrar en l'exemple del Rosselló que aclareix com van ser les relacions franco-catalanes fora d'un temps de guerra, un estudi complementari del paper que van tenir alguns actors –soldats de la gabella, recaptadors de l'impost, autoritats i altres– i de les polítiques portades a la pràctica per França, que ja havíem vist en capítols anteriors.

Conflictes diversos

Es tracta de fer al·lusió al conflicte que va oposar durant uns deu anys –oficialment, ja que en quedaren seqüeles posteriors com en qualsevol enfrontament– part de la població dels Comtats i l'autoritat francesa pel tema de la fiscalitat de la sal i el seu comerç. Aquest és un assumpte al qual és inevitable fer al·lusió sempre que s'estudia l'annexió del Rosselló a França, tant per l'època en la qual es produeix (v.1663-v.1673) com per la importància que va prendre. No obstant això, no pensem que sigui indispensable focalitzar-se en els detalls de la revolta i els esdeveniments puntuals que la van motivar, un treball que ja ha estat fet amb cura per alguns historiadors¹⁵⁶. En canvi, si bé hi ha hagut un debat sobre el caràcter nacional o antifiscal –o

¹⁵⁵ ALBAREDA Joaquim, “Catalunya a finals del segle XVII: la continuïtat de la revolta”, *La Revolució catalana de 1640* [ed. d'Eva Serra], Crítica, Barcelona, 1991, pp.291-317. Si bé l'aliança hauria variat amb França, l'adversari continuava sent la monarquia espanyola.

¹⁵⁶ ERRE-MASNOU Evelyne i ESPIN Maryse, *La société catalane en Vallespir face au pouvoir central français à travers l'affaire des Angelets (1663-1672)*, Maîtrise, Université de Toulouse- Le Mirail, 1974, 109p; MARCET Àlicia, “Une révolte antifiscale et nationale: les Angelets du Vallespir, 1663-1672”, *Actes du 102e Congrès National des Sociétés Savantes - Limoges*, Paris, 1978, pp.35-48; AYATS Alain, *Les guerres de Josep de La Trinxeria (1637-1694): la guerre du sel et autres*, Trabucaire, Perpinyà, 1997, 435p; Cf. capítol II-1.2.2

totes dues coses- de la revolta dels Angelets, poc sovint s'ha procurat fer abstracció i intentar esbrinar com va ser percebuda la rebel·lió des del nou centre polític francès. És a dir, seria convenient traçar els ponts entre el significat i el significant de la revolta i del que l'envoltà. Per la nostra part, entenem que l'inici del moviment es degué ben bé a una reacció de la població a decisions político-fiscals¹⁵⁷, tot i que a llarg termini la interpretació de la revolta mateixa podia evolucionar. Els exemples que se'n desprenen són, per les seves característiques, didàctics per tal d'arribar a entendre la cohesió autòctona davant d'un enemic comú i persistent, però en cap cas empírics i representatius d'una identitat global qualsevol. Les terres del Rosselló són certament un cas adient per atendre aquestes observacions.

A la nova província de França va tenir lloc l'adveniment d'una reacció popular contra una normativa fiscal: la inserció de l'impost de la gabella de la sal i la de la província del Rosselló com a país de petita gabella (desembre de 1661). Aquesta ordre anava més enllà, ja que trencava un comerç secular amb el Principat, augmentava els preus i obligava a tenir un fermança llenguadocià. Qui eren els afectats? Principalment, els habitants de la muntanya del Vallespir –regió de ramaderia-, necessitats del producte i acostumats a portar-lo del Principat. El preu es disparava i es prohibia el contacte amb el sud. S'incrementà el control i les poblacions veieren créixer el número de soldats de la gabella –gabellots-. Per extensió, també sortien perjudicats els traginers, que vivien gairebé d'aquest comerç. Podem pensar, doncs, que aquest decret i els seus efectes van ser suficients per desembocar en una revolta?

En primer lloc, es va entendre que la introducció de la gabella havia de cobrir les despeses dels pagaments als magistrats del Consell Sobirà. La nombrosa arribada de profrancesos del sud havia estat gestionada amb cura per les autoritats franceses, sobretot gràcies a les confiscacions patrimonials. Però, els sous dels agents directes de França com els del Consell eren un dispendi massa important. D'aquesta manera, l'impost havia de tenir un afegit d'impopularitat, ja que subvencionava els “col·laboradors” –sempre als ulls de la població autòctona-¹⁵⁸. De res no van servir les negociacions entre alguns membres del Consell Sobirà i els cònsols de Perpinyà, que fins aquell moment tenien el dret de regular el comerç de la sal¹⁵⁹. Els camins que creuaven les valls pirinenques entre el Solsonès i el sud del Rosselló –principalment en pro del transport de la sal- van ser així obviats per les autoritats i assaltats militarment. La sal a baix preu de Cardona deixava de ser una normalitat als

¹⁵⁷ A títol comparatiu, veiem com alguns estudis intenten posar en dubte la simple idea de la pressió fiscal com a motor de les revoltes i de la mateixa ordre política, i assimilen més aviat el conjunt al centralisme que la monarquia de França porta a terme durant aquella època: DUCHÈNE Roger, *...et la Provence devint française*, Editions Mazarine, París, 1982, pp.203-206

¹⁵⁸ ERRE-MASNOU Evelyne i ESPIN Maryse, *La société catalane...*, p.25

¹⁵⁹ MARCET Alicia, “Une révolte...” (p.37)

Comtats¹⁶⁰. I, tot i que viles costaneres com Cotlliure també es van veure afectades per la mesura –el salatge del peix es feia llavors amb sal empordanesa-, van ser les poblacions muntanyenques les que van oferir major resistència –contraban, omissió de l’ordenança reial¹⁶¹-. Diguem de pas que aquest fet venia a dir que zones com el Vallespir ignoraven encara la nova frontera. França no disposava encara vers 1662 d’una guàrdia fronterera prou efectiva ni d’una infraestructura militar suficient per controlar tots els moviments transfronterers.

Les interpretacions de la historiografia acostumen a ser divergents. Així, per exemple, Alicia Marcet proposa quatre característiques essencials de la revolta: l’oposició popular a una nova càrrega fiscal –que s’afegeix als mals d’un país excessivament tocat per la guerra franco-espanyola-; la facilitat d’aprovisionament de sal gràcies al contraban que alimentava a la vegada el rebuig local contra la gabella; l’hostilitat tradicional al *gavatx*; i, finalment, una adscripció popular a la legislació catalana –a més, els Usatges preveïen una exempció de la gabella de la sal des de 1283-¹⁶². Aquesta argumentació sembla raonable per entendre el xoc que podia significar la confluència de les transformacions polítiques i fiscals del Rosselló entre la població. I, és clar, és inevitable pensar que els fonaments antifrancesos jugaren contra aquesta norma. Ara bé, el pensament d’aquesta línia historiogràfica porta a pensar que la revolta tenia un fons nacional, malgrat que la causa fos econòmica. Cert és que resulta difícil arribar a aquesta conclusió tenint en compte que part dels líders de la revolta –entre els quals, Josep de la Trinxeria o els Descatllar- formaven part d’una classe privilegiada del país. O, en tot cas, aquest és el pensament d’algun altre historiador com Alain Ayats. Per ell, és molt difícil acceptar la identificació nacional de la revolta, entre altres motius perquè la nació seguia essent un concepte abstracte per a la població catalana d’aquella època¹⁶³. Pensem que, amb els plantejaments de conscienciació identitària que la guerra havia provocat, el rebuig global del francès al Pirineu català es consolidà i, si bé la revolta tenia efectivament un caire antifiscal, la intermediació d’actors provenint de móns diversos –traguers, miquelets, pagesos, nobles, capellans- atorgava un esperit general al moviment. Tanmateix, com acostuma a passar, uns manaven i els altres seguien. De la mateixa manera, però, podem entendre que la benevolència i la complicitat de les poblacions amb els revoltats venia a ser una mena de recolzament passiu amb la rebel·lió i no només, com diu Ayats, una reacció

¹⁶⁰ MARCET Alicia, *Le rattachement...*, p.132

¹⁶¹ El contraban va ser tant important que es van establir mesures de control progressivament: es registrava casa per casa i, també, els habitants havien de presentar un rebut conforme havien pagat la gabella, disposant així d’una quantitat de sal equivalent. La població restava sota pena de ser acusada de “*faux-saunage*” -fals salatge- (ERRE-MASNOU Evelynne i ESPIN Maryse, *La société catalane...*, p.31).

¹⁶² MARCET Alicia, “Une révolte...”

¹⁶³ AYATS Alain, *Les guerres...*, pp.314-315

natural ja que es tractava de gent del poble o per un comportament contra l'Estat¹⁶⁴. Quin seria, doncs, aquest Estat centralitzador? Tenia prou consciència la població per definir i distingir entre el tipus d'Estat, l'enemic i el compatriota? En efecte, eren persones del país que lluitaven contra un enemic comú. En tot cas, com dèiem al principi, de poc serveix adoptar una o altra interpretació històrica, ja que la visió exterior –dels que detenien el poder: França– podia tenir un pes més gran i aportar dades noves sobre el que realment va significar per ells aquesta revolta.

Tanmateix, és necessari observar els moments clau d'aquest conflicte per entendre la relació d'aquestes interpretacions amb els fets que es van produir. Així, amb els primers incidents que van tenir lloc a Sant Llorenç de Cerdans, el mes d'abril de 1663, s'inicià la persecució del comerç convertit en contraban i, doncs, la detenció de traginers del sud i del nord dels Pirineus. El visitador general de la gabella va iniciar les detencions que van provocar una reacció en cadena de detencions i venjances, certificades en l'assassinat de tots els guardes de la gabella que es desplaçaven sense protecció¹⁶⁵. Per la seva banda, el Consell Sobirà va reaccionar enviant a Arles el seu president, Francesc de Sagarra, i el conseller Martí Viladamor. Les formes i maneres violentes de Sagarra ja han estat descrites anteriorment. Resulta interessant remarcar que, a partir d'aquell moment, els treballadors de les fargues es van unir als revoltats i que les universitats locals no van emprendre cap acció legal contra els rebels. El terror desenvolupat per la repressió sagarriana va motivar els acords i les solidaritats entre molts pobles, segons l'estudi de Evelyne Erre-Masnou i Maryse Espin. Així, per exemple, durant l'aixecament de Sant Llorenç de Cerdans el maig de 1663, els habitants de localitats veïnes com Serrallonga, Costuges, Menera i Vilaroja van arribar unes hores més tard en sentir les crides de socors¹⁶⁶. Precisament, Sagarra va voler aprofitar-se de l'heterogeneïtat dels integrants de la revolta per trencar aquesta solidaritat.

Per la seva banda, el comportament dels francesos no ajudava a apaivagar els ànims entre la població. Els gabelots i altres soldats francesos continuaven vivint i allotjant-se a casa dels habitants, escollint les millors d'aquests i practicant excessos contínuament. Tot plegat fa pensar que de cap manera els francesos haurien aconseguit, durant aquella dècada dels anys seixanta, atreure's la simpatia de la població¹⁶⁷. Segurament, aquest no era l'objectiu prioritari

¹⁶⁴ AYATS Alain, "La revolta dels Angelets i els arxius militars francesos", *L'avenç*, 133, 1990, pp.16-21 i "La lutte entre les pouvoirs locaux et le pouvoir central à travers la révolte des angelets", *Le Roussillon, de la Marca Hispanica aux Pyrénées-Orientales (VIIIe-XXe siècles)*, 1995, pp.63-73; ERRE-MASNOU Evelyne i ESPIN Maryse, *La société catalane...*, p.102 (Segons aquestes autores, els revoltats no haurien anat tan lluny en les seves idees i reflexions ideològiques).

¹⁶⁵ MARCET Alícia, "Une révolte..." (p.39); ADPO 2B 1663

¹⁶⁶ ERRE-MASNOU Evelyne i ESPIN Maryse, *La société catalane...*, p.47

¹⁶⁷ *Ibid.*, p.43

de les autoritats en cap de les seves regions més conflictives, però sí havia de ser-ho en aquelles terres on podia existir un motiu de separació i preferència electiva. Alhora, els guardes de la gabella se situaren per tot arreu: des dels camins fins als senders emprats pels traginers¹⁶⁸. El problema era que, a més d'intervenir la sal en excés, els soldats robaven i requisaven tot tipus d'aliments, abusant de llur poder (aus, viandes salades, llegums, etc.). La presència dels soldats desplegats per la província simbolitzaven, als ulls dels habitants, una arma repressiva amb la qual l'autoritat exercia el seu poder. Hom entén, doncs, l'espontaneïtat dels primers anys de la revolta. Segons Erre-Masnou i Espin, els actors principals de la revolta fins el 1665 van ser pagesos que, de manera més o menys espontània, van prendre les armes contra l'opressió econòmica i social, sense cap mena d'organització, si no era el coneixement del territori com a avantatge davant els soldats. El sentiment de solidaritat hauria permès als habitants protegir-se, és a dir, es tractava d'una reacció d'autodefensa: “via fora lladres i gavatxs” o “a carn, a carn”¹⁶⁹. Lògicament, els crits i expressions de la població tenien com a objectiu els francesos i, més precisament, els soldats i els recaptadors de l'impost.

De fet, la majoria dels actors dels aixecaments locals formaven part del cos vilatà, malgrat la presència d'alguns nobles rossellonesos. Els integrants per sectors de la revolta van ser: els traginers (els primers afectats i també els primers sospitosos de la revolta per les autoritats); els clavataires –treballadors de les fargues i martinets-, que van agafar el lideratge de la revolta (pel fet que es tractava d'un grup coherent i solidari, que treballava colze a colze, i tenia doncs una certa consciència col·lectiva. Tot i tenir menys contacte amb els soldats, els clavataires podien cristal·litzar les seves idees a les fargues i així passar a l'acció); els pagesos (no formaven un grup homogeni, però intervenien molt individualment); les dones (un grup sovint oblidat per la seva transparència, però que intervingué passivament en la revolta); per últim, els infants i els adolescents (van tenir un rol important, ja que els soldats desconfiaven poc d'ells)¹⁷⁰.

Certament, el gran canvi es produeix a partir de 1667, tant per la virulència de la rebel·lió com per la reacció francesa. Esclata llavors una veritable lluita armada de bàndols organitzats contra el soldats i els gabelots. Per què es va produir aquesta alteració? De fet, els guardes de la gabella no havien cessat en la seva activitat recaptadora i repressiva en tot aquell temps, de la mateixa manera que les reaccions puntuals es van mantenir. El 1667, una investigació a Prats de Molló va provocar la inculpació de diverses persones, entre les quals hi havia Josep de la Trinxeria. Personatge conegut i reputat, com hem vist, va aprofitar el seu

¹⁶⁸ *Ibid.*, p.69

¹⁶⁹ *Ibid.*, p.52; MARCET Alicia, “Une révolte...” (p.46)

¹⁷⁰ ERRE-MASNOU Evelyne i ESPIN Maryse, *La société catalane...*, pp.52-55

lideratge per reunir una petita tropa d'homes armats. Des d'aquell moment, van organitzar-se de manera a fer el més gran mal possible als *gabelous* del Vallespir. Després de cada cop, s'amagaven en els habitatges de la població, on eren cuidats i alimentats pels pagesos. Les armes eren les típiques dels miquelets –pedrenyals i dagues-, però segurament, amb la guerra de Devolució (1667-1668), els espanyols van proporcionar-los material bèl·lic. En tot cas, l'enfrontament es generalitzà en l'espai i el temps, amb caires de guerrilla, davant la qual cosa els francesos es trobaven desplaçats. A títol simbòlic, l'efecte del setge dels Angelets a Ceret l'agost de 1668 va significar un punt culminant en la lluita: coincidí amb els atacs espanyols al Rosselló que, curiosament van ser repel·lits pels francesos juntament al sometent del mateix país¹⁷¹. Els rebels hagueren de fugir davant l'arribada de més de 6000 homes d'infanteria i cent cavallers. En aquell moment, sembla arribar-se a un acord que interessava ambdues parts, una per evitar més problemes amb els espanyols, les altres sobre l'afer fiscal. Així, el Consell Sobirà (amb l'acord de Colbert i del fermaça, Pierre-Paul Riquet) proposà un arranjament a les poblacions (22 de desembre de 1668): una amnistia als que havien comès frau, una baixada del preu de la sal al Vallespir, l'eliminació dels guardes de la gabella i de les visites a domicili i, a canvi, la compra d'una quantitat fixa per any¹⁷². L'acceptació de l'acord significaria una mena de victòria dels pobles del Vallespir, però també mostraria que l'arrel real del problema era una qüestió fiscal i no pas un afer eminentment “nacional”.

Les conseqüències van ser segurament inesperades per les autoritats franceses. Si d'una banda havien aconseguit calmar els ànims al Vallespir, la resta de comarques van actuar llavors per empatia. D'aquesta manera s'inicien algunes revoltes en poblacions veïnes, sobretot, per tal d'obtenir acords similars. Aquest fou el cas del Conflent. Pel que fa als Angelets, la situació s'havia restablert només momentàniament, ja que en el moment que un dels seus (Joan Miquel Mestre, dit “l'hereu just”) –veiem, doncs, la importància del sentiment de grup¹⁷³- va ser detingut, va desencadenar noves accions militars. La violència de les accions va ser notòria i també la capacitat d'aquestes: van expulsar els francesos de Prats de Molló el gener de 1669 i s'hi quedaren fins el mes de maig¹⁷⁴. De manera excepcional, pel que

¹⁷¹ SHAT A1 225, peça 273: El mes d'abril de 1668, 300 soldats francesos i 2000 homes del sometent del Conflent van rebutjar les tropes espanyoles a Vilafranca. Veient la proporció numèrica resulta evident el paper dels habitants contra la invasió dels espanyols. Ara bé, les milícies que es mobilitzen són les del Conflent i les del Rosselló. El Vallespir segueix amb la seva “guerra” interna (Document citat per: AYATS Alain, “La revolta...” [p.18]).

¹⁷² MARCET Alicia, “Une révolte...” (p.43)

¹⁷³ Joan Miquel Mestre era un dels caps dels Angelets i amic personal de Josep de la Trinxeria.

¹⁷⁴ SHAT A1 241, *Carta de Macqueron a Louvois*, a Perpinyà el 10/04/1669 (L'intendent no tolerava més aquesta situació i va decidir fortificar les viles revoltades del Conflent, mentre criticava l'actitud dels catalans i invocava la restitució de l'autoritat del rei de França. Alhora sabem que aquesta reacció va ser causada havent sabut Macqueron que els habitants de Prada i de Vilafranca ja havien arribat a un acord amb el fermaça, similar al del Vallespir).

fa al número d'Angelets, el 31 de març de 1670, uns 1500 homes van fer de nou el setge de Ceret. Sense entrar en el detall de la gesta, podem dir que la historiografia ha sostingut sempre més o menys les mateixes xifres, però que el més destacable era l'origen dels integrants d'aquesta revolta: venien del Principat i de l'Alt Vallespir; de mitjana, un home per casa, que mostraria l'excepcionalitat de l'afer, ja que no es tractava d'una assistència armada obligatòria¹⁷⁵. La reacció francesa no contemplava ja qualsevol tipus de negociació i calia atorgar algun sentit d'exemplaritat a la resposta: el 21 de juliol de 1670, Martí Viladamor va exigir l'enderrocament d'algunes cases i de les muralles de Prats de Molló i de Serrallonga, a més a més d'establir un llistat de multes per les poblacions de la zona –setze-¹⁷⁶. De fet, les autoritats franceses ja havien intentat transmetre algun efecte amb alguna repressió exemplar abans de l'acord de 1668:

“Obliger les lieux d’où la gabelle a esté chassée à la recevoir de nouveau, et à livrer les coupables entre les mains de la justice; sinon entrer de force dans ces montagnes, piller et brusler quelques villages, qui soit une marque à ces gens là de leur punition, et donne un exemple aux autres sujets du Roy du mesme pays qui les empesche de tomber dans les mesmes inconvenients”.¹⁷⁷

Posteriorment, les accions dels Angelets foren més esporàdiques i, en cap cas, del tamany del setge de Ceret. A les acaballes del conflicte (vers 1672), els Angelets no superaven el centenar d'homes. Alguns d'ells continuaren la lluita de manera intermitent, d'altres foren detinguts i la resta van passar al servei d'Espanya com a miquelets. Coneixedors del país i amb un fort odi als francesos, aquest homes van ser d'un gran ajut per les autoritats espanyoles. S'entén llavors com és que la historiografia ha confós durant molt de temps els termes d'angelets i miquelets¹⁷⁸. Cap als anys 1672 i 1673, davant la més que probable guerra franco-espanyola,

¹⁷⁵ AYATS Alain, *Les guerres...*, pp.210-219

¹⁷⁶ *Ibid.*, pp.269-270

¹⁷⁷ SHAT A1 223, peça 626, *Carta de Louvois a Macqueron*, a París el 11/11/1668 (Louvois demostrava mà dura amb aquestes ordres i demostrava que posava al mateix nivell els revoltats armats que les poblacions que rebutjaven el pagament de l'impost o desenvolupaven el contraban o donaven refugi als rebels; tant era si es tractava de revoltats actius com passius, ja que de les dues maneres es contravenia el rei).

¹⁷⁸ SHAT A1 240, *Carta de Macqueron a Louvois*, a Perpinyà el 10/02/1669 (L'intendent del Rosselló considerava que els revoltats armats del Rosselló eren miquelets i en ocasions algunes comunitats que, juntament als miquelets, s'oposaven a “l'establissement de l'autorité du Roy”); SHAT A1 241, *Carta de Macqueron a Louvois*, a Perpinyà el 13/04/1669 (Per Macqueron els revoltats eren certament miquelets que temptaven les poblacions i fins i tot Trinxeria d'ajuntar-se a ells. Dificilment els miquelets haurien portat una revolta d'aquestes característiques endavant, ja que eren mercenaris i els seus problemes eren diferents als dels pagesos); FELIU DE LA PENYA Narcís, *Anales de Cataluña...*, vol.3, p.358 (Feliu afirmava que els francesos denominaven als revoltats com a “Angelets” de la mateixa manera que ells -els catalans- anomenaven “miquelets” als “almogàvers”. Segueix dient que: “Estavan muy sentidos, y ofendidos los Franceses, por los daños, y muertes que executavan los Paysanos de Ruysellon en sus Tropas, particularmente en las Guardias de la Sal, pues no dexavan alguno vivo, y esto sin saberse los Agressores desapareciendo luego”. Veiem com Feliu coneixia la manera com els Angelets es fonien entre la població. Però, també ens permet de veure com aquestes pràctiques es

alguns notables perpinyanencs es van posar en contacte amb els caps de la revolta tot demanant-los d'aguantar el màxim de temps possible. D'aquesta manera, s'esperava que la unió de la guerra i de la revolta permetrien una intervenció espanyola i la reunió del país a la monarquia hispànica: s'enfortia així el lligam amb Espanya i la reafirmació antifrancesa d'alguns elements dels Comtats. En efecte, es veia en Josep de la Trinxeria l'home ideal en qui recolzar uns objectius interessats, però reals. En aquest sentit, un testimoni emès en un dels processos contra els Angelets comenta el que va sentir després del setge de Ceret, el 1670:

“[que] *le dit Trinxeria et ses gens défendaient la justice, et qu'ils devaient bien se battre, parce que si cette fois-ci ils s'en sortaient il n'y aurait plus de gabelle du sel [...] et il me semble aussi qu'il raisonna sur le fait qu'un ambassadeur de la France était passé en Espagne, et que peut-être il y aurait échange, et que s'il y avait échange du Roussillon on verrait ledit Trinxeria se promener dans Perpinya, et que ce serait un grand homme très estimé*”.¹⁷⁹

Hauria existit així un veritable pla per entregar-se a la monarquia d'Espanya? Sembla clar que els revoltats, després de transgredir l'acord de 1668, no tenien volta enrere i, per tant, els devia convenir més trobar una sortida a llur situació aliant-se amb els espanyols, és a dir, intentant expulsar els francesos del país. Això volia dir també que els revoltats ho feien per una causa catalana? Certament, així com al principi de la revolta ens trobem davant d'un aixecament més antifiscal, a la fi del conflicte, la dispersió i la identificació dels revoltats amb homes armats i miquelets els menysllevava algun tipus d'ideologia pròpia (els que van escapar a la repressió van acabar, a més a més, al servei del rei d'Espanya). En canvi, entremig, la implicació de diverses capes de la societat i la unitat de la revolta, dins la seva heterogeneïtat interna, demostrava efectivament tres grans trets: l'antifrancesisme, el rebuig a les mesures preses pel govern i el record d'un altra sistema polític i fiscal que els convenia més i que cohesionà per si mateix les poblacions dels Pirineus, creant un exemple clar de contraidentitat. Tanmateix, la figura divina del rei seguia essent respectada com veiem en la majoria dels crits i lemes dels revoltats: “Visca el rei i la Terra, mori la gabela i los traidors”¹⁸⁰. Per damunt de tot, doncs, estava la preocupació per la terra, és a dir, pels privilegis, les tradicions i la

van seguir duent a terme iniciada ja la guerra d'Holanda i posteriorment a les grans repressions, ja que parla de l'any 1674).

¹⁷⁹ ADPO 2B 1656, el 29/06/1670 (Citat a: AYATS Alain, *Les guerres...*, pp.220-221)

¹⁸⁰ ERRE-MASNOU Evelyne i ESPIN Maryse, *La société catalane...*, p.100 (els traïdors eren els catalans al servei de França que, com a tals, eren encara més odiats que els francesos mateixos); ACCATI Luisa, “«Vive le Roi sans taille et sans gabelle»: una discussione sulle rivolte contadine”, *Quaderni Storici*, 21, 1972, pp.1071-1103 (Aquest aspecte era un tema recurrent en la majoria de les revoltes europees modernes. El rei continuava sent sacralitzat, però el mal govern podria, segons com, modificar les accions globals de la monarquia).

subsistència al país, així com un respecte gran a la imatge del príncep, ja fos francès o espanyol. El fet que la revolta es produís durant els anys immediatament posteriors a l'annexió del Rosselló a França faria pensar que si bé el descontentament era per una mesura concreta, el mirall del sud i la pervivència dels privilegis catalans a la memòria col·lectiva de la població, sí que hauria situat els francesos com a culpables a la vegada que es consolidava un sentiment de solidaritat comunitari que s'apropava a la d'identitat col·lectiva davant del domini polític de França.

La revolta fou més que una qüestió de descontentament antifiscal per França. Si bé és cert que altres aixecaments d'arrel semblant havien portat el caos en altres zones del regne (Bretanya, Llenguadoc), cap no es caracteritzava per convertir-se en un pont per la invasió de l'enemic, ja que els revoltats enterbolien les forces franceses¹⁸¹. Això no volia dir, però, que els habitants dels Comtats preferissin els espanyols als francesos. Ara bé, el temps, la repressió i la pressió fiscal podia comportar una elecció política al si de la població, gens positiva pels interessos de França a la província, si és que en tenia molts en aquell moment. Sens dubte, la guerra de Devolució i la generalització de la revolta el 1668 van encendre el llum d'alarma a la cort de França. Veien en els revoltats un grup motivat i capacitat per resistir els soldats que hi havia sobre el terreny. D'aquí, l'enviament de tropes militars al Pirineu rossellonès. Segons Ayats, aquest fet es traduïa per una mancança en les tropes franceses del Llenguadoc i altres indrets. Però, també hi havia la sensació de crear un clima d'inestabilitat, ja que en concloure's la pau d'Aix-la-Chapelle (1668), qualsevol moviment de tropes al Pirineu podia ser mal interpretat; existia, doncs, una por pel que els espanyols pensessin si s'enviaven tantes tropes a una frontera tan sensible¹⁸².

Finalment, sorprèn el nombre relativament petit de participants en la revolta i com, doncs, van poder mantenir en entredit l'autoritat de França al Vallespir. Resulta clar que sense el recolzament popular –actiu i passiu– això no hagués estat possible. I és que la lluita era general i un afer de tots. La relació del conflicte amb la guerra esdevé clau, com també ho són els efectes contraidentitaris sobre la població. França veia un perill real en la revolta segons les reaccions que hem vist que van prendre, tot i que en un primer moment van deixar que fossin els seus compatriotes del Consell Sobirà els que se n'encarreguessin. Clarament,

¹⁸¹ El mateix Lluís XIV temia que aquest tipus de revolta, sobretot en frontera, poguessin ser aprofitades pels espanyols per atacar França. Així s'expressava el rei de França uns mesos abans de l'inici de la revolta dels Angelets: *“Il était alors d'autant plus important de réprimer de pareils mouvements, que ma prospérité commençait à faire de l'envie, et que la coutume de nos voisins est d'attendre leurs ressources des révolutions de France, se formant des espérances vaines et chimériques à la moindre apparence de nouveauté”* (*Mémoires de Louis XIV...*, p.148 –*Mémoires pour l'année 1662*-).

¹⁸² AYATS Alain, “La revolta...” (p.18); SHAT A1 223, peça 680, *Carta de Louvois a Macqueron*, a París el 30/11/1668 (Louvois afirma que el rei tem que els espanyols “n'avoient aucune jalousie”, la qual cosa podia passar si enviaven moltes tropes al Rosselló per cobrir la revolta

aquests es van mostrar als ulls de França com més distants de la població del que esperaven. Com hem dit en capítols anteriors, els membres del Consell no deixaven de ser forasters i “col·laboradors”¹⁸³. França temia les relacions entre els habitants i els revoltats dels Comtats, així com amb els del Principat. El problema va ser que els francesos van haver de fer front a una guerra regular, però també a una guerra de “guerrilla”, és a dir, un sistema i un territori que els eren adversos.

El debat historiogràfic es centra sobre la natura real de la revolta: antifiscal o nacional. En general, trobem d’una banda historiadors com Alain Ayats i, d’una altra, alguns com Alícia Marcet, Ramon Sala o, fa unes dècades, Josep Sanabre¹⁸⁴. Nosaltres pensem que les dues interpretacions tenen un cert sentit. Una cosa és segura, l’extensió i la durada del conflicte solidificaren una ideologia massa espargida i que no pot tenir una lectura aïllada i local, sinó que ha de ser inclosa en el llarg conflicte franco-espanyol i en la continuació d’un sentiment antifrancès que, com ja havíem vist, existia als Comtats des de molt abans que a d’altres zones geogràfiques de Catalunya. No vol dir, per tant, que aquesta fos la representació d’una construcció mental i nacional, però sí l’expressió de la identitat pròpia davant de l’altra que es rebutjada. En tot cas, però, creiem que és molt més important la visió que des de fora se’n podia tenir. És a dir, quina importància podia tenir que els revoltats tinguessin una argumentació política i ideològica si no podien manifestar-la plenament i si des de la cort de França s’equiparava la revolta a una més d’entre totes les de caire antifiscal. Ara bé, això fou així? Certament, l’arrel els portà a pensar que ho era. Les revoltes d’aquest estil més importants de França havien tingut lloc en zones allunyades del centre del regne, però annexades des de feia temps (tot i que alguns territoris seguien gaudint d’una autonomia relativa). El cas del Rosselló podia fer témer, efectivament, que la revolta es convertís en una revolució –una separació– contra França. D’aquesta manera, entenem que l’enviament de grans contingents militars a les zones més conflictives es pot explicar com una voluntat d’acabar amb una revolta que havia estat interpretada com alguna cosa més que una revolta antifiscal. De fet, la durada i la consistència de la revolta va provocar una desconfiança a llarg

¹⁸³ L’exemple més característic va ser el de Francesc Sagarra. Havent dirigit nombrosos interrogatoris i exercit una forta repressió, es va convertir en el cap visible dels traïdors catalans. Així, es van multiplicar les maniobres contra ell: SHAT A1 300, peça 27, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 11/09/1671 (Enviament de cartes anònimes criticant la conducta de Sagarra al Capcir i el Conflent); SHAT A1 300, peça 59, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 05/12/1671 (Noves cartes acusant Sagarra d’agressions als boscos del rei al Capcir i de practicar la falsificació de monedes); SHAT A1 300, peça 62, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 12/12/1671 (Sobre el mateix tema de la moneda falsa: les acusacions tot i que descartades per Carlier l’havien portat a obrir una petita investigació)

¹⁸⁴ Xavier Torres estableix un comparatiu historiogràfic bastant interessant sobre les diverses interpretacions: “Catalans de França o francesos de Catalunya?: la identitat, entre la història i la passió”, *Recerques*, 37, 1998, pp.195-204 (La historiografia que va desenvolupar la idea de revolta nacional –catalana– pertany a un moment històric durant el qual va produir-se una alça de les afirmacions identitàries a França des de finals dels anys 1960 a finals de la dècada dels setanta: catalans, occitans, bretons, etc.)

termini de les autoritats franceses cap a les poblacions de la frontera pirinenca¹⁸⁵. La revolta dels Angelets creà un precedent cabdal en les relacions entre els rossellonesos i els francesos, en el moment en què la província va ser annexada per França, i va marcar la memòria tant d'uns com els altres.

Per la seva banda, Alain Ayats considera que “la Revolta dels Angelets no va plantejar problemes militars seriosos”¹⁸⁶. Llavors, ens podem plantejar dues qüestions: si realment França no hi va veure cap perill, ¿com és que es va decidir desenvolupar amb urgència una frontera militar als Pirineus durant els anys setanta? I, ¿com és que trobem documents, encara després de la guerra d'Holanda, on les autoritats franceses encara manifesten una gran desconfiança cap als habitants de les muntanyes del Vallespir, expressant la necessitat d'un reforçament del control per no retrobar-se amb una nova revolta d'Angelets que pogués provocar una secessió¹⁸⁷? A la primera pregunta, Ayats mateix dona resposta dient que és arran de la revolta que els francesos decideixen controlar més eficaçment la frontera. Per tant, la revolta –nacional o no- va fer qüestionar les autoritats franceses sobre el perill que representava per si mateixa i pel lligam que es podia establir amb les terres del sud¹⁸⁸. Manifestament, la identitat antifrancesa de la revolta portava a un enfortiment de la identitat local; un “fet local” que podia esdevenir ampli a mesura que el conflicte amb el francès s'allargava en el temps i en l'espai català. Alhora, hom pot mostrar-se sorprès davant idees com que França va manifestar “prudència i flexibilitat” cap a la població, principalment l'any 1668¹⁸⁹. Si bé és cert que, puntualment, es van contenir les represàlies en un primer moment, les reaccions de repressió i d'intransigència político-militar van predominar, perquè ni els

¹⁸⁵ SHAT A1 300, peça 30, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 19/09/1671 (L'intendent del Rosselló considerava que a partir de llavors calia fixar-se sobre la conducta dels habitants, ja que a mesura que els Angelets o qualsevol altra revolta s'apropés dels llocs, les poblacions podien rebel·lar-se contra l'autoritat francesa).

¹⁸⁶ AYATS Alain, “La revolta...” (p.19)

¹⁸⁷ La política francesa de prevenció davant de qualsevol moviment popular a l'interior de la província restà molt alerta, tant pel que fa a la repressió (eliminació dels brots de revolta) com pel que fa a la precaució. En tenim dos exemples en les decisions de Louvois i Trobat en dos moments diferents. El primer emprant la mà dura contra una població del Vallespir, el segon prevenint el comportament de les tropes per evitar sorpreses: SHAT A1 697, peça 346, *Carta de Louvois a Trobat*, a Versalles el 18/10/1683; SHAT A1 901, peça 100, *Carta de Trobat a Louvois*, a Illa el 21/10/1689.

¹⁸⁸ Recordem la idea de Macqueron de fortificar la frontera per defensar-se dels espanyols, però també per controlar la població dels Comtats (SHAT A1 241, *Carta de Macqueron a Louvois*, a Perpinyà el 10/04/1669); SHAT A1 300, peça 75, *Carta del Consell Sobirà del Rosselló a Louvois*, a Perpinyà el 06/01/1672 (Els consellers reconeixien que els drets que l'edict de la gabella atorgava al fermança del Llenguadoc podien estar sobrepasant els límits legals, ja que es demanaven el dret que tenia aquest a prohibir o intercedir en el comerç entre el Rosselló, el Conflent i la part de la Cerdanya adjuntada a França. Per aquest escrit, els membres del Consell que havien defensat la introducció de l'impost, criticaven ara la “dictadura” del fermança de la gabella de la sal).

¹⁸⁹ AYATS Alain, “La revolta...”; Deixant de banda la reacció militar –enviament de tropes, etc.-, la repressió exercida pels guardes de la gabella, però sobretot per les ordres de Francesc de Sagarra van marcar plenament la memòria col·lectiva, com bé mostraven les frases dites i les referències a les quals fèiem al·lusió en el capítol III-1.2

dirigents catalans del Rosselló volien inestabilitat –i viure la possibilitat de contactes amb Espanya- ni França estava interessada en una secessió “gratuïta”. Cal recordar que el conflicte entre França i Espanya continuà malgrat els acords de la pau dels Pirineus, i que la monarquia francesa proposà la possibilitat d’intercanviar el Rosselló i els Països Baixos; la monarquia espanyola esperava poder recuperar els Comtats per les armes i aquests tipus de revoltes es presentaven com una oportunitat desestabilitzadora per les tropes gal·les. Xavier Torres intueix bé, doncs, que les interpretacions no poden limitar-se a si la revolta va ser antifiscal o nacional¹⁹⁰.

La revolta dels Angelets va tenir diverses lectures per part de França, de manera evolutiva. Si bé en un principi va ser considerada com un simple aixecament antifiscal i van pensar que era millor que se n’ocupessin els catalans mateixos que eren al poder, les transformacions de la situació política van coincidir amb un assentament de la revolta. D’aquesta manera, la rebel·lió va ser presa seriosament tant pel que representava militarment com per les conseqüències que podia tenir si volien seguir mantenint el Rosselló. A això cal afegir el simbolisme del cas que, com hem dit, marcà la memòria col·lectiva d’uns i altres; de la mateixa manera que les conspiracions antifranceses de 1674. El caire de la revolta –no tant per la força sinó pel que podia representar-, la guerra i l’interès creixent de França pels Comtats van dur els francesos a prendre unes mesures que per si mateixes eren significatives (fortificacions militars, mesures socioeconòmiques i transformacions educatives). Tanmateix, la revolta dels Angelets només va ser un element més –tot i que destacat per la seva difusió contemporània- entre tots els microconflictes que van tenir lloc al Rosselló.

Els conflictes posteriors als Angelets ja res no tingueren ja res a veure, si no era el caire antifrancès i l’elecció d’Espanya com a suport logístic i polític – o més?-. Aquest fou el cas dels complots de Vilafranca, Perpinyà i Cotlliure, el 1674. En plena guerra d’Holanda, on hi intervenien frontalment les corones francesa i espanyola, aquests esdeveniments només venien a confirmar l’existència d’una certa inestabilitat al Rosselló. L’apaivagament d’aquesta va ser l’objectiu principal de la monarquia francesa des d’aquell mateix any 1674, en adonar-se que fins i tot les poques famílies notables del país que restaven havien intentat participar en un complot contra França. Els detalls són coneguts gràcies a alguns treballs anteriors¹⁹¹, però cal inserir l’assumpte en la continuació del conflicte entre una part de la societat rossellonesa i les autoritats del país, que de manera progressiva veien en la guerra –doncs, en els espanyols,

¹⁹⁰ TORRES Xavier, “Catalans de França...” (p.198)

¹⁹¹ MARCET Àlicia, “Les conspirations de 1674 en Roussillon: Villefranche et Perpignan”, *Annales du Midi*, 118, t.86, 1974, pp.93-119

ja que eren el pol oposat a França- una sortida o, ben al contrari, una font d'atracció negativa (segons el punt de vista).

Amb l'advertència que fa Le Bret de la conspiració de Vilafranca, s'inicia un període d'incertesa a les files franceses. Tenint notícia dels moviments de tropes espanyoles, l'oficial francès explicava a Louvois que el virrei de Catalunya havia mobilitzat entre deu i dotze mil soldats, amb l'esperança d'aprofitar l'aixecament intern de Vilafranca de Conflent. Cal destacar la participació en aquestes maniobres contra les autoritats franceses d'una certa elit rossellonesa:

“il a paru dans cette occasion peu d'affection pour le service du Roy dans les peuples de païs cy: il avoit a craindre mesme que la conspiration n'allat assez loing pour couper la gorge à toutes les troupes dans les quartiers quoy qu'elles ayent tousjours vécu avec le meilleur ordre du monde, Je vous assure que cette affaire a esté fort grande et que sy j'eusse manqué a la destourner comme j'ay fait de loing, les suites pouvoient estre tres fascheuses”.¹⁹²

Les conseqüències del complot haguessin estat imprevisibles, doncs, per Le Bret si ell no hi hagués intervingut. Una de dos: es tirava floretes en l'escrit a Louvois o realment la situació podia haver estat crítica si l'èxit dels revoltats hagués coincidit amb l'entrada de l'exèrcit espanyol al Conflent. Donava així per fet que els conspiradors jugaven en favor d'Espanya, sense donar però cap raó. Bé, és cert que emet la seva sorpresa pel fet que les tropes s'havien comportat convenientment fins llavors. Les autoritats franceses reconeixien així l'efecte dels soldats sobre les reaccions directes contra França al si de la població.

Per bé que fossin poc nombrosos els que van prendre part en l'aixecament contra els francesos i relativament minses les adhesions, segons Alain Ayats¹⁹³, van posar de manifest el lligam entre algunes localitats cabdals de la província on aparentment existiria, fins aquell moment, un sentiment de conspiració i francofòbia. Una vegada més, creiem que resulta molt més adient situar-se des del punt de vista francès que no pas del dels revoltats per entreveure el que significava per ells aquests esdeveniments. Si les adhesions van ser poc nombroses, la reacció i el desplegament militar i judicial van ser, per tant, desproporcionats? Creiem que les autoritats posaven de manifest dues coses: la por, una vegada més, del lligam amb el sud que facilitaria la invasió de l'exèrcit espanyol i, en segon lloc, el convenciment que existia veritablement un rebuig cap a elles en algunes regions del Rosselló que anava en augment i

¹⁹² SHAT A1 415, peça 13, *Carta de Le Bret a Louvois*, a Vilafranca el 28/03/1674.

¹⁹³ AYATS Alain, *Louis XIV...*, p.392

que calia controlar i ofegar¹⁹⁴. L'afer de les conspiracions havia de ser el detonant definitiu d'aquesta política d'enfortiment policial.

La repressió va ser gran i els interrogatoris llargs i detallats. Com sempre, la idea de marcar exemplaritat va ser un dels objectius. Per Le Bret, la major dificultat un cop descoberta la conspiració era obtenir testimonis reals, i no només aquells provocats per la tortura. Considerava que els pobles implicats, la gent del país, mantenien un fort lligam i que, com en el cas dels Angelets, no seria fàcil que se'ls denunciés. Així deia en una carta enviada a Louvois el 7 d'abril: "*On auroist besoing en ce país cy d'un bon furet pour découvrir tous les complices, Il n'est pas croyable la consternation qu'il y a parmy tout ce peuple-cy: depuis que cette affaire a marqué assurément*"¹⁹⁵. Pel moment, una vegada més, seria el torn d'alguns membres del Consell Sobirà de dur les investigacions, enfortint una vegada més la distància entre la institució i el poble. De fet, van trobar un talp en la persona d'un jove estudiant de vint anys que va confessar el que sabia a canvi d'una amnistia personal. Carlier reconeixia que "*sa déposition m'est d'un grand secours*"¹⁹⁶.

D'alguna manera, l'aspecte principal que els francesos veien que havien de controlar, perquè sinó les coses se'ls podien escapar de les mans, eren els rumors i la opinió pública. Les autoritats coneixien les relacions d'alguns conspiradors amb algunes persones del Principat, essent això perjudicial per la intoxicació que podia provocar entre els pobles del Rosselló. L'intendent es mostrava preocupat davant la idea que els espanyols aprofitessin la guerra i els fets del Rosselló per "*exciter une révolte dans tout le pays*". Per la seva banda, Le Bret es va mostrar encara més bel·ligerant sobre aquest tema i alertava que els d'Espanya tenien "*Intelligence avec les peuples du Roussillon*". De fet, expressava clarament la seva desconfiança cap a la gent del país i, també, el preocupava molt el fet que s'estigués fent creure a la gent que vivia a prop de la frontera que els francesos estaven a la defensiva i que vindrien tropes importants d'Espanya. Finalment, definia la situació que es vivia com: "*L'opinion du bruit*". És a dir, era conscient de la importància de controlar els canals informatius –qualsevol-, ja que la població semblava estar predisposada a afegir-se a una nova conspiració si els espanyols aconseguien penetrar en aquell territori¹⁹⁷.

¹⁹⁴ SHAT A1 415, peça 14, *Carta de Le Bret a Louvois*, a Perpinyà el 31/03/1674; SHAT A1 415, peça 15, *Escrit sobre les Conspiracions*, el 03/1674 (Llistat de noms de persones que haurien participat en el complot de Vilafranca. S'observen noms destacats com els Llar, els Banyuls o els batlles d'algunes poblacions veïnes, entre d'altres).

¹⁹⁵ SHAT A1 415, peça 16, *Carta de Le Bret a Louvois*, a Tuïr el 07/04/1674.

¹⁹⁶ SHAT A1 415, peça 18, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 14/04/1674.

¹⁹⁷ *Ibid.*; SHAT A1 415, peça 17, *Carta de Le Bret a Louvois*, a Tuïr el 11/04/1674; SHAT A1 415, peça 20, *Carta de Le Bret a Louvois*, a Tuïr el 18/04/1674 (Creu que els moviments dels espanyols són per fer veure que encara tenen una capacitat militar i que en realitat no és així. Paral·lelament, declara a Louvois que el Consell Sobirà té durant aquelles setmanes molta feina tot castigant els conspiradors); SHAT A1 415, peça 32, *Carta de*

A banda de les mesures bèl·liques (augment de tropes i construccions militars), la principal reacció de les autoritats franceses va ser la purga d'aquells que s'havien mostrat contraris a França en un moment o altre. És a dir, les execucions i els exilis –forçats i voluntaris– van ser nombrosos. Alguns historiadors, com Josep Sanabre, consideren que la repressió va ser brutal i generalitzada. Així diu: “no es reduí a castigar unes quantes famílies d'aquella població [Vilafranca], ans tingué repercussions en d'altres llocs del Rosselló, fins a la mateixa capital”. La repressió hauria continuat durant la guerra, com a mínim fins el 1676; data a la qual Beaulieu comenta la possibilitat de portar a la pràctica un projecte d'amnistia general per les conspiracions del Rosselló del 1674. La xifra que ens ofereix d'exiliats supera fàcilment les dues-centes persones. A això caldria afegir el centenar de represaliats i condemnats a mort. Tenint en compte que sovint aquestes persones marxaven amb tota la família, el nombre va ser realment enorme¹⁹⁸.

En canvi, Alain Ayats deixa entendre que si bé els exilis van ser nombrosos, no van ser massius. De fet, es refereix a què les adhesions a les revoltes no es van generalitzar i van ser limitades. Alhora, posa en dubte que es tractés d'un sentiment nacional, pel fet que la solidaritat no va ser general arreu¹⁹⁹. Ara bé, gràcies a aquesta interpretació podem entrar de ple en la idea de la “nació fragmentada”, és a dir, la consolidació del sentiment identitari per zones afectades: el passatge de la comunitat ètnica a la nació –sentit contemporani– no es podia fer de la mateixa manera a totes les bandes del país; apareix aquí la figura de la contraidentitat davant l'agressió a llarg plaç. Evidentment, aquests conflictes no es poden observar de manera microterritorial, però tampoc no es pot pretendre que a l'altra banda de

Le Bret a Louvois, a Tuïr el 05/05/1674 (un mes després, Le Bret seguia considerant els rumors d'una intervenció espanyola com una estratègia, però que posaven llenya al foc en els ànims autòctons. Afirmava que les autoritats espanyoles feien tot el possible per “*Séduire les peuples de Roussillon*”).

¹⁹⁸ SANABRE Josep, *La resistència...*, pp.115-123 (cita: p.115); SHAT A1 563, peça 59, *Carta de Beaulieu a Louvois*, a Perpinyà el 24/09/1676 (Ramon Trobat hauria recomanat l'amnistia, però encara feia falta l'aprovació del Consell Sobirà); SHAT A1 415, peça 25, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 28/04/1674 (comenta l'execució d'un dels caps de la revolta, Emanuel Descatllar, vuit dies enrere, i la de Francesc Soler; comenta la resta de la investigació provisional); SHAT A1 415, peça 35, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 16/05/1674 (Amb la relació dels noms i el nombre de represaliats, veiem com els pocs nobles que s'havien quedat al país o hi havien tornat des de feia poc, eren expulsats, fugien –prova pels francesos de culpabilitat– o bé eren condemnats a mort); SHAT A1 415, peça 36, *Carta de Le Bret a Louvois*, al Voló el 16/05/1674 (Comenta les activitats de molts dels culpables, entre els quals Tixedas, que hauria mantingut comerç amb el Principat: seria aquest un argument més per tancar la frontera? També comenta una nova possible conspiració a Cotlliure); Els casos d'Agnès de Llar i altres acusats es van allargar fins a la fi de l'any per tal d'extreure'n el màxim d'informació (SHAT A1 415, peça 112, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 25/10/1674); ACA, CA, leg.208, *Relacion de las personas que de Rosellon y Conflent han servido a sm y perdido sus haciendas, y parece que por servicios de tanta importancia se les puede hacer merced sobre las haciendas confiscadas*, el 12/02/1675 (ajut econòmic a les famílies exiliades del Rosselló arran de la conspiració fallida de 1674); 2B1692-1697, *Processos sobre la conspiració de Vilafranca de Conflent*, el 1681 (Interrogatoris, defenses, processos i condemnes dels anys 1674 a 1679. Veiem, doncs, l'extensió del conflicte en el temps)

¹⁹⁹ AYATS Alain, *Louis XIV...*, pp.392-393

Catalunya hi hagués un fort sentiment de solidaritat generalitzat (sobretot des de la capital, Barcelona), quan des de feia vint anys ja no patien cap guerra ni agressió francesa.

També, tenint en compte la rapidesa de les detencions i el caire de la repressió (abril-juny 1674), com podien les poblacions adherir sense cap seguretat a qualsevol aixecament contra França? I és que els complots ja no eren un moviment antifiscal, sinó una decisió política d'identitat nacional -amb tots els matisos de l'època que això implicava; principalment, una adscripció preferent a la monarquia d'Espanya-. Així doncs, els pagesos podien tenir menys motius per revoltar-se: per la por a les repressions i, possiblement, per la manca de motius explícits –com ho eren els fiscals-. Per aquesta raó, doncs, els oficials francesos temien els moviments espanyols i l'efecte que la seva propaganda pogués fer entre la població: com haguessin reaccionat els habitants si realment les tropes hispàniques haguessin entrat al Rosselló, de manera contínua i creïble? Aquest era el gran dubte de les autoritats gal·les i dels mateixos profrancesos, que semblà efectivament produir-se, com en el mes d'agost de 1674. El mariscal Schomberg confirmava l'adhesió de les poblacions veïnes a la tropa espanyola, explicant que els espanyols es mantenien forts al castell de Montesquiú amb només cinquanta homes, gràcies al suport logístic ofert pels habitants: *“Il est vray qu'il [l'enemic] a de grands avantages sur nous ayants tous les Peuples pour luy, et nous ne pouvons pas fer aucun mouvement sans qu'il en soit averty [...] Cette Infidélité s'estend mesmes jusques sur le Régiment du Comte d'Ille, dont les meilleurs hommes qui sont de ce pays cy se seont alés rendre depuis peu”*²⁰⁰.

Possiblement, els anys que seguiren a les conspiracions de 1674 van ser un punt d'inflexió en la relació franco-catalana al Rosselló i en l'interès de l'assentament de França en aquell territori. Els francesos van descobrir que la manca d'afecció de la població podia tornar-se'ls en contra i calia trobar una solució, en plena època de guerra. La confirmació del seu interès pels Comtats, com havíem vist anteriorment, les oposicions incipients, la guerra amb Espanya i la idoneïtat de la frontera pirinenca en les taules militars van portar a realitzar una purga social que, simbòlicament, no havia tingut lloc des dels anys quaranta. Curiosament, són els mateixos catalans profrancesos que s'encarreguen de dur a terme aquesta política, per bé que les ordres venen de la cort. Els catalans que governaven al Rosselló es van trobar en una situació unidireccional, ja que sense possibilitat de retorn, el mètode d'ascens

²⁰⁰ SHAT A1 415, peça 49, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 30/04/1674 (De fet, les tropes espanyoles van entrar al Rosselló a finals del mes de maig de 1674, ocupant localitats com Morellas, Sant Joan de Pagès, Montesquiú o Ceret. En relació amb la por de Le Bret sobre l'afer de Cotlliure, l'intendent del Rosselló es mostrà preocupat ja que *“le bruit de l'armée de la flotte ennemye”* causava inquietud a la població i entre les autoritats); SHAT A1 415, peça 80, *Carta de Schomberg a Louvois*, al camp de Sant Joan de Pagès el 05/08/1674 (Explicació de les dificultats dels francesos malgrat la superioritat militar sobre els espanyols).

social i de manteniment patrimonial era la total submissió a França, passant per damunt dels seus propis compatriotes²⁰¹. Les fortificacions eren, doncs, un element més lligat a les revoltes i els conflictes del Rosselló: si no es podien tallar els intercanvis d'informació familiars i humans, la barrera militar havia de fer-ho. Ignorem si realment ho va aconseguir, però en tot cas, va exercir de veritable mètode de dissuasió. A què es va deure la relació que els francesos observaven entre les poblacions del país i la monarquia espanyola? L'afinitat electiva d'algunes zones dels Comtats per Espanya podria ser comparada a la que Catalunya va tenir per França el 1640 (que va portar també la monarquia espanyola a exercir una repressió i un control interior des dels anys cinquanta, per por als no adscrits i per demostrar el pes del poder central): això no indica, però, el grau d'afecció dels catalans del Rosselló pels espanyols ni que no existís un enfortiment de la identitat pròpia en aquells indrets on els conflictes eren més contundents i temporalment més estesos, i per tant, no es pot afirmar una teoria empírica sobre el cas²⁰².

En els anys posteriors, tots aquests conflictes van tenir uns efectes concrets: un rebuig creixent pel tracte de les autoritats als pobles immersos en els aixecaments i, en contrapartida, l'arrelament d'una desconfiança francesa davant noves possibles revoltes, però ja no per si eren antifiscals, sinó pel que representarien de secessionistes -antifranceses i en pro d'un retorn en favor d'Espanya (això sempre als ulls de França)-. Evidentment, fins a quin punt els que havien participat en una o altra revolta esperaven realment l'ajut espanyol? Creiem que amb el temps i els contactes dels caps de la revolta dels Angelets –Trinxeria-, per exemple, l'estratègia final portava cap a una intervenció de l'exèrcit hispànic. S'evidenciava, com la historiografia -coincident per una vegada- ha demostrat abastament, una solidaritat veïnal i comunitària semblant a una consciència identitària col·lectiva davant del francès, ja que l'agressió (fiscal i militar) va superar el fet puntual i l'anecdòtic i va perdurar durant més de cinquanta anys. Aquesta reacció mostrava una elecció de preferir ser dins la monarquia espanyola que no pas dins la francesa? Era una elecció d'identitat política a través d'una afirmació d'identitat col·lectiva: la preferència davant la impossibilitat de l'autoafirmació. De la mateixa manera, doncs, la por dels francesos es convertí en desconfiança i en un augment del control: allà per on penetraven més fàcilment les tropes espanyoles, és a dir, la Cerdanya i el Conflent, restà un territori gairebé fortificat i d'impossible conquesta pels espanyols –d'aquí la funció de Montlluís-

²⁰¹ AYATS Alain, *Louis XIV...*, p.391

²⁰² Va existir algun intent de conspiració en èpoques anteriors que no van tenir èxit. Tanmateix, l'evolució política i la confirmació de la presència francesa van variar el simbolisme d'aquest tipus de conflicte (AMAE, CP, Espagne, 34, *Memorial dels cònsols de la fidelíssima vila de Perpinyà sobre una conjuració*, el 22/07/1656, ff^o 386r-v).

Processos judicials

Els processos judicials són una font d'expressió dels conflictes particulars que podien viure alguns habitants entre ells mateixos o amb les autoritats. L'estudi dels processos en el cas del Rosselló pot donar alguna pista sobre les continuïtats de conflictes oberts o sobre els enfrontaments establerts arran de l'annexió de la província a França. Tanmateix, els testimonis no deixen de ser indicadors febles si els testimoniats no parlen i, tot sovint, ens hem de centrar més en el tema en el qual s'està incidint com a acusació que no pas en les deposicions dels mateixos declarants. Hem deixat de banda gran part del procés dels Angelets per la seva magnitud i hem retingut alguns exemples classificats per temàtiques. Així, destaquem dos grans parts: els processos entre els mateixos catalans –gairebé sempre hi trobem un profrancès pel mig- i aquells entre francesos i catalans. L'interès rau en observar els principals punts en desacord i l'evolució de les acusacions als Comtats²⁰³.

a) Entre catalans -profrancesos o no-:

Els problemes semblaven venir directament del nou ordre establert. Diem “nou” perquè no es confirmà fins el 1659, tot i que ja feia anys que s'havia desenvolupat una manera de fer propera a la dels interessos personals dels dirigents profrancesos. El conflicte de Francesc Romanyà, veguer del Rosselló, amb alguns habitants i personalitats del Rosselló n'és un exemple²⁰⁴. Si bé els afers interns semblaven perviure d'una manera o altra en aquests primers anys de l'annexió, posteriorment, en canvi, gairebé no trobem rastre de conflictes d'aquest caire. De la mateixa manera, els processos que antigament es podien mantenir entre habitants del Principat i els dels Comtats començaren a desaparèixer per la realitat de la nova frontera i la jurisdicció territorial, que no volia pas dir una realitat jurídica diferent –es mantingué el codi jurídic català-²⁰⁵.

Paral·lelament, els problemes entre alguns dirigents profrancesos i els habitants es posen de manifest en afers quotidians. I, de la mateixa manera, com ja havíem vist, prossegueixen els estira-i-arronsa entre els mateixos catalans al servei de França. Com en el cas anterior, els problemes entre profrancesos i habitants només són remarcables durant els primers deu anys de l'annexió. Després, només s'entreveu una nebulosa de queixes entre plets

²⁰³ Seria interessant que ens remetéssim al quadre temàtic dels processos criminals establerts als Comtats durant la segona meitat del segle XVII, al capítol II-1.2.2 (apartat *Fiscalitat i decisions econòmiques*).

²⁰⁴ ADPO 2B 1045, *Isidre Puigsech contra el veguer del Rosselló*, el 1661 (Plet civil d'un capellà de Sant Joan de Perpinyà contra Francesc Romanyà); ADPO 2B 1048, *Llorenç Esteve contra el veguer del Rosselló*, el 1662 (Aquesta vegada es tracta d'un plet interposat per un botiguer de Perpinyà contra els abusos de Romanyà).

²⁰⁵ ADPO 2B 1060, *Segimon Damians contra Joseph Vidal*, el 1664 (El primer era ciutadà honorat de Barcelona, però ja domiciliat a Prada. Portava així la seva acusació contra un habitant de Toluges).

diversos i poc precisos²⁰⁶. En tot cas, un conflicte perviu més o menys obertament: el de les competències d'ensenyament universitàries. La introducció de normatives franceses o l'atorgament de l'ensenyament de gramàtica i altres matèries als jesuïtes havia comportat controvèrsia. Un altre dels problemes va ser la creació d'una càtedra de dret francès el 1683 a Perpinyà. Es va “recomanar” als notaris, advocats i procuradors de la província de seguir els cursos. L'assistència a les classes no devia ser destacable, ens diu Louis Assier-Andrieu, però la jugada incrementava més el problema: es va anar desenvolupant una resistència de les elits judicials i universitàries –del dret-. Segons Andrieu, tot i la dèbil resposta a la política de França, aquesta va ser l'única que va gaudir d'una certa consciència de tradició i legislació nacionals catalanes, arran de la natura dels mateixos Usatges locals. D'aquesta manera, retrobem de tant en tant assumptes judicials derivats indirectament d'aquestes qüestions en els arxius judicials. Aquest va ser el cas, encara el 1697 del Sr. Pontich –doctor en dret de la Universitat de Perpinyà- per insultar el Consell Sobirà del Rosselló²⁰⁷.

b) Entre catalans i francesos:

Aquí trobem, en part, els conflictes que emanen de la convivència entre la població local i els francesos. Entre altres hi ha els processos derivats de les agressions a soldats o viceversa, provocats per la frontera, l'increment dels controls militars i la guerra. Per fer-nos una idea clara de les temàtiques principals que sobresurten, veiem tres grans àmbits casuístics: els casos físics (agressions), els afers comercials (conflictes, comerç, contraban), i altres casos, sobretot de lesa-majestat (insults, insubordinació, traïció).

Els casos on destaquen les agressions recíproques són molt nombrosos a la dècada dels seixanta, encara que disminueixen progressivament fins a la fi del segle. Algunes de les raons foren les investigacions per la revolta dels Angelets i l'enduriment dels controls i les represàlies a partir de la guerra d'Holanda. D'aquesta manera, els judicis criminals són

²⁰⁶ AMAE, CP, Espagne, 34, *Mémoire pour l'affaire entre Sagarra et un Cordelier*, a Perpinyà 01/07/1656 el ff° 263r-v; ADPO 2B 1049, *Martí Viladamor contre dos pagesos*, el 1662; ADPO 2B 1051, *Pere Pont contra la comunitat de Vilafranca de Conflent*, el 1662 (es tracta de l'abat profrancès que té diversos conflictes per qüestions jurisdiccionals); ADPO 2B 1055, *Josep Margarit i de Biure, marquès d'Aguilar, contra Josep Fontanella* [president del Consell Sobirà], el 1663 (Un exemple més del conflicte que arrossegaren aquests dos personatges fins al seu exili; ara per afers de recompenses patrimonials).

²⁰⁷ ASSIER-ANDRIEU Louis, *Le peuple...*, pp.79-87; ADPO 2B 1773, *Acusació del sr. Pontich*, el 1697; VILA Pep, “El teatre a la Catalunya Nord; teatre català del Rosselló. Segles XVII-XIX”, Revista *Terra Nostra*, 69, C.R.E.C., Universitat de Perpinyà, 1990, pp.25-27 (L'autor explica sintèticament els problemes d'adaptació del món universitari perpinyanenc a les mesures franceses i la intromissió del jesuïtes en l'ensenyament. Cal destacar la referència que fa a Gabriel Gigot sobre les anotacions dels qui parlaven o comprenien el català fins a finals del segle XVII, a fi de controlar la integració del professorat en el « sistema educatiu francès »); La reforma educativa del 1679 indicava que no calia ser doctor per ensenyar el dret francès, per facilitar la seva introducció. Aquesta fou una més de les causes de conflicte amb el món jurídic i universitari local, que es veié evidenciat quan, el 1684, el concurs d'accés a l'ensenyament de la universitat de Perpinyà organitzat per l'intendent Trobat va quedar vacant (CARBASSE Jean-Marie, “L'enseignement du droit français à l'Université de Perpignan (1683-1791)”, *SASLPO*, vol.96, 1988, pp.131-141).

monopolitzats des del 1662 fins el 1676 pels afers de la sal i per alguns complots. El més comú en un principi van ser els excessos dels soldats (robatoris, agressions, etc.), que van penetrar a les muntanyes del Rosselló com a conqueridors i, això sí, amb la intenció de fer respectar l'ordenança de la gabella²⁰⁸. De manera gairebé automàtica, els judicis per atacs a soldats es van multiplicar. D'alguna forma, l'autodefensa de les comunitats es posava de manifest. Algunes de les accions denunciades formen part del que es va començar a anomenar revolta dels Angelets, per bé que moltes són aïllades i sense cap mena d'organització: espontànies. De fet, la denominació de la revolta com a tal i la seva estructuració no apareixen fins a la segona part de les violències, és a dir, a partir de 1667²⁰⁹. El tema de l'impost de la sal sembla esborrar-se amb alguns acords locals i, sobretot, amb la persecució i la repressió judicial i militar. Tanmateix, amb l'assentament de l'autoritat a la província els problemes i els excessos dels soldats es repeteixen i continuen sent una llosa per la població. Cal pensar, a més, que els processos dels que disposem no impliquen la totalitat dels delictes que realment haurien pogut ser comesos²¹⁰. Altrament, els conflictes comuns entre els habitants i els soldats sovintejaren. Per comuns volem dir agressions, cops o insults. Fins i tot, coneixem el cas d'uns profrancesos destacats que el 1662 també van tenir un incident amb un grup d'oficials francesos a Perpinyà. De tota manera, aquest va ser un cas excepcional, ja que gairebé sempre eren els habitants normals i corrents els qui patien la presència excessiva dels soldats. Els habitants solien atacar els militars quan aquests anaven sols o, si s'havia produït algun excés, les poblacions encara mostraven la capacitat d'ajuntar-se per venjar-se. Tot i que les

²⁰⁸ ADPO 2B 1621, *Guardes de la sal a Cerdanya*, el 1662 (Sobre els problemes que causen); ADPO 2B 1624, *Enquesta contra alguns guardes de la gabella*, el 1663 (Haurien assassinat dos homes a Les Cluses); ADPO 2B 1632, *Enquesta contra dos soldats*, el 1665 (Per ferir una dona del país); ADPO 2B 1639, *Joan Rius alias Juanillo de la Serra*, el 1666 (Era el *brigadier* dels guardes de la sal. L'origen del nom del soldat ens fa pensar que no tots provenien del nord i que potser alguna persona del país es va enrolar com a guarda; o bé, es tractava d'una persona originària del país occità); ADPO 2B 1641, *Procés contra Joan Chamballer, guarda de la gabella*, el 1667 (Per matar un altre soldat d'un tret. Això mostraria la violència col·lateral dels propis militars i com devia ser l'ànim amb el qual es presentaven entre la població).

²⁰⁹ ADPO 2B 1633, *Procés contra els habitants de Sant Llorenç de Cerdans, Costuges i altres poblacions*, el 1665 (Per rebel·lió, atac a mà armada i assassinat de gabellots: 1663-1665); ADPO 2B 1637, *Diverses enquestes sobre la gabella de la sal*, el 1666; ADPO 2B 1644, *Diverses enquestes sobre la gabella de la sal*, el 1667 (Interrogatoris per descobrir les persones que es desplacen en bàndols per la vegueria del Rosselló); ADPO 2B 1648, *Procés contra les comunitats d'habitants del Vallespir*, el 1668 (Lesa-majestat, sedició i connivència amb les bandes armades dels Angelets de la Terra); ADPO 2B 1655-1659, *Procediments criminals contra els Angelets i els seus còmplices*, el 1670 (Lesa-majestat, sedició i crims pel Vallespir i el Conflent); ADPO 2B 1673, *Procés sobre els Angelets*, el 1674 (Per crims).

²¹⁰ ADPO 2B 1759, *Contenciós contra alguns guardes de la gabella*, el 1693 (Procés contra F. Redorte, Jacques Castelnau i Jean Castelnau per cops i excessos sobre alguns habitants); ADPO 2B 1768, *Procés contra el sieur Bouquié, "brigadier" dels guardes de la sal a Arles de Tech*, el 1696 (Per cops sobre els habitants). També es repeteixen ocasionalment els atacs als guardes de la gabella, demostrant el rebuig a la presència d'aquests soldats i de l'impost –podem plantejar alguna altra teoria a partir d'aquests fets?–: ADPO 2B 1705, *Procés contra Josep Mossas i Isidro Pal*, el 1682 (Aquests dos pagesos de La Tor de Querol haurien assassinat un gabellot); ADPO 2B 1746, *Jean Jean, Brigadier de la gabella a Morellas* (Per excessos); *Guillem Michard dit Cansalade i Gaspar Sorbes, mestres maçons de Perpinyà* (Per llençar pedres contra uns soldats), el 1690.

repressions i els càstigs havien minimitzat aquestes accions, se segueixen produint agressions a soldats a títol individual i col·lectiu²¹¹.

El segon àmbit de casos és el del comerç. Ens trobem davant de conflictes pel transport de mercaderies i les limitacions de transaccions imposades per les prohibicions i la frontera. La militarització progressiva del Pirineu, per les raons que ja coneixem, va ajudar al bloqueig teòric entre els Comtats i el Principat. Ara bé, el contraban sembla créixer de manera paral·lela i progressiva al tancament i control dels passos fronterers. El contraban podia ser l'expressió d'una normalitat comercial que era sancionada i llavors apareixia en les actes com a crims de contraban o, també, era l'emanació de les dificultats de supervivència: les guerres i les mancances alimentaren segurament aquest contraban. De la mateixa manera, potser es descobreix com un mètode fàcil per obtenir ràpidament beneficis.

Davant de quin tipus de contraban ens trobem? Doncs, en primer lloc apareix el que denominaríem "clàssic", és a dir, la continuació d'un comerç anterior que permetia obtenir els productes a millor preu i, a la llarga, que els contrabandistes obtinguessin guanys. Els productes més retrobats són la sal, el ferro, el tabac, els productes derivats de la ramaderia (bestiar, llana) o el vi. Com dèiem, el contraban es manifesta més a mesura que augmenta el control fronterer, sobretot en quan es finalitza Montlluís i la reparació d'altres fortificacions. També, els que són jutjats per casos de contraban pertanyen a tots els estaments de la societat, des de simples habitants fins a capellans. Molts dels contrabandistes eren, però, naturals del Principat, que continuaren amb el comerç malgrat els riscos que corrien²¹². Aquest contraban

²¹¹ ADPO 2B 1623, *Enquesta per un incident entre uns habitants i uns oficials francesos*, el 1662 (Sobre un incident –cops- que va tenir lloc entre uns soldats francesos i Policarpi Sagarra, Domingo Manalt i Sadorni Cahers, a Perpinyà. S'inculpava a un sergent francès); ADPO 2B 1664, el 1671 (Sobre un incident amb soldats francesos a Perpinyà); ADPO 2B 1668, *Procés per incidents* (Diversos enfrontaments entre habitants i soldats de Perpinyà, que van provocar tumults) + *Procés contra Joan Pere Peytavi* (Per haver-se enfrontat a Millàs a les tropes reials), el 1672; ADPO 2B 1691, *Diversos processos contra soldats en guarnició a Perpinyà*, el 1680 (Per violències i excessos); ADPO 2B 1698, *Procés contra el comissari de la forana a Canet*, el 1681 (Violències comeses per Joan-Raulí Auger contra alguns habitants); ADPO 2B 1713, *Processos contra els habitants de La Bastida*, el 1685 (Per desordres); ADPO 2B 1714, *Diversos habitants de Ribesaltes*, el 1685 (per excessos sobre soldats).

²¹²No comptabilitzem aquí tots els casos de sal i ferro, puix seria interminable. A banda d'aquests trobem:

- Per contraban de tabac : ADPO 2B 1717, *Bonaventura Coll, advocat al Consell Sobirà, i Bonaventura Balle, capellà de Tuïr*, el 1686; ADPO 2B 1721, *Jean Basserier, de Serrallonga*, el 1687; ADPO 2B 1722, *Josep Massaguer*, el 1687; ADPO 2B 1723, *Mateu Segué, del Volò*, el 1687; ADPO 2B 1754, *Jaume Jamis, de Mataró i altres. Jaume Martí, de l'Empordà*, el 1692; ADPO 2B 1756, *Maria Bertrand, mangonera, d'Estagell*, el 1693; ADPO 2B 1672, *Manuel Villaret, de Sant Llorenç de Cerdans*, el 1694.

- Per contraban de ramaderia: ADPO 2B 1753, *Pere Carbonell, de Palaldà. Joan Pere Francesc Gely, de Toès*, el 1692; ADPO 2B 1755, *J.-P. Soubielle, de Formiguera. Jordi Sublé, dit Berruga, carnicer de Fontpedrosa*, el 1692; ADPO 2B 1756, *Joan Barriol, de Formiguera*, el 1693; ADPO 2B 1757, *Tres processos a Trullàs i un altres a Fontrabiosa, Aigües, Lansac, Prats-Balaguer*, el 1693; ADPO 2B 1671, *Miquel Grau a la Cerdanya*, el 1694; ADPO 2B 1769, *Joan Baptista Darguines, d'Arles de Tech*, el 1696.

- Altres (vi, sense especificar): ADPO 2B 1757, *Ramon Mosses de la Tor de Querol. El sieur Malbert, mercader de draps, del Volò, i Francesc David, mercader de Perpinyà*, el 1693 (contraban); ADPO 2B 1758, *Pere Puech, de Fontpedrosa*, el 1693 (vi); ADPO 2B 1759, *J. Reynes, batlle de Bompàs*, el 1693 (contraban); ADPO 2B 1671, *Antoni Fages i Gerard Andreu, de Ceret*, el 1694 (contraban); ADPO 2B 1672, *Bonaventura Ques,*

pot ser interpretat de quatre maneres: supervivència, rebuig de l'autoritat francesa, perllongament d'un comerç natural o aprofitament de la situació per obtenir beneficis de la manera més ràpida i senzilla.

Existia una altra modalitat de contraban que era més específica. Ens referim al frau. Es tracta de la utilització de matèries controlades fora de la llei, per exemple: tenir sal en excés, falsificar moneda o temes quotidians diversos (falsificació de dades i de pesos). El frau va ser comú amb la sal. Les comunitats guardaven la sal que portaven en contraban del Principat i si era trobada pels gabelots era considerat com un frau i sancionat per la justícia –a més de ser requisat-. No tenim en compte aquí tots els casos de l'impost de la gabella que els soldats denunciaren i que es troben als processos contra els Angelets. Però, mostrem alguns exemples recurrents. Així, el 1672, el fermança de la sal denuncià un frau amb el salatge del peix a Cotlliure, perquè considerava que era excessiu i servia per camuflar el producte venint de l'Empordà. Com havíem dit anteriorment, aquest tipus de troballa portava el fermança a demanar la prohibició de qualsevol comerç amb Espanya –davant la qual cosa, fins i tot els membres del Consell Sobirà es queixaven-. Altrament, el frau es realitzava en aspectes més comuns com ara el pa, el tabac o la moneda²¹³.

Tanmateix, si cal destacar un tipus concret de frau és el que organitzaven els soldats mateixos. El cas dels militars que controlaven les fronteres és aclaridor: recordem que el Rosselló mantenia la frontera amb el Llenguadoc, o sigui que existia una triple possibilitat viària de contraban: Fitou, Pirineus i Mediterrani. Si bé, la seva presència havia portat un major control del comerç i intercanvis entre les dues bandes dels Pirineus, la seva situació privilegiada els havia temptat de guanyar sobresous amb el frau²¹⁴. També és cert que els salaris dels soldats no eren enormes i menys encara en temps de pau. Els moviments per la guerra permetien les anades i vingudes de productes de contraban, però l'assentament de tropes de manera contínua a la frontera va permetre aquest tipus de comerç il·legal. Si bé els soldats de la forana eren els que més queien en aquests assumptes per la seva situació estratègica, la resta de crims comesos corresponen majoritàriament als guardes de la gabella. Així, els responsables de vigilar la gabella se n'aprofitaven i promovien el comerç en

mercader de Prada, el 1694 (contraban); ADPO 2B 1773, *Romà Palau d'Onzes, Francesc Bernol, de Vedrinyans, i altres*, el 1697 (contraban).

²¹³ SHAT A1 300, peça 75, *Carta del Consell Sobirà a Louvois*, a Perpinyà el 06/01/1672; ADPO 2B 1710, *Joan Antoni Laporta, flequer de Canet* (frau sobre el pes del pa venut a soldats del rei), el 1684; ADPO 2B 1755, *Diversos processos per falsificació de moneda*, el 1692; ADPO 2B 1742, *Francesc Malfernier de Llívia* (frau sobre el tabac), el 1689.

²¹⁴ ADPO 2B 1712, *El sieur Farmil i Pere Vic, de Fitou*, el 1685 (frau amb els drets de la forana); ADPO 2B 1714, *Processos per frau de la forana*, el 1685; ADPO 2B 1741, *Processos per frau de la forana*, el 1689.

contraban²¹⁵. ¿L'actuació il·lícita de tots aquests grups de soldats i autoritats reials podia haver ajudat a que el contraban –i el frau– fos tan elevat a finals del segle XVII? Segurament va ser un element més, però no podem ometre el que practicava la població mateixa i que, en part, era promogut des del Principat.

Finalment, hem retingut els processos establerts per l'acusació més greu que era la de lesa-majestat. Aquesta podia ser un indicador dels ànims recíprocs (tant pel que jutja com pel que comet, suposadament, el delictes) i de la resistència a la autoritat francesa. La representació era variada: contactes amb els espanyols, insults als símbols reials, desobediència, espionatge o perturbacions col·lectives. Els insults i les injúries no són molt nombrosos en el fons judicial, però sí representen un exemple característic de la convivència, en un grau inferior a les agressions. Tanmateix, els que destaquem aquí van ser catalogats com de lesa-majestat, donant així una idea del contingut dels propòsits contra els francesos –per extensió, contra Lluís XIV, als ulls de les autoritats-²¹⁶.

La revolta dels Angelets²¹⁷, les conspiracions del 1674 i la guerra d'Holanda havien incrementat els controls de França a la frontera, per evitar els contactes entre el nord i el sud dels Pirineus. Havent desenvolupat un intens pentinat de les poblacions rosselloneses (al Conflent, al Vallespir i a la Cerdanya) per eliminar els gèrmens opositors i/o favorables al rei d'Espanya, els crims de lesa-majestat es van disparar. En primer lloc, fins ara coneixíem els processos i les persecucions que es van emprendre contra els conspiradors del 1674, però les diligències van afectar gran part de la població. Els controls es van generalitzar i, encara més, la desconfiança envers qualsevol moviment autòcton no regit. Així, un sastre que intentava creuar la frontera sense papers era automàticament sospitós de lesa-majestat. I, també, molts dels casos que haurien d'haver estat considerats simplement dins de l'àmbit de la gabella i el contraban van ser considerats accions contra el rei i de presumpte relació amb Espanya. El cas és que les investigacions i denúncies podien tocar qualsevol habitant, des d'altres esferes fins a pagesos. Destaquen, però, els casos del canonge coadjutor d'Elna o el de Josep Vilar –un notari reputat del Rosselló- i el seu fill, acusats d'intel·ligència amb els espanyols²¹⁸.

²¹⁵ ADPO 2B 1042; ADPO 2B 1056. (Exemple de dos processos iniciats als anys seixanta que mostra el descontrol que es va viure durant aquells anys).

²¹⁶ ADPO 2B 1674, *Geroni Pani, sastre, de Perpinyà*, el 1674; ADPO 2B 1720, *Jaume Tardiu, de Bages, Joaquim de Valls, veguer del Rosselló, el batlle de Perpinyà i un domèstic de Chaseron*, el 1686.

²¹⁷ Els crims de lesa-majestat sobre els Angelets són en una carpeta concreta, però, de tant en tant, trobem casos aïllats on comprovem la implicació d'autoritats locals: ADPO 2B 1642, *El batlle de Fontpedrosa i el batlle de Creu*, el 1667.

²¹⁸ ADPO 2B 1674, *Francesc Paulet dit el Bavaire, sastre de Perpinyà*, el 1674; ADPO 2B 1675, *Josep Vilanova, d'Argelers, i Joan Bouet, de Limoux*, el 1674 (Per complicitat amb els espanyols. L'enquesta havia estat oberta a la demanda del fermança general de les gabelles, que volia augmentar el nombre de guardes, donada la guerra amb Espanya); ADPO 2B 1677, *Ignasi Pellicer, canonge coadjutor de l'església d'Elna*, el 1675; ADPO 2B 1681, *Francesc Vilar i Josep Vilar*, el 1676 (traïció).

Hom podria pensar que, amb la fortificació de la frontera, les repressions i el control de la població, l'activitat antifrancesa i en favor d'un retorn sota la monarquia hispànica hauria desaparegut o, en tot cas, minvat. Ben lluny d'aquesta idea, els processos de lesa-majestat dels anys vuitanta i noranta ens mostren l'agosament de nombrosos habitants. En tot cas, però, van haver-hi pocs abans de la guerra²¹⁹. Cal esperar l'entrada en guerra per observar una transformació. Semblaria com si el conflicte franco-espanyol donés esperances a aquells que preferien els espanyols als francesos o als qui no reconeixien l'autoritat gal·la. El fet d'entreveure una intervenció espanyola al Rosselló i una possible recuperació de la província podria explicar que els casos de lesa-majestat fossin molt més nombrosos durant la guerra dels Nou Anys. Efectivament, doncs, els judicis contra la població es van disparar durant la guerra: ¿era aquesta la realitat de la situació o es tractava de l'efecte per l'exageració dels controls de les autoritats franceses per un excés de desconfiança? Segurament, estaríem davant d'una confluència dels dos casos. Els temes més recurrents de la lesa-majestat foren les opinions i la divulgació de propaganda contrària a França. Altres vegades no hi ha cap descripció de la lesa-majestat, però es pot imaginar que les causes no eren molt divergents. Les localitats més referenciades són Perpinyà i algunes viles situades a les fronteres –del Pirineu, a mar i, excepcionalment al Llenguadoc-. Els casos destaquen entre 1689 i 1693, després cal esperar algun incident aïllat. Coincidia això amb l'enfortiment de la posició militar francesa al Principat, minvant doncs les esperances dels qui oferien resistència al Rosselló²²⁰.

²¹⁹ ADPO 2B 1717, *Josep Guitart de Palaldà*, el 1686 (Per complicitat amb els miquelets d'Espanya); ADPO 2B 1740, *Josep Anglada, mercader droguista i cònsol de Ceret* [lesa-majestat]. *Joan Josep Bonhome, advocat a la cort, Bartolomeu Compte, mercader, i Joan Rueda, cirurgià de Perpinyà* [propagació de notícies contràries al rei], el 1689 (Aquests fets es van produir en el moment en què s'iniciava la guerra i corrien molts rumors. Aquest fet no semblava positiu per les autoritats i van exercir una primerenca mà dura).

²²⁰ De manera cronològica, citem la majoria de casos destacats que coneixem: ADPO 2B 1742, *Josep Gres, dit Ragull, i el seu germà Felip, de Sant Llorenç de Cerdans*, el 1689 (Les-majestat); ADPO 2B 1741, *Joan Colomer, sastre d'Illa*, el 1689 (Intel·ligència amb els enemics del rei i per "bris de prison"); ADPO 2B 1744, *Miquel Boix i altres, de l'Albera* (Les-majestat). *Miquel Bonafé dit Llebreta, de Serdinyà* (robatori sacríleg, lesa-majestat i rebel·lió contra la justícia), el 1690; ADPO 2B 1745, *Diversos processos per lesa-majestat a Riunoguers, Perpinyà i Vallestàvia*, el 1690; ADPO 2B 1748, *Diversos processos per lesa-majestat a Cotlliure, Reiners i Sant Marçal*, el 1691; ADPO 2B 1750, *Joan Mauri, guarda de les gabelles* (Per difusió de notícies falses perjudicials pel rei). *Antoni Mestres, de Sant Miquel de Llotes, Francesc Groch, de Calmelles, i altres* (fals salatge i sedició), el 1691; ADPO 2B 1752, *Josep Astruc, ferrer, i la seva esposa Maria, de Ceret* (rebel·lió contra l'execució d'una ordre de la cort). *Joan Atxer i el seu germà Joan Angel, de Banyuls* (Per espionatge). *Antoni Sablié, mercader de pells de Perpinyà, i altres* (Hauria expressat idees contràries al servei del rei i, també, perquè saltant-se les ordenances va fer treballar la seva botiga algun diumenge i en dies de festa), el 1692; ADPO 2B 1754, *Rafael Parcer, de Banyuls, i Antoni Alberný, de Cotlliure*, el 1692 (lesa-majestat); ADPO 2B 1756, *Els germans Pere i Antoni Balateu, de Prats de Molló* (Per espionatge); ADPO 2B 1756, *Esteve Cadena i altres* (lesa-majestat per intel·ligència amb els espanyols), el 1693; ADPO 2B 1757, *Domingo guiter* (Intel·ligència amb els miquelets d'Espanya). *Joan Miquel de «La Caussade», ermità a l'ermitatge de Sant Pere a Clairà* (Va mantenir idees contra el rei), el 1693; ADPO 2B 1759, *J. Roig de Caudiès de Conflent* –a la Fenolleda- (lesa-majestat), el 1693; ADPO 2B 1771, *Diversos cònsols de la vila de Perpinyà i altres* (Van refusar prestar sermó), el 1696.

De manera més simbòlica, destaquem alguns conflictes tinguts de manera col·lectiva per les poblacions o alguns atacs al·legòrics a representacions de la monarquia de França. Aquest va ser el cas de l'agressió comesa sobre les armes reials a l'escola del rei a Perpinyà, el 1682. El fet va xocar bastant les autoritats i es va obrir una investigació²²¹. De fet, alguns assumptes coetanis van acabar amb la paciència de Louvois. L'octubre de 1683, el secretari d'Estat a la guerra emetia una ordenança prohibint que els convents donessin acolliment a persones. Aquesta va ser una reacció més en la lluita de les autoritats contra l'ajut que els eclesiàstics atorgaven als "delinqüents", enemics de França. I és que es tractava d'un període bastant conflictiu, com ho veiem amb l'enfrontament dels habitants amb el regiment de cavalleria de Prada de Conflent o, mesos després, quan alguns autòctons d'Espira, també al Conflent, van enfrontar-se a les forces de l'ordre. Les ordenances de Louvois només eren solucions provisionals, com també ho fou la de 1689, que prohibia portar armes blanques²²². Per últim, les autoritats van intentar des d'un principi limitar la capacitat de reunió i decisió local, intentant així evitar qualsevol associació i organització contrària als interessos de França²²³. El control de les reunions comunals eren normals tenint en compte el moment de la revolta dels Angelets o la guerra amb Espanya. Una vegada més, s'intentaven minimitzar els riscos davant una conspiració local en relació amb els espanyols.

En definitiva, si bé aquests processos són més visibles durant les guerres franco-espanyoles –des de 1667 fins 1697–, sorprèn veure com, malgrat la voluntat francesa d'eradicar l'oposició al règim als anys setanta, durant la guerra dels Nou Anys hi ha un intens grau de contactes entre habitants del Rosselló i el Principat –vist com lesa-majestat pels francesos-. Quines van ser les raons? Segurament, l'increment del control francès davant la por d'un lligam dels habitants amb la monarquia espanyola com durant la guerra d'Holanda, o bé, una veritable puixança de les accions antifranceses, sempre en relació amb la guerra. ¿Hi havia doncs encara, a finals del segle XVII, l'existència d'un cert rebuig popular al Rosselló contra França? O, cal pensar que els resultats davant els quals ens trobem són més aviat una conseqüència de l'excessiva prevenció francesa?

Els conflictes que hem observat són aquelles revoltes i afers jurídics que tocaven principalment les terres del Rosselló. La raó era el contacte continu i directe des d'un primer

²²¹ ADPO 2B 1704, *Enquesta sobre la deterioració a cops de pedra, de les armes del rei situades a damunt de l'escola reial de Perpinyà*, el 1682.

²²² SHAT A1 697, peça 39, *Carta de Louvois a Trobat (?)*, a Fontainebleau el 02/10/1683; SHAT A1 697, peça 346, *Carta de Louvois a Trobat*, a Versalles el 18/10/1683; ADPO 2B 1709, *Diversos habitants d'Espira de Conflent*, el 1684; ADPO 2B 1743, *Mesures de prohibició de portar armes*, el 1689.

²²³ ADPO 2B 1628, *Diversos habitants de Serdinyà*, el 1664 (Per haver tingut una assemblea sense autorització); ADPO 2B 1754, *Alguns habitants de Ribesaltes*, el 1692 (Per mantenir assemblees il·lícites).

moment amb la soldadesca i burocràcia administrativa francesa, com amb els dirigents profrancesos, a partir de 1653. Podríem omplir pàgines i pàgines de text al voltant dels efectes de les revoltes, del perquè d'aquestes i de la interpretació dels judicis on apareixien les diferències amb els francesos arreu de Catalunya, però ens adonaríem que tots tindrien una lectura més eficaç allà on els francesos van actuar amb continuïtat i amb consistència. D'aquesta manera, els Comtats es presenten com un exponent de la transició castellano-francesa i de les mutacions identitàries davant els conflictes i les agressions militars, econòmiques i socials. Veiem ara el conjunt de les conclusions a les quals hom pot arribar després d'analitzar les relacions entre la violència, la guerra, l'extensió de les agressions en el temps, la concreció geogràfica i la població.

2.3- Versus conflictes actius, amenaces passives i contraidentitats

El tema de les agressions i de les relacions conflictives entre la població i l'aparell coercitiu de la monarquia que governa porta a establir unes conclusions relatives. Els fets i arguments bàsics vistos fins ara demostrarien l'existència d'una geografia de les agressions i les contraidentitats. Des de 1652, Barcelona –i amb ella, tot el sud del Principat- no pateix els efectes directes de la guerra amb França fins els bombardejos de 1691. No vol dir això, però, que les incursions militars franceses no tinguessin repercussions a la capital catalana, ja que les lleves de soldats, les cessions monetàries per la defensa del país i les demandes de socors rebudes des d'altres indrets de Catalunya situaven Barcelona en posició de perill militar. Cert és, però, que a mesura que fem una aproximació territorial cap al nord, cap als Pirineus, la veïna presència francesa al Rosselló era tinguda com una amenaça. El fet que des de la fi de la guerra dels Segadors, les ràtzies sobre la Cerdanya i l'Empordà o les ocupacions en temps de guerra –provisionals, però reals durant més de la meitat de la segona part del segle XVII- del Ripollès fins el nord de la plana de Vic o Girona van provocar una mobilització solidària de les autoritats i va condicionar la vida dels pagesos i de les viles, sempre pendents dels pagaments i dels robatoris o excessos dels soldats. Si a això hi afegíssim l'ocupació i la resposta autòctona dels Comtats, ens trobaríem davant una afirmació i consolidació contraidentitària situada entre el Rosselló, el Pallars, Solsona, Vic i l'Empordà.

La mateixa ciutat de Girona es mostrà impacient davant la feble presència de tropes espanyoles: es va erigir tot un programa de defensa de la frontera, ja que el Principat representava la defensa de la monarquia espanyola. Les súpliques enviades a la cort eren,

doncs, de l'ordre de l'interès i no pas de l'estima, “a remolc del desengany”²²⁴. Aquesta idea és complicada d'analitzar per sobre sense l'estudi concret, elaborat de la coincidència temporal i territorial de la presència francesa, una francofòbia aguda i una autoafirmació necessària davant d'altri²²⁵. En canvi, Barcelona, però sobretot, les terres de Tarragona i part de Ponent visqueren al marge dels francesos –de manera directa- des dels anys cinquanta, més preocupades dels allotjaments castellans i de la relació amb la monarquia d'Espanya²²⁶.

¿Quins serien alguns dels efectes que, fora de les agressions de la guerra o de la convivència directa amb els soldats, van patir més que cap altre territori les franges pirinenques? Més enllà dels allotjaments, la introducció d'estrangers al si de la població va crear recels i malentesos, tant culturals com de religiositat. Però, un dels perills secundaris que s'han estudiat molt poc fins ara és la presència dels soldats en atur. És a dir, el perill que representaven si s'acabava la guerra i no podien o no volien marxar. Una part d'ells es quedaven, provocant robatoris, inseguretats i tensió. Era un fet semblant al de les desercions: la majoria dels desertors de l'exèrcit de França passaven a territori espanyol, sempre gràcies a l'ajuda i el pagament dels serveis d'una persona del país que guiava per creuar els Pirineus, on rodaven món. Les autoritats franceses eren conscients del doble problema: per una banda, el mal que causaven els soldats llicenciats entre la població i el greuge afegit que produïen a la imatge de França, tot i que la majoria dels soldats no fossin francesos, i per una altra banda, les desercions buidaven el gruix militar i donaven una sensació de feblesa²²⁷. Tanmateix, al llarg de la segona meitat del segle XVII, aquest últim argument va ser emprat amb molta més força pels francesos contra els espanyols, donada la dificultat d'aquests en mantenir l'exèrcit. Els efectes més comuns de les desercions eren els robatoris, les violacions, alguns elements

²²⁴ BUSQUETS i DALMAU Joan, *La Catalunya del barroc...*, vol.1, p.269

²²⁵ SIMON i TARRÉS Antoni, “«Catalans» i «francesos»...” (p.393); SAHLINS Peter, *Frontières...*, p.121 i p.128 (L'autor fa una relació de la identitat i de la resistència davant les agressions militars. També, estableix un alt grau de consciència identitària als Pirineus, sobretot a la Cerdanya, una de les regions que resta més oberta davant l'amenaça gal·la des de 1659 i que es envaïda cada vegada que esclata una guerra entre França i Espanya).

²²⁶ Els allotjaments no només van causar danys físics i morals, sinó que van desestabilitzar el funcionament econòmic de grans viles i ciutats, retardant-ne les recuperacions, sobretot de la hisenda i la moneda (DANTÍ i RIU Jaume, “El govern de la ciutat de Barcelona a l'època moderna: estabilitat institucional, dificultats financeres i relació amb el poder reial”, *Barcelona. Quaderns d'Història*, 5, 2001, pp.127-145).

²²⁷ ADPO 124EDT 88 (Processos per deserció contra soldats, on s'explica que els pagesos els “ajuden” per passar “en Spanya”); AMAE, CP, Espagne, 35, *Carta del Bisbe d'Orange a Mazzari*, a Perpinyà el 09/09/1656, ffº 278r-279; No podem oblidar, però, que bona part de les tropes eren compostes per persones de diverses nacionalitats, allunyades de les seves cases, i també per un contingent important d'indigents i persones sense feina, la qual cosa va contribuir a les violències i les enganxades amb la població des del principi de la guerra dels Segadors (ESTANYOL BARDERA Vicenç, *El pactisme en guerra (L'organització militar catalana als inicis de la guerra de separació, 1640-1642)*, Fundació Salvador Vives i Casajuana, Barcelona, 1999, pp.95-98).

propis del món bèl·lic i, en general, l'augment de les tensions amb la població, que influïa en les relacions paral·leles amb les autoritats i les tropes oficials²²⁸.

Un altre dels temes que hem abordat és el de les revoltes, com a expressió d'un conflicte. La qüestió plantejada per la historiografia era si eren "nacionals" o no. Una vegada més, creiem que el que més importància té és saber el que pensaven els altres. És a dir, saber si des de París interpretaven una revolta com la dels Angelets com una rebel·lió contra França o bé com una reivindicació econòmica més. Després d'analitzar les reaccions i decisions polítiques preses des de la cort i de veure l'efecte que va produir entre els profrancesos, resta clar que si bé és agosarat qualificar la revolta de nacional, no ho és tant l'apel·lació d'espant i el canvi polític que va provocar juntament a la política de construcció militar, la negativa castellana a intercanviar el Rosselló pels Països Baixos i l'interès estratègic que anà adquirint la província. Sens dubte, però, el paper dels catalans al servei de França a Perpinyà va ser fonamental. La repressió atorgava un aire de grandesa a la revolta que potser no tenia en un principi i, a la vegada, va provocar una generalització del descontentament que anava més enllà de la simple queixa fiscal. La por per que es reproduís un fet similar va perdurar fins a finals de segle, és a dir, fins al canvi generacional en la direcció del Rosselló i fins a la successió d'Espanya –deixant de témer, doncs, un ajut militar espanyol a possibles sublevacions dels Comtats-.

Tanmateix, el segon aspecte a observar de les revoltes i de l'enfrontament amb un enemic constant i representable –conegut- és la creació d'herois i mites. Aquests són necessaris en la representació mental col·lectiva, i més encara com a fet identitari. Ara bé, sovint s'ha especificat que els herois eren vençuts i màrtirs de les guerres i de la resistència davant l'opressor. Alguns historiadors consideren que els representants d'un espai nacional que lluiten més enllà de les seves funcions podien enfortir les concepcions d'identitat de la comunitat, però més encara la manera com s'empren aquests fets. Hom comenta que « la desfeta » pot permetre, potser millor que la victòria, la constitució d'una comunitat imaginària²²⁹. Era aquest el cas en aquell moment a Catalunya? Creiem que es tracta certament de l'assumpte que començà a marcar les vies divergents entre la Catalunya del Nord

²²⁸ ADPO 2B 1698, el 1681 (El procés contra Jacques Assézat resulta interessant per descobrir els efectes de les desercions); ADPO 2B 1737 (1688); ANDERSON M. S., *Guerra...*, p.130; ESPINO LÓPEZ Antonio, *Guerra y Cultura en la Época Moderna. La tratadística militar hispánica de los siglos XVI y XVII: libros, autores y lectores*, Ministerio de Defensa, Madrid, 2001, p.475 (A banda de les desercions, també existeixen els casos on els soldats són fets presoners o posats en llibertat. L'autor comenta que és durant aquests períodes quan molts militars aprofiten per escriure sobre l'art de la guerra o esdeveniments puntuals, ja que amb el desenvolupament dels exèrcits i de la guerra, aquest fet esdevé una possibilitat atraient i una mena de servei al rei, segons Espino. Tanmateix, l'alfabetització i els mitjans econòmics d'aquests tipus de militars era un oasi enmig de la misèria que acompanyava les campanyes bèl·liques).

²²⁹ ALBERT Jean-Pierre, "Pourquoi les héros nationaux sont-ils souvent des vaincus?", *Penser la défaite*, Congrès d'Història organitzat a Toulouse els dies 20 i 21 de maig de 1999 [en premsa].

i el Principat. Els herois i els mites nacionals acostumen a ser locals i, gràcies a la cultura popular s'estenen. Així, els qui lluitaren contra les autoritats franceses durant la “guerra de la sal”, com esmenta Alain Ayats, es convertiren al llarg del temps en herois i imatges mentals d'una lluita popular. Serien el clar exemple d'herois vençuts que la col·lectivitat agafà com a punt de referència. Quin era, doncs, l'interès? Ramon Sala considera que aquests herois locals van esdevenir nacionals –als Comtats- per la resistència a la dominació francesa²³⁰. Per què no es va estendre llur gesta per la resta del món català? Aquest seria un cas a analitzar amb profunditat, però que avança la diferència del nivell de sentiment contraidentitari segons les zones geogràfiques de Catalunya. El mite més destacable de la Catalunya del barroc, en relació amb l'enfrontament amb França, fou el de Sant Narcís a Girona. Aquesta era una faula que superava la idea dels vençuts, ja que es tractava d'un sant que, utilitzant les forces de la natura, hauria ajudat a vèncer els francesos, com en un dels setges de Girona (1684). Les mosques de Sant Narcís van guanyar les poderoses armes franceses: el món diví s'hauria aliat als catalans en la seva lluita contra el francès. Aquest va ser un fet –un èxit- aprofitat per la publicística de l'època, que va posar de relleu els sacrilegis de l'exèrcit francès (contra les esglésies i els pobles) i, en contrapartida, va destacar la religiositat dels catalans. Un contemporani, Jeroni de Real, va descriure en la seva crònica l'origen del mite medieval de Sant Narcís, que va tenir lloc el 1285 davant Felip l'Ardit –el rei de França va morir fins i tot a Perpinyà just després-, quan es feia un setge de Girona; i també, durant els primers enfrontaments de l'Empordà durant la guerra dels Trenta Anys, hauria aparegut l'ajut del sant. Real no va assistir al setge de 1684, ja que va morir l'any anterior. Amb el temps, la historiografia romàntica en va fer un defensor de Catalunya, sempre davant l'enemic francès²³¹.

El darrer dels temes que es desprèn dels conflictes indissociables a la presència militar francesa són les violències entre la població i els soldats, que se sumen a les guerres i les revoltes. L'estudi particular mostra l'evolució de la por vers l'odi i el rebuig. Però, aquests

²³⁰ SALA Ramon, *Dieu, le Roi...*, p.56

²³¹ ESPINO LÓPEZ Antonio, *Cataluña...*, pp.349-350; BC, F.Bon. 8333, *Proclamación católica a Honra y Gloria del Caudillo de Gerona, el señor San Narciso*, Barcelona, el 1684; Altres sobre el mateix tema: BC, F.Bon. 2487, *Relación verdadera del feliz suceso que han tenido las armas de nuestro rey Carlos Segundo en el sitio...*, Barcelona, 1684 i BC, F.Bon. 5108, *De la victòria sobre els francesos en el setge de Girona... per Raymundo Vila*, 1684; REAL Jeroni de, *Crònica*, publicat per Busquets i Dalmau Joan, *La Catalunya del barroc...*, vol.2, p.25; BUSQUETS i DALMAU Joan, *La Catalunya del barroc...*, vol.1, p.378 (L'autor explica que els jurats de Girona van intentar des de 1680 que el culte de Sant Narcís s'estengués per tota Espanya. La victòria inesperada del setge de 1684 va enfortir un mite que havia revifat des de 1637, amb l'agressió francesa); DESBAROLLES Adolphe, *Les deux artistes en Espagne*, col. “Georges Barba”, París, 1865 [2^a ed.], a: BENNASSAR Bartolomé i Lucile, *Le voyage...*, pp.581-582 (En el seu passatge per Girona el 1846, aquest viatger destaca el que li expliquen de Sant Narcís: les mosques del sant “ont délivré l'Espagne et Gérone d'une invasion française”. Però fa una barreja d'èpoques i d'anècdotes mítiques de Sant Narcís contra els francesos des de l'alta edat mitjana).

efectes amb els francesos no foren exclusius a Catalunya. Alguns estudis comparatius permeten d'entendre com els excessos dels soldats, la transgressió de costums i normes autòctones establertes, el creixement dels exèrcits i del control d'aquests pel poder central de les monarquies estaven relacionats amb les afirmacions contraidentitàries modernes. Les bandes armades del rei, la repressió i la restauració de l'ordre en cas de rebel·lió començaven a atrapar la funció que fins llavors era reservada a la Inquisició, és a dir, l'apropament de la monarquia a les zones més allunyades²³². En qualsevol cas, pel que fa a les comarques frontereres amb França –els Pirineus- van viure un creixent control i presència de l'autoritat central i, a la vegada, va començar a plasmar-se una mena de resistència comuna davant les agressions gal·les. Patrici Poujade, en el seu treball sobre la Val d'Aran, va més lluny i qualifica el moment –la segona meitat del segle XVII- de molt important ja que la guerra va apropar molt la monarquia espanyola a la regió, però també li va permetre “guardar una forta cohesió i tenir una veritable existència autònoma”²³³. El cas de la Cerdanya seria similar, amb la diferència que les terres ceretanes no gaudien dels mateixos privilegis que l'Aran, tot i desenvolupar un enfortiment identitari similar. Tanmateix, Puigcerdà representava la idea d'una Catalunya agredida per França, però no trobava un mirall on representar-se arreu del Principat, mentre que la vall aranese era políticament i jurídicament particular. Per la seva banda, el Rosselló desprenia, a través dels diversos conflictes i alteracions violentes, una més que desenvolupada contraidentitat davant de les noves autoritats, sense que per això es posés en dubte el rei de França. Els excessos dels soldats i les polítiques empreses als Comtats provocà un descontentament general i una demanda d'ajut al sud –oferida voluntàriament per les autoritats espanyoles-²³⁴. Al Principat, hom ignorà progressivament les transformacions que s'estaven produint al Rosselló, excepte quan la guerra i les necessitats propagandístiques ho exigien, com durant la guerra dels Nou Anys. El perquè d'aquesta omisió podia ser deguda a una despreocupació, una manca de solidaritat –recordem els conflictes anteriors entre Perpinyà i Barcelona-, la por davant un possible atac francès o perquè no es percebia

²³² SERRA i PUIG Eva, “Els militars del Barroc”, *L'Avenç*, 51, 1982, pp.53-57; ARDIT Manuel, “Repercussions de la Segona Germania al marquesat de Llombai (Ribera Alta). Els desordres de 1693 i 1699”, *Afers*, 20, 1995, pp.47-60; SÁNCHEZ Pilar, “La Inquisición y el control de la frontera pirenaica en el Aragón de la segunda mitad del siglo XVI”, *Historia Social*, 11, 1991, pp.3-22; PALAU MARTÍ Montserrat, *Protestantisme i Inquisició a Andorra al segle XVI. Problemes de competències i conflictes jurisdiccionals*, Imp. Bobalà, Lleida, 1996, p.59 (Cap a finals del segle XVI, la Inquisició va irrompre als Pirineus per controlar i filtrar el luteranisme i, de passada, estendre el poder reial allà on menys present era, com a Andorra. L'autora data la introducció de la Inquisició a les valls d'Andorra vers 1580 i a la Val d'Aran a partir de 1569).

²³³ POUJADE Patrice, “La Vall d'Aran dins les crisis del segle XVII”, *L'Avenç*, 218, 1997, pp.8-12

²³⁴ STEWART David, *Assimilation...*, p.83 (L'autor comenta la tradicional antipatia dels rossellonesos pels francesos. En la nova situació, diu: “*Exacerbating the traditional antipathy of the Roussillonais toward the French were the excesses committed by French soldiers in the province [...] There were frequent murders and attacks committed by, or at least, blame on, soldiers stationed throughout the region*”).

plenament cap canvi. També, les comunicacions de les autoritats del Principat estaven monopolitzades pels profrancesos del Rosselló.

En definitiva, aquest conjunt d'idees finals permet una relectura intimista dels efectes de la guerra i del que l'envolta sobre un territori precís, com era la Catalunya del segle XVII. Les conseqüències generals foren la consciència de si mateix davant una agressió contínua i provenint d'un mateix agressor –una comunitat, un poble, una nació–: es va produir una corredissa de la por a l'odi, de l'odi a la solidaritat, de la solidaritat a la consciència del jo com a conjunt, és a dir, a la consciència de la identitat col·lectiva. Ara bé, resta clar que aquesta no fou desenvolupada a tot el país per igual, sinó per zones concretes, com van ser les que havien esdevingut frontera de França, dels Comtats.

A mode de conclusió, es pot afegir que la violència i la reacció als efectes d'aquesta van ser el producte inicial de l'etnocentrisme i d'una mena d'etnicisme en plena transformació. Quina havia de ser l'evidència del conflicte i de l'autoafirmació autòctona? La xenofòbia²³⁵. D'altra banda, el rebuig al francès s'establí amb el temps: la presència fou contínua a la frontera, però creiem que els anys 1654 a 1658 van fer arrelar una imatge pèssima de les tropes franceses, sobretot a les comarques del Pirineu, que fins llavors semblaven recolzar l'opció francesa malgrat la guerra –després de l'experiència militar castellana- i que difícilment es recuperaren, ja que les guerres i les agressions militars foren seguides fins a finals de segle. Es pot intuir, doncs, com les poblacions empordaneses i del Pirineu enfortiren el seu rebuig als francesos molt abans del que es pot imaginar, això sí, de manera gradual en comparació al Rosselló. El cas de Vic fou relativament diferent: una zona molt afectada als anys cinquanta, però que fins la revolta dels Barretines no patí ràtzies anuals ni agressions recurrents, com en zones més properes als Comtats i la Cerdanya. Potser per aquesta raó es pot entendre que, juntament a altres factors conjunturals –allotjaments castellans, mancances i collites dolentes, etc.- els caps de la revolta de 1687 aconseguissin convèncer algunes poblacions per revoltar-se amb l'ajut de França, en un primer moment. Els temes de la frontera i de la relació dels habitants amb els francesos arran de la religiositat són dos aspectes correlatius al dels conflictes bèl·lics.

²³⁵ MORIN Edgar, *L'identité...*, pp.151-154

3- **RELIGIOSITAT I FRONTERA**

La frontera pirinenca és un invent que es transgredeix, però que pren força gràcies als assentaments militars i als controls que se'n desprenen, mentre que la representació de la imatge hugonota i del francès heretge s'estén per culpa de l'exèrcit –tot i que en aquest hi conviuen persones de totes les nacionalitats-. A la vegada, però, el conflicte religiós va ser un dels indicadors més actius del sentiment antifrancès a la Catalunya de finals del segle XVII. Qualifiquem l'existència de l'intercanvi conflictiu com una representació de la identitat religiosa catalana davant de França. L'afirmació d'aquesta seria un altre tipus de contraidentitat que, en alguns casos, expressaria clarament un rebuig dels francesos. En una barreja d'estudi historiogràfic i arxivístic, intentem analitzar tot seguit aquest tema en tres apartats: la identitat religiosa, els rebuigs antifrancesos des del món eclesiàstic i, per últim, les peculiaritats de la(es) frontera(es).

3.1- Identitat religiosa

La confrontació plantejada amb l'assentament francès a Catalunya el 1642 i, sobretot, als Comtats va ser més política que religiosa. Quan parlem d'identitat religiosa estem fent referència de fet a una reacció del món eclesiàstic local davant les interferències franceses. Amb això no volem en absolut crear cap amalgama entre identitat religiosa i identitat catalana o les seves contraidentitats reflectides amb França. En aquest cas, les polítiques religioses franceses van tenir respostes concretes per part de les diferents administracions religioses de Catalunya. Aquesta afirmació és la que nosaltres considerem una identitat religiosa, que tampoc no fa referència a l'autoafirmació d'una religió davant d'una altra, sinó a una gestió política del món religiós davant d'un altre. Els francesos havien demostrat l'interès en controlar l'àmbit eclesiàstic per la influència que tenia en la població, però potser no havien calculat l'arrelament d'unes institucions que, tot sovint, eren percebudes com hispàniques.

La situació dels francesos a Catalunya era una qüestió antiga que s'havia anat plantejant a través de l'arribada d'immigrants des del segle XVI, principalment. Però, es desconeix l'arribada d'eclesiàstics francesos abans del desplegament polític gal durant la guerra dels Segadors. Un dels pocs estudis sobre aquest tema el devem a Enric Moliné, que ha establert un paral·lelisme entre les diferents èpoques polítiques i el nomenament de capellans al bisbat d'Urgell. En aquest treball, veiem com no era d'estranyar trobar mossens francesos

en terres de la diòcesi catalana des de dècades llunyanes, mostrant així l'acceptació de la seva presència. En canvi, sí és cert que les guerres franco-espanyoles van ser un fre a la integració i nomenament de sacerdots gals²³⁶. Per la seva banda, Joan Busquets demostra un altre aspecte de l'origen sacerdotal a Catalunya que, probablement, estigué en relació amb el recolzament o no a la causa catalana, doncs francesa, durant els anys posteriors a la revolució de 1640. Quan els francesos arribaren a Catalunya als anys quaranta, molts capellans partidaris de Felip IV van exiliar-se. Es tractaria d'una part de l'aristocràcia, dividida ella mateixa, però també del baix clergat²³⁷. En aquell moment, les autoritats franceses decideixen omplir aquells càrrecs abandonats o transformar-ne els que els eren permesos. Tanmateix, cal deixar clar que part de l'alt clergat de Catalunya no era català. Busquets explica com, al segle XVII, Catalunya va tenir 115 bisbes per les nou diòcesis que existien: 54 catalans i 61 forans. Per aquest autor, els bisbes tenien un rol religiós i polític molt important. Per aquesta raó, molts d'aquests provenien de la corona de Castella, de manera a servir millor els interessos de la monarquia. Es podria entendre, doncs, que van ser ja un instrument de castellanització de la població abans de les temptatives franceses. És a dir, els intents de França no eren cap novetat ni tenien perquè afectar directament els fonaments de les institucions eclesiàstiques del Principat. El dret que reclamava el rei de França per nomenar els càrrecs eclesiàstics corresponia, en la teoria, al Patronato Real del rei Catòlic. Existeixen, però, alguns membres del baix clergat que van agafar les armes contra els castellans abans l'arribada dels francesos. També, algun bisbe com el de Girona, Gregorio Parceró, va lluitar contra l'exèrcit espanyol. Aquest beneí la revolta pagesa, però en cap moment va jurar fidelitat al rei de França, la qual cosa li costà l'exili -una ordre executada pel mateix Josep Margarit, el 6 de febrer de 1643-²³⁸.

L'afer del Rosselló torna a ser, com a veritable laboratori d'experiències i canvis, l'indret on millor podem observar el conflicte religiós. Però també, perquè és on els francesos s'assentaren amb facilitat i amb tots els seus estris de govern, una capacitat de la que no disposaven plenament al Principat. Diguem que els enfrontaments dels anys quaranta només van ser evocacions del que podem analitzar als Comtats durant la resta del segle XVII. Els casos són diversos: els afers de les clarisses o de l'abadia de Sant Genís de les Fontanes, o bé les dificultats mateixes que el rei de França trobava en fer acceptar la seva autoritat en indrets com el capítol catedralici d'Elna. D'alguna manera, però, les declaracions d'alguns francesos

²³⁶ MOLINÉ Enric, "Els sacerdots al bisbat d'Urgell (segles XIV-XVII)", *Urgellia*, vol. IX, Lleida, 1988-1989, pp.365-402

²³⁷ Cf. "Quadre Sòcio-temàtic d'exiliats procastellans" -- Capítol II / 2.1.1

²³⁸ BUSQUETS Joan, "Bisbes espanyols i francesos a Catalunya durant la guerra dels Segadors", *El Barroc català*, Quaderns Crema, Barcelona, 1989, pp.61-87; BUSQUETS Joan, "Dues cartes del bisbe de Girona, Gregorio Parceró, des de l'exili (1643)", *Annals*, Institut d'Estudis Gironins, vol.22, 1974, pp.351-363.

o de profrancesos transmetien la importància del món polític religiós català i les complicacions que suposaven els canvis. Així, un dels personatges més crítics amb la política portada a terme per França al Rosselló –Josep Margarit- afirmava que si les autoritats intentaven substituir els clergues catalans de Perpinyà per d'altres francesos, llavors el perill de sedició estaria justificat²³⁹. En relació a aquest fet, el cardenal Mazzari deixava entendre que la raó dels canvis era el perill que representaven uns eclesiàstics massa propers a Espanya o, en tot cas, aquest era l'argument per aconseguir els seus objectius:

“Monsieur, J'ay veu par les deux dernieres lettres que vous avez pris la peine de m'ecrire l'estat des procedures contre les Religieux de Perpignan accusés d'intelligence avec les Espagnols, Et la continuation de vos diligences pour la conservation de la place a quoy je n'ay rien a repliquer si ce n'est pour louer vos soins”.²⁴⁰

Aquesta política, que havíem vist en el segon capítol, tenia aparentment una resposta per part del món eclesiàstic local. Si bé els afers de violència eren puntuals, tot i existir, van ser alguns casos sonats els que ens permeten dilucidar l'existència d'una actitud política de la qual se'n feia una assimilació amb la identitat religiosa pròpia, que es negava a la transformació de les regles, de les autoritats i a la introducció d'agents externs²⁴¹.

El cas de les clarisses de Perpinyà s'inscriu en les lluites pel control polític de l'Església catalana del Rosselló. Aquestes van ser encara més dures pel fet que la diòcesi d'Elna era vacant des de 1642 (fins el 1669) i que el rei de França no havia aconseguit obtenir –encara- l'exempció de Roma per nomenar càrrecs eclesiàstics (1668). El problema de les clarisses venia de lluny, tot i que esclatà entre els anys 1664 i 1667. Durant la tardor de 1652, el convent se situà en el centre de les contestacions antifranceses o, com a mínim, contràries a qualsevol canvi administratiu. En aquell moment, les religioses prengueren el camí del sud. Aparentment, aquesta hauria estat una decisió provocada per Sagarra, a la qual Margarit s'oposava. Van restar entre Barcelona i Girona durant vuit anys, és a dir, fins que l'abril de 1660, van poder tornar al seu convent. Amb l'annexió a França, però, l'administració del convent va haver de canviar, ja que els centres de religioses del Rosselló van ser relligats a les congregacions franceses. D'aquesta manera, les clarisses de Perpinyà, de l'orde de Sant Francesc, van passar a dependre dels Cordeliers de Tolosa de Llenguadoc. La reacció va ser immediata: establiren una demanda al papa per ser posades sota l'única autoritat de Roma o, com a mínim, sota l'auspici de l'ordinari, és a dir, del bisbe. Però, com que no hi va haver

²³⁹ AMAE, CP, Espagne, 33, *Carta de Margarit a Mazzari*, fi 1655, ff° 239r-242r (f° 240)

²⁴⁰ AMAE, CP, Espagne, 35, *Carta de Mazzari a Margarit o Sagarra*, el 12/10/1656, f° 463r

²⁴¹ ADPO 2B 1650, Procés contra els religiosos del convent de Sant Francesc de Perpinyà, el 1669 (Aquest seria un exemple de cas on es produïren violències i excessos).

bisbe fins el 1669, les clarisses haurien passat a dependre del capítol de la catedral que, com hem vist, es va mostrar sovint contrari a les autoritats franceses. Alícia Marcet veu en la resposta de les religioses una oposició frontal al sistema gal·licà, entre altres coses perquè reclamaven la presència d'un confessor catalanòfon²⁴². Tanmateix, podem considerar-la també com una reacció primària a la intromissió en els afers del convent i un rebuig davant dels canvis, és a dir, davant l'administració portada des d'una ciutat "estrangera", de manera que perdien el control de la gestió. Sigui com sigui, era una mostra evident del xoc de dos móns religioso-administratius diferents en el qual s'evidenciava un desequilibri de forces a partir de 1659.

El 2 de maig de 1664, el papa Alexandre VII acceptà la demanda de les clarisses. Una ordre que va ser anul·lada pel Consell Sobirà, amb el pretext que el convent era una institució sota jurisdicció reial. L'atac al convent canvià llavors de rumb i es posà en entredit el comportament intern de les religioses. El Consell Sobirà va obrir el mes de juliol d'aquell any una investigació per conèixer la realitat de l'oposició; es va convocar la superiora que semblava contrària a la rebel·lió. Aquesta situació va posar al descobert una veritable divisió dels membres del convent, partidaris dels Cordeliers o de Roma –respectivament, divuit contra catorze-. El juliol de 1665, una segona bula pontifical confirmava com a mínim l'autoritat de l'Ordinari. Les partidàries de passar a França i les autoritats del Rosselló van acusar llavors el pontífex d'actuar sota la pressió de la monarquia espanyola. En aquell moment, el comissari provincial dels Cordeliers excomunicà les religioses catalanes que s'havien rebel·lat, el gener de 1666. Finalment, el 24 de desembre d'aquell any, el papa va emetre una decisió definitiva que posava el convent sota les ordres de l'Ordinari. Lluís XIV es va veure llavors forçat a acceptar la demanda i ordenà l'acatament al Consell Sobirà. D'aquesta manera, es va nomenar com abadessa a una de les líders de la revolta –per haver-se oposat frontalment als canvis-: Anna Maria Antigo²⁴³. Gràcies al procés obert contra les clarisses, sabem que va dirigir petites confrontacions, en dies puntuals, per protestar contra

²⁴² MARCET Alícia, "L'affaire des Clarisses...", *Pays pyrénéens et Pouvoirs centraux...*, pp.451-465

²⁴³ Anna Maria Antigo (Perpinyà, 1602 – 1676), va entrar al convent de Santa Clara de la Passió de Perpinyà el 24 de març de 1621 i va pronunciar els seus vots solemnes un any més tard. Va ser nomenada Mestressa de les novícies, vicària i dues vegades abadessa (1645 i 1666). Es va refugiar al Principat entre 1652 i 1660, amb dinou de les monjes de la comunitat. Va morir amb tots els elements de santedat, és a dir amb les olors que caracteritzen un sant, un tema que està lligat a la tradició cristiana, però que mostra la rellevància popular de la mort d'Anna Maria Antigo (Veure sobre aquest tema: ALBERT Jean-Pierre, *Odeurs de sainteté. La Mythologie chrétienne des aromates*, EHESS, París, 1990, 379p). Les seves restes van ser descobertes intactes el 1805. I des de 1921, es procedeix a un procés de beatificació. La seva figura produeix una peregrinació constant a la seva tomba. Destaca la simbologia que es creà al seu voltant, ja que les clarisses hi conserven també la creu de Santa Teresa: trobem l'explicació de com va arribar el crucifix a Perpinyà en una declaració de Jeanne-Thérèse Fonrouge, el 1825, a <http://perso.wanadoo.fr/frat66/theresacroix.htm>. D'aquesta manera entendriem que el crucifix de Santa Teresa estava ja en mans de sor Maria Antigo en el moment de la seva mort, amb el que això tindria de simbòlic i hispànic.

l'intrusisme d'alguns membres del Consell Sobirà i alguns dirigents francesos, ja que havien intentat transformar la institució i havien provat de detenir-les. Havent acabat el seu mandat, el 1668, la religiosa profrancesa va tornar al capdavant del convent. Això no era d'estranyar, tenint en compte que el rei obtingué el dret de nomenar càrrecs aquell mateix any i que el germà de Josep Margarit, Vicenç, va ser escollit bisbe d'Elna a finals d'any. Una de les venjances de les autoritats sobre la comunitat de les clarisses va ser l'enderrocament del convent, amb l'excusa d'estar afectat per les transformacions de la muralla de Perpinyà, com ja havíem vist anteriorment²⁴⁴.

Aquest afer mostra sobretot l'impacte de la introducció de costums religiosos i del rebuig dels canvis político-administratius que França produeix al Rosselló. Les clarisses van perdre el lligam amb els franciscans d'Espanya, però van aconseguir escapar provisionalment del poder de l'Estat vinculant-se a l'Ordinari. De fet, cada vegada que sorgeix un conflicte de competències, els eclesiàstics locals acudeixen a Roma per salvaguardar els privilegis i la seva independència. Mentrestant, els francesos podien anar introduint nous convents i ordes favorables als seus interessos. Aquest va ser el cas de les religioses de l'Ensenyança de Besiers el 1663: es van instal·lar al convent de Sant Antoni, a Perpinyà, sota la protecció de l'autoritat francesa. Segons Josep Sanabre, es tractaria de trenta-tres religioses que van establir "*la seule maison d'instruction gratuite pour les filles et la seule de toute la province où la langue française soit constamment enseignée et parlée*".²⁴⁵

Un segon exemple de la identitat religiosa del Rosselló fou l'afer de Sant Genís. Els religiosos reclamaven, després de 1659, la seva pertinença al sistema tridentí i a Montserrat. Era una mostra de la complexitat en la qual es trobava la província, amb una part de la regió que continuava depenent de la diòcesi de la Seu d'Urgell i ordes que depenien de les matrius del Principat. El cas d'algunes abadies com la de Sant Genís en foren un exemple. Alícia Marcet parla d'aquest tipus de casos com d'una mena "*d'ilot d'exterritorialité au milieu du village qui, lui, appartient au roi de France, mais dont l'abbé est toujours le seigneur*". Com en el cas de les clarisses, les autoritats franceses van intentar canviar l'estatut de l'abadia per fer-la dependre d'una autoritat superior gal·la. La reacció fou el no respecte de les ordres. Els francesos intentaren entrar a Sant Genís transgredint les regles de la comunitat, ja que les visites estaven prohibides en els monestirs de l'orde de Cluny. La hostilitat dels membres de l'abadia es manifestà amb un rebuig davant qualsevol intervenció. El líder de les accions va ser el nou abat de Sant Genís: Mauro de La Rea (agost de 1660). Es tractava d'un home

²⁴⁴ MARCET Alícia, "L'affaire des Clarisses..."; ADPO 2B 1638, *Procés obert contra les religioses del convent de Santa Clara de Perpinyà*, el 1666; SHAT A1 241, *Carta de M. Macqueron a M. de Besons*, Perpinyà el 22/03/1669.

²⁴⁵ SANABRE Josep, *La resistència...*, pp.172-173

d'origen castellà, demostrant així més la idea d'una contraidentitat religiosa davant França que no pas d'un plantejament identitari polític-nacional, però evidenciava una simbiosi en el rebuig de França. L'oposició es va certificar amb un intent de conspiració contra els francesos: va intentar deslliurar i cedir el port i el castell de Cotlliure al rei d'Espanya, a la vetlla de la guerra de Devolució, el 1667. L'intent no va prosperar i va ser detingut el 24 de maig. Els fets van coincidir amb la revifalla de la revolta dels Angelets, de manera que va agafar una dimensió tal que el mateix president del Consell Sobirà, Francesc Sagarra, seguí personalment la instrucció i procedí a alguns interrogatoris com el del monjo Francesc Sala, que va atemorir el dirigent profrancès amb l'anunci de noves conspiracions. El seu testimoni és destacable per la diferència nacional que fa dels religiosos i dels conspiradors, tot i que segurament fou per minimitzar el seu càstig:

“he experimentat que lo dit abat y lo dit majordom y demes religiosos que clarament mostran ser del partit dels espanyols [h]an cobrat gran orgull y brio com mes [h]a anat mes atropellant nos y mal tractant nos als pocs catalans que som assi en est convent bons y fidels servidors de sa Magestat”.²⁴⁶

Hom pot entendre per aquestes paraules que els catalans no eren majoritaris en el món conventual del Rosselló. De fet, era probable que, a més a més, aquests catalans fossin aquells que van ser nomenats durant l'assentament francès al Principat a partir de 1642. En tot cas, l'afer de la Rea serviria per demostrar tant la voluntat de França en el camp eclesiàstic com el rebuig polític, administratiu i potser “nacional” del clergat rossellonès, però en cap cas no es pot afirmar una adscripció a la causa exclusivament catalana. La mà de la monarquia espanyola seguia present i activa darrera l'acció d'alguna d'aquestes abadies, pels seus homes i pels llaços seculars de les institucions. Per aquesta raó, Louvois volia descobrir quins eren els còmplices i els lligams amb Espanya –amb superiors espanyols-, segons explica en una carta a l'intendent del Rosselló. A mode d'exemple, l'abat de Sant Genís va ser condemnat a mort al garrot a la plaça de la Llotja de Perpinyà, essent el seu cos esquarтерat i exposat en diferents indrets de la vila, mentre que el seu cap va ser exposat en una caixa de ferro penjada des del castell de Cotlliure²⁴⁷. D'alguna manera, les diferents accions que hem vist fins ara, on

²⁴⁶ MARCET Alicia, “Une abbaye...”, *Du Roussillon et d'ailleurs*, pp.217-251 (Segons aquesta autora, la imatge dels francesos al si de l'Església catalana era dolenta per culpa del gal·licanisme i per l'arrelament de la reputació hugonota); ADPO 2B 1642, *Procés de l'abat de Sant Genís, Mauro de La Rea*, el 1667 (Judici múltiple per complot i lesa-majestat).

²⁴⁷ *Ibid.*; ADPO 1C 1364, el 04/1667. Durant la guerra dels Segadors es va procedir a l'expulsió d'una seixantena de monjos no catalans de Montserrat i a una substitució per catalans, un fenomen que es va reproduir arreu de les abadies benedictines catalanes relacionades; GOUGES Maurice, “Le Roussillon Monastique: Couvents d'hommes après le traité des Pyrénées”, *C.E.R.C.A.*, primavera 1966, pp.13-21 (Aquest autor explica com l'abadia de Sant Genís de les Fontanes estava ocupada per monjos de l'orde de Sant Benet, congregació de Valladolid, i depenent del monestir de Montserrat. No fou fins el 7 d'octubre de 1724 que es va ordenar per una

es dilucidava col·laboració i el facilitar la intervenció espanyola, podrien haver fet creure a les autoritats hispàniques que la recuperació per les armes del Rosselló era possible i rebutjar així qualsevol negociació d'intercanvi amb els Països Baixos. I, per una altra banda, els francesos coneixien la influència del món eclesiàstic català sobre la població i van intentar prendre'n el control i, en el cas donat, esvair qualsevol intent de secessió i d'oposició a la monarquia.

La identitat religiosa sembla estar vinculada a la identitat tridentina per a la historiografia, sobretot pel que fa a l'àmbit secular. De fet, aquesta seria la base de l'argumentació de les accions contràries a França. Però, el simple canvi de sobirà en la designació dels alts càrrecs eclesiàstics no hauria de donar resposta a una suposada identitat religiosa, ja que es tractaria de la substitució del dret de Patronato Real pel que va ser acordat a Francesc I a Bolonya el 1516. En certa manera, caldria entendre l'arrelament i l'extensió exercida per la Contrareforma i el monarca espanyol des de la segona meitat del segle XVI arreu del seu territori. La qüestió era el control que Lluís XIV va voler exercir sobre el clergat català, nomenant els alts càrrecs, però també beneficis menors. Evidentment, es va trobar amb l'oposició papal i, també, amb la catalana. Aquesta reacció va ser motivada per un aferrament a les normes tridentines? Certament, però no hi cap dubte que la Contrareforma no va tenir el mateix efecte a tot arreu de la monarquia d'Espanya i que, per tant, es defenia també una certa independència que amb la vessant absolutista de Lluís XIV temien perdre. Un estudi realitzat per Ignasi Fernández Terricabras analitza en part aquest aspecte. El concili de Trent hauria consolidat l'autoritat del bisbe sobre el clergat secular, és a dir, hauria augmentat el control del rei sobre aquest. No obstant això, van existir problemes per aplicar el Patronato Real a Catalunya, de manera que molts eclesiàstics van prendre possessió de beneficis sense el consentiment del monarca. Per tant, ens trobem davant un doble component a Catalunya: l'arrelament de la Contrareforma –topa amb les monarquies absolutistes, ja que volen el control del clergat autònom, de la mateixa manera que Roma- i la dificultat de la introducció del Patronato Real. Quin era, doncs, el paper de Roma? Com és que els eclesiàstics del Rosselló acudeixen al papa en moments de conflicte? Ignasi Fernández ens diu el següent: *“La posición de los papas en ese proceso de confesionalización es bastante delicada. La intervención de los monarcas en la formación de una identidad a la vez política y religiosa en sus reinos, lo que implica un control regio sobre las estructuras eclesiásticas, obliga a relativizar el papel de la Santa Sede en los territorios que siguen siendo católicos”*. El quid de la qüestió era, doncs, l'expansió del poder monàrquic des de finals del segle XVI. Això

ordre del Consell d'Estat del rei que el noviciat es portés a terme a Sant Genís mateix, en lloc d'haver de desplaçar-se encara fins Montserrat, on prenién els hàbits i prosseguien els estudis. Lluís XV hauria encomanat a un tal Font Gavado l'establiment de la desunió entre l'abadia i Montserrat. El 1758, el conflicte encara seguia vigent).

provocà conflictes entre les autoritats eclesiàstiques i seculars en aquest tipus de territoris. Aquest mateix autor certifica el control gradual dels governants dels regnes catòlics sobre les Esglésies territorials²⁴⁸. Finalment, podem dir que França topa al Principat, però sobretot al Rosselló pel seu desplegament polític-administratiu, amb el model de catolicisme de la Contrareforma, tant en el dogma com en la litúrgia, que havia reorientat la política mateixa.

L'expressió d'una oposició a la política eclesiàstica francesa era la prova evident d'un rebuig de l'administració francesa. Podem tanmateix parlar d'una francofòbia eclesiàstica? En qualsevol cas, es pot entendre com una contraidentitat polític-religiosa i, en algun aspecte, com una identitat electiva vers la monarquia hispànica. I, a més a més de les expressions a través de la revolta, el rebuig, l'omissió de les ordres o l'exili, existeix un altre tipus d'afirmació identitària: l'art i l'expressió religioses. En aquest sentit, ens referim principalment als goigs de Catalunya –són més que una imatge creada, pel text i la lectura col·laterals que comporten- i als retaules i elements artístic-religiosos que omplen les esglésies del Rosselló. Els goigs eren uns fullets impresos xil·logràfics amb imatges gravades, permetien el cant col·lectiu i la transmissió de les idees religioses en les esglésies. El seu principal destinatari era el poble menut i analfabet que, gràcies al cant i a la visualització iconogràfica accedia a un contingut més profund de les teories polític-religioses²⁴⁹. En segon lloc, els textos eren escrits i cantats en català, facilitant així encara més la seva comprensió. Els goigs eren distribuïts a les esglésies de manera individual, apropant la gent a la figura del sant, en una lectura particular i en família. Josep Sebastià Pons afirmava que els goigs eren “*l'un des rares textes de lecture dans les foyers*”²⁵⁰. Era a través d'aquests instruments que la població era instruïda sobre els sants i el calendari litúrgic, per exemple. Els sants dels goigs podien ser màrtirs, eremites o ascetes de la primera època, però també reines, bisbes o papes. La utilització d'aquests representava “*l'inscription de la mémoire des saints dans l'espace familial et communautaire de la Catalogne*”²⁵¹.

Però, quin va ser el rol dels goigs al Rosselló? J.S. Pons insisteix en què dirigien “*l'imagination dans la même voie et renouvellent les mêmes tours de pensée*”. Per tant, aquestes lectures simbolitzaven més que simples veneracions de sants. Per alguns estudiosos del tema, la peculiaritat dels goigs constituïen un patrimoni propi a Catalunya i tendien a

²⁴⁸ FERNÁNDEZ TERRICABRAS Ignasi, *Felipe II...*, p.205, p.371 i pp.376-378

²⁴⁹ D'alguna manera, es tracta més de permetre una aproximació a la “socialització de les actituds per grups sencers” que no pas de veure la realitat de la religió en si mateixa en un context donat (VOVELLE Michel, *Ideologies y mentalidades*, Ariel, Historia, Barcelona, 1985, p.125).

²⁵⁰ PONS Josep Sebastià, *La littérature catalane en Roussillon au XVIIe et au XVIIIe siècle*, Privat, Toulouse, 1929, p.198

²⁵¹ COURCELLES Dominique de, *Les histoires des saints, la prière et la mort en Catalogne*, Publications de la Sorbonne, Testes et documents du “Centre de Recherche sur l'Espagne des XVIe et XVIIe siècles” (CRES), Paris, 1990, p.71

identificar el territori i l'expressió religiosa local i, fins i tot, a “*affirmer l'unité sentimentale de la Catalogne*”. Això hauria estat facilitat per l'embranchada donada per l'impremta i la localització dels sants. Pons dividia les temàtiques del Rosselló en tres: la llum, la rosa i la font. Aquesta trilogia sagrada tenia un valor essencial i mític que es desenvolupà entre els segles XVII i XVIII, tenint a la vegada un mirall en les terres empordaneses i del Pirineu català. Però, el que resultava més característic era la religiositat popular que s'havia barrejat amb aquesta veneració i cants dels sants. Fins a quin punt les expressions populars no van anar per davant de l'expressió religiosa oficial? En tenim un exemple en el Sant Crist de Cosprons (Banyuls), on es va venerar i distribuir goigs d'un sant trobat pels pescadors mateixos i que significava una font. I és que, els temes de la terra eren els més destacats, com el que representaven Sant Galdric o Sant Isidre i que el clergat emprava com exemples “*d'opiniâtreté de la foi*”. Aquests últims, tot i ser d'origens ben diferents -el primer era el patró dels pagesos catalans, mentre que el segon era un sant castellà, que va ser promogut per la Contrareforma per reemplaçar Sant Galdric en les devocions- representaven la fe hispànica a ulls dels francesos. D'alguna manera, però, van ser les veneracions i els goigs de la muntanya els que més van proliferar, curiosament allà on la guerra, el temps i la terra havien portat més dificultats, a la vegada que el contacte amb el Principat seguia més present. En aquests indrets on els goigs a les verges es relacionaven amb l'àmbit natural i l'esperit popular, J.S. Pons ho qualificava de prova de la unitat d'una regió. Tant és així que, més enllà dels goigs, els retaules de diverses esglésies, com la de Font Romeu, van evocar els temes de la verge i els animals²⁵².

En definitiva, ens atenem a les paraules de Dominique de Courcelles quan diu que “*ces textes permettent de comprendre comment les hommes à une époque donnée et dans une société définie conçoivent leurs rapports individuels et communautaires avec Dieu, par l'intermédiaire des saints*”²⁵³. Els goigs elaboraren temàtiques pròpiament hispàniques, en el sentit de la relació religiosa amb el Principat. Si bé, l'elecció del sant era feta sovint per la

²⁵² PONS Josep Sebastià, *La littérature...*, p.199, p.212, pp.218-219 i p.225. Un exemple de goigs del roser el tenim en els goigs de « la sanch », quan per Pasqua es pregaven i cantaven els goigs de Nostra Senyora del Roser. Els goigs es cantaven a totes les parròquies i tenien febles variants, i unien litúrgicament els seus fidels (TROGNO Marie-Jeanne, “Histoire de la confrérie...”, p.45); Sant Galdric i Sant Isidre són els exemples d'una representació contradictòria segons l'àmbit polític-eclesiàstic en què ens situem: Sant Isidre era un sant de Madrid que havia d'imposar-se a la fe popular catalana, mentre que Sant Galdric representava exactament la devoció autòctona dels catalans. Però, pels francesos, que un fos el símbol d'una devoció catalana o hispanitzant era el mateix i, per tant, foren considerades veneracions contràries als interessos gals (Sobre aquest tema veure: TROGNO Marie-Jeanne, “Saint Isidore face à Saint Gaudérique en Roussillon, ou la lutte d'influence entre le pouvoir royal et les privilèges séculaires d'une abbaye bénédictine”, *Pays pyrénéens et Pouvoirs centraux...*, pp.533-551 i OLIVE Jean-Louis, “Saint Gaudérique du Canigou et le discours identitaire en Pyrénées catalanes et occitanes, indicateur de territorialité hispanique et vindicateur d'identité ethnique”, *Pays pyrénéens et Pouvoirs centraux...*, pp.553-568).

²⁵³ COURCELLES Dominique de, *Les histoires...*, p.VIII

solució d'un problema concret –pesta, sequera o guerra, és a dir, com la producció d'una pietat utilitària-, a través de la proliferació dels goigs a Catalunya i de la participació recíproca en la vida religiosa de la província del Rosselló, es demostrava un fervor religiós que xocava amb les novetats eclesiàstiques que França volia introduir. Sobretot, tenint en compte la seva difusió i popularitat. A un mateix nivell que les plasmacions artístico-religioses, com la de Santa Teresa d'Àvila, la veneració dels sants a través dels goigs i la preparació davant la mort –en un context propici a ella-, la qüestió podria ser interpretada com la d'una identitat religiosa específicament catalana en aquesta ocasió. La llengua i la “nacionalitat” dels sants - el seu “cos” sempre té una relació directa amb la “terra”- estableixen un veritable vincle entre l'espai i la població²⁵⁴. L'expressió oral i visual dels goigs entre la població del Rosselló trobà un homònim exclusivament iconogràfic en els quadres realitzats per Antoni Guerra arreu de la província, amb una temàtica local i hispànica, com ja havíem analitzat amb el cas de Santa Teresa d'Àvila. De la mateixa manera, és cert que altres artistes vinguts del sud atenen i estenen un prototip de retaule sobre la verge que s'allunyava de les temàtiques artístiques franceses, sobretot en el desenvolupament de l'art barroc; un dels seus màxims exponents fou Josep Sunyer, de Manresa²⁵⁵.

Una darrera manera d'observar els posicionaments religiosos davant de França foren les reaccions franceses mateixes. En part, el conjunt de polítiques gal·les portades a terme, principalment als Comtats, ens serveixen d'exemple. Però, podríem afegir alguns casos on l'interès pel control eclesiàstic del Rosselló provocà accions concretes. Així, a banda de situar persones afins en càrrecs mínimament influents, des del bisbat fins a les canongies –recordem el cas del germà de Ramon Trobat i Elna-, existiren situacions recurrents. Una d'aquestes fou la de la confiscació dels béns eclesiàstics, desposseint els seus titulars dels beneficis i atorgant-los a profrancesos o als francesos mateixos. Carlier va ser un dels que es va encarregar més seriosament d'aquest assumpte i, tot i que sabia l'efecte que podia tenir l'arribada de religiosos francesos al Rosselló, considerava que era ja el moment de procedir a una transformació i a una redistribució dels beneficis, eliminant així el que considerava com a

²⁵⁴ COURCELLES Dominique de, “Dire, écrire les saints en Catalogne: la question d'une identité en langue catalane”, *Relations entre identités culturelles dans l'espace ibérique et ibéro-américain. I-Centre et périphérie* [dir. Augustin Redondo], Presses de la Sorbonne Nouvelle, Cahiers de l'UFR d'Études Ibériques et Latino-Américaines, 10, Paris, 1995, pp.61-72. Aquesta mateixa autora clou un dels seus treballs afirmant el lligam que es crea entre el món dels homes i dels sants en un territori concret: “Ainsi s'allient deux mondes. Entre le monde référentiel des saints et le monde des hommes qui parlent, qui souffrent et qui s'apprêtent à mourir dans chaque paroisse, il y a une indissoluble solidarité” (*Les histoires...*, p.124). També, Josep Sebastià Pons demostra com les continuïtats foren una marca essencial: d'una banda es segueix imprimint i cantant en català, sense cap influència del francès, i per una altra, es continua imprimint al Rosselló temes i sants clàssics del Pirineu i del Principat, com per exemple els goigs de Nostra Senyora de Núria a Perpinyà. Així fou sobretot al Conflent i al Vallespir fins a mitjans del segle XIX (*La littérature...*, p.227).

²⁵⁵ Cf. Capítol III-1.3 (Guerra); el cas de Josep Sunyer l'estudiem en l'apartat 3.3 d'aquest mateix capítol IV, al voltant del tema de la frontera.

elements subversius i partidaris d'Espanya²⁵⁶. El següent pas que ja coneixem fou el lingüístic. Tot i que se sabia que la població no entenia i estava ben lluny d'entendre el francès, el rei va decidir ordenar que els sermons fossin llegits en llengua francesa. Però, això fou decretat per a l'església de Sant Joan i el públic a qui anava dirigit era l'elit perpinyanenca, és a dir, era una manera d'acostumar les classes privilegiades a la llengua i l'Església a les maneres del regne, engrandint per tant la fossa que separava la capital rossellonesa de la resta del país i les elits del poble "comú"²⁵⁷. L'altre dificultat davant la qual es trobaven les autoritats, i que mantenia part de la població del seu territori en contacte amb la monarquia d'Espanya, era el poder de la diòcesi de la Seu d'Urgell a la Cerdanya i la seva influència sobre els veïns del Conflent i el Capcir. La violenta reacció dels francesos en la presa de Puigcerdà i la substitució de tot element religiós sobre el qual creien tenir poder era una mostra de la incomoditat de la situació –que perdurà fins el 1806!²⁵⁸. En aquest sentit, les autoritats franceses veien una primera solució en la dependència del bisbat d'Elna del de Narbona, com a exercici d'apropament espiritual de França –i d'allunyament d'Espanya-; calia però l'acceptació del papa que es mostrava contrari a aquest canvi. També, Trobat comentà el rebuig dels membres del capítol d'Elna i que només el gran vicari, en absència del bisbe d'Elna que era de viatge a Marsella, donà el vist-i-plau²⁵⁹.

En definitiva, malgrat els canvis i les intromissions dels francesos en el món eclesiàstic català, només observem un atac frontal i decidit a partir de la dècada de 1670, coincidint una vegada més amb la guerra, la negativa espanyola a intercanviar el Rosselló i el desplegament de la política fortificadora de Vauban. És a dir, certificava de nou el canvi de rumb de la política francesa en aquell moment i la confirmació de l'interès pels Comtats. En contrapartida, la identitat religiosa –en tots els seus sentits- del Rosselló es posà de manifest tant en la teoria com en la pràctica. Tanmateix, aquesta contraidentitat implicà un refús implícit dels francesos. ¿Podem dir, doncs, que la francofòbia va guanyar terreny a la consolidació de la identitat catalana en els territoris més afectats per l'acció francesa, o bé, es tractà del complement a mesura d'aquesta? Vegem tot seguit l'evolució del rebuig dels francesos i, en alguns casos, l'aparició d'apòstates.

²⁵⁶ SHAT A1 356, peça 324, *Carta de Carlier a Louvois*, el 30/12/1673 (Sembla evident que el context de guerra influí en aquesta radicalització de la posició francesa).

²⁵⁷ SHAT A1 563, peça 59, *Carta de Beaulieu a Louvois*, a Perpinyà el 24/09/1676.

²⁵⁸ SHAT A1 611, peça 69, *Carta de Beaulieu a Louvois*, a Perpinyà el 04/06/1678 (Beaulieu recomanava la presència d'un gran vicari per contrarestar el poder –espiritual- del bisbe de la Seu d'Urgell).

²⁵⁹ SHAT A1 901, peça 152, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 20/12/1689.

3.2- Rebuigs antifrancesos

Amb l'estudi dels rebuigs dels francesos al voltant del món religiós enllaçaríem amb un dels aspectes cabdals de les visions recíproques, és a dir, el de la imatge d'un francès heretge i "salvatge" davant la religió catòlica. Aquesta era un sentiment que s'havia estès per Catalunya, però sobretot per les terres dels Pirineus i les fronteres, arran de les guerres de Religió de França i les incursions hugonotes de finals del segle XVI. Evidentment, cal dir que aquests esdeveniments van coincidir, com hom sap, amb el punt àlgid del bandolerisme català. Ens podem trobar doncs, sovint, davant de reaccions visceralment que, si bé havien afectat el contingent d'immigrants francesos des de feia dècades, ara tocava els representants i la soldadesca gal·la que, ben mirat, no evitaren amb els seus actes un apaivagament de la francofòbia i de l'amalgama entre francès i hugonot. Jean-François Galinier-Pallerola, per exemple, posa de manifest en un estudi sobre la delinqüència eclesiàstica els mals costums i les violències comeses per un gran nombre d'eclesiàstics catalans. Entre els judicis que cita destaquem els temes del bandidatge, el contraban, la sedició i els atacs a "gavatxs"²⁶⁰.

Excomunicacions i opinions oficials

Un dels instruments de més força per part de l'Església de Catalunya -o les Esglésies catalanes²⁶¹- per mostrar el seu rebuig a les accions dels francesos va ser el de les excomunicacions. Aquest era un mètode directe per mostrar la sanció de la contraidentitat i que, d'alguna manera, anava lligat als sermons realitzats des de les altes esferes eclesiàstiques del país. Però, no ens enganyem, aquest no fou un mètode emprat exclusivament contra França. De fet, les excomunicacions ja havien existit abans contra els castellans. En els fons, els religiosos i les institucions eclesiàstiques catalanes se sumaven al malestar davant els

²⁶⁰ GALINIER-PALLEROLA Jean-François, "La délinquance des ecclésiastiques catalans à l'époque moderne d'après les archives du tribunal du Bref", *Annales du Midi*, 197, 1992, pp.43-67. Un dels aspectes recurrents a banda dels excessos de les tropes sobre la població va ser el de la destrucció d'esglésies, un fet que comportà una revifalla de la creença popular sobre l'heretgia dels francesos. I és que, si bé els excessos eren comuns a tots els exèrcits, el tema dels sacrilegis dels llocs sants només sobresurt quan es tracta des soldats francesos. També és veritat que les autoritats espanyoles van saber aprofitar aquest afer per incrementar el rebuig als francesos durant la segona meitat del segle XVII. Els dirigents francesos es mostraren, però, conscients d'això i, sempre que van poder, van intentar evitar o van denunciar els fets, fins al punt de castigar i executar públicament els culpables. Veure per exemple: SHAT A1 613, peça 72, *Carta de Navailles a Louvois*, el 09/07/1678.

²⁶¹ Potser és més convenient utilitzar aquest terme que no pas l'Església catalana o de Catalunya, ja que el poder polític-religiós variava segons la diòcesi i l'origen dels bisbes. Mentre algunes zones van ser cobertes per catalans, d'altres no gens i, per tant, seria difícil recolzar la idea que l'Església va tenir un comportament homogeni sobre la població a Catalunya. Per exemple, Joan Busquets comenta com, durant el segle XVII fins el 1714, les diòcesis que van tenir més bisbes catalans van ser Vic i Girona -curiosament les més bel·ligerants amb les actuacions dels exèrcits- amb més d'un 70 %, seguides de Barcelona i Elna, amb un 50 %. La resta de diòcesis van estar per sota de la meitat, de les quals destacaren Lleida, Tortosa i Tarragona (BUSQUETS Joan, *La Catalunya del barroc...*, vol.1, p.477).

excessos dels gruixos militars i els robatoris de les esglésies i reserves vilatanes²⁶². Tanmateix, a partir de la meitat del segle XVII, es convertí en un costum unidireccional vers els francesos. Per la seva llarga presència i les seves incursions recurrents, van aconseguir aixecar en contra seva les més altes instàncies religioses de Catalunya: els bisbes. Fixem-nos que, a banda de les especulacions sobre la visió que se'n podia tenir dels francesos pel que havien representat durant dècades, la guerra va fer arrelar un rebuig del francès molt abans de les mutacions monàrquiques de 1700. Així, per exemple, recordem que les agressions a nou esglésies del bisbat de Girona, la segona meitat de 1653, i a trenta altres de Vic, els mesos de novembre i desembre de 1654, van motivar les excomunicacions dictades pels respectius bisbes contra els soldats francesos (si bé, no tots eren francesos, evidentment molts eren mercenaris d'altres nacionalitats)²⁶³.

No obstant això, bastants anys abans d'aquesta certificació de rebuig dels francesos, van haver-hi grans moments de tensió amb el clergat de Catalunya. D'alguna manera, es tractava d'un refús motivat pels canvis que França va voler introduir a partir de 1642. Els francesos tenien la idea que molts dels eclesiàstics de Catalunya eren castellans, i els qui no ho eren mostraven llur posicionament, forçant-se de vegades a l'exili²⁶⁴. L'intent de control de les institucions eclesiàstiques no agradà ben segur a les seves autoritats que, catalanes o no, tenien el control teòric del conjunt del mapa religiós. En la pràctica, el rei de França va intervenir allà on el seu dret de suplència, a l'hora de dictaminar càrrecs mitjans, li va permetre. El problema va sorgir, doncs, amb les altes instàncies. L'exemple més evident fou el del bisbe de Girona, Parcero, que com hem mostrat va molestar les autoritats gal·les. Les reactives oposicions a França eren la traducció del rebuig del francès, més enllà per tant d'un simple recolzament felipista o d'una oposició a la intromissió política francesa. Així, un escrit sobre el bisbe de Girona del 1642 deia:

“je me suis informé avec soin des actions de cet homme [el bisbe de Girona] et jay trouvé qu'elles estoient encore plus audacieuses que ses escrits et qu'il avoit tout a fait effrontées et que publiquement il agi fort contre le service du Roy, qu'il avoit fait des efforts estranges pour empescher quon ne reçut pas mon jurement. En un mot c'est un partisan de Castille --- déclaré, et un ennemi que le roy a dans le milieu d'un pays qui

²⁶² BUSQUETS Joan, “Revolta popular i religiositat barroca: l'excomunió de l'exèrcit espanyol a la catedral de Girona el 1640”, *Treballs d'història*, Diputació de Girona, 1976, pp.63-87

²⁶³ Sobre Girona: BC, F.Bon. 2819, *Lletras...* (Girona, 1654) i AMAE, CP, Espagne, 32, *Lletras Publicatorias...*, a Girona el 05/12/1654, ffº 596r-601r (Els francesos prenen nota de l'excomunicació amb una còpia d'aquesta i algun comentari correlatiu. Consideraven, però, que la principal causa era el maltractament de les esglésies de Catalunya); BC, F.Bon. 157, *Publicació...* (Vic, 1655).

²⁶⁴ BUSQUETS Joan, “L'exili de l'abat de Besalú durant la Guerra dels Segadors”, *Assemblea d'Estudis del seu Comtat*, Amics de Besalú, 1976, pp.43-60

le reconoist pour son souverain, Pour moi Monsieur, je crois quil faudroit mettre cet insolent en un lieu dont il neust pas les [moyens], je nay pas ozé le faire sans vos ordres”.²⁶⁵

La visió francesa era que tota resistència al regne de França era una adscripció al d'Espanya, sense considerar si l'acció que duïen a terme era ben acceptada o no. Ben segur, a mesura que avançaven els anys durant la guerra dels Segadors, la resistència a França representava treballar per la monarquia espanyola. Les oposicions primerenques es traduïren així per fugides, expulsions i detencions. Aquesta fou la sort del conjunt del clergat. Només semblaven estar més al cobert els alts càrrecs. En la realitat, aquests també estaven en el punt de mira, com explicava Pèire de Marca:

“Après l'arrivee du nouveau viceroy, il sera necessaire [...] le roy d'Espagne ayant voulu recompenser ce prélat, qui l'avoit servi [...] J'ay reçu avis fort assuré que l'Espagnol foment ses intelligences dans les villes de Vic, et de Solsona. L'evesque de Vic est le premier mobile de ses attractions: lequel natif de Barcelone n'a voulu recognoitre le Roi, en lui prestant serment de fidelite. On l'a toleré, afin d'avoir un evesque dans la Province qui put conferer les ordres. Le monastere de Montserrat a privilege de les pouvoir faire celebrer dans son eglise, par quelque eveque que ce soit [...] On pourroit envoyer quelque evesque titulaire qui residoit dans ce monastere, et donneroit les ordres aux Catalans”.²⁶⁶

Si abans es tractava del bisbe de Girona, ara ens trobem davant la inquietud francesa per l'acció del de Vic. Cal destacar el contacte que teòricament existia entre el món eclesiàstic català i la monarquia espanyola, als ulls de França. També, Marca justificava el manteniment o, millor dit, la tolerància fins llavors d'aquest i altres bisbes pel fet de tenir algú a Catalunya que pogués transmetre els ordres menors i majors –demostrant així una certa percepció i sensibilitat en aquest aspecte-: tant per la llengua catalana com per la importància que tenia l'Església en el món social de Catalunya. No obstant això, la reacció “negativa” del bisbe català feu moure fitxa a les autoritats franceses.

Sense cap mena de dubte, però, les excomunicacions i els escrits com els sermons tingueren un paper presencial en les dues grans guerres: la dels Segadors (més durant la segona meitat) i la guerra dels Nou Anys. Certament, la primera va assentar els fonaments d'un antifrancesisme que s'anà mantenint i consolidant en aquelles terres i localitats que fins a

²⁶⁵ AMAE, CP, Espagne, 22, *Lettre au sujet de l'Evêque de Gérone*, el 22/01/1642, fº 45; BUSQUETS Joan, “El capítol de la catedral de Girona i la revolta catalana (1640-1653)”, *Annals*, Institut d'Estudis Gironins, vol.34, 1994, pp.461-471

²⁶⁶ AMAE, CP, Espagne, 25, *Carta de M. de Marca*, el 21/01/1645.

la fi del segle van patir les agressions franceses²⁶⁷. En canvi, a Barcelona i la meitat sud del Principat, cal esperar la revifalla propagandística dels anys noranta per adonar-se del rebuig del francès i, en alguns casos, del recolzament obert a la monarquia d'Espanya, sobretot per part de les altes capes de la societat catalana –inclosos els eclesiàstics-. D'aquesta manera, els sermons de finals del segle XVII foren eminentment polítics, si bé com a tals, van intentar arribar al conjunt de la població. Van ser pronunciats per una elit cultivada i implicada en el món eclesiàstic, sota la batuta de les autoritats espanyoles a mode de propaganda i que tenien com a objectiu el control de l'opinió pública. Davant de l'amenaça francesa, s'exaltaven tots els elements possibles: les –poques- victòries sobre França, la monarquia d'Espanya, les qualitats locals. Es produïa així una immersió política de les autoritats eclesiàstiques del Principat. Els exemples són diversos, però citem breument alguns temes cabdals tractats per homes d'Església. Aquest fou el cas de Raimon Costa; examinador sinodal dels bisbats de Barcelona, Tortosa i Solsona, membre de l'orde dels Predicadors i catedràtic de Prima Escriptura de la universitat de Barcelona. Per tant, era una persona de prou pes dins l'Església al Principat i que, evidentment, podia seguir ordres de les altes esferes polítiques²⁶⁸. El 1690, per exemple, qualificava d'ofec la situació de Barcelona per culpa del rei de França i afegia una clara adscripció –per eliminació d'opcions- al rei d'Espanya: “*retorno al amado sol de nuestros ojos*”. Tanmateix, l'autor no deixà de banda les sensacions dels catalans en aquell moment i feu una descripció del caràcter propi català. El més important era remarcar que la identitat catalana anava conjugada amb un fort sentiment de fidelitat al rei, potser per esvair dubtes i vells fantasmes del passat: els catalans eren, doncs, uns “*hombres de palabra*” i “*la corresponden a Dios, y a su Rey*”, “*siendo los catalanes los que más recibimos [...] por ser*

²⁶⁷ En un primer moment, però, els sermons havien estat l'arma predilecta per atacar la política castellana a Catalunya. Després de deu anys de presència francesa al Principat, es va produir un gir. Veure: TERRÓN Carlos, “La visión de Francia durante la guerra dels Segadors a través de sermones catalanes”, *Pedralbes*, 18, Actes del IV Congrés d'Història Moderna de Catalunya, Barcelona, 1998, vol. II, pp.383-389; BUB, Josep de Jesús Maria, *Sermó predicat en la sempre fidelíssima, y lleal ciutat de Barcelona, en la iglesia parroquial de Sant Jaume. En la grandiosa festa y ostentació magestuosa, que en acció de gracias per la insigne victòria de Perpinyà feu lo Collegi Chritianissim, y los més apassionats per la justícia de sa Patria Cathalunya, y més affectats entre tots a la Magestad de nostre Just Rey, y sereníssim senyor (Lluís, Comte de Barcelona. Dirigit al molt illustre Senyor Fr. Don Francesch de Monpalau elet. Abat de Banyoles)*, Barcelona, 1642 (Un exemple del seu missatge: “Per tot lo mon corra la rabiosa indignació que los castellans tenen contra nostra nació Catalana [...] esta castellana ira se es descubierta per molt temps”); BUB, Dr. Rafael Ribelles, *Sermón del juicio final, predicado en lengua cathalana al exmo. Señor el Mariscal de la Motte, Duque de Cardona, Virrey y capitán General en el Principado de Cathalunya, y a su real Consejo, en el Real Convento de Nuestra Señora de la Merced*, Barcelona, 1644 (fa una exaltació de La Mothe i crítica els castellans); Durant els anys cinquanta, les excomunicacions de francesos i les exaltacions de tot allò que tocava la corona espanyola estigueren a l'ordre del dia (BUB, Narcís Collferrer, *Oración panegirica predicada en la Muy Illustre Catedral de gerona, en acción de gracias a la Virgen Señora Nuestra, por el nacimiento del serenísimo Infante/ Don Filipo próspero de Austria...*, Girona, 1658. L'autor destacava la importància de la monarquia d'Espanya davant d'altres com la francesa).

²⁶⁸ Des del Concili de Trent, els bisbes havien de convocar un sínode cada any a les corresponents diòcesis. Amb el temps, aquesta regla no es va complir. Gairebé per aquesta raó, la designació de l'examinador sinodal va esdevenir fonamental, ja que des del seu càrrec havia de fer jurar com a tribunal els beneficis eclesiàstics atorgats.

*esta Ciudad la más obligada y favorecida de nuestro Rey entre todas las de sus dilatados dominios*²⁶⁹. Aquesta idea semblava seguir el recolzament que la classe burgesa barcelonina –capitanejada per les teories de Feliu de la Peña- atorgava al rei d'Espanya en aquell moment, sobretot davant l'enemic francès.

Aquest mateix autor repetia l'expressió de suport i solidaritat dels seus amb Espanya, engrandint encara més el seu rebuig frontal als francesos, ja que aquests havien premut l'accelerador sobre les terres del Principat. Semblava com si l'Església i l'elit d'una part de Catalunya descobrissin de sobte el que durant anys el nord del país havia estat exclamant davant la pressió francesa, com ja hem vist. El text de Costa feia al·lusió al bombardeig patit per la capital de Catalunya el 1691. Com una gota que va fer vessar el got, l'autor invocava el destí i l'elecció divina per haver salvat la ciutat de pitjors mals: *“Dios libra y defiende del enemigo [...] en cuyas nobles y antiguas casas ningún daño hizieron las bombas, quando las de otros se sugetaron a sus violentos, y furiosos ardores [...] justicia por divinos preceptos”*. De fet, Costa aprofita per criticar tots aquells que havien tornat a temptar la sort tot aliant-se amb els francesos, repudiant doncs la necessitat i la realitat del rei d'Espanya. Tanmateix, culpava més que mai l'ambició de Lluís XIV i les seves manipulacions polítiques, i el comparava al mateix dimoni. Però, com que la situació era certament desesperada, l'autor aprofità la seva legitimitat per demanar el recolzament a les armes de Carles II amb un argument conegut i, més que mai, encertat: el *“Principado de Cataluña es la puerta de la Monarquía de España”*. De manera pública, doncs, es reconeixien els papers del Principat, entre Espanya i França, de frontera i militar; assumint això sí, la pèrdua de l'antiga muralla de la monarquia espanyola que havia estat el Rosselló²⁷⁰.

A aquest escrit seguiren d'altres que, seguint la realitat de la situació militar, no podien exagerar les forces de la monarquia hispànica, però sí posar de relleu l'heroisme dels habitants recolzats per un dels sistemes defensius de Catalunya: el veguer, el sometent –pagesos- i grups de miquelets. Ens referim de nou a la coneguda victòria dels grups de Ramon Sala i Sasala sobre els francesos, el 1695. L'acció no deixà de ser aprofitada contra França, analitzant i barrejant a la vegada els mèrits catalans i els defectes francesos: tres capítols –*“Zelus”*, *“Potentia”* i *“Valor”*- feien referència a una victòria catalana aconseguida, en part, gràcies al

²⁶⁹ BUB, Raymundo Costa, *La gratitud Catalana. Oración evangélica en acción de gracias al divinissimo sacramento del altar, por el feliz casamiento del Rey nuestro Señor y sus más notables ocurrencias, con la Augusta Princesa Palatina del Rín, Doña María-Ana de Babiera... y rogativa pública, para los deseados, y favorables fines de este Santo y Real Matrimonio*, Barcelona, 1690.

²⁷⁰ BUB, Raymundo Costa, *El Príncipe verdadero...*, Barcelona, 1691 (Sobre les pretensions i joc de Lluís XIV amb Catalunya, diu l'autor: *“aviase usurpado este soberbio Rey [...] contra todo derecho natural, divino o positivo, la jurisdicción que no le pertenecía en este Principado; y como la Cruz en su exaltación le saca del Principado del mundo, à lo de Príncipe Tirano [...] este ambicioso Rey, por lo de Rey está fuera del Principado”*).

fort sentiment antifrancès “*porque postrado el orgullo de las Militares Tropas del Francés [...] En la refriega que en las montañas de Olot tuvieron contra los Franceses muestra Cathalans, enseñó Dios [...] muchos quedaron muertos*”²⁷¹. A partir de 1695 es va incrementar la batalla publicística com ja sabem i els sermons eren una arma útil i popular. A aquelles alçades de la guerra, els sermons van anar sobretot en dues direccions: recolzar Carles II amb mostres de fidelitat i deixar en evidència els excessos i els mals de França als ulls de la població. Així, qualsevol excusa era bona i, per exemple, una recuperació més del rei davant la seva feble salut fou motiu per la demostració pública de reconeixement a través de l'Església i de les elits barcelonines: “*fidelidad de los Nobles Barceloneses*”, “*miedo por la muerte del monarca*”. O, en un altre sermó sobre el mateix tema, es llegeix l'exaltació que es fa directament de la monarquia espanyola²⁷². L'estigma de França es veia reflectit en un darrer exemple de sermó, on un teòleg barceloní afirmava que el regne de França portava l'estendard de les “*mandrágoras*”. Respecte la contraidentitat catalana davant del francès, l'autor afegia que “*nadie puede negar que es la nación Catalana la más esforzada, y de genero más guerrero, quando tanto lo han acreditado sus hazañas aun en estos tiempos, en que han sido en esas montañas el terror de sus enemigos*”²⁷³. Aquest escrit es feu després de la presa de Barcelona per part de les armes franceses, certificant l'objectiu gal, la feblesa castellana i la lluita que els catalans havien dut a terme fins al final. Més que mai, doncs, el conjunt de la Catalunya entre els Pirineus i Barcelona, i potser més encara pel xoc que representava la presa de la capital del Principat, emetia una autèntica afirmació coincident contra els francesos. Aquesta havia estat revifada per escrits similars que intentaven demostrar el mal que els francesos podien exercir als catalans i els seus privilegis, si finalment accedien al poder, tal i com ho veiem en la propaganda on es denunciava la situació del Rosselló o l'acció dels jesuïtes contra les tradicions i normes religioses catalanes²⁷⁴.

²⁷¹ BUB, Francesc Serra, *Arco triunfal: Panegyrico gratulatorio en Acción de Gracias a la Mgd. Divina, por la célebre victoria, que de los Franceses alcanzaron las armas españolas, gobernadas por Raymundo Sala y Sasala, veguer dignissimo de la ciudad de Vique, Sargento Mayor de las tropas. Predicado en la Solemne fiesta del día 15 de marzo 1695, aviendose alcanzado el día 10 año 1695 en Vic, Barcelona, 1695* (L'autor era un franciscà, examinador del bisbat de Girona).

²⁷² BUB, Dr. Josep Romaguera, *Festivas demonstraciones y magestuosos obsequios, con que la Exma. Ciudad de Barcelona celebró la acción de gracias a su divina Magtd., por el singular beneficio de haber restituído a la perfecta salud, a nuestro católico Monarca Carlos II*, Barcelona, 1696; BUB, Ivón Cassañes, *El Sol Austriaco del cielo mystico de la monarquía española, que con los nuevos rayos de Salud, con que milagrosamente amanece, anuncia los buenos días a la Iglesia, a la Monarquía, y a todas las criaturas del Universo*, Barcelona, 1696.

²⁷³ BUB, Dr. Luciano Torrents, *Oración evangélica en acción de gracias al Espíritu Santo por el Soberano beneficio de la Paz Universal, que firmó nuestro católico monarca Carlos II con el de Francia, y demás príncipes cristianos- Ciudad de Vique*, Barcelona, 1698 (L'autor era un teòleg de la Universitat de Barcelona, membre de l'Orde dels Predicadors de Barcelona).

²⁷⁴ BNE, ms.2695, *Papel sedicioso... con título de ordenanza que el Duque de Noalles... embió a primero de mayo del año presente 1689, à diferentes lugares abiertos del Principado de Cataluña. “Y Reflexiones*

Els sermons ens aporten, doncs, un tipus d'observació sobre el rebuig de França, però també, foren la traducció d'una adscripció electiva –a Espanya- davant la negativa a França: en tot cas, podem dir que s'acotaren les identifications polítiques de l'Església i dels seus fidels a Catalunya -amb el rei d'Espanya i l'espai sociopolític català-. Havia de quedar clar als ulls de les autoritats espanyoles -ja que els sermons foren realitzats per persones de renom- que els catalans eren antifrancesos, quedant explicitat com el no-retorn a un 1640. L'antifrancesisme -o francofòbia- havia de ser mostrat públicament així com una característica pròpia del caràcter català.

Però no tot eren marques directes des de l'àmbit català i, ben sovint, algunes accions o comentaris poden aportar més llum al cas de la religiositat de Catalunya. Així doncs, un dels símbols que es començà a desmuntar en aquell moment i que representava la separació de les concepcions entre el món catòlic gal i l'hispanà, sobretot per l'estri polític que aportava a uns i altres, fou la Inquisició. Aquest era un assumpte del qual els francesos trobaren necessari desmarcar-se'n i, com bé aconsellava Vendôme en entrar a Barcelona el 1697, fins i tot suprimir-ho, com s'havia fet paulatinament al Rosselló. D'aquesta manera, França es vanagloriava de l'èxit obtingut davant les tropes espanyoles i de la conquesta del Principat, tot adduint la seva superioritat: "*l'ennemy humilié...à genoux*". La crítica de la Inquisició pot semblar interessant per veure la mentalitat i la fortalesa francesa del moment, davant la potència espanyola, teòrica defensora de la força de Déu²⁷⁵. Altrament, les accions individuals i les particularitats d'algunes decisions col·lectives, però pròpies a una mateixa comunitat religiosa, podrien ajudar-nos a entendre el com i el perquè del rebuig de l'acció francesa i, per extensió, dels francesos.

históricas, políticas, y morales, hechas sobre el propio Papel por un Afecto a la Nobilissima...Nación Catalana", 1689 (Escrit que contestava la propaganda de Noailles, impulsada per Trobat, on es detallaven la pèrdues de privilegis i llibertats dels Comtats. En definitiva: « *los enemigos de Francia mucho tiempo ha que lo son de los catalanes* »); BNE, VE/213/56, *Copia de carta escrita por un canónigo de la Santa Iglesia de Barcelona, el Doctor Ignacio Jordi, canónigo de Perpiñán*, el 30/08/1696 (escrit en realitat a Perpinyà, el 15/09/1696)

²⁷⁵ AMAE, CP, Espagne, 76, *Décret de la Sainte Inquisition d'Espagne qui fut publié dans toutes les cours de l'Europe au commencement de l'année 1697*, 1697, ff^o 4r-v; Un altre tipus de cas del qual ens podem servir, però el qual no entrarem ara per ara a analitzar, va ser el de les crítiques a l'actuació del bisbe de Solsona des de Madrid el 1694 (AMAE, CP, Espagne, 76, *Carta contra el bisbe de Solsona*, a Madrid el 20/07/1694, ff^o 184r-185v); Sobre els detalls de la presa de 1697, veure: SABIO CHECA Miguel Àngel, *El sitio y la ocupación francesa de Barcelona en el año 1697*, Tesina, Universitat Autònoma de Barcelona, 1989, 373p; El rebuig francès a la Inquisició ja havia conegut un capítol semblant a Andorra, on les autoritats locals es dividien entre els interessos del bisbe de la Seu d'Urgell, favorable a l'actuació del Sant Ofici, i les del comte -rei de França-, contrària a aquest, fins al punt que Enric IV va exigir la supressió de la institució a les Valls el juliol de 1601. El rei de França veia en la Inquisició "una amenaça i un perill per als seus drets i per a la justícia d'Andorra" (PALAU MARTÍ Montserrat, *Protestantisme...*, p.94 i p.132, document original citat: AHNA, ASC, n.1137, *Carta d'Enric IV exigint la supressió de la Inquisició, per tenir ja Andorra els seus òrgans de justícia propis*, a París el 22/07/1601).

Accions internes i exemples particulars

Les accions més recurrents del món eclesiàstic on emana un fort sentiment antifrancès van ser les del Rosselló. Fins ara havíem vist aquelles que, d'alguna manera, podien considerar-se com actituds col·lectives i globalment pacífiques. Tanmateix, caldria destacar un dels casos més notables al qual ja hem fet al·lusió en l'estudi de Ramon Trobat: l'oposició del capítol catedralici d'Elna al nomenament de Josep Trobat al si de la comunitat i el conflicte sobre la interpretació de la separació de beneficis entre les sagristies i les canongies²⁷⁶. Per si mateix, aquest episodi simbolitza tres aspectes bàsics: l'oposició a la intromissió francesa en l'Església del Rosselló –als canvis i a les transformacions-; el rebuig d'aquells que treballen directament per França; el rebuig de França, com a extensió de la repetició dels conflictes. I és que, a banda de la resistència global del capítol d'Elna, es van succeir algunes accions paral·leles que deixaren al descobert l'oposició als francesos i, sobretot, als profrancesos per llur “col·laboracionisme”. Per exemple, l'enganxada de cartells anunciant l'excomunicació de Josep Trobat a l'església de Sant Joan de Perpinyà fou com una mena de burla popular, ja que es donava a conèixer als ulls de tothom la consideració dels Trobat –representants dels profrancesos- a la Santa Seu²⁷⁷. La manca de recursos polítics i l'aïllament social respecte a Espanya, malgrat el que hom podria pensar, va desenvolupar aquesta pràctica de denúncia clandestina. La perícia dels cartells semblà convertir-se en un mètode de delació suficientment anònim per ser emprat en altres ocasions i amb uns altres motius. Així, el novembre de 1683, Louvois comentava una carta que li havia enviat Chaseron (lloctinent al Rosselló des de 1681) unes setmanes abans, on li expressava el malestar que existia entre les autoritats de Perpinyà per l'aparició de cartells a diverses esglésies de la vila on s'amenaçava el bisbe Montmort. D'aquesta manera, la idea de Didier Baisset per la qual aquest home va tenir la voluntat d'aprendre el català per entaular un millor diàleg amb la població i, per tant, hauria estat millor acceptat, no tindria gaire sentit tenint en compte aquesta manifestació pública en contra seva²⁷⁸. Tanmateix, només feia uns mesos que era al càrrec –va arribar el 1682- i aquestes reaccions tindrien tendència a mostrar el rebuig a la vinguda del bisbe francès més pel que representava que per les seves accions. L'anterior bisbe no va arribar a prendre el càrrec. Era, doncs, el primer francès que venia directament de França per ocupar el càrrec episcopal -Du Bruelh, bisbe entre 1673 i 1675, ja vivia al país des de feia anys-. No es pot descartar que l'acte fos comès, com en l'ocasió de Trobat deu anys abans, per membres del mateix capítol catedralici. L'aprenentatge del català, en canvi, sembla lògic si es volia poder arribar a totes

²⁷⁶ Cf. Capítol III-2.4

²⁷⁷ SHAT A1 356, peça 83, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 04/1673.

²⁷⁸ SHAT A1 698, peça 65, *Carta de Louvois a Chaseron*, a Versalles el 03/11/1683. Chaseron va ser també ajudant general a Prats de Molló (1689); BAISSSET Didier, *Politique et religion...*, pp.48-49

les contrades del país, tenint en compte que el baix clergat era català i difícilment coneixia el francès.

Pel que fa a l'arrel de la resistència dels religiosos d'Elna, aquesta era llunyana i complexa. Però, es podria explicar sintèticament de la manera següent: Elna va poder –i va voler– contrarestar el poder de Lluís XIV per una singular oposició als francesos, però sobretot, perquè volia seguir mantenint la seva autonomia, la qual cosa una part de la historiografia rossellonesa ha interpretat com un aferrament a la tradició tridentina. I és que, els anys de desenvolupament de la Contrareforma juntament a l'existència del Patronato Real hauria consolidat al monarca espanyol en el control de la designació dels bisbes, però en canvi, no li va donar gaire influència sobre els capítols catedralicis “*salvo en el Reino de Granada y en las Canarias*”, segons Ignasi Fernández, a causa d'una veritable resistència davant les reformes tridentines. D'aquesta manera, es podria entendre la llibertat dels seus membres, capaços d'establir una preferència electiva sobre el sistema tridentí davant la “*mainmise*” que volia estendre el rei de França sobre les institucions eclesiàstiques de la província del Rosselló. De fet, essent part del regne d'Espanya, els capítols catedralicis ja havien representat un obstacle pel rei: el monarca recolzava els bisbes –que ell mateix escollia– enfront dels canonges, que sovint estaven vinculats a les oligarquies locals²⁷⁹.

El fons dels problemes amb França tenien mitjans d'expressió particulars, com podia ser la simple oposició a les decisions polítiques del regne o, en el cas de detenir el poder político-religiós, la influència sobre la vida social va dur a una creixent utilització de la propaganda pseudo-religiosa com foren els sermons. Efectivament, al Principat van proliferar així els Te Deum per celebrar victòries o altres temes menors. Però, França no es va quedar enrere i també els va emprar de manera habitual allà on dominava territorialment. Això fou així sobretot quan l'exèrcit francès guanyava batalles arreu d'Europa o per qualsevol aspecte relacionat amb el monarca. Com havia de ser acceptada aquesta representació simbòlica per les autoritats eclesiàstiques locals? El consentiment era gairebé obligatori si no volien veure com les tropes responien amb represàlies. En tenim un exemple en el Te Deum dictat per Lluís XIV que, el 1692, Ramon Trobat feia arribar a totes les poblacions ocupades per França al Principat i, fins i tot, a Andorra perquè fos cantat en les esglésies del país –la raó en aquella ocasió fou la victòria de l'exèrcit francès a la vila de Montmélian²⁸⁰. Al Rosselló, un país

²⁷⁹ FERNÁNDEZ TERRICABRAS Ignasi, *Felipe II...*, p.370

²⁸⁰ AHNA, ASC, n.315, *Carta de Ramon Trobat a les autoritats andorranes*, a Bellver el 18/01/1692. Document citat a: BASCOMPTE GRAU Domènec, *Diplomatari de la vall d'Andorra. Segle XVII*, Govern d'Andorra-Ministeri de Cultura, Arxiu Històric Nacional, 1997, p.360 (Cal afegir, però, que des de l'arribada al poder d'Enric de Navarra, la funció de copríncep d'Andorra era detinguda pel rei de França i, per tant, tot i la distància, els francesos necessitaven remarcar llur pes a la regió en aquell moment tenint en compte l'ocupació que s'estava portant a terme del nord del Principat, des de 1689); Lluís XIV també va utilitzar els Te Deum per simbolitzar

dirigit i sota empara oficial de França, els Te Deum també foren corrents, però no per això poc conflictius. El gran vicari i oficial d'Elna, Francesc Després, s'oposà als anys vuitanta a un Te Deum ordenat pel restabliment físic del rei i, també, per haver insultat en aquella ocasió el batlle de Palau del Vidre²⁸¹. Els conflictes locals sorgien de tant en tant i, evidentment, tenien el seu consegüent procés judicial. Des de la mateixa universitat de Perpinyà s'emetien judicis contraris a la intromissió eclesiàstica francesa i als canvis duts a terme a la mateixa comunitat universitària. Certament, això comportà un arrelament de la francofòbia, que com ja sabem, no era aliena a les elits pròpies del Rosselló molt abans de fugir cap al Principat. La demostració antifrancesa fou abanderada el 1682 per alguns professors de la universitat que van rebutjar obertament l'acatament de l'edicte reial del mes de març relatiu a la declaració del clergat francès, “*de ecclesiastica potestate*”. L'oposició al control del món universitari per l'Església de França es feia, doncs, palès en aquell moment²⁸².

També van existir rebuigs individuals per la força dels esdeveniments. Així fou com, des de 1663, el capellà de Sant Llorenç de Cerdans -Joan Pagès- va exercir d'informador i emissari entre certs notables perpinyanencs i alguns dirigents del Principat –com el virrei de Catalunya, el bisbe de Girona i el governador de Camprodon-. El mossèn va aprofitar el seu càrrec i la seva situació estratègica en un poble de frontera per fer de pont comunicador. Desconeixem, però, si va actuar de manera voluntària o gràcies a un incentiu econòmic com alguns religiosos que, com hem vist, utilitzava Ramon Trobat al Principat com a informadors. Tanmateix, la bel·ligerància de l'eclesiàstic i la seva acció al si dels Angelets donaria a entendre que es tractava d'una actitud espontània contra els francesos. El seu afer va prendre un relleu important quan va ser detingut a la frontera el 1672 i processat dins del cas de la revolta de la sal: va ser condemnat a mort al garrot. El cas havia arribat fins a la cort de Madrid, on el marquès de Villars va haver d'informar sobre el detall de l'afer. En contrapartida, les autoritats mateixes del rei d'Espanya van obrir una investigació per esbrinar el fons de la qüestió; el duc de Sessa va enviar uns comissaris a la frontera, on va trobar

ocupacions importants i demostracions confessionals, com va ser el cas a la catedral d'Estrasburg, l'octubre de 1681, per provar l'assentament francès a Alsàcia i la substitució del protestantisme pel catolicisme (MAYEUR Jean-Marie, “Une mémoire-frontière: l'Alsace”, *Les lieux de mémoire...*, pp.1147-1169 (p.1149)

²⁸¹ ADPO 2B 1717 (1686); Un Te Deum prou simbòlic fou el que es va fer a Perpinyà per celebrar el naixement del duc d'Anjou, dirigit des del Consell Sobirà (SHAT A1 228, *Carta de Macqueron a Louvois*, a Perpinyà el 29/08/1669); Però, els Te Deum més comuns eren aquells que s'ordenaven per celebrar les victòries franceses i comunicar-les a la població. Veiem, per exemple, els Te Deum celebrats després de les victòries sobre Palamós i Girona, el juny de 1694, que també van valer la felicitació reial i l'enaltació del duc de Noailles, passant de ser governador del Rosselló a virrei de Catalunya, un càrrec que va rebre públicament a la catedral de Girona (SAINT-SIMON, *Mémoires...*, p.167).

²⁸² ADPO 2B 1737 (1688); Els enfrontaments entre la Universitat de Perpinyà i les autoritats es van produir, tanmateix, des d'un bon començament, com veiem en el judici encetat el 1664 pel rector de la Universitat: ADPO 112EDT 595

testimonis que sostenien que la captura s'havia produït “*sur les terres d’Espagne*”²⁸³. Potser perquè coneixien la realitat del mossèn, els dirigents espanyols van haver de recórrer a l’argument de la transgressió fronterera, doncs diplomàtica, per anul·lar les actuacions judicials franceses, però sense gaire èxit. Fos com fos, la frontera pirinenca esdevenia en aquella època un territori sota control directe i indirecte de França. El cas dels religiosos que, de manera particular, van tenir problemes amb la justícia i les autoritats franceses als Comtats és destacable. Així, es podria afegir tota una sèrie d’incidents que anirien des de la selecció local dels eclesiàstics per l’oposició que podien representar fins a la violència física amb, entre o contra ells.

A finals de 1683, la creació de Montlluís suposava un nou entrebanc amb el conjunt de la població, sobretot cerdana, que entre altres, havia vist com es suprimien alguns poblats i com els militars passaven a formar part de la seva vida quotidiana. Amb tot això, semblava evident que el baix clergat no podia quedar-se al marge, de manera que es va haver de fer front a l’expulsió d’alguns religiosos de la zona, per la perillosa influència que representava per les poblacions²⁸⁴. El nou i flamant bisbe d’Elna Vicenç Margarit i de Biure va tenir altres problemes més enllà dels del capítol com va ser el conflicte de recaptació de beneficis amb l’abat de Sant Miquel de Cuixà. Aquest últim, encara lligat a la influència de l’abat de Sant Esteve de Banyoles, demanava el retorn de dècimes i rendes seves acumulades pel bisbe d’Elna. Josep de Viladat argumentava la queixa a Louvois dient que “*je ny aye jamais esté compris [dans les limites de son diocèse] ny mes prédécesseurs*”. A la vegada, reclamava una compensació política o econòmica del fet: “*j’ose espérer aussy qu’elle aura la générosité d’employer son crédit auprès du Roy pour me faire jouir de toutes les franchises d’exemtions dont mes prédécesseurs*”²⁸⁵. En cap cas, però, no es pot considerar aquest posicionament com un rebuig de França, ja que el càrrec d’abat de Sant Miquel de Cuixà havia estat un símbol de l’estira-i-arronsa dels profrancesos des del govern de Montpalau (abat de Banyoles i de Sant Miquel de Cuixà, 1657-1660) i continuà de ser-ho, com ho veiem ja a finals de segle en la figura de Josep Trobat (1694-1704). Tanmateix, posava de relleu les complicacions que emanaven de les reclamacions de beneficis i els problemes per la relació persistent amb les autoritats eclesiàstiques del Principat, que seguien exercint llur influència al Nord. La manera emprada per França per fidelitzar l’elit catalana hagué de traslladar-se llavors a l’àmbit de l’Església. Així fou com, en el moment en què quedà vacant el càrrec de bisbe, les autoritats

²⁸³ ERRE-MASNOU Evelyne i ESPIN Maryse, *La société...*, p.95; SALA Ramon, *Dieu...*, pp.59-60; SHAT A1 356, peça 53, *Carta de M. de Villars a Louvois*, a Madrid el 01/03/1673.

²⁸⁴ SHAT A1 698, peça 65, *Carta de Louvois a Chaseron*, a Versalles el 03/11/1683; Cf. Capítol II/1-2.3

²⁸⁵ SHAT A1 300, peça 6, *Carta de l’Abat de Sant Miquel de Cuixà a Louvois*, a Perpinyà el 05/08/1671; FONT François, *Histoire de l’Abbaye...*, pp.276-278.

van jugar amb les possibilitats que existien, fins al punt que veiem com foren temptejats alguns catalans i, d'altres, es mostraren disposats argumentant el servei a França²⁸⁶.

Més clars foren els casos de les religioses del convent de Sant Salvador de Perpinyà que van ser processades pel seu comportament contra les decisions de les autoritats o, sobretot, els diversos conflictes entre eclesiàstics catalans i francesos dels anys seixanta. Louvois explicava com el sots-prior del convent de Sant Domènec de Cotlliure, el pare Hyacinthe, es queixava dels maltractaments que el superior exercia sobre els religiosos francesos del monestir. Des de París, es deixava entendre la preocupació que produïen aquesta i altres accions anteriors que no es detallaven²⁸⁷. De fet, els conflictes a l'interior de les institucions eclesiàstiques tenien la seva arrel en la introducció d'eclesiàstics francesos contra la voluntat dels que ja hi eren, potser per por a perdre poder o per simple rebuig de tot allò que és forà. L'assumpte de Sant Genís de les Fontanes que hem observat anteriorment no va tenir un final en aquell moment, ja que, per exemple, els enfrontaments i petits altercats es van anar reproduint entre els religiosos locals i els que venien de fora. Era probable que una de les causes de l'enfrontament fos el lligam que es va mantenir amb la "casa mare", que era Montserrat. Fins al segle XVIII, per exemple, era possible anar a fer el noviciat al Principat per aquesta raó i, doncs, desenvolupar una educació i unes idees que podien ser contràries a les que els eclesiàstics francesos introduïen venint del nord –França²⁸⁸.

Paral·lelament, la mixtió de les festes populars i de la religiositat del poble fou un eixam de risc als ulls dels dirigents francesos, però sobretot, dels religiosos vinguts des del regne de França. Així veiem com, el febrer de 1672, van tenir lloc les celebracions de carnestoltes. Davant d'això, uns religiosos anònims –segons ells, per preservar llur integritat física- van emetre una queixa al rei de França tot demanant un càstig per haver permès una celebració d'aquell caire. S'observa com, tot i la prohibició que teòricament havia estat emesa pel bisbat, les festes tenien lloc sense cap oposició i, això sí, amb l'ull gros dels membres del Consell Sobirà. Aquesta actitud era considerada pels autors del manifest com una desobediència a l'Església. Afegeixen també que, davant llur incredulitat i sorpresa, van veure com la noblesa mateixa del país va aportar diners per les festivitats. Els ritus pagans –

²⁸⁶ SHAT A1 296, peça 278, *Liste des Ecclésiastiques du Roussillon qui peuvent prétendre à l'Evêché d'Elne par leurs mérites*, el 1672; SHAT A1 296, peça 289, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 24/12/1672 (Veiem l'exemple del canonge d'Elna, Garrigues, gran vicari de la diòcesi, que va enviar a l'intendent les seves pretensions juntament amb els seus mèrits). A la mort de Josep Trobat, la direcció de l'abadia de Sant Miquel de Cuixà fou lligada al poder del bisbe d'Elna, Flamenville, del 1704 al 1707.

²⁸⁷ SHAT A1 296, peça 289, *Carta...* (1672); ADPO 1C 718, *Carta del rei* [és a dir, Louvois] *al Consell Sobirà*, el 1666.

²⁸⁸ Durant els anys posteriors als que estudiem, els problemes continuaren a Sant Genís, de manera que retrobem processos i investigacions on s'observa clarament les dificultats dels francesos per arrelar-hi. Així, es coneix el relat d'un mossèn francès de Sant Genís que, el 1711, afirmava que si hi tornava l'assassinari (MARCET Alícia, *Le rattachement...*, pp.147-149); GOUGES Maurice, "Le Roussillon..." (p.19).

participació de dimonis i altres representacions- eren injúries fetes a Déu, als seus ulls. De fet, la malfiança amagava la por d'un aprofitament de la festa per emprendre accions concretes contra algunes personalitats, la qual cosa tingué lloc de manera simbòlica contra els jesuïtes en entrar part dels participants de la festa a l'església de la Companyia a Perpinyà i exercir algunes vexacions²⁸⁹. Caldria destacar, en canvi, la coincidència que existí entre els habitants i els profrancesos pel que fa a la religiositat i les festes populars, segons el relat dels religiosos francesos que es queixaven. La idea de disbauxa i les agressions soterrades entre la massa popular no era nova, ja que va existir durant tota l'època moderna. Era evident però, que en un moment com el que vivia el Rosselló, on els odis i les venjances eren portades a flor de pell, les celebracions de carnestoltes podien representar un cert perill, això sí, puntual. Aquest fenomen portà cap a un control progressiu de la festa de carnestoltes per part de les institucions al Principat fins el 1714, quan definitivament fou pres en mà per les autoritats de Felip V²⁹⁰. Al Rosselló, hom podria pensar en un control quasi absolut, però hem de parlar de permissivitat, ja que existia una coincidència de gustos entre els dirigents de la província i la població que la cort ni veia ni podia esquingar de soca-rel. Les despeses desmesurades en les festes d'aquest caire, així com en la realització de retaules i elements de pietat religiosa mostrarien que, finalment, la societat rossellonesa no tingué cap mirament per gastar diners en temes religiosos i tradicionals; un fet que posaria de relleu la religiositat popular i l'aferrament a tradicions diverses en un moment d'inestabilitat i grans canvis pel país²⁹¹.

La barreja de temàtiques davant les quals ens trobem en observar el món religiós i polític de l'Església davant l'arribada dels francesos a Catalunya, porta a la confusió següent: la interacció entre el món social i els aspectes dels cercles eclesiàstics, així com els pròpiament polítics i bèl·lics -Angelets, resistències internes, guerra d'Holanda, etc.-. Alhora, el paper del clergat i dels religiosos en general es fonamental en les relacions entre les dues bandes del Pirineu, tant per establir una possible resistència, com per servir de "quinta columna", com per demostrar la importància i respecte de l'Església entre la població o,

²⁸⁹ SHAT A1 300, peça 107, *Carta dels Religieux de Perpignan*, a Perpinyà el 02/03/1672.

²⁹⁰ LOBATO Isabel, "Els perills del carnestoltes. La festa carnavalesca a la Barcelona Moderna", *L'Avenç*, 89, 1986, pp.48-51; CUARTIELLA Xavier i ROMAN Xavier, "Tipologia i evolució de la festa", *L'Avenç*, 89, 1986, pp.34-43 (p.41).

²⁹¹ COURCELLES Dominique de, "Les festes religioses al Rosselló", *L'Avenç*, 89, 1986, pp.52-55 (L'autora parla de despeses desmesurades fins a finals del segle XVIII); CORTADE Eugène, *L'église de Collioure*, Conflent, Prada, 1979, p.58 (L'autor cita l'Acte de benedicció de la nova església de Collioure, del 6 d'abril de 1691 [Arxius Comunal C, Chartes et privilèges, ff° 117-118, original en llatí, traducció d'E. Cortade], on es pot llegir: "*Ladite église fut construite à partir du 18 juillet 1684, jour où l'on plaça la première pierre, d'une part grâce à la faveur royale, d'autre part avec les grandes largesses et dépenses de la ville et des particuliers*". També s'hi veu la participació activa de capellans del país. Les despeses i el no mirament d'aquestes semblarien normals per part d'una població que durant dues dècades havia mancat d'església parroquial, des de l'enderrocament que en feren els francesos per refer la fortificació militar de la vila).

finalment, per entendre la gelosia d'una autonomia aportada per dècades de lligam a la monarquia hispànica –amb totes les conseqüències i deduccions que això comporta-. L'exemple mateix de Trobat, per la intromissió familiar en la diòcesi d'Elna i per la utilització de capellans com a espies al Principat, donaria una interpretació cabdal de la identitat religiosa dels catalans; una religiositat que fou contraposada plenament amb la política que intentà desplegar la cort de França i amb la imatge que se'n tingué encara i més dels francesos²⁹². Per la seva banda, els francesos veien aquesta religiositat de Catalunya com una prova més – novament insistim- d'hispanitat i, doncs, com un perill d'influència espanyola constant i de desviació davant la integració a França.

3.3- Frontera

Així com les identitats poden ser múltiples, les “fronteres” també representen diversos móns. La frontera és un concepte relativament nou a l'època moderna, tot i que la idea de límits i confins pervivia des de feia segles. La noció de frontera política havia anat evolucionant paral·lelament al desenvolupament de les monarquies i els territoris militaritzats²⁹³. Així, al segle XVI, mentre Carles Quint seguia dominant un espai tan vast que era difícil definir amb rigor els límits, altres monarques com Francesc I, es veieren en la necessitat de començar a fixar i fer conèixer els límits del seu regne, per tal de preservar-lo millor davant l'amenaça imperial²⁹⁴. Als ulls d'un contemporani nostre, en canvi, la frontera expressaria sempre la idea de separació i barrera. Ara bé, sovint les fronteres medievals i modernes van ser indrets de trobada i d'entesa, sobretot arran de les necessitats de subsistència. Ben segur, no era el mateix un espai situat en la línia fronterera amb un territori

²⁹² El treball de Ramon Sala serviria com a anàlisi aclaridora de les característiques catalanes que es contraposaven amb els costums francesos, que s'anaven introduint a nivell de les elits (Cita per exemple la preparació davant la mort del conjunt de la societat, per la seva especificitat): SALA Ramon, *Dieu, le Roi...*, darrer capítol.

²⁹³ GUÉNÉE Bernard, “Des limites féodales aux frontières politiques”, *Les lieux de mémoire...*, pp.1103-1146 (L'autor recorda que les fronteres medievals eren confuses i «*floues*» i que els únics límits que realment es tenien en compte des de la monarquia eren els del mateix patrimoni territorial del rei, altrament dit, les fronteres del regne eren els límits que calia conèixer. Tanmateix, posa en correlació el creixent interès per l'aclariment de les fronteres amb la formació de l'Estat sobirà i de l'Estat nacional, a partir del segle XVI, que també forjaren la imatge “*d'une frontière inviolable et sacrée*”).

²⁹⁴ MERLIN-CHAZELAS Anne, “La notion de frontière d'Empire sous François Ier”, *Frontières*, Actes du 125ème Congrès National des Sociétés Historiques et Scientifiques à Lille en 2000, CTHS, Paris, 2002, pp.29-46 (Després d'un inici de marcació del regne de França amb la guerra de Cent Anys, Francesc I es va veure en la necessitat de justificar el seu espai davant de l'Imperi: això implicava una neutralització dels senyors i Principats que encara pervivien –com el de Mondragon, el de Donzère o el d'Orange, tots al voltant de Roine- amb l'objectiu de controlar ell mateix la frontera. Aquestes mesures eren la continuació lògica després de l'annexió de Borgonya a finals del segle XV i, també, es produïen en un moment en què el rei de França empenia les primeres polítiques uniformitzadores de França. En definitiva, la conjuntura política li va permetre desenvolupar uns plans, que no van esplaiar-se fins a la fi del segle XVII).

musulmà que el que podem trobar entre valls pirinenques, per exemple. D'aquesta manera, ens poden venir a la ment les representacions frontereres següents: lingüístiques, culturals, ètniques, religioses, comercials, arquitectòniques o senzillament polítiques. Però, pel cas que ens ocupa, es tracta d'entendre el trasllat d'una part de la frontera del Llenguadoc al Pirineu i la seva configuració social, és a dir, els efectes en el comerç, en les famílies i en les relacions més diverses. De fet, ¿va poder plantejar-se l'existència d'una frontera total durant els anys d'assentament de França a Catalunya? La variabilitat de la frontera i la seva diversitat ens mou a un territori específicament mental, on la mà de l'home ha estat fonamental, tot sovint inconscientment, altres vegades premeditadament. Per últim, perquè l'arrelament de la frontera fos real, calia una presa de consciència col·lectiva d'aquesta i alguna prova, com podien ser les prohibicions mateixes de comerç o d'intercanvi cultural. És això el que es produeix arran del tractat del Pirineus?

Teories de la frontera

Des d'un origen remot, el concepte frontera ens remet a un significat militar. Aquesta seria l'opinió de Michel Foucher, per qui els territoris de frontera no eren espais annexats sinó simples feus que es podien deslligar d'una corona per passar-los a una altra. El mot guarda certament un vell sentit militar, és a dir, de "límit". La cartografia hauria establert els límits visuals i les oportunitats polítiques que, fins llavors, només eren especulacions abstractes. Segons aquest mateix autor, el tractat dels Pirineus no va ser un acord de "límits", sinó de repartició de terres i, sobretot, de separació dita "natural". Emprant les proves evidents de Llúvia, Andorra, la Cerdanya i la Val d'Aran, afirma que el traçat va tenir més en compte els interessos propis de les comunitats que una imposició vertical des dels centres de poder: "*prise en compte des usages anciens (répartition des bois, parcours selon les étages, etc.)*", posant en lloc així una "*frontière froide pendant des siècles*"²⁹⁵.

La visió i la percepció de la frontera pels qui hi viuen i pels qui la defineixen són de vegades contradictòries, però ben segur fonamentals per comprendre l'efecte d'aquesta en la vida quotidiana i en les relacions sociopolítiques dels països afectats. Els Pirineus són el principal espai que ens ocupa. La relació entre els qui hi vivien es feia a través d'uns llaços basats en la subsistència econòmica i humana de les valls colindants, sobretot en les direccions sud-nord. Els pasturatges, la ramaderia i els moviments de persones eren estipulats en les

²⁹⁵ FOUCHER Michel, *L'invention des frontières*, Fondation pour les Etudes de la Défense Nationale, Coll. Les Sept Epées, Paris, 1986, cap.III i pp.127-130; Si bé la cartografia ajuda a delimitar els territoris i les costes, la seva elaboració tingué una repercussió mental prèvia, com fou la formació imaginària dels pobles, nacions i continents (Veiem l'exemple aportat per: SMAIL Daniel Lord, *Imaginary Cartographies: Possession and Identity in Late Medieval Marseille*, Cornell University Press, Ithaca, Nova York, 2000, 256p).

clàusules anomenades de lligues i patzeries. Aquests acords entre valls pirinenques, d'un mateix regne o no, remunten a l'època medieval. Permetien l'explotació natural del camp i del comerç sense entrar en conflicte permanent amb el veí, amb qui es pren consciència que és millor col·laborar que enfrontar-se de manera contínua²⁹⁶. L'objectiu era limitar i controlar els territoris de pasturatge i reglamentar la utilització dels prats, les aigües i els boscs. A l'època moderna, aquests acords es mantingueren, amb o sense guerres, tot i que les monarquies intentaren controlar-los. Entre els acords més importants destaca el de 1513, que va significar la firma d'un gran acord de patzeria al plan d'Arrem: s'hi van implicar valls gascones, catalanes i aragoneses. La població mateixa d'aquestes zones pirinenques pressionava la monarquia per evitar la guerra i aconseguir privilegis. Gran part del comerç depenia de la pervivència d'aquests acords, però també, el contraban emergia poc a poc com una economia paral·lela -no tant de subsistència-²⁹⁷.

Era doncs important mantenir un bon clima de relació entre els pobles de la frontera del Pirineu –allà on ja existia des de feia segles- i, també, desenvolupar les vies de comunicació entre les valls. El comerç que venia de les planes passava forçosament per les valls per anar a l'altre cantó del Pirineu. Des de Catalunya, s'exportava principalment sal, vi i llana²⁹⁸. Sense endinsar-nos en un territori que ja ha estat força estudiat, però que necessita d'una menció, direm que les guerres van ser les que van trasbalsar el comerç, però també el *modus vivendi* del Pirineu, de la frontera i la creadora de les primeres barreres fictícies. Aquest va ser el cas a l'Aragó a finals del segle XVI amb la intervenció de les armes del rei –Felip II- a la Ribagorça. L'assentament de tropes cada vegada més nombrós va coincidir amb el de les

²⁹⁶ CAVAILLÈS Henri, “Une fédération pyrénéenne sous l'Ancien Régime. Les traités de lies et passeries”, *Revue Historique*, 1910, pp.1-34 i pp.241-276 (Els tractats de patzeries complien el rol d'estipular els acords presos entre valls franceses, aragoneses i catalanes. No hauríem, però, de mitificar aquestes “unions” com podem trobar en alguns autors com el citat anteriorment, tanmateix podríem afirmar que van servir per regular i permetre la subsistència i el desenvolupament de la ramaderia i, per extensió, dels pobles de muntanya. Finalment, aquests trobaven més facilitats en l'intercanvi amb el veí del nord –o del sud, segons el punt de vista- que amb la plana o les valls paral·leles, àdhuc del mateix regne. Els acords s'anaren renovant de manera regular: 1314-1328, 1355, 1375, 1384, 1390, etc. Veiem així l'existència d'una relació estable entre les valls pirinenques, desmitificant això sí, la idea d'una frontera pirinenca que aïllava les comunitats d'un i altre regne; POUJADE Patrice, “Les relations transpirinenques a la Catalunya Moderna: els tractats de «lligues i patzeries»”, *Pedralbes*, 18, Barcelona, 1998, vol.I, pp.189-199; SALAS-AUSENS José Antonio, “La inmigración francesa a Barbastro en los siglos XVI y XVII”, *Estudios*, Departamento de Historia Moderna, Zaragoza, 1977, pp.41-84; BRUNET Serge, *Les prêtres des montagnes. La vie, la mort, la foi dans les Pyrénées centrales sous l'Ancien Régime (Val d'Aran et diocèse de Comminges)*, Pyrégraph, Universatim, Aspet, 2001, p.131 (Veiem alguns exemples de conflictes transfronterers o, millor dit, entre valls, per robatoris de bestiar o per desconfiança religiosa, sobretot en temps de la Reforma protestant); Tanmateix, podem utilitzar el terme de “pactisme pirinenc” que pren les arrels a l'època medieval i que podria ser, també, l'origen del pactisme aragonès, entre altres (ORELLA UNZUÉ José Luis, “Teoría y práctica políticas del gobierno de los Austrias con respecto a las provincias vascongadas y a Navarra. La institución del pactismo”, *Teoría y práctica de gobierno...*, 2001, pp.145-158).

²⁹⁷ POUJADE Patrice, *Identité et solidarité dans les Pyrénées (Essai sur les relations humaines. S.XVI-XIX)*, Pyrégraph, Aspet, 2000, p.144 (L'autor comenta que els 14 articles de l'acord foren redactats en occità i que tocaven els drets de pasturatge, de comerç i l'estalviament de les guerres).

²⁹⁸ *Ibid.*, p.152

guerrilles de bàndols i les revoltes. Aquests fets van fer créixer l'economia paral·lela, com era el contraban –o també una economia de saqueig-. Algunes zones pirinenques com la Ribagorça simbolitzen perfectament aquesta situació. Davant el comerç intrínsec de les comunitats de muntanya, es van obrir per necessitat i voluntat comercial els grans camins de comerç amb França. Aquest seria el cas dels passos de Canfranc, Jaca o Benasc. El comerç d'aquests llocs deixà de ser de subsistència per esdevenir rentable. Per tant, la zona aragonesa va veure com el comerç entre França i Castella passava per les seves valls dels Pirineus. Des de la dècada de 1580, la monarquia intervingué per incorporar a la seva gestió el comtat de Ribagorça, la qual cosa es produí el març de 1591: s'introduïren tropes de duana, es milloraren les rutes comercials i es feu dependre políticament i directament la regió de Felip II, sense intercessors comtals. No oblidem que pel rei, aquest territori era un amagatall d'hugonots, de fugitius i de delinqüents –la Ribagorça i el Pallars eren unes terres còmodes per aquests per llur condició de muntanya i frontera, entre Aragó i Catalunya, i amb França- i restava fora de l'abast monàrquic fins llavors. També, el que avui anomenem la franja aragonesa de la Ribagorça se seguia regint pels Usatges catalans –fins el decret de Nova Planta del 1707-. L'impacte vingué per l'execució del Justícia a Benavarri, però també per la voluntat reial de controlar la frontera, com la de Benasc, la qual cosa exercien fins llavors les comunitats locals²⁹⁹.

Per què hem volgut explicar aquest detall de la història de la frontera pirinenca? Per raons d'espai, ens és impossible assumir l'explicació global de les teories frontereres, ara bé, creiem que calia citar algun exemple característic que aportés l'esquema davant el qual ens trobem en la creació de la nova frontera el 1659. El més important era per tant l'absència de militarització fins a les alteracions aragoneses i les amenaces protestants. En tot cas, aquesta aproximació de la monarquia espanyola al Pirineu, per una qüestió de control i supervisió de la frontera –amb l'excusa de les revoltes locals, la presència dels bandolers i dels hugonots refugiats-, no va ser prou considerable com per influir de manera decisiva en la presa de consciència de “l'estranger”, és a dir, en la representació d'un veí com a estranger, en tot el sentit de la paraula: un altre mode de vida, un comerç diferenciat, una religiositat diferent, una

²⁹⁹ COLÁS LATORRE Gregorio i SALAS-AUSENS José Antonio, *Aragón bajo los Austrias*, Librería General, Zaragoza, 1997, p.93-98 i p.126-150; REDONDO VEINTEMILLAS Guillermo, “Datos para el estudio del comercio aragonés con Francia en 1675”, *Estudios Departamento de Historia Moderna de Zaragoza*, 70 Saragossa, 1978, pp.213-237 (Les conseqüències del canvis del segle XVI les trobem en aquest estudi); SÁNCHEZ Pilar, “Ribagorza a finales del siglo XVI. Notas sobre Antonio de Bardaxí y Rodrigo de Mur”, *Revista Zurita*, 65-66, pp.37-52; TORRES i SANS Xavier, *Nyerros i Cadells: bàndols i bandolerisme a la Catalunya moderna (1590-1640)*, Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona – Quaderns Crema, Assaig, 1993, pp.80-102 (A través de l'estudi del bandolerisme, l'autor analitza la revolta de la Ribagorça i les temàtiques transversals que hi conflueixen, des de l'organització bandolera fins als aixecaments antisenyorials o la intromissió reial en la comarca).

altra llengua, etc. En definitiva, es tractaria d'una suma de trets identitaris que la monarquia no estigué en condicions de promoure al segle XVII i, per tant, la frontera continuà essent un punt de trobada. ¿Què va succeir a partir de l'elaboració de la nova frontera que, a partir de 1659, portà la línia divisòria de les monarquies per les crestes fins al mar? Anem a pams. La representació de la frontera, de la seva creació i la seva invisibilitat o no, és una qüestió a analitzar en un llarg termini i amb casos concrets. Tanmateix, la seva fixació necessità grans acords com ho fou el de 1258 a Corbeil o el 1659 a l'Illa dels Faisans (País Basc). De fet, el tractat dels Pirineus hagué d'anar acompanyat de quatre negociacions paral·leles entre 1659 i 1661, demostrant així la complexitat de la creació d'una línia divisòria entre Estats i que afectava comunitats veïnes i famílies senceres. No cal dir que la dificultat es posa de manifest quan sabem que es va haver d'esperar als acords de Baiona, entre 1862 i 1868, per fixar la frontera al centímetre i marcar-la amb pivots del Mediterrani a l'Atlàntic. També, les fronteres no van coincidir amb les fronteres eclesiàstiques fins el 1806, quan la diòcesi de la Seu d'Urgell va perdre la Cerdanya sota control francès en detriment de Perpinyà-Elna³⁰⁰.

Un dels debats històrics que posa en entredit la nostra mirada tot sovint massa contemporània és el de concebre la frontera com a espai de contacte i no de distanciament. La utilització i la transformació de la mentalitat –per l'educació i la llengua- de les elits dirigents va permetre en una o dues generacions un gir del circuit polític i de promoció social. Per la seva banda, els costums comercials anaren lligats als seus propis circuits. Aquests, entre banda i banda dels Pirineus, tenien una lògica. Ens podem preguntar, però, com subsistia el comerç malgrat les guerres i de quina manera les autoritats franceses comptaven controlar tals estructures mentals i socio-econòmiques. El comerç clàssic era el primer que es veia afectat cada vegada que la guerra es declarava obertament, ja que es prohibia taxativament. Des de la mateixa ciutat de Barcelona, se sentiren veus contradictòries que, d'una banda demanaven sancions pel comerç amb França –sovint des del món de l'artesanat i manufacturer-, i d'una altra, demanaven el lliure passatge de ramats al Principat “*aunque sean franceses*”³⁰¹.

Per últim, ¿quins aspectes podien començar a marcar la frontera, tenint en compte les dificultats que això suposaria entre la població autòctona? L'existència de fronteres naturals entre monarquies és certament una visió contemporània i manipulable. Si bé les condicions geogràfiques ajuden en la formació política de la frontera, la utilització de rius, camps o

³⁰⁰ SAHLINS Peter, *Frontières...*, pp.71-78; SOULET Jean-François, *Les Pyrénées...* [Tom 1: *Organisation sociale et mentalités*], pp.56-67 (Sobre la tradició pirinenca d'intercanvi social i econòmic i la persistència malgrat la frontera de 1659, ja que no delimità bé a nivell local ni va impedir la continuïtat de les relacions fins la segona meitat del segle XIX).

³⁰¹ Els exemples són múltiples, veiem pel cas de la guerra de Devolució: BC, F.Bon. 171, *Pregó públic prohibint el comerç amb França*, el 1667; DACB, vol XX, p.523 (Durant la guerra dels Nou Anys).

muntanyes és un simple artifici. I és que, realment, la frontera negociada és una divisió cartogràfica política. D'altra banda, existiria la frontera social o ètnica, que es veuria per les diferenciacions culturals, lingüístiques o arquitecturals fins i tot. Thomas K. Schippers entén que el vocabulari anglès fa una distinció molt més variada i encertada de les nocions de frontera com poden ser “*boundary*”, “*border*” o “*frontier*”, davant les quals els nostres idiomes només consideren la idea de “frontera”. La manipulació dels poders monàrquics haurien portat a la consideració d'una frontera política artificial a partir del segle XVII, sobretot. Es desenvolupen llavors tot un seguit de marques visuals de la frontera que, d'una manera o altra, marquen les poblacions locals, però no les impliquen encara: les fortificacions (sobretot a partir del 1670), el marcatge (no arriba fins al segle XIX) o la utilització d'elements naturals (rius, costes, boscos; la cartografia francesa s'esforça en indicar muntanyes a la Cerdanya allà on no n'hi havia per justificar una frontera natural). Sigui com sigui, el desenvolupament de la cartografia fou fonamental per a la utilització política de la frontera –recordem l'exemple de Tordesillas que dividia dues zones de poder entre espanyols i portuguesos, el 1493, tot i que el coneixement territorial i cartogràfic de l'espai al que feia referència el tractat era encara desconegut; en canvi, resulta significatiu el seu ús-. Es tractaria, doncs, d'una construcció identitària fundada sobre l'espai, manipulat o no³⁰². Un espai-frontera del qual semblaven ben conscients les autoritats franceses, gràcies al desplegament i a la superioritat militar respecte Espanya. En els anys posteriors al tractat dels Pirineus, la col·laboració de catalans profrancesos en la tasca directiva i organitzativa de la província del Rosselló ensenyà als francesos la relació i els contactes que existien entre les dues bandes del Pirineu, de manera que agents militars com Le Bret veieren necessari actuar més enllà de l'estrictament bèl·lic: manipulant les informacions que viatjaven i alterant les poblacions amb una propaganda interessada. Aquesta actuació mostrava la voluntat francesa de fer-se amo i senyor de la frontera pirinenca, però també la desconfiança que li mereixia la població. La frontera no era, doncs, un espai delimitat clarament i restava sota control de la monarquia més en forma, com ho mostren les detencions portades a terme contra els Angelets al Principat³⁰³.

³⁰² SCHIPPERS Thomas K., “La frontière dans l’imaginaire identitaire en Europe”, *Frontières*, Actes du 125ème Congrès National des Sociétés Historiques et Scientifiques à Lille en 2000, CTHS, Paris, 2002, pp.79-86 (Per aquest autor, alguns elements desenvolupats culturalment pels homes formaren les primeres fronteres mentals. Un dels exemples seria la construcció d'habitats com a formes primitives d'escriptura terrestre –lligada a les necessitats locals i als recursos materials- i, d'un altre costat: “*Il semblerait que ce fut en particulier le développement de l’agriculture avec sa transformation de portions de « nature sauvage », qui fut une des premières formes d’activités « créatrices de frontières » par excellence*”).

³⁰³ SHAT A1 415, peça 17, *Carta de Le Bret a Louvois*, a Tuïr el 11/04/1674; SHAT A1 300, peça 144, *Carta del Consell Sobirà a Louvois*, a Perpinyà el 16/04/1672 (S'explica que la detenció de Joan Pagès era necessària ja que, refugiat a Espanya, havia estat nomenat capellà d'un poble “*tout contre la frontière, d’où il a continué d’appuyer les sédicioux et Angelets déclarés ennemis du Roy*”. Per tant, si no es controlava la frontera globalment, Pagès era capaç d'intrigar contra França i mantenir el comerç prohibit amb els habitants del

Espais i països de frontera

En la presentació del VIII congrés d'antropologia sobre la frontera del 1999, Emma Martín i Joan J. Pujadas definien la interrelació de les poblacions i la frontera de la manera següent: “*Los grupos étnicos marcan límites en la interacción y, al mismo tiempo, han de adaptarse a las fronteras establecidas. De esta forma van construyendo y reformulando su identidad en función de los contextos en los que se van desarrollando sus existencias cotidianas, contextos en los que el territorio, como espacio socializado, adquiere un doble interés, ya que sirve de soporte geográfico y, a la vez, de factor determinante en la construcción y la percepción de las diferencias*”³⁰⁴. Aquesta definició ens permet adonar-nos dels components principals de la frontera com eren els grups ètnics –comunitats–, el territori mateix, el vessant polític i el grau d'implicació dels diferents elements que hi conviuen o hi tenen algun interès. L'espai i l'home són, doncs, dues parts indissociables en la construcció física i mental de la frontera, o en la seva “deconstrucció”. Es tracta d'unes tesis que, a la mateixa França, són avui en dia tingudes en compte com ho veiem en un compendi recent, on es remarca l'existència “d'accidents geogràfics” i es fa una categorització de les fronteres: “*floues*”, “*culturals*”, “*introbables*”, “*percebudes*” i “*viscudes*”. Amb una aproximació antropològica i històrica, aquests conceptes sobre límits prenen força³⁰⁵.

El Pirineu era part de frontera amb França i passà a ser-ho de manera seriosa i contínua –físicament i temporalment, malgrat les anomalies territorials- a partir de 1659. Cal que ens fixem en uns espais determinats de la frontera amb França i, a partir del seu funcionament i del coneixement d'una possible heterogeneïtat o no dels països de muntanya, seria convenient esbrinar les transformacions globals que es derivaren de la creació de la frontera i dels

Vallespir). Aquí la qüestió era la ineficacitat d'una frontera que permetia la transgressió de lleis i la recepció d'ajut dels pobles del Rosselló des del Principat. Un cas que en d'altres fronteres no es podia produir *a priori*, ja que l'annexió del territori era global. Tanmateix, l'exemple d'Émile Appolis sobre la voluntat d'un poble de tornar sota la jurisdicció del Llenguadoc entre els segles XVII i XVIII, abandonant així l'Auverny, fou argumentat per raons fiscals i culturals: APPOLIS Émile, “Une querelle de frontières sous l'Ancien Régime”, Extracte del *XXXIe Congrès de la Fédération Historique du Languedoc*, Beaucaire, s/d, 8p).

³⁰⁴ MARTÍN Emma i PUJADAS Joan J., “Movilización étnica, ciudadanía, transnacionalización y redefinición de fronteras: una introducción al tema”, *Globalización, fronteras culturales y políticas y ciudadanía*, VIII Congreso de Antropología, Santiago de Compostela, 1999, pp.7-15; ERIKSEN Thomas Hylland, *Etnicity and Nationalism. Anthropological perspectives*, Pluto Press, Sterling, 1993, p.156 (De la mateixa manera, aquest autor comenta com la historiografia especialitzada ha valorat el rol de les fronteres en les distincions socials i ètniques dels grups que hi conviuen. Però, afirma que les anomalies fronteres o les distincions ètniques i culturals són suficients per desmuntar aquestes teories, per la qual cosa aposta més per una visió complexa d'identitats múltiples en la frontera).

³⁰⁵ BROMBERGER Christian i MOREL Alain, “L'ethnologie à l'épreuve des frontières culturelles”, *Limites floues, frontières vives. Des variations culturelles en France et en Europe*, Editions de la Maison des sciences de l'homme, Mission du Patrimoine ethnologique, Collection Ethnologie de la France, CAHIER 17, 2001, pp.3-24.

assentaments militars com a control. Portant la nostra mirada en alguns espais del Pirineu veurem l'autonomia o la dependència d'aquests territoris-espais en tant que frontera o no.

L' "anomalia fronterera" de la Val d'Aran³⁰⁶ seria un bon exemple per una comprensió de la irracionalitat limítrofa, però no hi entrarem ja que en els últims anys ha gaudit d'estudis monogràfics en diversos àmbits que en demostren el seu interès³⁰⁷. La vall va seguir vinculada a la diòcesi de Cominges després de 1659, de la mateixa manera que l'Alta Cerdanya ho feia amb la Seu d'Urgell. Estigué físicament més propera del regne de França per la seva situació geogràfica, però sempre dependent de Catalunya políticament per la seva adscripció històrica als comtes de Ribagorça i Pallars, malgrat algun salt polític-territorial dins el comtat de Cominges. El tast de la guerra i del contacte amb les autoritats franceses durant la guerra dels Segadors i el compromís de Felip IV de respectar els privilegis de la vall, feren de la monarquia espanyola un "mal menor"³⁰⁸.

De la mateixa manera, Andorra gaudia d'uns privilegis i d'unes prerrogatives que feien jurar a cada nou co-príncep³⁰⁹. En la realitat, la llunyania del co-príncep francès arran de l'assimilació del títol al de rei de França -des d'Enric IV, a finals del segle XVI- provocà que la influència del bisbe de la Seu d'Urgell sobre les valls andorranes anés en augment. Això significava un influx eclesiàstic, però ben segur polític des del món hispànic. A més, cal tenir en compte les tradicions i la llengua de les valls, així com les vies de comunicació, certament girades cap al sud³¹⁰. En aparença, semblaria que Andorra fos a la mercè de la potència més forta o amb més presència a la zona, com a mínim fins a finals del segle XVIII. Així, amb la construcció de Montlluís, els francesos controlaren la Cerdanya, però també tingueren un peu més a Andorra. Veiem, per exemple, com la simple mort d'una vaca del batlle d'Enveig donava lloc a una investigació que portaria l'intendent mateix del Rosselló, Ramon Trobat, a qüestionar les autoritats andorranes. L'enquesta d'aquest succés mostra el control francès sobre les valls d'Andorra, com a mínim moralment. Tanmateix, es descobreix un altre tipus de

³⁰⁶ VILAR Pierre, *Catalunya...*, t.1, p.174

³⁰⁷ POUJADE Patrice, *Une vallée frontière...* (1998); BRUNET Serge, *Les prêtres des montagnes...* (2001); SANLLEHY i SABI Maria Àngels, *Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran, (S. XVII-XVIII): dels usos comunals a la dependència econòmica*, Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 1996.

³⁰⁸ GARCÍA CÁRCEL Ricardo, *Historia de Cataluña...*, p.37; SANABRE Josep, *La acción...*, pp.291 (L'autor remarca que una de les raons més plausibles de les accions contra els francesos seria l'adscripció de la població a les institucions i als privilegis); POUJADE Patrice, *Le Val d'Aran...*, p.334 (Una qüestió que sembla certificar l'autor quan comenta la ratificació dels privilegis aranesos per part de Felip IV).

³⁰⁹ Un andorrà podia ésser súbdit de França i "natural" català a la vegada (SALES Núria, "Naturals i alienígenes", *De Tuïr a Catarroja...* [p.124]).

³¹⁰ MARCET Alicia, "Des vaches et des hommes: questions et contestations sur les pâturages d'Andorre", *Du Roussillon et d'ailleurs, images des temps modernes*, CREPF, PUP, 1993, pp.227-239; MAS CANALÍS David, "Andorra: de cómo empezó todo", *Historias de contrabando en el Pirineo aragonés*, Pirineum Editorial, Osca, 1998, pp.91-104; BECAT Joan, "Limites et conflits territoriaux, aménagement et gestion traditionnelle et actuelle du territoire: originalité et banalités de l'Andorre", *Pays pyrénéens et Pouvoirs centraux...*, pp.209-232

relació a la zona: els estira-i-arrossa amb el governador de Montlluís, Durban, que sembla voler esdevenir un petit rei de comarca, la qual cosa seria natural donada la seva força i importància militar. Els malentesos amb Durban s'anaren repetint, sobretot arran de la guerra. El síndic de les valls d'Andorra, Bartomeu Calvó, demanava ajut per desallotjar unes tropes del baró de Preus del país, a la qual cosa Noailles i Trobat semblaven respondre afirmativament, però Durban desautoritzà aquesta possible acció subtilment, ja que “no era pas a ells de prometre tal cosa”. Una vegada més, ens podem imaginar la força del governador de Montlluís des de les portes del Conflent fins a Andorra mateixa. Això no feia més que confirmar la renovada autoritat dels francesos a la comarca. D'aquesta manera, com solia succeir en altres indrets, les autoritats franceses, un cop més per la veu de Trobat, demanaven als andorrans l'aportació diària de queviures pel manteniment de les tropes franceses durant la campanya bèl·lica. Si no hi consentien, l'intendent del Rosselló deixava ben clares les represàlies: “à faute par eux d'y satisfaire, ils seront traités comme ennemis de sa magesté et privés de tous les privilèges et honneurs jusqu'à présent à eux accordés”³¹¹. Andorra anava, doncs, flirtejant amb els seus privilegis a costa de cedir econòmicament davant la pressió francesa, com en l'ocurrència ho fou de les autoritats hispàniques o del bisbe de la Seu d'Urgell. No entrarem ara en un debat historiogràfic sobre l'autonomia andorrana en aquella època, però sí que l'exemple ens ha de servir per entendre la vulnerabilitat de les fronteres malgrat la frontera, valgui la redundància³¹².

³¹¹ ADPO 1 C2098, *Carta-enquesta de Ramon Trobat sobre la mort d'una vaca del batlle d'Enveig a la Solana d'Andorra*, a Montlluís el 07/1687; AHNA, ASC, n.565, *Carta de Bartomeu Calvó per demanar ajuda per desallotjar les tropes del baró de Preus, instal·lades a la casa del Pui d'Olivesa*, a la Seu d'Urgell el 16/06/1692; AHNA, ASC, n.975, *Carta de Ramon Trobat a les autoritats andorranes*, a Puigcerdà el 04/06/1691 [Documents d'arxius andorrans citats a: BASCOMPTE GRAU Domènec, *Diplomatari...*, p.361 i p.359].

³¹² Sobre la política andorrana enmig del rusc de potències al Pirineu (monarquies, senyories, bisbes-senyors, etc.), destaquem: MAS CANALÍS David, “L'Andorra del Manual Digest”, *Manual Digest: 250è aniversari*, Ministeri de Turisme i Cultura; Departament de Cultura, Andorra, 1998, pp.15-28 (L'autor comenta l'estat sociopolític d'Andorra vers el 1748, any en què Antoni Fiter i Rossell redactà, per encàrrec del Consell General, el *Manual digest de las valls neutras de Andorra*, un compendi de la història, els privilegis i l'organització política d'Andorra, destinat en principi a les autoritats del país.); BADA Joan, “El Principat episcopal d'Andorra qüestionat a finals del segle XVIII”, *Pedralbes*, 3, 1983, pp.227-251 (L'autor segueix una carta de Pedro Díaz de Valdés del 12 de maig de 1780, que reafirma l'autoritat principal del bisbe de la Seu sobre Andorra i, per extensió, la del monarca espanyol. Després de donar tota una sèrie de raons i justificacions històriques, Díaz opina que « la soberania de Andorra pertenece al rey de España », deixant veure així que la qüestió era lluny de cloure's. Una de les raons esgrimides pel representant espanyol era, a imatge dels fets de la Ribagorça a finals del segle XVI, el fet que Andorra havia esdevingut un amagatall pels delinqüents: la monarquia podria trobar-hi solució deixant clara la seva soberania sobre les valls); Malgrat tot, podem dir que Andorra seria l'antitesi de moltes comunitats, per raons històriques conjunturals (jurídiques, ètniques, etc.), ja que va aconseguir consolidar un territori nacional i a la vegada institucional. Ben al contrari, exemples com el de les Cévennes, on es pot percebre un veritable “espai ceverol” per la freqüència de patrnims i de substractes culturals i lingüístics, mostren una “ethnie qui n'a pas réusit” (RODRIGUES DOS SANTOS José, “La constitution historique des « Cévennes ». Réflexions sur le statut des entités culturelles”, *Limites floues, frontières vives...*, CAHIER 17 [ed. de Ch. Bromberger i A. Morel], 2001, pp.183-217).

De qualsevol manera, el territori que millor expressa el que representava la frontera fou la Cerdanya. L'espai dels 33 pobles de la Cerdanya annexada a França tenia una "sortida" natural cap al sud i era equivalent a l'Aran –per la seva banda, cara nord del Pirineu-, amb uns 600 km² i una població d'entre 3000 i 3500 habitants³¹³. Segons Pierre Vilar, la Cerdanya era una de les unitats físiques del Pirineu més ben definides. Els grans afectats pel tractat dels Pirineus foren els seus pobles, acostumats a un comerç i uns intercanvis naturals: esdevingueren oficialment "estrangers" entre ells. Les conferències de 1660 preveien certes llibertats de circulació comercial i humana, la qual cosa fou difícil de respectar en temps de guerra³¹⁴. Tanmateix, som partidaris de la idea de Peter Sahlins segons la qual la frontera no es configurà amb una simple signatura, sinó que la persistència militar va poder començar –només- a arrelar l'existència de la frontera cerdana. La conformació i la naturalesa de la frontera militar de Cerdanya anava certament lligada a la guerra i a la presència militar i, com diu Sahlins, resultaven d'un "estat de guerra prolongat, al terme del qual França va establir la seva hegemonia política i econòmica sobre una Espanya en declivi". Montlluís fou el punt que fixà la presència de les tropes franceses a la zona, però ja abans, les diverses revoltes nord-catalanes havien atret contingents militars importants³¹⁵. Quina fou la consistència de la frontera i quines van ser les repercussions del seu control? El domini francès es feu palès amb les diverses polítiques de fortificacions i de control comercial³¹⁶.

Les actuacions militars al llarg de la frontera pirinenca, però sobretot a la Cerdanya, havien de servir per posar en valor la seva existència i, alhora, demostrar que la frontera hi era segons la conveniència francesa. En efecte, si féssim un intens estudi dels atacs soferts per la Cerdanya durant cada guerra entre 1659 i 1697, veuríem les conseqüències sobre la població i l'economia, però sobretot sobre l'assentament de la idea de frontera. Quins serien els exemples més il·lustratius? La guerra de Devolució va significar, com ja hem vist, un gir inicial en la política arquitectònica militar francesa al Pirineu. El primer de tot era tancar el Rosselló i la Cerdanya annexada als possibles atacs espanyols i aïllar-los de la influència hispànica, tenint en compte a més el període de revoltes que vivien els Comtats. La frontera va significar per França aquella idea del "pré-carré" i la va intentar transportar a la Cerdanya, entre d'altres llocs de la muntanya. És a dir, la política defensiva de França li va permetre

³¹³ La Val d'Aran mesurava al voltant de 620 km², amb una població estimada d'uns 3000 a 4000 habitants.

³¹⁴ VILAR Pierre, *Catalunya...*, vol. I, p.176 i p.178 (Segons Vilar, l'orientació sociocultural de la Cerdanya va restar encara molt de temps sense grans canvis; una tendència que estaria en relació amb l'activitat econòmica); BOURRET Christian, *Les Pyrénées centrales du IXe au XIXe siècle*, Pyrègraph, Aspet, 1995, p.19 (Cal destacar el cas de Llivia com un símbol de les incoherències comeses durant les negociacions, restant aquesta vila com un enclavament d'Espanya a França).

³¹⁵ SAHLINS Peter, *Frontières...*, pp.81-83

³¹⁶ Cf. Capítol II-1.2

dominar un territori poc acostumat a ser frontera i a acollir tropes tan intenses, com també a haver de pagar taxes duaneres i militars³¹⁷. La política que volia desenvolupar Louvois venia precedida de les incursions espanyoles a la Cerdanya sota domini francès. Aquest va ser un punt d'inflexió i França va aferrar-se al control de la Cerdanya, doncs de la frontera, en els anys que seguiren 1669, darrera vegada que trobem una queixa diplomàtica sobre l'ocupació i ràtzies de les tropes d'Espanya en territori francès³¹⁸.

Una de les conseqüències que també es derivà de les construccions militars, i per tant de la frontera, va ser la nombrosa arribada de treballadors del nord: soldats, obrers, artesans, etc. Aquesta és una idea que el marquès de Roux evoca de manera intuïtiva en la seva obra. Afirmar que les annexions de noves províncies a França, com el Rosselló, comportaren una onada d'immigració cap aquestes zones. Aquest autor convida a pensar que això fou fet amb un segon objectiu com era la introducció d'habitants del regne de França en certes zones de la província per equilibrar-hi i assentar-hi el seu poder³¹⁹. Certament, pensem que aquesta idea és bastant agosarada, però sí és cert que van ser molts els treballadors que es van desplaçar des del nord del regne cap a les fortificacions de la frontera pirinenca, com també molts van ser els soldats. Ara bé, mentre els primers acostumaven a marxar una vegada complert el treball, els segons es perdien entre els finals de les campanyes o les desercions, alterant així la vida local. Així Le Bret parlava de xifres d'entre dos-cents i tres-cents soldats desertors el març de 1673 i deia que aquests tenien tendència a escapar-se cap al Principat, però que al cap d'un temps tornaven i de fet rodaven a la frontera³²⁰. Evidentment, l'anada i vinguda de tropes i la

³¹⁷ SHAT A1 223, peça 306, *Carta de Louvois a Macqueron*, a Saint Germain el 02/08/1668 (Sobre l'objectiu de desplegar una veritable frontera militar amb uns primers punts estratègics com eren Bellaguarda i Vilafranca de Conflent. Louvois ja avisava sobre la necessitat de construir una plaça forta a la Cerdanya a M. Chamois. També recomanava la possibilitat d'establir un peatge per passar per Vilafranca).

³¹⁸ SHAT A1 223, peça 407, *Carta de Louvois a Macqueron*, a Saint Germain el 16/09/1668; SHAT A1 228, *Carta de Macqueron a Louvois*, a Perpinyà el 29/08/1669; SHAT A1 241, *Carta de Macqueron a Louvois*, a Perpinyà el 11/05/1669 (Sobre les exaccions i degradacions dels espanyols a la Cerdanya, després de la pau, arribant fins i tot a fer presoner el capellà d'Osseja, segons les informacions franceses); SHAT A1 245, peça 274, *Còpia de la carta de M. de Villars al rei*, a Madrid el 06/02/1669; Fins llavors, la monarquia espanyola era la que semblava tenir una major voluntat o, en tot cas, una major capacitat per defensar la frontera franco-catalana. Les dates de l'interès de França (després de la guerra de Devolució, fi 1668) i la de la devallada espanyola a la zona coincidirien si fem cas a l'anàlisi fet des d'Aragó (SANZ CAMAÑES Porfirio, *Política, hacienda y milicia en el Aragón de los últimos Austrias entre 1640 y 1680*, Institución "Fernando el Católico", Zaragoza, 1997, pp.227-235).

³¹⁹ ROUX Marquis de, *Louis XIV et les provinces conquises (Artois, Alsace, Flandres, Roussillon, Franche-Comté)*, Les éditions de France, París, 1938, p.111-112 (L'autor parla de les dificultats afegides que hi havia de fer treballar els naturals del país, un fet que segurament exagera ja que, com hem vist, des del moment que els habitants eren ben pagats, també participaven en les tasques de construcció. Però, també és veritat que cal trobar una explicació a la crida de tants i tants obrers del nord del regne i fins i tot d'altres parts d'Europa, com alguns flamencs).

³²⁰ SHAT A1 356, peça 59, *Carta de Le Bret a Louvois*, a Perpinyà el 11/03/1673; SHAT A1 611, peça 117, *Carta de Trobat a Louvois*, al camp de Llívia el 01/09/1678. La subsistència de les tropes es fa a la Cerdanya – tant per l'infanteria com la cavalleria-. Trobat es planteja el que pot passar amb gran part dels militars en acabar la guerra si no es creen fortificacions i aquarteraments militars, és a dir, els efectes doblements negatius sobre la

dispersió d'aquestes esdevingueren un mal de cap per a les poblacions locals, creant conflictes. A la imatge d'aquests, els miquelets havien substituït el rol de presència dels bandolers d'altres èpoques. La contractació d'aquests per Espanya o França en feia nous soldats, però tant perillosos per les autoritats que els contractaven com pels habitants. Tot plegat consolidava l'arrelament de tota una sèrie de problemes que anaven lligats amb el desplaçament de la frontera franco-espanyola del Llenguadoc als Pirineus³²¹. Les poblacions se'n ressentiren físicament, anímicament i comercialment. Carlier explicava a principis de la guerra d'Holanda que el control comercial era important per aprofitar la frontera, i que no s'havia fet bé durant l'última guerra, però era conscient que tallar el comerç entre la Cerdanya i la resta del país podia tenir greus conseqüències: “*il seroit bien difficile de l'empescher [el comerç] sans que les habitans du Conflans souffrissent de la disette [...] les blés descendent du dit pays de Cerdagne*”, com també els vins³²². Va ser Trobat qui va emetre la idea que França havia de reclamar l'annexió total de la Cerdanya, com a terme de negociació del tractat de pau de Nimega. Tenint en compte l'opinió que tenia sobre la gent de la muntanya, ara conscients de patir una frontera, Trobat creia bo evitar més traumes englobant tota la Cerdanya sota control francès³²³.

Per la seva banda, el contraban va servir com a veritable comerç paral·lel davant les dificultats plantejades per la frontera, és a dir, per les noves normatives franceses sobre les mercaderies i, sobretot, la sal³²⁴. Si bé el contraban era una forma de comerç prou desenvolupada en aquesta banda del Pirineu, el seu creixement certificava l'existència d'una

població de la Cerdanya. Aquesta era una possibilitat que efectivament era present i que també se'n feia ressò Navailles: SHAT A1 613, peça 175, *Carta del duc de Navailles*, a Sant Miquel de Cuixà el 07/09/1678.

³²¹ S'observaven problemes entre els miquelets i les tropes, però també amb la població ja que els miquelets es feren forts a la muntanya-frontera i actuaven segons les seves necessitats. La població era lluny de poder-se armar en bàndols per lluitar contra la delinqüència i les agressions; aquesta era una tasca que corresponia als militars, ¿però amb quins efectes? (SHAT A1 415, peça 82, *Carta de Carlier a Louvois*, al camp de Sant Joan de Pagès el 08/08/1674; SHAT A1 563, peça 24, *Carta del duc de Navailles a Louvois*, a La Bisbal el 29/05/1676; Navailles parlava de la possibilitat de concentració de 800 a 900 miquelets a la muntanya; SHAT A1 611, peça 37, *Descripcions de camp*, a Oleta el 12/05/1678: Sobre els problemes entre miquelets a la Cerdanya, més concretament a Osseja). D'alguna manera, els miquelets simbolitzen el desplaçament progressiu de la frontera en cada guerra, és a dir, es mantenen al Pirineu quan la ratlla fronterera és estable, o bé, es mouen per noves fronteres com la d'Hostalric-Palamós durant la guerra dels Nou Anys.

³²² SHAT A1 356, peça 201, *Carta de Le Bret a Louvois*, a Perpinyà el 12/08/1673 (Sobre els lligams entre els pobles de la Cerdanya i el Capcir); SHAT A1 356, peça 263, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 11/11/1673.

³²³ SHAT A1 584, ff^o312-326, *Mémoire envoyé de Perpignan par M. Trobat...* (fi 1677, principis 1678).

³²⁴ ACA, CA, leg.208, *Con una carta de los consules de Llivia en que se dan cuenta de haverles tomado las Guardas de la sal de Fcia tres machos que iban cargados de esta provision para aquella villa*, el 28/10/1662. En aquesta carta s'exposa la preocupació dels còsols de Llivia davant l'omnipresència dels guardes de la sal: « *los guardias de la sal les havian tomado junto a dicha villa 3 machos cargados de sal que iban a Llivia... (CONTRARIO A LO FIRMADO EN LA PAZ). Yo se lo escribo a Xiatillon para que en virtud del dicho tratado...* »; Trobem una carta amb el mateix tema d'uns mesos posteriors [18 de desembre de 1662]: « *Per haver pres 4 guardes de França de la sal a Jacintho Mitjavila y Marti Soler traginers naturals y habitants desta villa de Llivia 3 matxos ab 3 carregues de sal* ». Aquests eren els inicis del conflicte de la sal, que com bé es pot veure afectà clarament la Cerdanya dins la monarquia espanyola.

frontera, així com les guerres permetien l'anada i vinguda de mercaderies necessàries. Així, quan la guerra era centrada a Girona o la costa catalana, la Cerdanya augmentava les seves capacitats econòmiques gràcies a aquest comerç. Havíem vist en un quadre sobre l'evolució dels processos a Perpinyà l'espectacular progressió dels casos de contraban, deguts certament al major control de la frontera, que de vegades portava conflicte entre ambdues foranes, i a les necessitats de subsistència. El debat historiogràfic es plantejaria en el moment que haguéssim de qualificar aquest contraban com una forma violenta de sedició i no pas com una simple reacció de subsistència. De fet, aquesta és una idea que historiadors francesos com Christian Desplat accepten i recolzen, tenint en compte que el contraban de la banda més occidental del Pirineu era més regulat i menys violent³²⁵. D'alguna manera, les respostes a l'annexió dels Comtats a França –amb totes les conseqüències polítiques que es van anar veient, com les comercials i militars- foren de caire diferent, com hem anat mostrant en aquest treball, però les noves normes establertes eren l' "*illégalisme nécessaire*" per als nous problemes –"*douanier, contrebande, pillage, lutte armée...*"-, signes d'una lluita que s'asfixiava poc a poc³²⁶.

Un altre sector de la societat cerdana que es va trobar enmig del problema fronterer va ser l'aristocràcia que guardava patrimonis i familiars a una banda i altra de la nova delimitació estatal. La gestió del patrimoni a frontera esdevingué un veritable afer d'artistes, com en el cas ja mencionat dels Travi³²⁷. Inevitablement, però, se'n derivaren alguns conflictes locals que, a la llarga maltingué les relacions familiars i, doncs, distancià els ja naturals "francesos" i "espanyols". Així, el febrer de 1690, en els inicis de la guerra dels Nou Anys i ja ocupada la Cerdanya –i tota la frontera- per les tropes franceses, un representant espanyol esgrimia les seves queixes i feia un breu recordatori dels problemes viscuts a la comarca des del 1640:

“Por parte de Juan Estevan y Pera Burgues de Perpiñan y natural de la villa de Puigcerda se ha dado memorial en el Con^o [Consejo], refiriendo que Fco Estevan su P(e) [Padre] escribió a VM en todas las ocasiones que se ofrecieron y en particular en el año 1640, por cuya causa escribió por espacio de 12 [días] desterrado de su casa,

³²⁵ Cf. Capítol II/ 1.2.2 (apartat *Fiscalitat i decisions econòmiques*); SHAT A1 300, peça 20, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 02/09/1671 (Dóna l'exemple de la detenció i agressió de dos soldats francesos per part de quatre guardes de la forana espanyola); DESPLAT Christian, "Les caractères originaux de la contrebande dans le Pyrénées occidentales à l'époque moderne", *Frontières*, Actes du 125ème Congrès National des Sociétés Historiques et Scientifiques, CTHS, Paris, 2002, pp.201-218 (L'autor comenta que "*plus on va vers la Méditerranée, plus la contrebande se structure en bandes organisées, plus elle tend à l'économie parallèle, plus elle est, enfin, violente et associée à une dissidence contre l'État*". Era un contraban al qual, ens diu l'autor, hi participaven fins i tot alguns senyors, donant l'exemple de la Val d'Aran [p.214]). De fet, era probable que els contrabandistes i les poblacions del Pirineu oriental haguessin guardat formes de lluita i maneres de reacció contràries a les autoritats després de dècades de lluites entre bàndols armats, com foren els nyerros i cadells des de finals del segle XVI.

³²⁶ FOUCAULT Michel, *Surveiller et punir...*, pp.85-87

³²⁷ Cf. Capítol III/ 1.2 (apartat *Qui són els veritables beneficiats...*); POZO FERRER Montserrat del, "Algunos datos sobre la familia Travy", *VII Asamblea d'Estudis dels Amics de Besalú i del seu Comtat*, 1991, pp.171-212.

*privado de su hacienda, y maltratada de su familia con grandes riesgos de la vida, y que desde entonces aca, siempre que ha habido Guerra, ha sido precisado de los franceses a ausentarse de su Patria, perdiendo quanto tenia que el ha servido a su mutacion en lo que se ha ofrecido y que en la campaña del año 1682 asistio de aventajado en el tercio de la Diputacion, hallandose en todas las funciones que hubo en aquella Guerra, y que en este año despues de haberse visto obligado a desamparar su casa, y despreciado las instancias que le hacian los ministros de Rosellon para que sirviese a Francia”.*³²⁸

La conflictivitat patrimonial fronterera es va convertir en un estigma per a moltes personalitats i famílies que tenien terres “afectades”. A la vegada, cal entendre la política francesa com un mètode de pressió per esvair qualsevol possibilitat de rebel·lió i, si s’esqueia, aconseguir l’adscripció de membres importants del bàndol hispànic. Com bé veiem en el text, la premuda de confiscació de les terres i les cases va durar més de cinquanta anys i anà en augment donada la feblesa de l’exèrcit espanyol per defensar la frontera. França volia així seduir les poblacions de la frontera a través de la seva organització i poder militar.

En definitiva, tot i ser noves terres de frontera –entre elles, ja que ja ho eren amb Foix o Andorra-, la Cerdanya i la zona Vallespir-Ripollès-Garrotxa restaren molt permeables. Els exemples de les anades i vingudes de tropes o de petits escamots en algunes ocasions -per cometre atacs militars, controlar el comerç i restringir els problemes de la soldadesca amb la muntanya- aixecaren qualsevol dubte sobre el tancament de la frontera militar. Ara bé, hom no pot negar els efectes a mig i llarg termini sobre la població autòctona. Posat el cas del contraban, aquest creixé però arran d’aquesta frontera. Estaríem parlant, doncs, d’una aclimatació a la frontera. Aquesta, tot i ser vulnerable i culturalment artificial de moment, existí sobre el paper i es mantingué més enllà del simple període d’una guerra, com solia passar amb la resta de fronteres que es creaven al llarg de les campanyes, que podien mantenir-se tres o quatre anys, però que en acabar-se la guerra, desapareixien³²⁹. ¿Podien pensar en un principi els cerdans com altres pobles afectats que aquesta frontera es mantindria molt més temps? Amb això deixem anar una petita crítica sobre les veus historiogràfiques que

³²⁸ ACA, CA, leg.208, *Dice lo que se ofrece, sobre la renta que pretende en las haciendas confiscadas de Cataluña, Juan Estevan, y Pera natural de Puigcerdán*, per D. Joseph de Haro, a Madrid el 18/02/1690.

³²⁹ AMAE, CP, Espagne, 29, *Relation de la défaite des révoltés en Catalogne*, el 02/08/1650, ff° 448r-451r. Es tracta d’un escrit interessant sobre la relativitat de la frontera i els “peuples de la frontière”, aquells que senzillament separen les tropes espanyola i francesa (tant se val si era a Lleida, Tarragona o la plana de Vic. La idea d’una frontera fluctuant era ben viva durant la guerra dels Segadors: f° 449v). El concepte francès de frontera evolucionà en funció d’uns interessos territorials, ben segur de la mà de Marca i d’altres personatges com el bisbe d’Orange –Serroni- (AMAE, CP, Espagne, 39, el 03/1660, ff° 61r-63r).

han pogut dramatitzar sobre la situació viscuda interiorment per la gent, en veure's signar el tractat dels Pirineus el 1659. Foren les mesures polítiques ulteriors –comercials i militars, sobretot- les que feren veure una altra realitat possible; i a falta de mitjans militars per lluitar-hi en contra, l'adaptació per la subsistència i la resistència passiva –el no respecte de les normes- s'erigiren com veritables mostres d'una afirmació identitària pròpia a les poblacions que estaven situades al llarg d'aquesta frontera i, principalment, a la Cerdanya. Si més no, l'evolució de la presència francesa a la zona, el seu assentament militar –de tropes-, i el testimoni de primera fila sobre la pèrdua de privilegis comercials així com les transformacions institucionals de les terres catalanes sota domini francès, exacerbaren el sociocentrisme de muntanya i el feren afirmar-se en primera i darrera instància com: una declarada gal·lofòbia i una adscripció a la monarquia espanyola –gràcies a l'empenta del primer element i a la presa de consciència identitària, com a conseqüència també del mirall francès-. I és que el procés d'identificació no es podia produir fins que algun element extern provoqués el seu desenvolupament, ja que fins llavors imperava la naturalitat.

L'espai, el territori i la comunitat cercaren inconscientment, però amb accions voluntàries, aquesta identificació que els portà a desenvolupar una consciència col·lectiva molt més aviat que a qualsevol altre indret del país –si és que arribà mai a desenvolupar-ho a l'època moderna³³⁰. Així doncs, quan parlem d'identificació col·lectiva a Catalunya, no hi ha peü a homogeneïtzar-la, sinó a comprovar que després de mig segle de conflicte freqüent amb el francesos, algunes poblacions –impregnades de les seves característiques de muntanya- van poder superar els nivells primaris i ètnics d'afinitat política, tot i que aquesta no fos corresposta des d'altres contrades.

Transformacions o permanències

Una de les maneres d'interpretar l'acceptació de la frontera, que sigui conscientment o no, és l'observació de canvis sobre alguns aspectes concrets de la relació entre les diferents comunitats que hi viuen. Diem alguns, ja que seria literalment impossible agafar tots els elements que conformen les relacions socials d'un país. Per aquesta raó, ens centrarem sobre dos punts poc estudiats per la historiografia i que, curiosament, aporten dades sobre les transformacions o permanències culturals en aquell espai, i un tercer més conegut com són els conflictes veïnals per raons de comerç o altres, per veure les persistències i el tractament que se'n feu des de la cúria judicial de Puigcerdà.

³³⁰ SAHLINS Peter, *Frontières...*, pp.128-129; VALCUENDE DEL RÍO José María, “Espacio, territorio y comunidad: procesos de identificación y discursos”, *Globalización, fronteras culturales y políticas y ciudadanía*, Santiago de Compostela, 1999, pp.217-227.

En primer lloc, doncs, amb l'aplicació del tractat dels Pirineus se sap que els habitants d'una banda i altra dels Pirineus catalans passaren a ser “estrangers” sobre el paper. Això significava que podien tenir un tractament diferent davant les lleis de comerç, de naturalització, etc. Es tractaria d'un cas de “neoestrangeria” que afectà, en aquest cas principalment, als rossellonesos –en el sentit ben ample del mot-. El Rosselló era un territori de la monarquia d'Espanya que, el novembre de 1659, canvià de règim monàrquic i, de retruc, els seus habitants van passar de ser súbdits del rei d'Espanya a ser-ho del de França, per tant estrangers. Si bé, a Espanya la “naturalització catalana” era aprovada per les Corts, a França es feia pel mateix rei, el qual ja havia atorgat naturalitzacions en tant que comte de Barcelona el mateix any 1642. I, és que és bo recordar que es podia ser estranger dins de la mateixa monarquia espanyola i tenir aquest estatut entre els regnes que la composaven –fins al segle XVIII-. A la vegada, existia el concepte per sí mateix, és a dir, la idea de ser “natural” o no de la terra o pertànyer o no a la “nació” -al “grup”, en paraules de Núria Sales-³³¹.

El nostre interès rau en aclarir el xoc mental i social que va suposar per una part de la població, quedant-se aquesta al marge de la realitat oficial: ¿fins a quin punt els catalans del nord van ser realment considerats estrangers al Principat després de 1659? Segurament trobaríem dues visions diferents, segons si ens situéssim des d'una perspectiva oficialista o bé des d'un indret fronterer i popular. Ara per ara, la utilitat és conèixer el tipus de relació que es va seguir mantenint entre els habitants d'ambdues bandes del Pirineu –una idea fictícia, ja que quan ens situem a la Cerdanya som en la mateixa banda, si per banda entenem vessants-. De quina manera podem veure-ho? Doncs, de manera específica, hem rellevat algunes consideracions fetes sobre les relacions patrimonials i familiars. És a dir, un dels millors exercicis per veure si la frontera es va imposar mentalment i socialment és l'evolució de l'activitat matrimonial. Per raons òbvies de temps no hem desenvolupat cap estratègia de recerca dels matrimonis que es van portar a terme, però en sabem el resultat final o, com a mínim, la sensació del que succeïa, gràcies a la correspondència de les autoritats franceses. D'aquesta manera, l'intendent Beaulieu explicava a Louvois que el fet que la pau arribés, a finals de 1678, comportaria novament una peculiar reacció de les poblacions locals del Rosselló. Es referia al restabliment del contacte entre les famílies dels Comtats i les “*gens d'Espagne*”:

“Je voye que plusieurs personnes de qualité de ce pays cy songent de marier leurs enfants avec des sujets du Roy Catholique, comme il ne paroist pas que cela s'accorde

³³¹ SALES Núria, “Naturals i alienígenes”, *De Tuïr a Catarroja...* (p.118 i pp.96-99)

avec les services de Sa Majesté. Je crois qu'il est bon de vous donner cet avis a l'avance".³³²

Sorprèn la notabilitat de les persones que en principi entaulen lligams familiars, segons l'intendent del Rosselló. La reacció d'indignació d'aquest evocaria la importància del control de l'elit per mantenir ben lligat el país. En segon lloc, ens podem plantejar si la raó de casar fills d'una i altra vessant es devia a una actitud natural, és a dir, de tradició secular, o bé a les possibilitats següents: el manteniment unit dels patrimonis familiars o que s'entreveïés encara un possible retorn dels Comtats sota control espanyol i per tant es continués amb les polítiques matrimonials en les altes esferes. Ara bé, això que segons Beaulieu només succeïa entre notables del país, resultava ser una constant fins i tot entre famílies menys adinerades. Així doncs, les autoritats franceses varen haver de seguir desenvolupant una política de control de les persones més importants del país així com de la frontera, en els temps de pau amb Espanya. D'aquesta manera, veiem com l'octubre de 1683, Louvois transmet -com diu ell- un permís més de matrimoni a un súbdit seu. Per què el rei havia de permetre un casament? Doncs, perquè es tractava d'un lligam entre habitants de regnes diferents: "*Sa Majesté accorde la permission a Torrent, habitant du lieu d'Er en Cerdagne française, de se marier avec la fille [-] de Puigcerda*"³³³. En definitiva, sense entrar en un detall estadístic, podem concloure que la persistència dels matrimonis era un problema per França, i encara més entre les classes més notables. Es procedí llavors a un control més exhaustiu de qui, com, quan i per què es casaven. Altres problemes seguiren³³⁴.

En un segon terme, la frontera resultava ser el paradís dels contrabandistes ja que, si es té en compte que es tractava d'una frontera militaritzada, permetia el passatge de mercaderies així com augmentava les necessitats locals del fet de la guerra i les prohibicions. Amb una mirada comparativa, els processos elaborats a la vila veïna de Puigcerdà mostrarien que la frontera era transgredida contínuament i que els processos amb els francesos –sobretot occitans i catalans del nord-, que apostaven pel contraban, eren semblants als que es produïen amb els catalans del Principat en la justícia rossellonesa. Els casos eren constants, però

³³² SHAT A1 613, peça 163, *Carta de Camus de Beaulieu a Louvois*, a Perpinyà el 28/08/1678.

³³³ SHAT A1 697, peça 160, *Carta de Louvois a Trobat*, a Versalles el 10/10/1683; Tenim un cas semblant d'un matrimoni entre Joan Fontanet, llenguadocià, i Margarida Soler de Puigcerdà, el 1685. En aquest cas, el permís, tot i que menys oficial, prové de la banda espanyola. Tanmateix es registra un informe sobre aquest matrimoni (AHCP, Fons Administració Reial i Senyorial, CRVC, reg.246).

³³⁴ Estem ben lluny aquí de l'exemple que dona una historiadora sobre el cas de la frontera entre França i Alemanya al segle XIX on els casaments recíprocs no es produeixen malgrat la proximitat territorial perquè, segons ella, hom té consciència de la frontera i "el veí" està en "país enemic". Aquesta teorització de la frontera se separa en el temps del nostre cas, però explícita bé les evolucions frontereres i la variabilitat d'anàlisis sobre la qüestió, és a dir, quan i per què esdevenint "nou estranger" s'esdevé "enemic": DENIS Marie-Noële, "Mariages frontaliers à Obersteinbach (Bas-Rhin) au XIXe siècle", *Frontières*, Actes du 125ème Congrès National des Sociétés Historiques et Scientifiques à Lille en 2000, CTHS, París, 2002, pp.283-289

demonstrarien que entraven en joc altres coses que l'estrictament comercial, com podien ser les relacions socials. Excepte per un cas del 1644 en plena guerra dels Segadors, molts processos foren posteriors a 1659. El 1664, per exemple, Isidre Oliba, llaner de Puigcerdà, va emprendre accions judicials contra Teresa Amills de la Tor de Querol i, l'any següent, Coloma Albernís de Barcelona ho feia contra Lluís Dauvin, de nacionalitat francesa. Ambdós processos eren per qüestions maritals i d'excessos femenins. Tanmateix, destacaven més com hem dit els afers comercials, com els que enfrontaren Pere Bonet contra Pau Calvet, de Ro, o Josep Pera -burgès d'Osseja- contra Felip Amill de Bellver. A banda però dels casos particulars, destacava el contraban de sal, ja conegut, però també el de ferro: el 1668, s'informava sobre el ferro robat a Miquel Garreta, traginer de la Tor de Querol, a instàncies dels francesos³³⁵. Els conflictes pel control del comerç a la Cerdanya implicaren també comerciants súbdits d'un mateix rei, potser pels problemes causats per les noves restriccions o de fet només es tractava d'una mostra més de normalitat, i aquest enfrontament representava que es seguia amb el mateix comportament que anys enrere: el 1662, un traginer de Puigcerdà, Joan Mascle, acusava Miquel Colonell (del poble veí de Saneja) de robar-li part del mercat³³⁶.

Era probable que la frontera fos ignorada en els primers anys de la seva instauració, però també és cert que les guerres i els assentaments militars en feren la simbòlica existència. D'aquesta manera, es pot dir que tot i l'omissió de la frontera, aquesta va desenvolupar actituds i costums comercials anormals fins al moment en un mateix territori com era la Cerdanya; de fet era l'extensió del que es portava fent des de feia anys amb el Llenguadoc o Andorra. El més important era, però, el control psicològic i pràctic de la frontera. Per nosaltres resulta evident que, entre 1659 i 1700, les fortificacions, la guerra, les incursions, el control del comerç, demostren que -excepte el curt període de 1667 a 1669-, la frontera (Andorra i la Cerdanya fins el Ripollès) va tenir un clar dominador: França. Això, però, no evita permanències culturals davant les transformacions progressives.

Fins aquest punt, la frontera semblaria englobar conceptes militars, socials i comercials. No obstant això, moltes vegades s'abandona l'aspecte cultural, com l'educació o

³³⁵ AHCP, Processos, *Procés de Francesc Naudí, procurador fiscal general en la Col·lecta de Cerdanya contra Joan i Estave Maylol, francesos* (Informe del 25-27/10/1644), per portar mercaderies i diners sense permís, contraban; AHCP, Fons Administració Reial i Senyorial, CRVC, reg.28 (Informe Oliba del 20/04-18/06 del 1664); AHCP, Fons Administració Reial i Senyorial, CRVC, reg. ? (Informe Albernís del 27/05-19/06 del 1665); AHCP, Fons Administració Reial i Senyorial, CRVC, reg.46 (Informe Bonet de juliol-agost del 1668); AHCP, Fons Administració Reial i Senyorial, CRVC, reg.49 (Informe Pera del 18/06/1669); AHCP, Fons Administració Reial i Senyorial, CRVC (Vall de Querol), el 17/07/1668 (El robatori es va produir per la força, amb armes de foc. El ferro provenia de L'Hospitalet i havia de ser portat a Mossur Ballester, a una farga. El tema va aixecar polseguera pels controls de la forana: per uns exagerats, per d'altres completament deficients).

³³⁶ AHCP, Fons Administració Reial i Senyorial, CRVC, reg.17 (Informe del 19/07/1662 a 05/02/1664).

la creació artística. I és que, les continuïtats dels intercanvis dins d'aquests àmbits conformen unes realitats soterrades de la interpretació de la frontera. Més enllà d'aquesta, la permeabilitat cultural podia comportar la introducció d'idees i de nocions probablement discordants amb les del nou poder. Hem de veure doncs l'intercanvi cultural dins de les continuïtats, tot i les polítiques franceses que prohibien els estudis al Principat o la vinguda d'artistes del regne d'Espanya.

D'aquesta manera, ja havíem destacat la transgressió de les directives franceses sobre l'enviament d'estudiants de Perpinyà a Barcelona com, en un sentit contrari, havia succeït amb els catalans que anaven a estudiar a Tolosa del Llenguadoc tot i les prohibicions emeses des de Felip II i, sobretot, malgrat les guerres franco-espanyoles. De la mateixa manera que moltes congregacions van restar lligades al Principat per l'educació seminarista, entre altres, doncs sense cap lligam pactat, nombroses famílies perpinyanes seguien enviant llurs fills al Principat. El successor de l'intendent Trobat, Ponte d'Albaret, va adonar-se'n i va intentar acabar amb aquestes pràctiques. Ignorem el resultat -les conseqüències- de la seva política al llarg del segle XVIII³³⁷. Va coincidir, però, amb el reconeixement fet a Rigau el 1709 -ciutadà honorat de Perpinyà-, en plena guerra de Successió: estariem així davant del català noufrancès que ha triomfat, per mèrits propis, però sobretot gràcies a l'ensenyament i la infraestructura políticocultural que França li ha atorgat. No hi havia millor exemple que aquest perquè els rossellonesos confiessin en l'educació francesa i assumissin la frontera amb el sud.

L'art no contempla la frontera. Seria un repte demostrar aquesta idea, però potser no tan difícilment com ens podria semblar, pel que fa a aquella època. Així, si ens centrem en l'activitat creadora de retaules, plenament immersa en el que avui dia definim tan ràpidament com a barroc, veurem si es creà una frontera entre les manifestacions artístiques dels Comtats i del Principat. Per això, resulta curiós analitzar el camí que van seguir alguns d'aquests artistes. Quan recorrem les terres rosselloneses, observem les peculiaritats de l'art barroc que va esplaiar-s'hi durant la segona meitat del segle XVII. Josep Sebastià Pons ens diu que es tractava d'un art atormentat, degut a la "*vivace expression des montagnes*". Per tant, introduïa la idea del territori en la representació artísticoreligiosa posterior al tractat dels Pirineus³³⁸. Ara bé, les obres no es fan soles i necessiten tres elements principals: un comandant de l'obra (una comunitat local, per exemple, que aporta els diners en el contracte i, de vegades, indica les característiques religioses mínimes de l'encàrrec), un artista amb el seu taller i la inspiració temàtica de l'obra. D'entrada direm que el més gran artista creador de retaules del Rosselló

³³⁷ FERTÉ Patrick, "Les étudiants espagnols à l'Université de Toulouse du XVIe au XVIIIe siècle", *II Congrès d'Història dels Pirineus*, Girona, novembre 1998 [en premsa]; SHAT A1 1522, peça 150, *Carta de Ponte d'Albaret*, el 17/08/1701.

³³⁸ PONS Josep Sebastià, *La littérature...*, p.84

des de 1655 fins a la fi del segle fou Lluís Generés, un manresà que s'havia instal·lat als Comtats després d'una sèrie d'encàrrecs. Va construir més de trenta retaules entre la plana del Rosselló i el Conflent³³⁹.

L'origen d'aquest artista no era un atzar. De fet, Manresa capitalitzava una de les millors escoles d'artistes, principalment escultors. Així, Generés no va ser l'últim artista manresà en ser catapultat a la fama gràcies al treball al Rosselló. Entre molts altres, destacà la figura de Josep Sunyer. Nascut vers 1660 i fill d'un altre escultor notable de la capital del Bages, s'inicià en obres locals a Navarcles (1672) i a Serarols (1674). Sense motiu aparent, si no era el d'un circuit natural imposat entre els artistes manresans, Sunyer feu una primera estada a Perpinyà. Al costat de Generés, va aprofundir en l'art escultòric, però també va aprofitar per establir lligams a la província i assimilar coneixements locals. Paral·lelament al treball realitzat amb el seu mestre, on destaca en la creació del retaule de Baixàs, enceta petits treballs tot sol, com el d'un retaule a Cotlliure el 1684. Tanmateix, tornant a Manresa, Sunyer esdevé company d'un dels més grans escultors del moment, Francesc Grau, i treballa sota la seva direcció en el retaule de la Seu de la mateixa ciutat. Fins aquí, veiem com l'anada i vinguda d'artistes manresans al Rosselló no sembla sofrir cap mena d'impediment³⁴⁰.

La mort de Grau i del seu pare el promogueren a un primer pla de l'activitat artística del Bages. Però, això no impedí que desenvolupés el seu art en d'altres indrets, com fou la Catalunya del Nord, ben al contrari. Des de 1696 fins el 1720, Sunyer realitzà una activitat artística contínua als Comtats, essent membre alhora de la confraria de Sant Lluç a Perpinyà, tot i que establí el seu taller a Prada. La seva fama al Principat i els lligams que havia establert en el seu primer sejour a Perpinyà, facilitaren els encàrrecs des d'algunes universitats locals. En destacarem tres: Font Romeu, Prada de Conflent i Cotlliure. En els dos darrers casos, es tractava de decorar i situar un retaule en les noves esglésies parroquials. Les comunitats van gastar sumes importants per demostrar la seva fe i les renovades esperances en Déu. Així, Prada atorgà a Sunyer 475 doblons d'or a més d'altres privilegis, el març de 1696, mentre que Cotlliure feu el mateix, però augmentà els números: 600 doblons, vers l'octubre de 1698. Era probable que, entre temps, el prestigi de Sunyer hagués anat encara en augment i que les enveges habituals entre els pobles haguessin fet demanar nous i millors retaules. Però,

³³⁹ CORTADE Eugène, "Mil retaules barrocs", *Afers*, 28, 1997, pp.521-536 (Lluís Generés va morir vers el 1710. Era considerat el millor escultor sobre fusta del Rosselló de la segona meitat del segle XVII. Va iniciar la construcció de retaules immensos, creant així escola).

³⁴⁰ GASOL J. M., "José Sunyer, escultor manresano", *Anales y Boletín de los museos de Arte de Barcelona*, vol.VI, Barcelona, 1948, pp.389-408 (Aquest autor esvaeix qualsevol dubte sobre l'origen de l'artista, que en algun moment donat havia estat confós amb d'altres « Sunyer » del Rosselló, tractant-se d'un nom prou comú); CORTADE Eugène, "L'oeuvre du sculpteur Joseph Sunyer en Roussillon", *XLIIe Congrès de la Fédération Historique du Languedoc Méditerranéen et du Roussillon- Perpignan-1969*, Montpellier, 1970, pp.159-173.

sobretot, destaca el tamany d'aquests retaules, acabats entre 1700 i 1701: el de Cotlliure feia uns 15 metres d'alçada i el de Prada, uns 16 metres, considerat avui en dia el retaule més alt de tota França. Sigui com sigui, la sorpresa de l'observador és adonar-se que aquests retaules es van fer al mateix temps que el de Prats de Lluçanès (també acabat el 1700). Tots tres tenien unes característiques similars i les temàtiques religioses eren idèntiques, excepte per alguna referència local. Aquests temes eren la Verge i alguns sants com Sant Pere i Sant Vicenç. Per què ens han de sorprendre aquestes referències religioses? El pes significatiu que en la religiositat local s'acordava a la Verge, per exemple, s'allunyava ja força de les línies marcades per l'art religiós gal·licà. Cortade diu que la Verge dels retaules de Sunyer apareixia "*comme une reine nimbée d'étoiles et s'envolant au ciel portée par les anges*". Aquestes representacions eren una plasmació molt clara de l'art religiós hispànic i italià, però sobretot, una traducció barroca de l'art tridentí, on l'Església triomfant s'havia d'imposar a les arts terrestres, tant dels prínceps com dels homes. I és que aquestes representacions de la Verge apareixien en els treballs de Sunyer a Prada, Cotlliure i Prats, però també en d'altres menys impressionants pel tamany com van ser el d'Osseja (encarregat per la confraria del Rosari, 1699), el de Ro (1704) o, sobretot, el cambril de Font Romeu (principis del segle XVIII). Aquesta darrera obra tenia, a més a més, la característica de ser molt similar als cambrils del Principat, com els de Montserrat o Núria, i del Rosselló, com el de Tuïr³⁴¹.

En definitiva, no semblaria que la frontera hagués tingut cap efecte notable en el desenvolupament artístic i religiós del Rosselló ni, sobretot, sobre el gust del poble. Ben al contrari, els contactes es van seguir produint i la importància de Manresa i dels seus escultors es posà de manifest³⁴². Ens podríem preguntar potser ¿com és que no hi va haver cap control o voluntat d'influència sobre les obres realitzades a la província, tenint en compte a més que es tractaven d'artistes vinguts del Principat, tot sovint en temps de guerra? Semblaria així que al final del segle XVII, les decisions reposessin sobre les espatlles de les comunitats i viles, ja

³⁴¹ *Ibid.* (pp.161-164); DAUMAS Maurice, *Images et sociétés dans l'Europe moderne (15e-18e siècles)*, Armand Colin, col. U-Histoire, París, 2000, p.77. L'exaltació de la Verge i la fixació dels apostols com sostenidors dels pilars dels retaules -tal i com veiem en l'obra de Sunyer- eren una clara consigna emesa per la Contrareforma. Com que Sunyer fa aparèixer els apòstols en tots els seus retaules dels Comtats, excepte a Font Romeu on hi figuren dos àngels (simbolitzant la fe i l'esperança) i quatre doctors de l'Església llatina, Cortade ho interpreta dient que "*l'Eglise triomphante a pour fondements les apôtres, mais elle s'appuie aussi sur les anges, les saints, les docteurs de l'Eglise et les théologiens*" ("L'oeuvre du sculpteur...", p.167).

³⁴² SALA Ramon, "Els catalans del nord a l'edat moderna: Aproximació a la identitat rossellonesa", *Pedralbes*, 20, 2000, pp.63-79 (Per aquest autor, "espiritualitat i religiositat són presents en els 500 retaules esculpits i daurats per mestres i oficials vinguts en la major part del Principat [...] Fins i tot, la frontera del 1659 ha tancat el pas a influències castellanques. Sant Isidre viu al marge de la província [...] L'arcaic Sant Galdric venç Sant Isidre i resta protector dels pagesos del Rosselló". Per tant, l'annexió a França i la frontera haurien tingut com a conseqüència directa l'esborrament dels elements representatius de la presència castellana, però sense arribar a controlar-ne els autòctons en l'àmbit religiós i artístic; que de tota manera eren interpretats com a hispànics pels francesos).

que la influència del clergat o bé dels ordes que s'havien estès com els jesuïtes no era prou gran. En tot cas, Eugène Cortade considera que si bé es troben algunes “suggestions” sobre el fons de l'obra en creació, era molt difícil modificar la voluntat del mestre escultor³⁴³. Evidentment, ni les poblacions ni els catalans en el govern de la província semblaven contrariats per un art i una temàtica religiosa que portaven integrada dins dels seus costums i la seva religiositat. Sense fer una anàlisi detallada de l'expansió geogràfica dels retaules al Rosselló i de la seva temàtica, tal com es va fer en el seu moment per Bretanya, podem dir tanmateix que la iconografia i tot allò que era necessari per a l'elaboració dels retaules establiren un fort lligam entre la ideologia popular -com l'art sagrat- i les mentalitats locals³⁴⁴.

L'exemple del barroc català al Rosselló i la relació creadora amb el Principat és, doncs, una mostra evident de l'absència de frontera en el món artístic i religiós. Hom es pot preguntar com és llavors que les autoritats franceses ho van permetre: van fer l'ull gros o no van captar els missatges d'aquell art tan hispànic? També és cert que el moment en què Sunyer penetra entre el Conflent i la Cerdanya, França i Espanya estaven en guerra i que, en acabar aquesta, l'intendent Trobat mor i les autoritats restaren més preocupades per la successió d'Espanya que no pas per la creació d'un retaule a Font Romeu o Osseja. Per últim, seria curiós remarcar com la temàtica i les formes barroques tridentines que, entre d'altres, Sunyer va desenvolupar als Comtats sota Lluís XIV, sí van conèixer una censura per part del nou rei Borbó a Espanya. D'aquesta manera, el primer projecte del retaule d'Igualada del 1704 va haver d'aturar-se per la guerra de Successió- i modificar-se davant les exigències posteriors dels representants de Felip V, que volien projectes més propers al classicisme i amb formes menys xurrigueresques³⁴⁵. Fent doncs un paral·lelisme, sorprèn la permissivitat de les autoritats franceses a la província del Rosselló sota Lluís XIV, mentre Felip d'Anjou intentà eradicar de seguida qualsevol identificació política i religiosa dels catalans. Es podria dir, per tant, que el Rosselló va gaudir fins llavors del mateix esperit religiós i social que el Principat, assentant els fonaments de la identitat catalana i tridentina, davant les investides gal·licanes, sobretot contràries a tot allò hispànic i italià.

A mode de conclusió sobre la noció de la frontera, podem dir que, si bé abans els Pirineus només eren un territori allunyat al qual els poders centrals només consideraven per la

³⁴³ CORTADE Eugène, *Retables baroques du Roussillon*, Imp. Sinthe, Perpinyà, 1973, pp.85-86

³⁴⁴ VOVELLE Michel, *Ideologies...*, pp.60-64; Trobem un estudi detallat concret en el cas de Bretanya a: TAPIÉ Victor-Louis, LE FLEM Jean-Paul i PARDAILHÉ-GALABRUN Annick, *Retables baroques de Bretagne et spiritualité du XVIIe siècle: étude sémiographique et religieuse*, PUF, París, 1972, 315p.

³⁴⁵ CORTADE Eugène, “L'œuvre...” (p.170); Tanmateix, la producció barroca del Principat no s'aturà d'arrel i, per onades, va seguir viva, tant pel que fa als retaules com en la construcció mateixa d'esglésies (PUIGVERT i SOLÀ Joaquim M., *Església, territori...*, pp.134-137).

seva instrumentalització en tant que pantalla defensiva, aquest havia esdevingut un espai de control cobdiciat. La frontera demostra ser, al menys per part dels francesos, un territori sociopolític que cal dominar i que el seu control pot portar la implicació de les comunitats locals com a actius en el bloqueig de les accions enemigues. Però, estem només en els inicis d'aquesta ideologia política, per la qual la frontera existeix verticalment, però encara manca de fonaments horitzontals. Tanmateix, es comença a percebre a través dels acaparaments militar i comercial. Els "errors", potser inevitables donada la implicació de les autoritats estrictament locals, portaren al desenvolupament i extensió de simbologies totalment oposades a les recercades per França, com pogueren ser les temàtiques dels retaules -i la seva configuració material- de bona part de les esglésies dels Comtats a finals del segle XVII, o també la contractació d'artistes vinguts del Principat. De retruc, l'existència d'aquest tema ens fa plantejar la hipòtesi de la implicació voluntària de les poblacions locals cap a una adscripció religioso-ideològica propera al sud, i que als ulls dels francesos podia ser interpretada com una resistència política, ja que el conjunt de mesures artístiques i religioses s'allunyaven d'allò més de la ideologia gal·licana. La frontera no fou, doncs, un obstacle per a la continuïtat de l'intercanvi artístic i la penetració dels temes religiosos, contraris als que se seguien a França.

Conclusió del capítol IV

EPÍLEG: visions, prejudicis, violència i creació d'identitats

Els llenguatges i les figures formarien l'imaginari i el discurs mític dels pobles, és a dir, la seva representació mental i els prejudicis sobre altri³⁴⁶. Però, què és una representació mental? ¿Com es pot arribar a plasmar en la vida quotidiana d'una societat concreta? França fou pionera en l'expansió cultural i mental de les idees i les polítiques. Pel que fa a la llengua, la noció d'implantació lingüística de França en detriment de les altres llengües, iniciada per Francesc I i desenvolupada per les successives administracions reials de França, entre les quals destaca la de Richelieu, anava en el sentit de l'expandiment d'un cert "nacionalisme" francès, és a dir, expansió i enfortiment del sentiment identitari de la nació lligat a la monarquia de França: amb la presa de consciència d'ella mateixa, França aconseguí sobrepassar uns límits que s'havia fixat tot mirant sempre en el mirall a la monarquia d'Espanya³⁴⁷. Alguns esdeveniments conjunturals com la feblesa espanyola i la política activa i definitiva de Richelieu, en àmbits tant diversos com la política militar, cultural o social, portaren Lluís XIV a desprendre's de l'hàbit comparatiu per funcionar de manera individual, cap al que s'entén com a "*grandeur*" de França³⁴⁸. Els tres apartats que ara presentem són un epíleg historiogràfic i teòric necessari d'algun dels aspectes més destacables a l'hora d'analitzar el sorgiment de les consciències nacionals a l'època moderna: la llengua i els conceptes, el territori i la comunitat, i finalment la mateixa creació d'identitats a través d'aspectes tan rellevants com la guerra.

a) Conceptes i llengua:

Les afirmacions escrites o transcrits de l'oralitat durant el període en què França ocupà o estigué a les portes del Principat podrien ser una mostra del concepte que es tenia recíprocament, ja que sense aquesta presència o una raó qualsevol per a parlar-ne, les opinions i reflexions conceptuals mai no haguessin tingut una traducció literària. En aquest sentit, el

³⁴⁶ GÉLY Suzanne, "Figures et langages de l'idée européenne, de Ramon Llull à Komensky: du mythe au projet", *L'Europe à la recherche de son identité*, CTHS, París, 2002, pp.361-374.

³⁴⁷ En un treball recent, s'exposa la idea del mirall entre França i Espanya en la construcció de l'Estat gal, a nivell de la política, però també de la cultura: el desenvolupament es faria emprant aquells estris considerats positius i adaptant-los, com mostrant rebuigs perceptibles i diferenciadors, per deixar entreveure un model únic que, ben segur, no era tal (SCHAUB Jean-Frédéric, *La France espagnole. Les racines hispaniques de l'absolutisme français*, Seuil, L'Univers Historique, París, 2003, 356p).

³⁴⁸ HILDESHEIMER Françoise, "L'Europe de Richelieu", *L'Europe à la recherche de son identité*, CTHS, París, 2002, pp.131-144 (Els defectes d'Espanya serviren a Richelieu i al seu llegat polític com a base de la política estrangera francesa. Totes aquestes idees podrien ser interpretades en una obra de teatre com ens ho mostra l'autor).

raonament d'un memorial francès, partidari de la purga de catalans i fins i tot de posar en qüestió l'ajut polític a Catalunya, es podia arribar a entendre si tenim en compte el que alguns francesos van arribar a sentir essent a Catalunya -segons el text-. I no pas perquè fossin maltractats políticament, sinó pel rosegament quotidià al qual consideraven que eren sotmesos a Catalunya, entre els catalans. Al text es destaca que de tota manera hi havia uns quants catalans, els més notables, que seguien disposats a "*recobrar la libertad de su Patria*" tot servint el rei de França que, per extensió, representava "*el affecto con que Cathalunya desea bolver al Gobierno de la Francia*". La única manera d'evitar "*el entorno de los Chatalanes*", és a dir, el que consideraven que feia perdre el món de vista a la població, era fomentar la divisió entre els catalans. Coneixedors de l'orgull del catalans per algunes qüestions com la justícia o la política, entenien que malgrat el rebuig que això els ocasionava, les distensions internes i l'odi als castellans podien comportar un important punt a favor de França. L'escrit pretenia tanmateix desfer les acusacions empíriques contra els catalans que emetia un altre oficial francès, M. de Besons, intendent del Rosselló. Aquest hauria denunciat l'actitud global dels catalans, per no voler estar ni sota autoritat espanyola ni francesa: "*Cada Cathalan que huyendo della opression de Castilla se passa al serbicio de v^a md. es un punyal para el coraçon del Sr. de Beson; y assi los persigue por sospechosos ahunque todos los buenos Cathalanes le abonen*". La raó de fons era el maltractament al qual sotmetia Besons als habitants per tal de confiscar terres i béns per ell mateix³⁴⁹. A nivell lingüístic, direm que per part dels francesos, els catalans també van cobrar denominacions diverses com "afectes", "malafectes", "català bon francès" o, aquí, "bons catalans".

La llengua era doncs important a l'hora d'expressar quotidianament l'opinió de l'estranger, però també de tot element forà a la societat on s'estava comunicant. Així, malgrat que molts dels judicis que es portaven a terme al Rosselló implicaven autòctons i que aquests tenien interès en evitar represàlies, algunes expressions i alguns conceptes emprats permeten veure la consideració dels francesos, en general, i, en contrapartida, la representació que se'n feien els testimonis d'ells mateixos, particularment com a poble. D'aquesta manera, a banda dels coneguts clixés del "gavatx", moltes fonts judicials ens han proporcionat visions anecdòtiques, però l'arrel de la qual sembla estar estesa arreu del país. Així, Miquel Badia, un apotecari de Perpinyà, explicava en la seva deposició per les molèsties que li eren ocasionades per la nit per "*certaines personnes frappant de nuit à sa porte*": deia que s'expressaven en castellà i que l'havien insultat. Tanmateix, molts van ser els testimonis que van contradir-lo tot afirmant que les persones que havia sentit eren de fet "gavatxos" i "francesos".

³⁴⁹ AMAE, CP, Espagne, 32, *Memorial sobre Catalunya contra Monsieur de Bezons*, el 1654, ff^o 584r-587r

Paral·lelament, un altre testimoni assegurava que devien ser francesos ja que ell també va ser atacat per un home, un “soldat francès”. Per aquesta raó es va interrogar un d’aquests soldats perquè demostrés la seva innocència. En aquest cas, el soldat francès reconeixia que va intentar ferir-lo amb una espasa ja que els dits habitants havien tingut una actitud ofensiva contra ell. Això és el que es transcriu del que deia el soldat: “traytres catalans que tu ets lo que has mort lo sarjant, que vos avem de matar a tots”. La deposició era tota redactada en català. La tensió interna entre els soldats de l’exèrcit francès i els habitants es traduïa per engaxades violentes, com ja hem vist, però resulta interessant veure el que ens en deixa la transcripció oral i les definicions conceptuals d’uns i altres, com en aquest cas³⁵⁰.

Podem trobar altres detalls al voltant de la idea del “francès”, és a dir, més enllà de la persona, existeixen els elements visuals, religiosos o lingüístics. D’aquesta manera, gràcies a d’altres deposicions retrobem descripcions físiques com “*vestit com un francès*” o amalgames lingüístiques com ara el fet que uns testimonis reconeguessin els acusats per “*parlar gavatx*”. Sense menysprear obertament els francesos, per les greus conseqüències que això podria comportar, hom que era portat davant la justícia al Rosselló evitava qualificar-los de manera lleugera. Tanmateix, els termes emprats mostraven una manera de designar i, també, la seva naturalitat entre la societat, ja que ho utilitzaven en públic sense cap mena de censura. Hem d’entendre llavors que vers 1660 existia ja una francofòbia social prou natural i acceptada? Per les raons explicades des del principi del treball, això era pràcticament cert a les terres de Rosselló i Cerdanya³⁵¹.

Com era el tractament des de l’altra banda dels tribunals de justícia? Examinant alguns processos publicats al Dietari de la ciutat de Barcelona, remarcuem el tracte al qual eren sotmesos alguns presoners francesos. Així, a banda de les represàlies econòmiques típiques dels temps de guerra, algunes persones originàries de França patiren pitjor sort, com fou el cas de Jaume Alchyer, un occità de “*Pasenas*” (Pézenas), doncs de “nació francès”. El text demostra l’absència total de defensa argumentada i oral per l’acusat. Se l’acusava d’haver mort el comte d’Usias el mes de desembre de 1663, a Girona. Finalment, va ser condemnat a ser “arrossegat desde la presó fins al lloch del suplici y alla fonch degollat y de son cos foren fets quatre quartos”³⁵². En aparença, doncs, el francès era un enemic fàcilment reconeixible. Aquest va ser un factor que va afectar clarament els francesos d’una més baixa extracció social, és a dir, van ser la diana de la francofòbia vilatana.

³⁵⁰ ADPO 2B 1620 (1661)

³⁵¹ ADPO 2B 1626 (1663); 2B 1646 (1668); 2B 1648 (Vallespir, 1668); 2B 1663.

³⁵² DACB, vol.XVII, p.283 (“Pena de mort”, dissabte 26/01/1664).

En definitiva, el fet de tenir un referent que reconèixer i retratar situava el conjunt del grup ètnic en qüestió en un autoreconeixement. Tanmateix, la llengua escrita i oral i els elements jurídics, entre altres, feien d'aquest grup un conjunt cada vegada més homogeni. La presència francesa -i la seva política- comportà certament una acceleració en la cristallització de la consciència "nacional" dels catalans dels Comtats i, progressivament, totes aquelles comunitats del Principat que patiren els efectes francesos contínuament al llarg de la segona meitat del segle XVII.

Les polítiques franceses sobre la llengua van tenir, als Comtats, un clar objectiu: els grups afavorits i les classes dirigents, deixant de banda així el conjunt de la població. No podem negar els efectes que això va poder tenir en el canvi de mentalitat adscriptiva d'aquestes elits amb la monarquia. D'una banda, ja no podien reclamar cap més privilegi, donada la desaparició de les institucions catalanes, d'un altre cantó, la llengua va convertir-se en una distinció social i en un més dels mitjans de promoció social i d'aparença. Tanmateix, la utilització del català no va tenir conseqüències en la societat fins a la llei del 1700 que obligava a la redacció de tots els actes jurídics i notariais en francès. Els llegats testamentaris, entre d'altres, passaren a fer-se en un idioma desconegut entre les famílies, però també entre els notaris mateixos. No obstant això, volem aportar un punt de discordància sobre la realitat d'aquest canvi. És a dir, abans de l'arribada i les transformacions exercides pels francesos, les elits del Rosselló empraven el català com a llengua natural? Certament, alguns treballs demostren que el català havia patit una certa substitució pel castellà arreu de Catalunya des del segle XVI³⁵³. Això es va veure en els escrits propagandístics del 1640 -tot i que molts argumentessin que era perquè els pamflets tinguessin més ressò- o en destacades obres literàries catalanes del segle XVII. La utilització del castellà es va produir tant per aparença social com per qüestions de mercat i de costums arrelades lentament. Per tant, el canvi que tingué lloc al cor de l'elit catalana, que passà a emprar el francès en els escrits, no fou cap novetat. Què volia dir això? Doncs que el català es va mantenir com a llengua vehicular a nivell social i només a nivell de les institucions es va bascular progressivament cap al francès.

A nivell social, a nivell polític o a nivell literari, el manteniment del català podria semblar només un element poc significatiu. Ara bé, les diverses intromissions franceses, sobretot en l'àmbit administratiu i religiós, feren de la llengua catalana una peça de la identitat agredida. Fins llavors, la llengua només tenia importància política per les monarquies, com ja

³⁵³ CAMPS Christian, "L'emploi du castillan et du catalan dans les lettres roussillonaises de la première moitié du XVIIe siècle", *État, nation, identité culturelle régionale (des origines à 1659)* [eds. Christian Camps i Carlos Heusch], Actes del col·loqui de 1997, Université Paul-Valéry, Montpellier, 1998, pp.351-363; RAFANELL August, "Notes sobre la interferència lingüística en la literatura del barroc", *El Barroc català*, Barcelona, 1989, pp.611-630; TORREILLES Philippe, "La diffusion du français...", *BSASLPO*, vol. LV, 1914, pp.365-381.

haviem vist en el segon capítol, o bé era una mostra d’afirmació natural davant l’estranger. A partir de les primeres normes franceses, la utilització del català escrit o en aquells àmbits afectats -és a dir, tots menys a nivell general en les comunitats- era un desafiament a l’autoritat francesa, però, sobretot, una presa de consciència de l’idioma propi -idioma, ja que feia temps que s’escrivía i no només servia de comunicació oral- entre grans ensams de la població. L’estudi d’Enric Prat i de Pep Vila sobre l’evolució de la llengua al Rosselló sembla mostrar dues coses: la pràctica escrita habitual en cases de pagès adinerades i, principalment, en l’àmbit eclesiàstic (goigs, sermons, escrits). Certament, un dels pocs escrits estrictament literaris que hi trobem entre finals del segle XVII i el segle XVIII és el de Francesc Fontanella. Però, el germà del president Fontanella era un exiliat del Principat i, per tant, poc podia representar l’evolució natural dels escrits al Rosselló, tot i que és destacable la seva activitat literària en català com una mostra de la llibertat lingüística que s’hi vivia en aquell moment³⁵⁴.

No fou fins a l’extensió del jacobinisme francès després de la Revolució del 1789 que es va prendre consciència a França de les mancances per formar una nació homogènia. Una d’aquestes era evidentment la llengua. Els treballs de l’abbé Grégoire, directament inspirats pels conceptes revolucionaris de nació i ciutadania, confortaven aquesta tesi. Finalment, l’atac frontal a les llengües que existien a França no es va realitzar fins a finals del segle XVIII, per no dir fins a l’assentament de l’escola de la tercera República, en la qual l’ensenyament públic arreu del país introduí el francès i les nocions elementals del que era França. Tanmateix, hom no pot descuidar que, en part, els fonaments per realitzar les transformacions desitjades per l’abbé Grégoire, havien estat estesos des del regnat de Lluís XIV -tot i que amb una ideologia de fons ben diferent-, amb el control dels parlaments locals, la direcció de les elits i l’ensinistrament de l’alta societat de les províncies annexades a França durant el seu regne³⁵⁵.

³⁵⁴ GUITER Henri, “Catalan et français en Roussillon”, *Ethnologie française*, 3-4, 1973, pp.291-304 (Sobre l’evolució i la convivència progressiva dels dos idiomes als Comtats. Si bé l’article té un caire prou contemporani, les arrels de la cohabitació mostrarien que el català va seguir essent utilitzat, però amb una caiguda progressiva de la seva edició escrita, provocant una arcaïtzació de la llengua); PRAT Enric i VILA Pep, *Mil anys de llengua i literatura catalanes al Rosselló*, Trabucaire, Canet, 2002, pp.174-283 (Els autors han seleccionat una mostra variada de documents en català des de l’annexió del Rosselló a França, que hem observat fins a la Revolució francesa: veiem així com simples testaments deixen de ser redactats en català ja al segle XVIII, mentre que tot allò que era relatiu al món religiós (goigs sobretot) segueix en llengua catalana, la qual cosa és significativa ja que és allò que el conjunt més gran de la població sentirà i se’n farà ressó); SALES Núria, “Els segles de la decadència (segles XVI-XVIII)”, *Història...*, pp.388-391 (Per una ràpida i sintètica crítica d’aquesta evolució de la llengua).

³⁵⁵ CERTEAU Michel de, JULIA Dominique i REVEL Jacques, *Une politique de la langue. La Révolution française et les patois: l’enquête de Grégoire...*; IGLÉSIAS Narcís, *La llengua del Rosselló...* (Aquest autor també es mostra partidari del fet que la decadència del català al Rosselló es produí a partir de 1789, però considera que ja des de 1660 es va emprendre una campanya frontal contra la llengua des de la cort de França; una visió general que hem discutit en el capítol II-3); LAGARDE P. i LAFONT A., *De la langue au pays*, Privat, Collection pédagogique de l’Institut d’Estudis Occitans, Toulouse, 1951, 239p.

b) L'espai: una relació entre la terra i la comunitat

És ben conegut l'arrelament i la defensa de la terra a l'època moderna, que es traduïa per una defensa de la Pàtria. Ara bé, la terra no és la Pàtria si la comunitat no existeix. Aquesta relació és la que s'anà posant en lloc amb la presa de consciència comunitària, primer, d'identitat ètnica i nacional, posteriorment. Fins aquí, els exemples de la Cerdanya i del Rosselló ens han permès desgranar la majoria dels símptomes que, segons els investigadors de les identitats nacionals, conformarien el sorgiment d'una consciència de grup que aniria més enllà de la comunitat restringida, amb referents d'identificació que superaven la "terra" en el sentit restrictiu. Peter Sahlins, estén l'actitud dels cerdans a d'altres indrets de Catalunya, pel que fa a la preferència per la monarquia espanyola. Pensem que si efectivament això sembla ser cert durant la segona meitat del segle XVII, encara ho és més al nord del Principat que a les terres del sud. Per aquest historiador, la força de l'oposició entre els grups en qüestió i l'obligació a l'elecció del governant podria explicar la identitat catalana³⁵⁶.

Caldria, doncs, evocar les representacions col·lectives de comunitats com la de la Cerdanya o el Vallespir, en l'ocurrència, pel que fa als models de pertinença social. És a dir, es tractaria d'un model on aquest sentiment de pertànyer a un supragrup identitari va de l'interior vers l'exterior. Aquest seria el clàssic patró de l'etnocentrisme en forma concèntrica (poble ▶ regió ▶ comarca // Catalunya ▶ Espanya o França?). Sahlins comenta, però, els inconvenients d'aquest sistema per a poder observar globalment les identitats: "*ce système a l'inconvénient de ne pas rendre compte de tout ce qui, dans un sentiment d'identité, relève de l'opposition à l'autre, si patente dans les zones frontalières et notamment dans la zone catalane*"³⁵⁷. Esperem haver evocat els arguments necessaris al llarg d'aquest treball per haver completat les mancances d'un sistema que, evidentment, resta a la mercè de les agressions externes, de la seva extensió en el temps i de l'origen d'aquesta amenaça. La comunitat es veu

³⁵⁶ SAHLINS Peter, *Frontières...*, p.126

³⁵⁷ *Ibid.*, pp.128-129; SAHLINS Peter, "Centrar la periferia: la Cerdeña entre Francia y España", *España, Europa y el mundo Atlántico. Homenaje a John H. Elliott* [eds. Richard L. Kagan i Geoffrey Parker], Marcial Pons-Historia i Junta de Castilla y León, Madrid, 2001, pp.299-317; SAHLINS Marshall D., *Las sociedades tribales*, Labor, NCL, Barcelona, 1984, p.31 (L'exemple concèntric ens ve donat a nivell de les tribus com a comunitats ètniques, des de la casa fins a la tribu, idea que està per sobre del poble; en la seva evolució, la tribu s'identificarà a la nació); CARO BAROJA Julio, *Los pueblos...* Aquest autor explica bé les nocions de "sòciocentrisme" i "etnocentrisme", de manera que observant els països en grups molts petits, es pot arribar a dilucidar l'origen de les representacions col·lectives. La posada en valor d'una societat, de la seva consciència col·lectiva, era possible gràcies a una amenaça que sempre venia de l'exterior: "*un grupo de representaciones colectivas diferentes*"; LÉVI-STRAUSS Claude, *Raza y Cultura*, Càtedra, col. Teorema, Madrid, 2000 [1ª ed. a Ediciones Unesco, 1952], p.47 (La seva idea de l'etnocentrisme s'apropa a la nostra explicació del reconeixement d'allò que és propi davant el que és forà, tot rebutjant-lo: "*La actitud más antigua y que reposa sin duda sobre fundamentos psicológicos sólidos, puesto que tiende a reaparecer en cada uno de nosotros cuando nos encontramos en una situación inesperada, consiste en repudiar pura y simplemente las formas culturales: las morales, religiosas, sociales y estéticas, que estén más alejadas de aquellas con las que nos identificamos*").

representada en els seus iguals a través de tota una sèrie d'elements -llengua, religiositat, costums, etc.- i, per tant, abandona la única noció de lligam a la terra.

D'alguna manera, doncs, l'aparició de manifestacions identitàries en aquestes contrades properes a la frontera pirinenca, pel fet de restar pròximes a la presència francesa, seria una primera reacció local a la voluntat monàrquica de transformar les estructures administratives i ideològiques del regne, convertint-lo en un veritable Estat, on les discordances internes no hi tenien cabuda. Evidentment, França mostra abans que Espanya aquesta tendència, un fet que no passa desapercbut a les zones potencialment afectades, sobretot tenint com a mirall els canvis del Rosselló. Es posava en lloc, llavors, tot el joc d'identificacions nacionals que Sahlins comenta dient que "*l'identité nationale consiste à substituer à l'amour du territoire local celui d'un territoire national*"³⁵⁸. Cercant una identificació centralitzada en la monarquia, l'Estat es converteix així, poc a poc, en un aparell opressor -militar i fiscal- per tal de demostrar un control vertical dels territoris, tot i allunyats. Zones com la Cerdanya restaren sota l'ombra de la guerra durant més de seixanta anys, però també a cavall de la frontera. Una frontera que esdevingué un espai que les poblacions van fer seu: "*s'approprient de leurs frontières et identités pour s'en servir -contre ou en collaboration avec- des centres politiques éloignés*"³⁵⁹. Aquesta era una de les opcions que havíem analitzat en el cas de certes famílies que mantenen patrimonis a una banda i altra de la frontera. Tanmateix, al llarg de la segona meitat del segle XVII, les terres de Cerdanya, com les de l'Empordà, es mostraren fortament contràries a França i enutjades amb l'oblit patit des de la capital del Principat. La integració i la identitat de l'individu en la societat es van fer per nivells de pertinença i de proximitat, donant pas a un cristallització identitària comuna en societats pre-modernes desenvolupades, és a dir, que gaudien de sistema polític, jurídic, de mites i de llengua escrita³⁶⁰.

En la relació entre la societat i el territori, la immigració francesa va tenir un pes important fins al primer quart del segle XVII. És coneguda la relativa bona integració d'aquests immigrants en el món rural i, per tant, es coneixia bé aquest estranger. Hom es podria preguntar llavors com és que de sobte algunes comunitats van reflectir un rebuig dels francesos? El plantejament no és innocent, perquè si els francesos van ser acceptats en un

³⁵⁸ SAHLINS Peter, *Frontières...*, p.24

³⁵⁹ *Ibid.*, p.15 (L'acceptació de la frontera conegué reticències a nivell local, però també dins l'administració mateixa. Així, el primer mapa de Catalunya sense el Rosselló no aparegué fins el 1701: p.79); Aquesta situació es podia produir en una frontera estable, però difícilment en aquelles que eren volàtils o potencialment variables (ROJAS GABRIEL Manuel, *La frontera entre los reinos de Sevilla y Granada en el siglo XV (1390-1481). Un ensayo sobre la violencia y sus manifestaciones*, Publicaciones Universidad de Cádiz, Cádiz, 1995, 459p).

³⁶⁰ GINGRAS François-Pierre i LAPONCE Jean, "A la recherche des représentations d'appartenance". *L'individu et le citoyen dans la société moderne*, Les Presses de l'Université de Montréal, Québec, 2000, pp.165-184

moment donat, ¿com és que no ho foren durant els darrers seixanta anys dels sis-cents? Creiem que el fet que la presència -important- de francesos al llarg d'un segle i mig, fins a la revolta dels Segadors, no va comportar greus conflictes excepte en els temps de les guerres de Religió. Això seria conseqüència d'un vincle estrictament laboral. Aquestes relacions eren un factor de cohesió, mentre que la presència militar només transmetia una lligam vertical i conflictiu, fent sortir de dins de les societats els odis, les rancúnies i els rebuigs³⁶¹. Aquesta darrera visió ens ve donada per Jeroni Cros, el cirurgià de Perpinyà que, en el seu relat de la guerra infligida al Rosselló, deixava entreveure la imatge que tenia dels francesos, és a dir, la d'uns estrangers que ben lluny de venir a cercar feina només comportaven violències i malalties. I és que Cros fou dels que es van manifestar tímidament -ja que els castellans no tenien cap mena de confiança- a favor de la monarquia hispànica davant el rebuig de França. Els francesos deixaren de ser simples immigrants per convertir-se en un perill herètic i, sobretot, en una amenaça política i identitària: "*Jérôme Cros développe ou se fait écho d'un imaginaire collectif: les événements qu'il écrit comme autant de faits divers fondent bien une communauté et lui donnent son énergie sociale et aussi sa fragile et nouvelle identité*"³⁶². Dominique de Courcelles cita així discretament el rebuig dels francesos com a solidificador de sentiments locals, assolint un punt de trobada en les institucions i el conjunt dels iguals de la pròpia comunitat. Sense cap mena de dubte, doncs, el territori i la comunitat social trobaren el seu espai d'identificació supra-ètnica tot superant el simple concepte de solidaritat, ja que es barrejava per primer cop amb reclamacions culturals, que podien ser jurídiques o polítiques³⁶³. Però, ¿per què no plantejar-se una hipotètica recerca de la llibertat -relativa i adequada al concepte de l'època- dins el grup conegut (més enllà de la pàtria, la nació, la imaginació comunitària) davant les restriccions que semblaven presentar els francesos -superiors a les d'Espanya-?

c) Identitats i contraidentitats:

Amb tots els plantejaments anteriors, es podria afrontar el que comentàvem tot al principi del treball sobre la creació d'identitats a l'època moderna. Segurament, les identitats que hem

³⁶¹ STALLAERT Christiane, *Etnogénesis y etnicidad en España. Una aproximación histórico-antropológica al casticismo*, Proyecto A Ediciones, Cuadernos A-Biblioteca Universitaria, 5, Barcelona, 1998, p.29 (Emet aquesta idea respecte a la convivència entre les castes religioses que cohabitaven a la Península); LANGÉ Christine, *L'immigration française...*, pp.50-52 (L'autora comenta l'efecte del treball barrejat entre autòctons i estrangers francesos en el món rural com factor d'integració, contràriament a la ciutat).

³⁶² COURCELLES Dominique de, "L'image de l'étranger dans le livre des Mémoires de Jérôme Cros, chirurgien de Perpignan", *L'image de l'autre européen (XVe-XVIIe siècles)*, Presses Sorbonne Nouvelle [Ed. de Jean Dufournet, Adelin Charles Fiorato i Augustin Redondo], París, 1992, pp.251-264.

³⁶³ KAMEN Henry, "Cultura i solidaritats dels catalans: època moderna", *El cor urbà dels conflictes: identitat local, consciència nacional i presència estatal*, L'Avenç, Barcelona, 1999, pp.7-20.

estudiat tenen una gran part de culpa en les contraidentitats ofensives que es van situar al davant. Per això, citarem de manera esquemàtica els aspectes més importants i necessaris de ser posats en valor, com és la relació entre la societat i la consciència política, però també, i sobretot, el nus indissociable entre la guerra i la identitat.

Mentalitats i consciències polítiques: La consciència política s'estén en el moment en què hi ha una voluntat d'assemblea, és a dir, de retrobar-se amb els iguals de la comunitat per fer front a una agressió externa. Quant més gran és l'espectre amenaçador, més s'ha d'obrir el ventall englobador de la comunitat. Així, les dimensions -físiques i temporals- dels conflictes de finals del segle XVII portaren algunes zones de Catalunya a la recerca d'identitats compartides, com a remei inconscient i contraidentitari. La tendència a la "*proxemia*" es va veure superada pels esdeveniments que marcaren una composició variada de les necessitats i demandes locals, abandonant així el que hom considera com "*tribalismo efímero*"³⁶⁴. Les mentalitats i la consciència política es veieren condicionades, doncs, a les limitacions materials i naturals. Els espais tocats es convertiren en espais conseqüents i/o amb conseqüències polítiques i socials. Molts són els símptomes que, finalment, ens porten a parlar d'identitats ètniques de camí a la consciència nacional, sense que per això aquestes consciències polítiques fossin homogènies.

La formació de la identitat pròpia podia venir donada així per la noció de la repetició traumàtica. Aquesta definició senzilla amagava la complexitat de les relacions socials i del desvetllament de la consciència de pertinença. La idea del xoc traumàtic que Cathy Caruth aprofita de Freud vindria a ser una idea antigament acceptada, però poc aplicada en el cas de la història política i de les identitats; fins ara ha estat un jardí reservat pels estudis socials de l'individu com a tal. I és que, la presa de consciència col·lectiva pot ser el pas previ a l'acceptació de l'individu com a persona i no com a súbdit. Però, no ens avancem, ja que el nostre objectiu primordial és entendre com la violència i la identificació d'un grup agressor reconegut va promoure -amb totes les característiques socials, jurídiques i polítiques vistes fins ara- l'avançament espacial de l'autoidentificació³⁶⁵. I, és que les formes de territorialitat de la identitat poden aparèixer en condicions poc concebudes per a elles. Entre el territori i la comunitat s'estableix un sentiment de co-pertinença, indispensable per a l'assentament d'una

³⁶⁴ BÉJAR Helena, *La cultura del yo. Pasiones colectivas y afectos propios en la teoría social*, Alianza Universidad, Madrid, 1993, p.161 ("*proxemia*": « *prevalencia de lo local sobre lo global* »).

³⁶⁵ CARUTH Cathy, "Traumatic Awakenings", *Violence, Identity and Self-Determination*, Stanford University Press [Edició a càrrec de Hent de Vries i Samuel Weber], Stanford, 1997, pp.208-222 (p.209); DELEUZE Gilles, *Différence et répétition*, PUF, Bibliothèque de Philosophie Contemporaine, París, 1976 [1ª edició de 1968], 409p (La diferència i la repetició es conjuguen en un aspecte fonamental que és l'experiència i el coneixement adpotat. L'odi als francesos pot esdevenir una tradició del poble?: LARUELLE François, *Théorie des identités. Fractalité généralisée et philosophie artificielle*, PUF, L'interrogation philosophique, París, 1992, p.199. Les identitats es basarien sobre un *continuum* i una veritable fractalitat).

identitat col·lectiva, a través d'una consciència intuïtiva que l'individu podia tenir de pertànyer a una comunitat relativament heterogènia: “*le sentiment de l'appartenance avait accompagné la trajectoire subjective d'un peuple ou d'une nation, encore que le 'peuple' soit un mauvais conducteur de cette subjectivité et la 'nation' le creuset idéal, voire le sillon de tout sentiment de co-appartenance vécu à l'échelle collective*”³⁶⁶.

En segon lloc d'importància, vindria l'adscripció política. Per bé que la cristallització identitària tingués lloc, el pensament d'una Catalunya “independent”, políticament i militarment, era ben lluny de plantejar-se durant aquella segona meitat del segle XVII. La situació jurídic-política del Principat no donava peu a un qüestionament absolut de la monarquia, essent encara el rei una figura primordial entre la població. L'Estat dels Àustries quedava endarrerit respecte el desenvolupament estatal i ideològic de França. Per tant, les poblacions tingueren un dret d'escollir que, en el seu cas, no va poder gaudir formalment el Rosselló, però sí va ser comunicat *de facto*. D'aquesta manera, ens podríem preguntar si la via de la identitat electiva era una tercera via o bé, la resposta a una de les dues precedents³⁶⁷. La necessitat d'escollir era la temptació del “mal menor” o del govern que més els podia beneficiar. Així, veiem com, d'una banda, les poblacions de Cerdanya anaren *in crescendo* cap a una identificació a la corona d'Espanya, mentre que els catalans que van lluitar al costat de França i van refugiar-se al Rosselló, també van triar l'opció francesa davant la que consideraven més negativa per ells o el seu país -Catalunya, tal com ens en parla Ramon Trobat-, Espanya. Conservem, així, la fina idea de l'electivitat de la identitat política.

Abandonant aspectes purament polítics, caiem sobre un dels que se'ns ha presentat com destacat, malgrat els nostres recels inicials, la llengua. Les polítiques lingüístiques poden explicar molt més que els actes a favor que, per la seva normalitat a l'època, no existeixen a nivell local. Només l'Estat desenvolupa aquestes tàctiques, a fi de referenciar la monarquia amb una llengua i, a la vegada, controlar les elits locals a través del llenguatge i la cultura, fent-les entrar en un cercle aristocràtic tancat on el rei era per damunt de tots, sense privilegis. Amb el temps, i fins i tot vers aquella època, alguns lingüistes consideren que la utilització de la llengua política i la simple extensió entre els grups dirigents conformaven la relació de llengua creadora de la nació. Tanmateix, es podrien trobar contraexemples en el moment de la Revolució francesa, clar que, però, ¿França era una nació homogènia en aquell moment? Certament, la llengua es presentà llavors com un factor de cohesió social i nacional -condició

³⁶⁶ CHEBEL Malek, *La formation de l'identité politique*, Presses Universitaires de France, Col. Sociologie d'Aujourd'hui, París, 1986, pp.78-79

³⁶⁷ SALES Núria, “Podem parlar de la Catalunya dels Àustries com d'un Estat? I on rau l'estatalitat, en les monarquies compostes?”, *Manuscrits*, 15, 1997, pp.23-31; AMALRIC Jean-Pierre, “La elección de un bando: hugonotes y jacobitas en la Guerra de Sucesión de España”, *Manuscrits*, 19, 2001, pp.59-79

inequívoca de la “*citoyenneté*”- pels jacobins. Un segle abans, la llengua era un factor de cohesió monàrquic i de casta, i ens trobàvem en el cor del creixent aparell ideològic de Lluís XIV³⁶⁸.

Per últim, només recordarem la diferència religiosa o, millor dit, de la representació que se'n tenia de la religiositat i com es vivia. De la mateixa manera, l'amalgama en la hispanitat representà un clar objectiu identitari a superar per part de França. En el moment que es plantegen l'eliminació de la hispanitat del Rosselló, per exemple, es comet una ingerència total en l'àmbit de la política sociocultural, on la representació de Déu i de l'Estat hi tenien un lloc particular. Aquest anava en detriment del que cercaven les autoritats franceses, però és clar, hom no podia eliminar segles d'hispanitat o catalanitat en uns pocs anys si, a més a més, no es tenien clares les pretensions sobre una província com el Rosselló. Ara bé, es pot interpretar la voluntat de França de manipular o eradicar la identitat de les elits catalanes - esborrant tot record de relació amb Espanya al Rosselló (llengua, costums, privilegis)- com una prova de “l'existència social i mental” de Catalunya i, a la vegada, pel perill que representava el lligam amb la hispanitat de la monarquia espanyola. Es veu, doncs, com França assimilava la catalanitat de Catalunya a un àmbit senzillament hispànic³⁶⁹.

Guerra i identitat: Per acabar, la guerra ha quedat clarament acotada en els termes de la promoció d'odis, pors i contraidentitats. La idea de la relació entre guerra -en totes les seves vessants violentes- i identitat és el pilar fonamental de la relació entre Catalunya i França entre 1640 i 1697, data a la qual culmina la represa per la força dels francesos de la capital del Principat³⁷⁰. La historiografia de les identitats considera la guerra i les agressions -afegim-hi contínues en el temps- com un element imprescindible de les comunitats ètniques cap a nacions. En un moment de creació de polítiques estatals i dels Estats mateixos, com es podria parlar de cristallitzacions identitàries com la catalana?

L'Estat no va en detriment de la nació, ni tampoc la nació és filla de l'Estat. La idea de l'Europa conqueridora del segle XVII, de l'Europa que assumeix que les guerres afecten les

³⁶⁸ HAGÈGE Claude, *Le souffle de la langue*, Odile Jacob, Poches, París, 2000, p.183

³⁶⁹ SALA Ramon, “Hispanité et catalanité du Roussillon de la fin du XVIe au début du XVII siècle”, *État, nation, identité culturelle régionale (des origines à 1659)* [eds. Christian Camps i Carlos Heusch], Actes del col·loqui de 1997, Université Paul-Valéry, Montpellier, 1998, pp.205-214 (L'autor exposa com, davant els conflictes amb Barcelona, Madrid i França, Perpinyà “*met l'hispanité au service de la grande Catalogne. Par rapport à Paris, l'hispanité sur la défensive conduit à une catalanité de proximité: le pré-carré roussillonnais*”); AMAE, CP, Espagne, 77, *Echange des Pays-Bas espagnols avec le Roussillon*, f° 36v (text inclòs en documents del 1698 on l'interès del Rosselló seguia sent “*la reserve de Perpignan et Salces... pour la sureté de la frontiere*”. també trobem el document en qüestió en un memorial (f°26r): “*Memoire des affaires que le Roy a recommandees a ses ambassadeurs en Espagne; et qu'ils ont traitees en cette cour depuis la paix de Nimègue jusqu'à la rupture arrivee au mois de mars 1689 a l'exception de celles qui regardent le commerce*”).

³⁷⁰ Antoni Simon havia estudiat aquesta relació per un temps més curt, situat al voltant de la revolta dels Segadors (v.1630-v.1640) i de manera més genèrica per tota l'era moderna: SIMON TARRÉS Antoni, *Els orígens ideològics...*, pp.219-230 i “«Catalans» i «francesos»...”, pp.391-401.

poblacions i les fa participar activament en escollir uns o altres bàndols, és una Europa forjadora d'Estats, però també conscient de la seva mateixa existència. Al menys, aquesta era la idea d'una Europa monàrquica i senyorial des del descobriment d'Amèrica i els enfrontaments amb el turc. De sobte, les corts d'Espanya o França deixaren de preocupar-se exclusivament de les “reconquestes internes” per fixar-se en les possibilitats que les campanyes de l'exterior podien oferir. Tanmateix, el xoc entre aquestes dues potències i la construcció ideològica de l'Estat -variada segons la monarquia com hem vist- giraren de nou els interessos dels monarques cap a Europa. L'extensió era novament possible dins del continent, amb l'esclat de l'Imperi i les contradiccions -revoltes, insurreccions i inestabilitats- espanyola i italiana. D'aquesta manera, calia un nou plantejament polític davant d'aquesta nova Europa que se simbolitzà en els fronts francès -amb Lluís XIV al capdavant- i la resta -la Lliga d'Augsburg-. Paul Hazard allarga aquesta crisi -i replantejament dels equilibris europeus- fins a la fi de la guerra de Successió d'Espanya i, sobretot, fins a la mort de Lluís XIV³⁷¹. Hom no pot ometre, doncs, totes les pedres d'aquest edifici crític que es van anar acumulant durant les dècades anteriors. Mentre la pau de Westfàlia semblava retornar l'espai tradicional a les monarquies, la continuació de la guerra entre les dues grans potències enemigues, Espanya i França, va esquinçar aquesta possibilitat i va procrear les qüestions que hem estudiat: el desenvolupament militar, els conflictes amb la població allargats en el temps, els xocs religiosos, la intromissió i les annexions polítiques i territorials o el canvi d'estratègies frontereres. En aquest sentit, seria de justícia citar les paraules de John Locke sobre l'estat de la guerra:

“L'état de guerre est un état d'inimitié et de destruction. Celui qui déclare la guerre à un autre, soit par paroles, soit par actions, qu'il en veut à sa vie, doit faire cette déclaration, non avec passion et précipitamment, mais avec un esprit tranquille: et alors cette déclaration met celui qui l'a faite, dans l'état de guerre avec celui qui l'a faite [...] par les lois fondamentales de la nature, l'homme étant obligé de se conserver lui-même, autant qu'il est possible [...]. Ici paraît la différence qu'il y a entre l'état de la nature et l'état de la guerre, lesquels quelques-uns sont confondus, quoique ces deux sortes d'états soient aussi différents et aussi éloignés l'un de l'autre, que sont un

³⁷¹ RUFFILLI Roberto, “Il processo di statalizzazione nell'Europa moderna”, *Quaderni Sardi di Storia*, 4, Edizioni della Torre, 1983-1984, pp.10-24; SCHAUB Jean-Frédéric, “La péninsule iberica nei secoli XVI e XVII: la questione dello Stato”, *Studi Storici*, 1, 1995, any 36, vist l'agost de 2002 a <http://www.mclink.it/com/liberliber/biblioteca/html/riviste/studist/1995/n1/1995102a.htm>; PÉREZ Joseph, “L'idéologie de l'État”, *Le premier âge de l'Etat en Espagne 1450-1700* [Ed. Christian Hermann], CNRS, Paris, 1990, pp.191-216 (Per no donar sempre l'exemple de Catalunya en el cas de la formació ideològica de l'Estat a Espanya, aquest article explica com el conflicte d'acceptacions de supra-regnes tingué una forta resistència a la mateixa Castella); HAZARD Paul, *La crise de la conscience européenne...* (1967)

état de paix, de bienveillance, d'assistance et de conservation mutuelle, et un état d'inimitié, de malice, de violence et de mutuelle destruction".³⁷²

La gran transformació fou, doncs, l'efecte de la guerra: el seu perllongament en el temps, el manteniment de les tropes sobre els països ocupats i cada vegada més allunyats de les corts respectives, així com la politització militar de les poblacions afectades. En aquestes circumstàncies, les reaccions hagueren d'evolucionar paral·lelament fent que les autoritats locals, sostingudes per una població cada vegada més afectada, responguessin als atacs amb lleis, armes o acords polítics a les mans. Però, també, ajudà a l'aclariment socioidentitari, és a dir, el "nosaltres" davant dels "enemics" o "els altres". La guerra i la durada temporal conformaren la identificació de la consciència de grup amb el territori, i la distinció entre "el mateix" -l'ídic- i "altri". Així, si bé la formació cultural i social de la comunitat ve donada des de la infantesa, el viscut i l'experiència personal són les del grup o col·lectiu³⁷³. Aquesta fou l'experiència col·lectiva viscuda durant la guerra i davant del francès.

Segons el nostre parer, Michel Meyer acarona la idea més propera de la conscienciació identitària arran de la guerra i altres mitjans de pressió sobre el grup o la comunitat. Aconsella deixar de banda tot allò que de manera abstracte funda abstractament un grup i recomana centrar-se sobre qui el fa o qui el dirigeix. Evidentment, aquest "qui" no ha de ser forçosament una persona com el cap de casa o el rei, també pot ser una llei de referència, un eclesiàstic o un quelcom que servís de punt de referència a la comunitat, tot acaparant el poder moral legítim³⁷⁴. En aquestes condicions, si bé és cert que col·lectivitats com les del Rosselló semblaren conscienciar-se més que cap altres del Principat de la seva identitat, la manca d'un referent polític i la presència i extensió de la sempre imatge forta del rei de França pogueren crear una esquizofrènia identitària. Al sud, les reaccions explícites davant la guerra de Successió confirmaren l'assentament ideològic col·lectiu i el francès com a referent d'enemic bèl·lic i cultural, permetent la gestació de vies autònomes i políticament innovadores³⁷⁵.

³⁷² LOCKE John, "Traité du gouvernement civil", 1690 (extraits), *Philosophie des Relations Internationales* [ed. Frédéric Ramel i David Cumin], Presses des Sciences Po, Références Inédites, Paris, 2002, pp.167-168

³⁷³ DORTIER Jean-François, "L'individu dispersé et ses identités multiples", *L'identité. L'individu, Le groupe, La société* [Coord. de Jean-Claude Ruano-Borbalan], Editions Sciences Humaines, Auxerre, 1999, pp.51-56.

³⁷⁴ MEYER Michel, *Petite métaphysique de la différence. Religion, art et société*, Le Livre de Poche, Biblio Essais, Paris, 2000, pp.39-40

³⁷⁵ LLUCH Ernest, "El programa polític de la Catalunya austriacista", *Del patriotisme al catalanisme. Societat i política (segles XVI-XIX)*, Eumo Editorial, Vic, 2001, pp.129-167.

